

Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ГАЛЕЦЬКИЙ СЕРГІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 378.147:004

ДИСЕРТАЦІЯ

**ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ
ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-
КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Галецький С. М.
(підпис)

Науковий керівник: Антонова Олена Євгеніївна, доктор педагогічних
наук, професор.

Житомир – 2020

АНОТАЦІЯ

Галецький С.М. **Формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.**

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії (кандидата педагогічних наук) за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти, Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, 2020.

У дисертації представлено результати науково-теоретичного аналізу проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій. На підставі аналізу численних джерел подано системні характеристики формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами ІКТ відповідно до провідних елементів освітньої системи ЗВО – цілей, змісту, форм і способів здобуття, суб'єктів та об'єктів освітнього процесу, характеристик освітнього середовища та результату освітнього процесу. Визначено провідні поняття дослідження; розроблено структуру комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов. Визначено загальні властивості інформації як категорії теорії інформації у взаємозв'язку з професійною підготовкою викладачів іноземних мов та формуванням їх комунікативної компетентності – об'єктивність та суб'єктивність, повнота, достовірність та адекватність, доступність, актуальність, точність і цінність. Структуру сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у процесі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов подано у дослідженні в єдності теорії інформації і комунікацій, методів і засобів вирішення навчальних і професійних завдань. Доведено, що сучасні ІКТ представлені у закладах вищої освіти, передусім, мультимедійними та програмними засобами навчання. З'ясовано переваги і недоліки програмних засобів формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов – систем комп'ютерного тестування майбутніх фахівців, систем віртуального діалогу, комп'ютерних

тренажерів, електронних підручників, мультимедійних словників і довідників, віртуальних лінгафонних кабінетів, лабораторій, хмаро орієнтованого навчального середовища.

Обґрунтовано критерії, показники та рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов. Проаналізовано погляди на проблему вимірювання якості й результативності процесу професійної підготовки майбутніх викладачів іноземних мов з позицій компетентнісного, лінгвістичного, системного підходів. Сформульовано ключові (еталонні) критерії та відповідні їм показники результативності процесу професійної підготовки майбутніх фахівців, до яких віднесено: пізнавальний (обсяг і якість фахових знань; розуміння сутності та змісту термінології; здатність до синтезу, аналізу, узагальнення, структурування та продукування професійних знань); мотиваційний (наявність пізнавальних інтересів та пізнавально-комунікативних потреб у обраній галузі; наявність внутрішніх мотивів професійного зростання; бажання самовдосконалюватися); діяльнісний (сформованість професійних умінь; розвиненість усного та писемного мовлення; досвід практичної діяльності за фахом; професійна творчість й активність) критерії. Спроектовано систему критеріїв і показників сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій на трьох рівнях: критерій сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов (показники: ціннісно-мотиваційної спрямованості студентів, мовних знань і умінь студентів, соціально-комунікативних навичок студентів); критерій впливу інформаційно-комунікаційних технологій на рівень комунікативної компетентності студентів (показники: впливу на самостійність студентів, впливу на творчість студентів, засвоєння технологічних умінь); критерій впливу авторської моделі на рівень комунікативної компетентності (показники: впливу розроблених форм і методів ІКТ, впливу розроблених засобів ІКТ, інноваційності представленого у моделі досвіду підготовки майбутніх викладачів іноземних мов). Охарактеризовано методику оцінки сформованості

комунікативної компетентності досліджуваних та описано її можливі рівні (творчий, конструктивний, репродуктивний).

Спроековано модель формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій як схематичне зображення педагогічної діяльності із формування комунікативної компетентності студентів у вигляді таких структурних компонентів: цільовий, концептуальний, організаційний, методичний і результативний. Цільовий компонент моделі визначає мету й завдання перетворюючої педагогічної діяльності. Метою моделі визначено формування високого рівня комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов. Мета і завдання є системоутворюючими факторами моделі, які визначають зв'язок цільового компоненту із концептуальним, організаційним, методичним і результативним компонентами, надаючи запланованій педагогічній діяльності цілеспрямованості й системності. Реалізація означених у цільовому компоненті моделі мети й завдань можлива за умови впровадження у навчальний процес майбутніх викладачів іноземних мов педагогічних підходів: системного, компетентнісного, лінгвокультурного, діяльнісного, ресурсного (інформаційно-технологічного) та контекстного підходів, що становлять концептуальний блок моделі. Описано форми (організаційний компонент), методи (методичний компонент) упровадження означених підходів у процес професійної підготовки майбутніх викладачів іноземних мов. Разом із критеріями, показниками і рівнями сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій, очікуваний результат (зростання рівня комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов) утворюють результативний компонент моделі.

Розкрито етапи й напрями упровадження авторської моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний). Мотиваційний – етап створення позитивних установок на формування комунікативної компетентності у процесі професійного навчання;

забезпечення позитивного емоційного психологічного клімату у навчальній та практичній діяльності студентів; створення відкритого комунікативного простору для особистого самовираження та презентації результатів своєї навчальної діяльності; формування ціннісного ставлення до майбутньої професії, усвідомлення ролі комунікативної компетентності, інтересу до оволодіння інформаційно-комунікаційними технологіями та їх використання у навчальній діяльності. Когнітивний – етап формування професійних знань, умінь, навичок, комунікативних, організаційних, рефлексивних здібностей та здатностей студентів; зокрема, на цьому етапі доцільним є формування окремих глибоких знань студентів щодо сутності та змісту комунікативної діяльності викладачів іноземних мов, сфери педагогічного спілкування, способи взаємодії у конфліктних ситуаціях та методи формування конструктивної комунікативної взаємодії з різними учасниками професійного життя. Діяльнісний – етап набуття й рефлексії студентами фахового, соціального та комунікативного досвіду у ситуаціях професійної взаємодії, розвитку комунікативних умінь і навичок та їх апробації під час викладацької практики; аналізу сильних і слабких сторін власного рівня комунікативної компетентності та створення плану дій щодо їх корекції; презентація результатів наукової, пошукової, проектної діяльності за напрямками магістерських досліджень. Основним інструментом упровадження моделі є авторський міждисциплінарний спецкурс «Інформаційно-комунікаційні технології у діяльності викладача іноземної мови».

Описано програму педагогічного експерименту, охарактеризовано завдання, етапи, методи експериментальної роботи, обґрунтовано його генеральну та вибірккову сукупності, експериментальну базу дослідження; визначено методи діагностики сформованості комунікативної компетентності засобами інформаційно-комунікаційних технологій та їх зв'язок із системою критеріїв і показників.

Репрезентовано результати констатувального етапу експерименту, які визначають актуальний стан сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов. Здійснено порівняння результатів

констатувального й формувального етапів експерименту. Встановлено, що кількість студентів експериментальної групи з творчим рівнем комунікативної компетентності після формувального етапу з упровадження авторської моделі піднялася з 18,10% до 26,72%. У контрольній групі досліджуваних кількість молоді з творчим рівнем комунікативної компетентності зросла незначно: з 19,01% до 19,83%, що відображає не стільки потенціал традиційної системи професійної підготовки, скільки окремі зміни, які характеризують установки або дії окремих студентів. Конструктивний рівень комунікативної компетентності у експериментальній групі виріс з 54,31% на констатувальному етапі до 62,94% після формувального етапу (у контрольній групі – з 53,72% до 55,38% учасників відповідно). Репродуктивний рівень комунікативної компетентності у експериментальній групі знизився до 10,34% досліджуваних, у контрольній групі до 24,79% молоді. Результати перевірено за допомогою критерію кутового перетворення Фішера; сформульовано висновок про ефективність реалізованої на формувальному етапі експерименту моделі.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в дисертації: *вперше* теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено модель формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій; проаналізовано педагогічний аспект впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у професійну підготовку майбутніх викладачів іноземних мов; узагальнено наукові підходи щодо проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій; *уточнено* сутність базових понять дослідження «комунікативна компетентність», «викладач іноземних мов», «інформаційно-комунікаційні технології»; *удосконалено* зміст, форми та методи формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов; *подальшого розвитку* набули положення теорії та методики формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов у обраному напрямі.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що його результати можуть бути використані в процесі професійної підготовки майбутніх викладачів іноземної мови у ЗВО, для підготовки науково-методичного забезпечення використання ІКТ студентами різних спеціальностей у вищій школі, у самоосвітній діяльності студентів та викладачів вищих навчальних закладів.

Ключові слова: комунікативна компетентність, комунікативна компетентність майбутніх викладачів іноземних мов, професійна підготовка майбутніх викладачів іноземних мов, інформаційно-комунікаційні технології, формування комунікативної компетентності засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

ABSTRACT

Galetsnyi S.M. **The formation of communicative competence of future foreign language teachers by the means of information and communication technologies – Qualified scientific work on the rights of the manuscript.**

Thesis for a Doctor of Philosophy (Candidate of Pedagogical Sciences) degree, specialty 13.00.04 – Theory and Methodology of Vocational Education, Zhytomyr State University named after Ivan Franko, Zhytomyr, 2020.

The dissertation presents the results of scientific and theoretical analysis of the problem of communicative competence formation of future foreign language teachers by the means of information and communication technologies. Based on the analysis of numerous sources, the system characteristics of communicative competence formation of future foreign language teachers by the means of ICT are presented in accordance with the leading elements of the educational system of higher education institutions – goals, content, forms and methods of acquisition, subjects and objects of the educational process, characteristics of the educational environment and the result of the educational process. The leading concepts of the research are defined, the structure of communicative competence of future foreign language teachers is elaborated. The general properties of information as the category of the information theory are defined in relation to the vocational training of foreign language teachers and the formation of their communicative competence – objectivity and subjectivity, completeness, reliability and adequacy, accessibility, relevance, accuracy and value. The structure of modern information and communication technologies in the process of forming communicative competence of future foreign language teachers is presented in the study in the unity of information and communication theory, methods and means of solving educational and professional problems. It has been proven that modern ICT is presented in higher education institutions, first of all, with the means of multimedia and software. The advantages and disadvantages of software tools for forming communicative competence of future foreign language teachers are defined – computer testing systems of future specialists, systems of virtual dialogue, computer simulators, electronic

textbooks, multimedia dictionaries and reference books, virtual linguistic laboratories, cloud-oriented educational environment.

The criteria, indicators and levels of communication competence of future foreign language teachers are substantiated. The views on the problem of measuring the quality and effectiveness of the process of professional training of future foreign language teachers from the perspective of competent, linguistic, systematic approaches are analyzed. Key criteria and corresponding indicators of the effectiveness of the process of professional training of future specialists are formulated, which include: cognitive criterion (volume and quality of professional knowledge; understanding of the essence and content of terminology; ability to synthesize, analyze, generalize, structure and produce professional knowledge); motivational criterion (the presence of cognitive interests and cognitive and communicative needs in the chosen field; the presence of internal motives for professional growth; the desire to improve); activity criterion (fully-formed professional skills; well-developed oral and written language; experience of practical activity according to a specialty; professional creativity and activity). The system of criteria and indicators of the formation of communicative competence of future foreign language teachers by means of information and communication technologies at three levels is designed: the criterion of the formation of communicative competence of future foreign language teachers (indicators: value and motivational orientation of students, language-related competences of students); the criterion of the influence of information and communication technologies on the level of communication competence of students (indicators: influence on the independence of students, influence on students' creativity, mastering technological skills); the criterion of influence of the author's model on the level of communicative competence (indicators: the influence of the developed forms and methods of ICT, the influence of the developed means of ICT, the innovativeness presented in the model of experience of preparation of future foreign language teachers). The methodology for assessing the level of development of communication competence of students is described as well as its possible levels (creative, sufficient, reproductive).

The model of formation of communicative competence of future foreign language teachers by means of information and communication technologies is designed as a schematic representation of pedagogical activity on formation of communicative competence of students in the form of the following structural components: target, conceptual, organizational, methodical and effective. The target component of the model defines the purpose and the objectives of transformative pedagogical activity. The purpose of the model is to form the high level of communication competence of future foreign language teachers. The purpose and objectives are the system-forming factors of the model that determine the connection of the target component with the conceptual, organizational, methodological and effective components, providing the planned pedagogical activity with purposefulness and systematic nature. The implementation of the goal and task model identified in the target component is possible provided that future teachers of foreign languages are taught pedagogical approaches: systemic, competence, linguocultural, activity, resource (information technology) and contextual approaches, which constitute the conceptual level of the model. Forms (organizational component), methods (methodical component) of implementation of the specified approaches in the process of vocational training of future foreign language teachers are described. Alongside with the criteria, the indicators and levels of communication competence of future foreign language teachers by means of information and communication technologies, the expected result (increase in the level of communicative competence of future foreign language teachers) form an effective component of the model.

The stages and directions of implementation of the author's model of formation of communicative competence of future foreign language teachers by means of information and communication technologies (motivational, cognitive, activity) are revealed. Motivational is the stage of creating positive attitudes for the formation of communicative competence in the process of vocational training; ensuring a positive emotional psychological climate in students' educational and practical activity; creating an open communication space for personal expression and presentation of the results of their educational activities; formation of value attitude to the future profession,

awareness of the role of communicative competence, interest in mastering information and communication technologies and their use in educational activities. Cognitive is the stage of formation of professional knowledge, abilities, skills, communicative, organizational, reflexive abilities of students; in particular, at this stage, it is advisable to form deep knowledge of students about the nature and content of communicative activity of foreign language teachers, the sphere of pedagogical communication, ways of interaction in conflict situations and methods of forming constructive communicative interaction with various participants in professional life. Activity stage is the stage of acquisition and reflection on professional, social and communicative experience by students in the situations of professional interaction, development of communicative skills and their testing during teaching practice; analyzing the strengths and weaknesses of their own level of communicative competence and creating a plan of action to correct them; presentation of the results of scientific, searching, project activity in the areas of master's studies. The main tool of model implementation is the author's interdisciplinary special course «Information and Communication Technologies in the Activity of a Foreign Language Teacher».

The program of pedagogical experiment is described; tasks, stages, methods of experimental work are characterized; its general and selective set, experimental base of research are substantiated; methods of diagnostics of the formation of communicative competence by means of information and communication technologies and their connection with the system of criteria and indicators are determined.

The results of the ascertaining stage of the experiment, which determine the actual state of formation of communicative competence of future foreign language teachers, are presented. The results of the ascertaining and forming stages of the experiment are compared. It was defined that the number of students in the experimental group with a creative level of communicative competence after the formation stage of the introduction of the author's model rose from 18.10% to 26.72%. In the control group, the number of young people with a creative level of communicative competence increased slightly: from 19.01% to 19.83%, reflecting not so much the potential of the traditional vocational training system as the individual changes that characterize the

beliefs or actions of individual students. A sufficient level of communicative competence in the experimental group increased from 54.31% at the ascertaining stage to 62.93% after the formation stage (in the control group – from 53.72% to 55.38% of participants, respectively). The reproductive level of communicative competence in the experimental group decreased to 10.35% of students, in the control group – to 24.79% of young people. The results were verified using the Fisher angular transformation criterion; the conclusion about the efficiency of the model realized at the formation stage of the experiment is formulated.

The scientific novelty of the research lies in the fact that the dissertation: for the first time theoretically substantiated and experimentally tested the model of formation of communicative competence of future foreign language teachers by means of information and communication technologies; pedagogical aspect of introduction of information and communication technologies in vocational training of future foreign language teachers is analyzed; scientific approaches to the problem of formation of communicative competence of future foreign language teachers by means of information and communication technologies are generalized; the essence of the basic concepts of the study such as «communicative competence», «teacher of foreign languages», «information and communication technologies» is clarified; the content, forms and methods of forming the communicative competence of future foreign language teachers have been improved; further development of the theory and methodology of formation of communicative competence of future foreign language teachers in the chosen direction is observed.

The practical significance of the research is that its results can be used in the process of professional training of future foreign language teachers in the HEI (higher education institutions), to prepare scientific and methodological support for the use of ICT by students of different specialties in higher education, in the self-educational activities of students and teachers of higher education institutions.

Keywords: communicative competence, communicative competence of future foreign language teachers, professional training of future foreign language teachers,

information and communication technologies, formation of communicative competence by means of information and communication technologies.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дисертації

1. Жуковський, В. М., Галецький, С. М., 2018. Особливості сучасного дистанційного навчання: потенціал та нові можливості використання. *Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка*: Серія «Педагогіка», 6/38, с. 154-165.
2. Жуковський, В. М., Галецький, С. М., 2018. Роль інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі студентів ВНЗ. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 50, с. 270-274.
3. Галецький, С. М., 2018. Історія розвитку дистанційної освіти у світі. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*, 1, с. 11-16.
4. Галецький, С. М., Галецька, Т. І., 2018. Дистанційне навчання як елемент інформаційно-комунікаційних технологій в освіті. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини*, вип. 1, с. 54-62.
5. Галецький, С. М., Галецька, Т. І., 2018. Основні переваги та недоліки електронного навчання (E-learning). *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка*, вип. 167, с. 176-180.
6. Галецький, С. М., 2019. Комунікативна компетентність майбутніх викладачів іноземних мов як предмет наукових досліджень. *Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету «Інноватика у вихованні»*, вип. 9, с. 327-338.
7. Галецький, С. М., 2019. Критерії, показники та рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 6 (90), с. 24-37.

8. Галецький, С. М. 2019. Особливості підходів до проектування структури комунікативної компетентності фахівців. *Znanstvena misel*, 2 (32), с. 39-41.
9. Галецький, С. М. 2019. Особливості апробації моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій на формувальному етапі експерименту. *Znanstvena misel*, 2 (35), с. 51-54.

Опубліковані праці апробаційного характеру

1. Галецький, С. М., 2018. Інформаційно-комунікаційні технології як ефективний інструмент в освітньому середовищі. В: *Сучасні технології в умовах освітньої парадигми інформаційно-комунікативного суспільства: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної мультидисциплінарної інтернет-конференції*. Запоріжжя: Запорізька державна інженерна академія, с. 151-153.
2. Галецький, С. М., 2019. Інформаційно-комунікаційні технології як засіб інтенсифікації вивчення іноземної мови. В: *Модернізація та наукові дослідження: парадигма інноваційного розвитку суспільства і технологій: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції*. Київ: Інститут інноваційної освіти, с. 16-18.
3. Галецький, С. М., 2019. Компетентність як основа професійності викладача іноземних мов. В: *Актуальні проблеми вищої професійної освіти: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції*. Київ: Національний авіаційний університет, с. 30-31.
4. Галецький, С. М., 2019. Інформаційні технології у навчанні. В: *Інформатика, інформаційні системи та технології: тези доповідей шістнадцятої всеукраїнської конференції студентів і молодих науковців*. Одеса: Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського, с. 78-80.
5. Галецький, С. М., 2019. Особливості організації експериментального дослідження формування комунікативної компетентності майбутніх

викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій. В: *Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції*. Суми: Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка. Том 2, с. 47-51.

6. Галецький, С. М., 2019. Основні педагогічні цілі використання інформаційно-комунікаційних технологій у системі освіти. В: *Цифрові інформаційно-комунікаційні технології в освіті: досвід і виклики: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Острог: Вид-во НУ «Острозька академія». с. 30-31.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	19
ВСТУП	20
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ	28
1.1. Методологія дослідження проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов	28
1.2. Категоріально-понятійний аналіз проблеми дослідження	48
1.3. Інформаційно-комунікаційні технології як засіб формування комунікативної компетентності викладачів іноземних мов	68
Висновки до першого розділу	82
РОЗДІЛ 2. МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	85
2.1. Змістова структура комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов з урахуванням інформаційно-комунікаційних технологій як засобу її формування	85
2.2. Критерії, показники та рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов	108
2.3. Модель формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій.....	121
Висновки до другого розділу	141
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО- КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	144
3.1. Програма та організація експериментальної роботи	144

3.2. Методика впровадження моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій	168
3.3. Аналіз результатів формувального етапу експерименту	185
Висновки до третього розділу	201
ВИСНОВКИ	205
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	210
ДОДАТКИ	243

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

STEM-освіта – S – science, T – technology – E-engineering – M-mathematics;
напрямок в освіті, при якому в навчальних програмах посилюється
природничонауковий компонент й інноваційні технології

ЗВО – заклад вищої освіти

ІКТ – Інформаційно-комунікаційні технології (з англ. Information and
communications technology, ICT)

МОН – Міністерство освіти і науки

ОПП – освітньо-професійна програма

ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури
(United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization).

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Інтеграція української держави до європейської й світової спільноти актуалізує проблему активного використання іноземних мов у всіх сферах суспільного життя, що вимагає підвищення рівня комунікативної компетентності викладачів іноземних мов з урахуванням радикальних змін в інформаційно-технологічному забезпеченні підготовки фахівців.

Про роль і значення ґрунтовного вивчення іноземних мов, місію вчителів і викладачів іноземної мови в навчальному процесі свідчать європейські та вітчизняні документи про освіту: рекомендації Ради Європи «Від лінгвістичного розмаїття до плюрилінгвальної освіти: керівництво для розвитку мовної політики у Європі» (2007); рішення Барселонського саміту щодо запровадження формули «рідна мова плюс дві іноземні» (2000); Берлінська декларація про якість вищої освіти (2003); Концепція мовної освіти в Україні (2010); «Біла книга національної освіти України» (2009); закони України «Про вищу освіту» (2014) та «Про освіту» (2017) та ін.

На рівні теорії та методики професійної освіти усвідомлюється потреба в підвищенні ролі всіх суб'єктів освітнього процесу з урахуванням незаперечної значущості традиційних форм і методів навчання у ЗВО та вагомості віртуально-освітнього середовища, що безпосередньо впливає на якість професійної підготовки фахівців, зокрема щодо формування практичних комунікативних умінь і навичок. Зазначене потребує, у свою чергу, розробки й реалізації відповідних педагогічних технологій, створення комунікативного освітнього простору закладу вищої освіти, формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців, комплексний характер якої потребує відповідного науково-методичного забезпечення.

Упровадження інформаційно-комунікаційних технологій забезпечує ефективне навчання іноземних мов, оскільки надає можливість студентам отримати доступ до широкої навчальної інформації та вдосконалити іншомовне спілкування, актуалізувати критичне та креативне мислення майбутніх фахівців,

забезпечити розвиток уміння вирішувати комунікативні іншомовні завдання в умовах переходу від суб'єкт-об'єктної до суб'єкт-суб'єктної освітньої парадигми, вибору ефективної стратегії навчання.

Ступінь розробки проблеми. Дослідженню особливостей та розвитку комунікативної компетентності особистості присвячені праці О. Волченко, Т. Колодько, С. Ніколаєвої, Т. Симоненко, Г. Хорошавіна та ін. Структуру комунікативної компетентності майбутнього вчителя обґрунтували Н. Бібік, Н. Волкова, Ю. Вторнікова, С. Петрушин, О. Савченко та ін. Проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх учителів іноземної мови досліджували Л. Бурман, Л. Гапоненко, Г. Гонтар, І. Копилова, О. Ярова та ін. У працях І. Архипова, О. Овчинникова, К. Платонова, О. Солдатченко розглянуто проблему формування комунікативних здібностей студентів. Формуванню комунікативної культури майбутніх фахівців приділили увагу у своїх працях М. Буланова-Топоркова, Н. Волкова та ін. Основні напрями становлення сучасної освіти в постмодерному інформаційно-технологічному суспільстві активно досліджують В. Биков, Р. Гуревич, М. Жалдак, Н. Морзе, Ю. Рамський та ін. Організацію освітнього процесу та підвищення його ефективності на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій розглянуто в роботах Ю. Дорошенка, І. Журавльової, О. Єльнікової, Л. Калініної, В. Руденка. Особливості використання ІКТ у процесі вивчення окремих дисциплін вивчали Т. Дубова, Ю. Жук, О. Качуровська, І. Семешук, О. Чайковська. Характерні риси та специфіку реформування сучасної системи освіти під впливом розвитку інформаційних технологій досліджено такими вченими, як Л. Ващенко, С. Гончаренко, Т. Десятов, Г. Єгоров, В. Кремень, О. Локшина, Б. Мельниченко, Л. Пуховська, Г. Сазоненко. Однак сучасні інформаційно-комунікаційні технології, попри їх поширеність та незаперечну цінність в освітньому середовищі ЗВО, не повною мірою використовуються з метою професійної підготовки викладачів іноземних мов та формування у них комунікативної компетентності.

Аналіз окресленої проблеми свідчить про наявність та необхідність вирішення кількох основних *суперечностей*, а саме:

- між потребою впровадження інновацій у професійну підготовку викладачів іноземних мов та дещо застарілими ресурсами забезпечення процесу формування їхньої комунікативної компетентності;
- між задекларованою в нормативних документах сукупністю професійних компетенцій майбутніх фахівців та нестачею інновацій в організації освітнього процесу в ЗВО, що ґрунтується на традиційних засадах реалізації змісту й ресурсного забезпечення;
- між високим рівнем зацікавленості студентської молоді у використанні сучасних ІКТ у процесі професійної підготовки та недостатнім рівнем забезпечення вищої освіти сучасними програмними та технологічними ресурсами.

Необхідність комплексного аналізу можливостей ІКТ у професійній підготовці майбутніх викладачів та вирішення окреслених суперечностей зумовили вибір теми дослідження: **«Формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій».**

Зв'язок роботи з науковими планами, програмами, темами. Дослідження виконано в межах комплексної наукової теми «Сучасні технології викладання англійської мови та інтерпретації текстів світової літератури» кафедри англійської мови та літератури Національного університету «Острозька академія» (державний реєстраційний номер 0116U003796). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Національного університету «Острозька академія» (протокол № 4 від 30.10.2014 р.) та узгоджено у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 27.03.2018 р.).

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх викладачів іноземних мов.

Предмет дослідження – модель формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій та методика її реалізації.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальному підтвердженні ефективності моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Обґрунтувати теоретико-методологічні засади проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов та уточнити сутність базових понять дослідження.

2. Визначити зміст компонентів досліджуваної компетентності з урахуванням дидактичного потенціалу ІКТ.

3. З'ясувати особливості використання інформаційно-комунікаційних технологій формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов.

4. Розробити модель, визначити критерії, показники та рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців визначеного профілю засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

5. Експериментально перевірити ефективність моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов та методики її впровадження.

У процесі дослідження використано комплекс науково-дослідницьких **методів**, які відповідають його меті і завданням, а саме:

теоретичних: аналіз філософської, соціологічної, психологічної, педагогічної, історичної, методичної літератури з метою обґрунтування теоретико-методологічних засад проблеми; систематизація та узагальнення досвіду використання сучасних ІКТ у процесі професійної підготовки; абстрагування, ідеалізація, моделювання для побудови авторської моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов

засобами інформаційно-комунікаційних технологій; логіко-структурний аналіз досліджуваної проблеми;

емпіричних: педагогічний експеримент з метою виявлення ефективності моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов; опитування, тестування, аналіз виконання студентами самостійних творчих завдань – для визначення прояву показників комунікативної компетентності досліджуваних; експертне оцінювання форм, методів, засобів формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів і ролі інформаційно-комунікаційних технологій у процесі професійної підготовки;

статистичних: методи математичної статистики для перевірки надійності й значущості отриманих результатів експериментальної роботи (критерій кутового перетворення Фішера).

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота реалізовувалася в Національному університеті «Острозька академія», Житомирському державному університеті імені Івана Франка, Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка, Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії. В експериментальній роботі брали участь: 237 студентів магістратури за спеціальністю «035.04 Філологія. Германські мови та літератури», з них 116 – експериментальної групи, 121 – контрольної групи; 29 експертів – викладачів іноземної мови, методик викладання, психолого-педагогічних дисциплін. На констатувальному етапі експерименту було підтверджено однорідність обраних контрольної і експериментальної груп за розподілом рівня сформованості комунікативної компетентності.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в дисертації:

вперше на підставі теоретичного обґрунтування й окреслення провідних наукових підходів (системний, компетентнісний, лінгвокультурний, ресурсний, діяльнісний, контекстний) теоретично обґрунтовано та впроваджено в практику підготовки викладачів іноземних мов модель формування комунікативної компетентності означених фахівців засобами інформаційно-комунікаційних технологій, що складається з концептуального, цільового, змістового,

організаційного, методичного та результативного блоків; визначено змістову структуру комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов з використанням сучасних ІКТ (цілемотиваційний, когнітивно-лінгвістичний, процесуально-технологічний, рефлексивно-оцінний компоненти); проаналізовано зміст та обґрунтовано ресурсні можливості використання інформаційно-комунікаційних технологій у професійній підготовці майбутніх викладачів іноземних мов;

удосконалено зміст, форми та методи формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов, уточнено сутність базових понять дослідження «комунікативна компетентність», «викладач іноземних мов», «інформаційно-комунікаційні технології»;

подальшого розвитку набули положення теорії та методики формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов, а також теоретичні та прикладні аспекти використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі підготовки фахівців.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані в процесі професійної підготовки майбутніх викладачів іноземної мови у ЗВО, для підготовки науково-методичного забезпечення використання ІКТ студентами різних спеціальностей у вищій школі, у самоосвітній діяльності студентів та викладачів закладів вищої освіти. Матеріали дослідження стали основою для оновлення та корекції змісту професійної підготовки фахівців за напрямом підготовки 035 «Філологія» (спеціалізація 035.041 «Германські мови та літератури»). За результатами дослідження розроблено і впроваджено у практику підготовки викладачів іноземних мов авторський міждисциплінарний спецкурс «Інформаційно-комунікаційні технології в діяльності викладача іноземної мови».

Упровадження результатів дослідження здійснено в освітньому процесі Національного університету «Острозька академія» (довідка № 413 від 26. 11. 2019 р.); Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (довідка № 10 від 17. 09. 2019 р.); Житомирського державного

університету імені Івана Франка (довідка № 1/948 від 30. 08. 2019 р.); Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка № 461 від 23. 09. 2019 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях, круглих столах та педагогічних читаннях різного рівня, зокрема, *міжнародних*: «Молодіжна політика: проблеми та перспективи» (Дрогобич, 2011, очна), «Сучасні технології в умовах освітньої парадигми інформаційно-комунікативного суспільства» (Запоріжжя, 2018, заочна), «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми» (Вінниця, 2018, очна), «Модернізація та наукові дослідження: парадигма інноваційного розвитку суспільства і технологій» (Київ, 2019, заочна), «Актуальні проблеми вищої професійної освіти» (Київ, 2019, заочна), «Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи» (Суми, 2019, заочна); *всеукраїнських*: «Інформатика, інформаційні системи та технології» (Одеса, 2019, заочна); «Оптимізація процесу навчання іноземних мов у закладах вищої освіти гуманітарного та технічного напрямів» (Рівне, 2019, очна).

Висновки дисертаційної роботи доповідалися на засіданнях вченої ради, кафедри психології та педагогіки, кафедри англійської мови та літератури, міжкафедральних семінарах у Національному університеті «Острозька академія» (2016-2020 рр.).

Особистий внесок здобувача у статтях, виконаних у співавторстві з В. Жуковським, а саме: «Особливості сучасного дистанційного навчання: потенціал та нові можливості використання» полягає в обґрунтуванні особливостей дистанційного навчання іноземній мові; «Роль інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі студентів ВНЗ» – автору належить визначення змістових характеристик інтерактивних методів навчання іноземній мові із застосуванням ІКТ; у статтях у співавторстві з Т. Галецькою, а саме: «Дистанційне навчання як елемент інформаційно-комунікаційних технологій в освіті» авторський внесок полягає у визначенні теоретичних засад

дистанційного навчання на матеріалі іноземної мови; «Основні переваги та недоліки електронного навчання (E-learning)» – окреслення можливостей ресурсів ІКТ для організації електронного навчання.

Публікації. Основні результати дослідження відображено в 15 публікаціях автора (11 – одноосібних), з яких 7 статей у фахових наукових виданнях України (зокрема, 6 публікацій у наукових виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз), 2 статті в іноземних наукових періодичних виданнях, 6 статей та доповідей на наукових конференціях, у збірниках наукових праць.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 292 сторінки, з них 209 сторінок основного тексту. У списку використаних джерел подано 324 найменування (з яких 38 – іноземною мовою), 17 додатків на 50 сторінках. Робота містить 26 таблиць, 6 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

1.1. Методологія дослідження проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов

Сучасний розвиток педагогічної науки визначається, з одного боку, її інтеграційним характером і можливістю використання методології, передовсім, філософії освіти, соціології, історії, психології, з іншого – необхідністю чіткого окреслення власного тезаурусу та дослідницьких методик, адекватних меті та завданням кожної конкретної наукової теми. З огляду на це, проблема формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов постає методологічно різноаспектною й, водночас, потребує обґрунтування узгодженого з предметом дослідження комплексу теоретично-методологічних підходів і методів дослідження, що дозволять не лише гіпотетично передбачити результат дослідження, але й забезпечити валідність і репрезентативність остаточних експериментальних висновків.

Методологія педагогічних досліджень, прямо чи опосередковано пов'язаних з досліджуваними нами феноменами, може бути представлена на кількох основних *рівнях*, визначених у науковому доробку вітчизняних та зарубіжних науковців:

1) філософія й теорія освітніх процесів, у тому числі в галузі професійної підготовки фахівців (С. Возняк¹, І. Зязюн², С. Клепко³, В. Кремень⁴,

¹Возняк, С., 2018. Діяльнісно-комунікативна парадигма як методологічна основа аналізу освітнього процесу. *Проблеми гуманітарних наук. Серія: Філософія*, 39, с. 46-57.

²Зязюн, І. А., 2002. Філософія педагогічної діяльності у професійній освіті. *Діалог культур: Україна у світовому контексті: філософія освіти*: зб. наук. пр., Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України, вип. 8, с. 4-14.

³Клепко, С. Ф. 2006. *Філософія освіти в Європейському контексті*. Полтава: ПОІППО.

⁴Кремень, В., Ільїн, В., 2014. Креатив філософії освіти в синергії сучасного знання. В: В. О. Огнев'юк, ред. *Філософія освіти: хрестоматія*: навчальний посібник для студентів ВНЗ. Київ: Київський

М. Міщенко⁵, С. Черепанова⁶, А. Ярошенко⁷ та ін.);

2) методологія професійної підготовки майбутніх фахівців у ЗВО (Г. Балл⁸, Є. Барбіна⁹, В. Безлюдна¹⁰, М. Богдадюк¹¹, І. Варава¹², С. Вітвицька¹³, Р. Гуревич, Н. Опушко, А. Поліщук¹⁴, О. Дубасенюк¹⁵, О. Пометун¹⁶, С. Товщик¹⁷ та ін.);

3) філософія комунікацій (Г. Васянович¹⁸, М. Кастельс¹⁹, В. Кремень²⁰,

⁵Міщенко, М. М., 2012. Філософські основи сучасної освіти (до проблеми гуманітаризації / гуманізації освітнього процесу). *Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПІ»: зб. наук. пр. Темат. вип.: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства*, [online] 31, с. 89-94. Режим доступу: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/4393/1/vestnik_NPI_2012_31_Mishchenko_Filosofski.pdf [Дата звернення 27 жовтня 2019].

⁶ Черепанова, С. О. 2011. *Філософія освіти. Світоглядно-гуманітарний вимір: людина–наука–культура–мистецтво–стиль мислення*. Львів: Світ.

⁷ Ярошенко, А. О. 2004. *Ціннісний дискурс освіти*: [монографія]. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова.

⁸Балл, Г. О. 2003. *Сучасний гуманізм і освіта. Соціально-філософські та психолого педагогічні аспекти*. Рівне: Молодість.

⁹Барбіна, Є. С., 2011. Професійна підготовка фахівців у системі неперервної освіти: вузівський етап. *Педагогічні науки: збірник наукових праць*, [online] 60, с. 177-180. Режим доступу: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_60/43.pdf [Дата звернення 17 листопада 2018].

¹⁰Безлюдна, В. В., 2017. Методологічні основи професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 48, с. 51-55.

¹¹Богдадюк, М. В., 2018. Методологічні підходи до дослідження професійної підготовки майбутніх фахівців народних художніх промислів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 52, с. 133-137.

¹²Варава, І. М., 2018. Особливості науково-дослідницької діяльності студентів як суб'єктів вищої освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 52, с. 247-250.

¹³Вітвицька, С. С., 2016. Теоретичні і методичні засади педагогічної підготовки магістрів в умовах ступеневої освіти. В: О. А. Дубасенюк, ред. *Акме досягнення науковців Житомирської науково-педагогічної школи*: монографія. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, с. 302-347.

¹⁴Гуревич, Р. С., Опушко, Н. Р., Поліщук, А. С., 2018. Професійна освіта: тенденції розвитку в XXI столітті. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 52, с. 5-11.

¹⁵Дубасенюк, О. А., 2012. *Методологія, методика і методи організації науково-педагогічних досліджень*. В: Д. В. Чернілевський, ред. *Методологія наукової діяльності: навчальний посібник*, вид. 3-тє, переробл. Вінниця: Нілан-ЛТД, с. 216-241.

¹⁶Пометун, О. І., Овчарук, О. В. ред., 2004. *Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентісного підходу в українській освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики*. Київ: К.І.С.

¹⁷Товщик, С. А., 2010. Теоретико-методологічні аспекти підготовки фахівців соціальної сфери. *Соціальне партнерство у професійній підготовці соціальних педагогів: матеріали міжрегіональної конференції*, [online] с. 52-55. Режим доступу:

http://eprints.zu.edu.ua/4352/1/%D0%A2%D0%BE%D0%B2%D1%89%D0%B8%D0%BA_%D0%A1_%D0%90.pdf [Дата звернення 19 січня 2019].

¹⁸Васянович, Г. П., 2018. Духовні смисли використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчально-виховному процесі. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 50, с. 30-34.

¹⁹Кастельс, М. 2007. *Інтернет-галактика. Міркування щодо інтернету, бізнесу і суспільства*. Київ: Ваклер.

²⁰Кремень, В. Г., 2018. Ціннісний вимір буття людини в синергії комунікацій. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 50, с. 6-13.

А. Назарчук²¹, А. Соколов²², Ю. Хабермас²³, Г. Шемаєва²⁴ та ін.);

4) методологія дослідження сучасного інформаційного простору в сфері освіти (О. Дубасенюк²⁵, О. Невмержицька, Н. Ничкало²⁶, М. Пагута²⁷, О. Пшенична²⁸, Я. Сікора²⁹, О. Скубашевська³⁰, В. Ткачук³¹ та ін.);

5) методологічні засади розвитку ІКТ у системі вищої освіти (А. Безуглий, В. Бойчук, В. Уманець³², В. Биков, А. Гуржій, М. Шишкіна³³, Н. Бідюк, Г. Олеськова³⁴, Т. Вакалюк³⁵, Н. Добровольська³⁶, Н. Кириленко, В. Кириленко³⁷,

²¹Назарчук, А. В. 2009. *Теория коммуникации в современном обществе*. Москва: Прогресс-Традиция.

²²Соколов, А. В. 2002. *Общая теория социальной коммуникации*. СПб.: Михайлов.

²³Хабермас, Ю., 2000. *Моральное сознание и коммуникативное действие*. Перевод с немецкого Ю. С. Медведева. СПб.: Наука.

²⁴Шемаєва, Г. В., 2009. *Бібліотека в системі наукової комунікації: коеволюційні процеси розвитку*: автореф. дис. доктора наук. 27.00.03. Харківська державна академія культури, 42 с.

²⁵Дубас, О. П., 2010. Інформаційно-комунікаційний простір – поняття, сутність, структура. *Сучасна українська політика*, вип. 19, с. 223-232.

²⁶Ничкало, Н. Г., 2018. Педагогіка медіальна у контексті міждисциплінарності. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 50, с. 13-20.

²⁷Невмержицька, О. В., Пагута, М. В., 2018. Самоосвітня діяльність майбутніх фахівців в умовах інформаційного суспільства. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 52, с. 360-363.

²⁸Пшенична, О. С., 2018. Інформатична компетентність як складова сучасного педагогічного дослідження. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 50, с. 360-364.

²⁹Sikora, J., 2018. Edukacja ekonomiczna w społeczeństwie informacyjnym. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 50, с. 74-79.

³⁰Скубашевська, О. С. 2010. *Філософія інноваційного розвитку освіти інформаційного суспільства (світоглядно-філософський аналіз)*. Київ: НПУ.

³¹Ткачук, В. В., 2014. Педагогічне проектування процесу навчання інформативних дисциплін. В: *Наукова молодь-2014: збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених*. Київ: ІТЗН НАПН України, с. 125-126.

³²Безуглий, А. І., Бойчук, В. В., Уманець, В. О., 2018. Інформаційно-комунікаційні технології як інноваційний чинник удосконалення підготовки сучасного вчителя. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 52, с. 205-210.

³³Биков, В. Ю., Гуржій, А. М., Шишкіна, М. П., 2018. Концептуальні засади формування і розвитку хмаро орієнтованого навчально-наукового середовища закладу вищої педагогічної освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 50, с. 20-25.

³⁴Бідюк, Н. М., Олеськова, Г. Г., 2018. Застосування освітньої платформи Flexicare50+ у процесі підвищення кваліфікації сестринського персоналу Німеччини. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 52, с. 165-168.

³⁵Вакалюк, Т. А., 2017. Аналіз вітчизняного досвіду використання хмарних технологій у навчальному процесі вищої школи. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 48, с. 83-96.

³⁶Добровольська, Н. В., 2018. Методика використання інформаційних технологій при розв'язанні оптимізаційних задач. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 52, с. 290-296.

³⁷Кириленко, Н. М., Кириленко, В. В., 2017. Формування комунікативної культури вчителя іноземної мови за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 48, с. 129-132.

Л. Коношевський³⁸, О. Подзигун, А. Петрова, О. Ігнатова, Н. Клос³⁹, В. Жуковський, С. Галецький⁴⁰, О. Стечкевич, Т. Якимович⁴¹ та ін.).

Означені вище рівні методологічного аналізу проблеми професійної підготовки фахівців засобами інформаційно-комунікаційних технологій не вичерпують, однак, досліджувану нами проблему, оскільки вона має свою специфіку, а саме:

1) проблема формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов поєднує в своєму змісті фактично кілька методологічних підходів – *компетентнісний, комунікативний та лінгвокультурний*; при цьому зазначимо, що формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов має виражений міжкультурний зміст, оскільки місія викладача іноземних мов полягає не просто у викладанні іноземної мови, а й трансліюванні культурної інформації засобами іншомовного спілкування;

2) оскільки предметом дослідження окреслено формування означеної компетентності засобами інформаційно-комунікаційних технологій, проєктована нами методологія дослідження має спиратися на *ресурсний* (інформаційно-технологічний) підхід до підготовки фахівців;

3) враховуючи, що процес формування комунікативної компетентності, та й сама комунікативна компетентність визначається нами як система, одним з провідних методологічних підходів ми визначили *системний*;

4) враховуючи, що йдеться про підготовку викладача (навіть не шкільного вчителя) іноземних мов, зміст і моделі формування у нього комунікативної

³⁸Коношевський, Л. Л., 2017. Використання ІКТ у навчальному процесі як засобу підвищення доступності та якості освітніх послуг. *Сучасні інформаційні технології а інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 48, с. 139-143.

³⁹Подзигун, О. А., Петрова, А. І., Ігнатова, О. М., Клос, Н. С., 2018. Інформаційні технології як засіб інтенсифікації вивчення іноземної мови для професійного спілкування. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 52, с. 389-393.

⁴⁰Жуковський, В. М., Галецький, С. М., 2018. Роль інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі студентів ВНЗ. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 50, с. 270-274.

⁴¹Стечкевич, О. О., Якимович, Т. Д., 2018. Використання аудіовізуальних засобів навчання у професійно-практичній підготовці майбутніх фахівців. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 52, с. 152-155.

компетентності розділяються на два взаємопов'язані складники – іншомовної комунікативної компетентності та загальної комунікативної компетентності; формування комунікативної компетентності здійснюється в різних видах діяльності, у зв'язку з чим необхідним вважаємо використання в структурі методології нашого дослідження *діяльнісного* підходу;

5) з метою урахування активного навчання студентів іноземної мови та необхідності забезпечити використання інтерактивних, професійно орієнтованих форм і методів вивчення іноземної мови нами використано також *контекстний* підхід як один з базових наукових підходів.

Системний підхід до проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій об'єднує в собі фактично кілька системних об'єктів, що підлягають вивченню й експериментальній перевірці, а саме:

1. Професійна підготовка майбутніх викладачів іноземних мов у ЗВО як *система*, що складається з кількох взаємопов'язаних компонентів (зміст освіти, оцінювання навчальних досягнень студентів, виховний процес у ЗВО, технологічне й методичне забезпечення професійної підготовки викладачів тощо).

2. Комунікативна компетентність як *системний* об'єкт, що складається з сукупності відповідних компетенцій – мовної, мовленнєвої, паралінгвістичної, вербальної / невербальної, компетенції взаємодіяти та ін.

3. ІКТ як *системне* явище і процес, що виступає засобом формування комунікативної компетентності викладачів.

4. Модель і технологія формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів – *системний* об'єкт для розробки й експериментальної перевірки ефективності впровадження. Як будь-яка педагогічна технологія, означена технологія передбачає наявність взаємопов'язаних складників, що у своїй взаємозумовленості й поєднанні забезпечують розвиток комунікативної компетентності на достатньому та високому рівні.

Основи системного підходу до вивчення науково-педагогічних явищ і процесів можна простежити в науковому доробку українських та зарубіжних учених, передусім, в контексті теорії виховних систем, системи навчання на різних його ступенях, системної методології науково-педагогічного дослідження тощо. До таких наукових розробок ми відносимо роботи В. Беспалька (теорія педагогічних систем)⁴², В. Гладунського (система управління в освітній сфері)⁴³, Є. Носенко, В. Короткова, М. Матюшкіна (системно-синергетичний підхід до освіти як складної нелінійної структури)⁴⁴, І. Подласого (системні характеристики педагогічної діяльності)⁴⁵, Т. Ільїної (системні аспекти організації навчального процесу)⁴⁶, І. Малафіїка (забезпечення системності знань учнів)⁴⁷, Т. Поясок (ІКТ у професійній підготовці майбутніх економістів як система)⁴⁸, Ю. Шабанової (системний підхід до організації діяльності ЗВО)⁴⁹ та ін. Провідні характеристики системності професійної підготовки фахівців ґрунтуються на традиційних ознаках системи, описаних у класичних наукових працях багатьох як зарубіжних філософів, істориків та соціологів (Р. Акофф, О. Ланге, У. Росс Ешбі), так і вітчизняних (І. Блауберг, В. Лекторський, В. Садовський, О. Уємов, Е. Юдін).

Ю. Шабанова (2014)⁵⁰, аналізуючи основи системного підходу в закладах вищої освіти, визначає основні елементи освітньої системи – цілі, зміст, засоби і способи здобуття освіти, форми організації освітнього процесу, суб'єкт-об'єктні характеристики, освітнє середовище, результат.

Розкриваючи ці елементи в загальній системі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій, ми спробували співвіднести загальну методологію

⁴² Беспалько, В. П. 1977. *Основы теории педагогических систем: проблемы и методы психолого-педагогического обеспечения технических обучающих систем*: [монографія]. Воронеж: Издательство Воронежского университета.

⁴³ Гладунський, В. Н. 2011. *Системний підхід до розроблення і прийняття управлінського рішення (логіко-педагогічні аспекти)*: [монографія]. Київ: УБС НБХ.

⁴⁴ Носенко, Є., Коротков, В., Матюшкін, М., 2014. Системний підхід в освіті. *Нова педагогічна думка*, 3, с. 45-47.

⁴⁵ Підласий, І. П. 2010. *Продуктивний педагог. Настільна книга вчителя*. Харків: Вид. група «Основа».

⁴⁶ Ильина, Т. А. 1972. *Структурно-системный подход к организации обучения*. Москва: Знание.

⁴⁷ Малафіїк, І. В., 2007. *Теорія та методика формування системності знань у старшокласників*: автореф. дис. доктора пед. наук. 13.00.09. Рівненський державний гуманітарний університет, 47 с.

⁴⁸ Поясок, Т. Б., Сисоєва, С. О. ред., 2009. *Система застосування інформаційних технологій у професійній підготовці майбутніх економістів*: [монографія]. Кременчук: ПП Щербатих О. В.

⁴⁹ Шабанова, Ю. О. 2014. *Системний підхід у вищій школі*: підручник для студентів магістратури. Донецьк: НГУ.

⁵⁰ Шабанова, Ю. О. 2014. *Системний підхід у вищій школі*: підручник для студентів магістратури. Донецьк: НГУ.

системного підходу з конкретним теоретико-емпіричним дослідженням за обраною нами темою і представити це в додатку Л. Оцінка системних характеристик подана на рівні кількох елементів освітньої системи – цілей, змісту, форм і способів здобуття освіти, суб'єктів освітнього процесу, освітнього середовища та результату освітнього процесу.

Значущість системного підходу до проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов полягає, на нашу думку, в тому, що існування комунікативних зв'язків між компонентами системи і компонентами зовнішнього середовища відноситься до двох основних структурних зв'язків системи (підпорядкованості й узгодженості)⁵¹. Так, підпорядкованість передбачає існування домінуючого, головного складника системи, що є визначальним у функціонуванні й розвитку системного об'єкта. Таким головним складником у системі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів виступають інформаційно-комунікаційні технології, окреслені в темі дослідження як засіб досягнення поставленої дослідницької мети. Зв'язок узгодженості, натомість, передбачає рівноцінність компонентів системи; у нашому дослідженні такими рівноцінними компонентами виступають, по-перше, компоненти комунікативної компетентності майбутніх викладачів, по-друге – компоненти моделі / технології формування означеної компетентності засобами ІКТ.

Системологія як наука про системи та їх функціонування (В. Садовський⁵², Ф. Перегудов, Ф. Тарасенко⁵³, В. Спіцнадель⁵⁴ та ін.) визначає кілька основних класифікацій систем, серед яких:

⁵¹Ковальчук, В. А., 2013. Становлення системного підходу дослідження педагогічних об'єктів та явищ. В: *Дослідницький компонент у діяльності загальноосвітніх навчальних закладів та позашкільних закладів освіти: ретроспектива і перспектива*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 21 листопада 2013 року, Київ: Інститут обдарованої дитини, с. 32-38.

⁵² Садовский, В. М. ред., 1969. *Исследования общей теории систем*. Москва: Прогресс.

⁵³ Перегудов, Ф. И., Тарасенко, Ф. П. 1989. *Введение в системный анализ*: учебное пособие для вузов. Москва: Высшая школа.

⁵⁴ Спичнадель, В. Н. 2000. *Основы системного анализа*: учебное пособие. СПб.: Бизнес-пресса.

1) прості (що не мають розгалуженої структури), складні (мають значну кількість елементів і взаємозв'язки між ними) і великі (що не можуть бути оцінені з боку одного дослідника у часі й просторі);

2) статичні (компонентний склад яких залишається постійним у часі і просторі) і динамічні (що змінюють свій стан в часі чи просторі як ймовірнісний об'єкт);

3) матеріальні (сукупність матеріальних об'єктів, взаємопов'язаних і взаємозумовлених) та абстрактні (системні продукти людського мислення; до таких систем, зокрема, відноситься й мова);

4) закриті (замкнуті для зовнішнього втручання) і відкриті (система рухливої рівноваги з введенням та виведенням змістових складників).

Враховуючи специфіку предмета нашого дослідження, на засадах системного підходу можемо окреслити формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов **як складну динамічну відкриту систему, що має ознаки матеріальної й абстрактної водночас**. Ці системні характеристики уможливають проектування моделі та технології формування означеної компетентності з сукупності взаємопов'язаних складників, що забезпечують ефективність упровадження названих моделі і технології.

Системний характер формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов напряду залежить від того лінгвістичного простору, в якому відбувається формування означеної компетентності, а також від характеристик іншомовної комунікативної діяльності студентів в соціокультурному просторі закладу вищої освіти, тому **лінгвокультурний підхід** як методологічну основу нашого дослідження ми розглядаємо у взаємозв'язку з іншими – компетентнісним, діяльнісним та ресурсним.

У межах лінгвокультурного підходу особливо важливого значення набуває педагогічний зміст зв'язку культури і мови окремих народів з їх ментальнісними

характеристиками, вираженими в комунікації (Л. Гайдученко, 2010)⁵⁵. Цей підхід відображає практичну площину вивчення іноземних мов у ЗВО, залежно від майбутнього професійного фаху; у зв'язку з цим підготовка майбутніх викладачів іноземних мов набуває характеру всезагальності й всеохоплюючого змісту, оскільки іноземна мова для них є не лише засобом комунікації в іншомовному середовищі, але й професійною сферою діяльності. Лінгвокультурний аналіз також дає можливість обґрунтувати аксіологічну площину іншомовного спілкування; лінгвокультурна компетентність учасників комунікативного процесу є для майбутніх викладачів іноземних мов не лише їх індивідуальним результатом професійного становлення, але й бажаним результатом майбутньої професійної діяльності. Таким чином, іншомовна комунікативна діяльність викладача поєднує одночасно функції і об'єкта (як діяльність студентів – майбутніх викладачів іноземних мов), і суб'єкта (як діяльність викладачів іноземних мов з формування іншомовної компетентності у своїх майбутніх учнів і студентів). Така «багатошаровість» іншомовної комунікативної компетентності в підготовці майбутніх викладачів іноземних мов складає, на нашу думку, змістово-процесуальну специфіку проектування моделі формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

У лінгвокультурній сфері поєднуються мова, культура, етнос як чинники формування комунікативної компетентності, місце та роль цих чинників у процесі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов із застосуванням ІКТ представлено на рис.1.1.

Застосування лінгвокультурного підходу до проблеми нашого дослідження, крім того, дає змогу виокремити *лінгвокультурну компетентність* з сукупності компетентностей, що забезпечують формування комунікативної компетентності фахівців означеного профілю.

⁵⁵Гайдученко, Л. В., 2010. Формування лінгвокультурної компетенції студентів в процесі вивчення іноземних мов на матеріалі афористичних та пареміологічних текстів. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*, вип.17, с. 90-98.

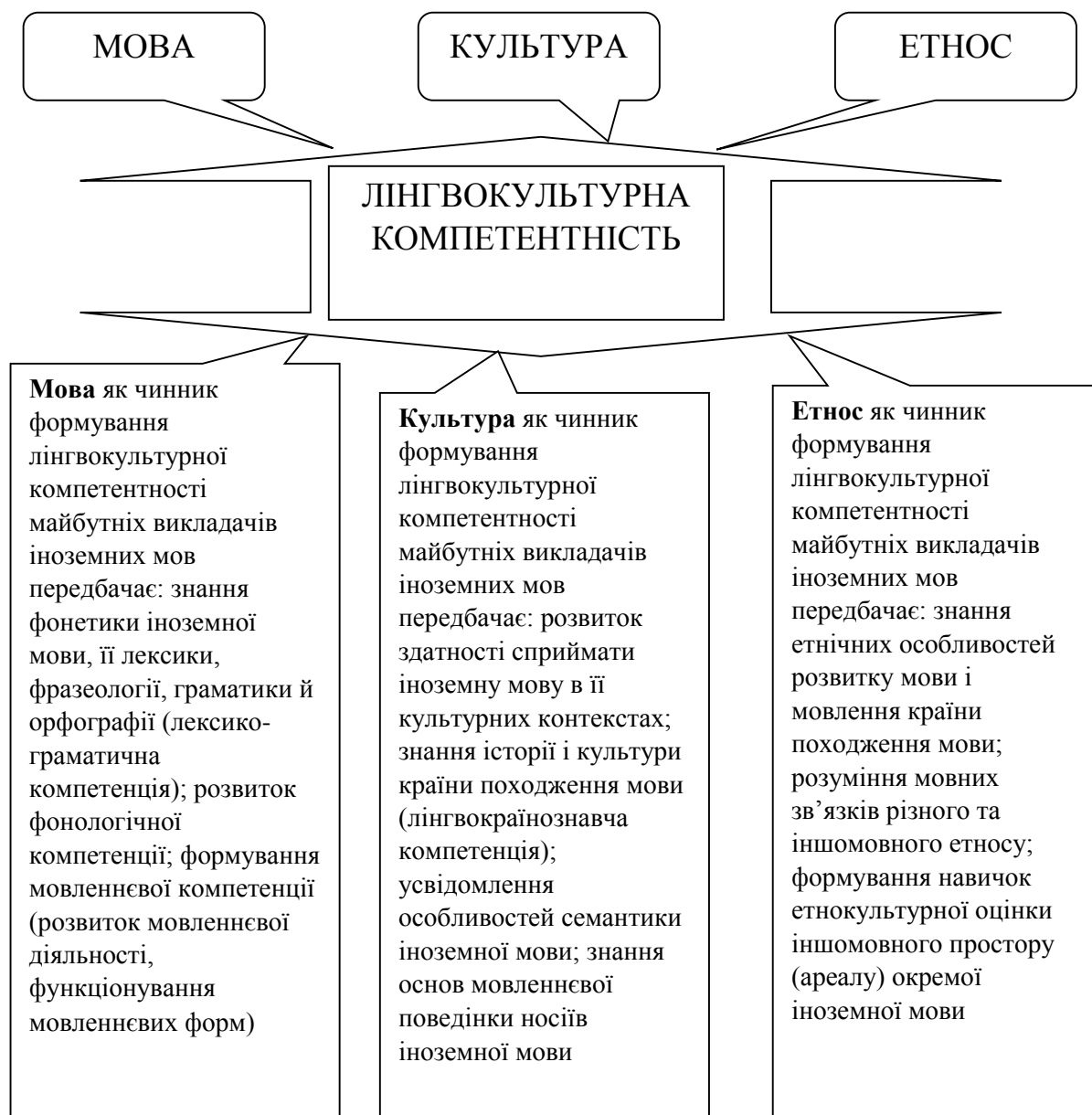

Рис. 1.1. Місце і роль чинників формування лінгвокультурної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов (розроблено автором)

У межах лінгвокультурного підходу важливе місце займає комунікативна парадигма освітнього процесу, тому **комунікативний підхід** до проблеми дослідження виявляється так само значущим, як компетентнісний та лінгвокультурний. Компетентнісна парадигма в науці історично пов'язана з

науковим доробком К. Ясперса⁵⁶, М. Бубера⁵⁷, М. Бахтіна⁵⁸, Е. Левінаса⁵⁹, Ю. Хабермаса⁶⁰ та ін. Крім того, комунікативний підхід уможливорює аналіз поняттєвого сегмента, безпосередньо пов'язаного з вивченням іноземних мов як професійного компонента змісту професійної підготовки – «дискурс», «концепт», «іншомовне мовлення», «культура мовлення» та ін. Означений тезаурус підкреслює міждисциплінарний характер нашого дослідження, з одного боку, та поглиблює лінгвістичний зміст комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов – з іншого.

Комунікативний підхід до вивчення іноземних мов орієнтує викладача і студента на формування комунікативної компетентності через спілкування, причому не обмежує цей процес, власне, реальним спілкуванням, - комунікативні дії можуть відбуватися й у віртуальному просторі. Тому використання ІКТ як засобу в межах комунікативного підходу не лише можливе, але й обов'язкове. Водночас у межах комунікативного підходу можемо спиратися на комунікативний характер і комунікативну спрямованість усіх видів навчання студентів, мотивованих до вивчення іноземної мови, яка відповідає їхнім інтересам – професійним, особистим. О. Тарнопольський (1993) наголошує на важливості комунікативно-особистісної організації навчального процесу, що спрямовує студента не стільки на отримання мовних знань, скільки на формування різноманітних умінь і навичок, сформованих за допомогою спеціально розробленого комплексу комунікативних завдань і задач⁶¹.

Лінгвокультурний та комунікативний підходи до проблеми нашого дослідження особливим чином пов'язані з **ресурсним**, оскільки ІКТ можуть бути використані в процесі формування лінгвокультурної компетенції майбутніх викладачів іноземних мов з таких причин:

⁵⁶Ясперс, К. 1994. *Смысл и назначение истории*: перевод с немецкого. Москва: Республика.

⁵⁷Бубер, М., 1992. Проблема человека. *Философские науки*, 3. с. 65-82.

⁵⁸Бахтин, М. М. 1986. *К методологии гуманитарных наук. Эстетика словесного творчества*. Москва: Искусство.

⁵⁹Левинас, Э. 2006. *Путь к Другому (Сборник статей и переводов, посвященный 100-летию со дня рождения Э. Левинаса)*. СПб.: Изд-во С.-Петербургского университета.

⁶⁰Habermas, J. 1981. *Theorie des kommunikativen Handelns*. Bd. 1,2. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.

⁶¹Тарнопольський, Б. 1993. *Методика викладання англійської мови*. Київ: Вища школа.

1. Мова, в тому числі й іноземна, є певним культурним кодом, який може бути технологічно окреслений за допомогою сучасних ІКТ.

2. Лінгвокультурні системи відрізняються одна від одної, проте їх об'єднують певні соціокультурні універсалії, які можуть бути описані й представлені за допомогою сучасних інформаційних ресурсів.

3. Мова є важливим засобом збереження культури кожного окремого народу; сучасні інформаційні технології дозволяють уніфікувати процес накопичення сучасних лінгвокультурних знань.

Лінгвокультурний підхід як методологічна основа нашого дослідження тісно поєднаний з **діяльнісним**, оскільки формування лінгвокультурної компетенції відбувається в різноманітних видах діяльності, передовсім, комунікативної. Діяльність у межах нашого дослідження може бути окреслена двояко: по-перше, як комунікативна діяльність, по-друге – як професійна діяльність викладача іноземних мов. Складність аналізу феномена діяльності в такому разі визначається ще й тим, що в цій діяльності наявні інформаційні технології сучасного освітнього простору, що відіграють дедалі більшу роль у формуванні змісту, розвитку форм і методів професійної підготовки фахівців в галузі іноземних мов. Основи діяльнісного підходу обґрунтовані як у працях учених-філософів (М. Каган, В. Коган, О. Маргуліс та ін.), так і психологів (Б. Ананьєв, О. Асмолов, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.) та педагогів (Н. Кузьміна, В. Сластьонін, Е. Юдін та ін.).

Поняття діяльності та необхідність залучення діяльнісного підходу до вивчення проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов цікавить нас з кількох точок зору, а саме:

1) діяльнісний підхід передбачає методологічне окреслення процесу формування відповідних професійних компетенцій, що, з одного боку, поєднує його з компетентнісним підходом, викладеним вище, а з іншого – визначає провідні види діяльності, спрямовані на формування комунікативної компетентності як цілісного, комплексного феномена, як результату професійної підготовки майбутніх викладачів іноземних мов;

2) цей підхід систематизує поняттєвий апарат нашого дослідження, оскільки поєднує в собі сукупність взаємопов'язаних понять, що мають діяльнісну основу – «комунікація», «спілкування», «мовна діяльність», «мовленнєва діяльність», «комунікативно-мовленнєва діяльність», «іншомовна комунікація», «професійна мовленнєва діяльність» та багато інших, оскільки проблема комунікації має виражений діяльнісний зміст.

У зв'язку з викладеними вище аспектами діяльнісного підходу до проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов, цілком погоджуємося з думкою О. Беляк⁶², що діяльність є сутністю процесу навчання, а воно, у свою чергу, відтворює саму структуру діяльності. Крім того, для нас важливою є теза діяльнісного підходу про те, що діяльність визначає спосіб і результат особистісної адаптації теоретичних знань та їх перетворення на індивідуальний стиль професійної творчості; кожен викладач іноземних мов, формуючи власний рівень комунікативної компетентності, робить це в процесі діяльності – спочатку навчальної (у ЗВО), згодом – квазіпрофесійної (у ході виробничих практик), надалі – професійної (як підготовлений фахівець).

Основи діяльнісного підходу до проблеми нашого дослідження дають можливість також пояснити певні базові поняття, як-от: мовленнєва діяльність, комунікативна діяльність, іншомовна комунікативна діяльність та ін. Так О. Ковтун (2009) окреслює мовленнєву діяльність як активний, цілеспрямований, опосередкований мовою та комунікативною ситуацією процес, що включає прийом, передачу, осмислення, видачу мовленнєвого повідомлення у комунікативній взаємодії суб'єктів освітнього процесу⁶³. Зміщення упродовж останнього століття концепції іншомовного навчання з мовної системи на мовну діяльність зумовило поведінковий характер визначень мовленнєвої діяльності (Л. Блумфілд, 1972)⁶⁴. Таке зміщення акцентів надає можливість використання у

⁶² Беляк, О. М., 2011. Діяльнісний підхід до розвитку комунікативних якостей мовлення. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського*, [online] 11-12, с. 76-81. Режим доступу: file:///C:/Users/L/Downloads/punpu_2011_11-12_15.pdf С.76-80 [Дата звернення 09 січня 2019].

⁶³ Ковтун, О. В., 2009. Мовленнєва діяльність як категорія лінгводидактики. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського*, вип. 1-2, с. 103-112.

⁶⁴ Рахманов, И. В. ред., 1972. *Основные направления в методике преподавания иностранных языков в XIX – XX вв.* Москва: Педагогика.

сучасному процесі вивчення іноземних мов більшої кількості інтерактивних, поведінкових форм і засобів формування іншомовної комунікативної компетентності, що й підтверджує наше дослідження.

Залучення до методології нашого дослідження компетентнісного, системного, лінгвокультурного та діяльнісного підходів обґрунтовує також і їх ресурсний характер, що визначає необхідність окреслення **ресурсного підходу** до проблеми дослідження як окремого складника методології. Така постановка питання про ресурси формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов викликана, на нашу думку, кількома основними чинниками:

по-перше, темою дослідження визначено інформаційно-комунікаційні технології як засіб формування означеної компетентності, тому саме ІКТ у межах нашого дослідження складають основу залученого зовні ресурсу для виконання завдань дослідження;

по-друге, комунікативна компетентність майбутнього викладача іноземних мов та рівень її сформованості на різних етапах професійної підготовки визначаються тим особистісним ресурсом (мовним, мовленнєвим, комунікативним), з яким студент приступає до навчання у ЗВО, і який йому вдається чи не вдається достатньою мірою розвинути, щоб сформувати належний рівень комунікативної компетентності як складника загальної професійної компетентності педагога;

по-третє, сучасний інформаційний простір пропонує нині визначально нову структуру і зміст ресурсного простору, який може використовуватися як науково-педагогічним персоналом ЗВО, так і студентами, – для формування комунікативної компетентності фахівця.

Отож, для виконання завдань нашого дослідження важливе значення мають такі контексти ресурсу й такі аспекти ресурсного підходу:

- ресурс як інформаційний простір;
- ресурс як технологія;

- ресурс як показник ефективності процесу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов;
- ресурс як засіб формування означеної компетентності.

Наукові дослідження Б. Гершунського⁶⁵, С. Вітвицької⁶⁶, І. Дичківської⁶⁷, С. Микитюка⁶⁸, В. Павленко⁶⁹, Т. Цецоріної⁷⁰ та ін. дають можливість використати зовнішні ресурси, що забезпечують професійну підготовку фахівців: матеріально-технічні, інформаційні, стимулюючі, комунікативно-психологічні, організаційно-управлінські⁷¹.

Крім того, існує ще й система внутрішніх ресурсів особистості, які також відповідають методології ресурсного підходу: біогенетичні та індивідуально-психологічні. На нашу думку, вони також сприяють формуванню комунікативної компетентності фахівців. Зміст та специфіка зовнішніх і внутрішніх ресурсів особистості стосовно теми нашого дослідження подана в Додатку М. Відповідно до змісту та особливостей ресурсів, що використовуються у процесі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов, нами з'ясовано, що :

1) процес формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов у ЗВО забезпечується відповідними матеріально-технічними ресурсами, до яких ми відносимо, передовсім, аудиторний фонд, відповідно обладнані кабінети, бібліотечний ресурс (в тому числі віртуальний), матеріальні умови баз виробничих практик та ін.;

2) інформаційний ресурс найбільш повно відображає засоби, якими за метою і завданнями дослідження має відбуватися формування комунікативної

⁶⁵ Гершунский, Б. С. 1998. *Философия образования: учебное пособие*. Москва: Московский психолого-социальный институт.

⁶⁶ Вітвицька, С. С. 2003. *Основи педагогіки вищої школи: методичний посібник*. Київ: Центр навчальної літератури.

⁶⁷ Дичківська, І. М. 2004. *Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник*. Київ: Академвидав.

⁶⁸ Микитюк, С. О., 2013. Ресурсний підхід як основа розвитку потенціалів особистості майбутнього вчителя. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 8 (34), с. 235-243.

⁶⁹ Павленко, В. В., 2004. Ресурсно-стильовий комплекс методів управління стресовими ситуаціями. *Наука і освіта*, 6/7, с. 202-205.

⁷⁰ Цецоріна, Т. А., 2002. *Организация образовательного процесса в школе на основе ресурсного подхода: автореф. дис. кандидата. пед. наук. 13.00.01*. Белгородский государственный университет, 23 с.

⁷¹ Микитюк, С. О., 2013. Ресурсний підхід як основа розвитку потенціалів особистості майбутнього вчителя. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 8 (34), с. 235-243., с.236.

компетентності майбутніх викладачів іноземних мов, оскільки інформаційний ресурс вміщує: весь комплекс навчально-методичного забезпечення дисциплін, що визначають ефективність процесу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов (передовсім, практики іноземної мови); віртуальне інформаційне середовище відповідної спеціальності (напрямку підготовки) та ЗВО загалом; доступ до інформаційних ресурсів поза закладом вищої освіти (медіаресурси, он-лайн-ресурси, неформальні форми і методи професійної підготовки фахівців та ін.);

3) процес формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов має відбуватися в умовах стійкої мотивації означених фахівців до набуття цієї компетентності; до стимулюючих ресурсів відноситься, насамперед, система оцінювання якості знань, умінь і навичок студентів; загальна система оцінювання якості освіти в ЗВО; комплекс зовнішніх та внутрішніх стимулів до формування комунікативної компетентності студентів тощо;

4) комунікативно-психологічний ресурс відображає зміст та особливості розвитку комунікативного простору закладу вищої освіти (передовсім, іншомовного комунікативного простору), а також психологічний ресурс учасників комунікативних процесів у ЗВО (університетський стиль спілкування, рівень розвитку студентського колективу та сукупність комунікативних зв'язків у ньому тощо).

Представлені вище методологічні підходи не можуть складати цілісну методологічну сукупність без урахування, на нашу думку, провідного в сучасній педагогічній науці підходу – **компетентнісного**. Його використання у межах нашого дослідження викликане кількома основними чинниками, серед яких:

1. Необхідність окреслити поняття, сутність і зміст комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов.
2. Потреба в обґрунтуванні місця і ролі комунікативної компетентності в структурі загальної професійної компетентності означених фахівців.

3. Особливість використання інформаційно-комунікаційних технологій у сучасному ЗВО для формування означеної компетентності майбутнього викладача.

Компетентнісні засади професійної підготовки сучасного фахівця обґрунтовані численним науковими працями українських учених, серед яких С. Вітвицька (проблеми формування професійної компетентності майбутніх педагогів у ступеневій системі освіти)⁷², О. Дубасенюк (теорія і методологія формування професійних компетенцій сучасного вчителя)⁷³, І. Зимня (структура та зміст професійної компетентності)⁷⁴, Л. Коваль (розвиток професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи)⁷⁵, О. Овчарук (теорія і практика формування професійної компетентності фахівця в Україні та за кордоном)⁷⁶, Н. Нагорна (вивчення і засвоєння студентами понять «компетентність» і «компетенція»)⁷⁷, Г. Селевко (провідні підходи до класифікації професійних компетенцій)⁷⁸ та ін. Компетентнісні засади професійної підготовки вчителя іноземних мов, на нашу думку, суттєво зміщують акценти з накопичення знань і вмінь розуміти, говорити й використовувати іноземну мову як професійний інструмент до сформованості цілісного динамічного особистісного утворення, що характеризує не лише систему професійних знань і вмінь майбутніх викладачів, але й їх особистісне ставлення, вмотивованість, здатність до рефлексії свого рівня сформованості іншомовної комунікативної компетентності.

На засадах компетентнісного підходу можемо розглянути також сутність самого поняття комунікативної компетентності (рідномовної та іншомовної), а

⁷²Вітвицька, С. С. 2003. *Основи педагогіки вищої школи: методичний посібник*. Київ: Центр навчальної літератури.

⁷³Дубасенюк, О. А., Вознюк О. В. 2011. *Концептуальні підходи до професійно-педагогічної підготовки сучасного педагога*. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка.

⁷⁴Зимня, И. А. 2001. *Лингвopsиxология речевой деятельности*. Москва: Московский психолого-социальный институт, Воронеж: НПО «МОДЭК».

⁷⁵Коваль, Л. В. 2009. *Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи: технологічна складова: [монографія]*. Донецьк: Юго-Восток.

⁷⁶Овчарук, О. В. ред., 2004. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики*. Київ: К.І.С.

⁷⁷Нагорна, Н. В., 2007. Формування у студентів понять компетентності й компетенції. *Виховання і культура*, 1-2 (11-12), с. 266-268.

⁷⁸Селевко, Г., 2004. Компетентности и их классификация. *Народное образование*, 4, с. 138-143.

також зміст і структуру означеної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов, сформованої з використанням сучасних ІКТ, що передбачається здійснити у п. 1.2 та 1.3 нашого дослідження. Зауважимо, однак, що комунікативна компетентність викладача іноземних мов характеризується кількома основними ознаками, серед яких:

- 1) цілісність як характеристика взаємодії складників означеної компетентності;
- 2) динамічність як ознака здатності до постійного розвитку комунікативної компетентності майбутніх викладачів;
- 3) синергетичний характер означеної компетентності, завдяки якому можна пояснити складні нелінійні процеси формування цієї компетентності у студентів у процесі їх професійної підготовки.

Формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов спирається також на методологічні підвалини контекстного підходу, що відображає активний характер професійної підготовки названих фахівців, орієнтацію форм, методів і засобів навчання на професійні цілі, системне використання професійного контексту в змісті навчальної діяльності у ЗВО. Основи контекстного підходу розробляються у сучасній педагогічній науці А. Брушлинським (1996)⁷⁹, А. Вербицьким (1991)⁸⁰, Л. Мельниковою, О. Поповою (2015)⁸¹ та ін. Особливу увагу розробники контекстного підходу приділяють розвитку мотивації студентів у процесі їх професійної підготовки, тому саме *професійний контекст* всіх навчальних дисциплін та всього змісту професійної підготовки загалом (в тому числі й іноземної мови) набуває високого рівня значущості. Певна суперечність реалізації контекстного підходу, як свідчить дослідження Л. Мельникової та О. Попової, полягає у тому, що студент у процесі професійної підготовки засвоює переважно теоретичні знання, що відрізняються

⁷⁹ Брушлинский, А. В., 1996. *Субъект: мышление, учение, воображение*. Москва: Институт практической психологии.

⁸⁰ Вербицкий, А. А., 1991. *Активное обучение в высшей школе: контекстный подход*: Метод. пособие. Москва: Высшая школа.

⁸¹ Мельникова, Л. А., Попова, О. Н., 2015. Содержательные аспекты контекстного подхода. *Таврический научный обозреватель*, 5, с.43-49.

від цілей, змісту та способів професійної діяльності, до якої, власне, готує майбутнього фахівця заклад вищої освіти. У цьому відношенні майбутні викладачі іноземних мов не відчують названої суперечності у процесі вивчення дисциплін професійного циклу (передусім, іноземної мови). Натомість вивчення предметів загальногуманітарного блоку, та психолого-педагогічних дисциплін, повинно бути професійно спрямованим, інакше, на нашу думку, порушується логіка усього процесу підготовки до професійної діяльності викладача іноземних мов, як до:

- діяльності з викладання іноземних мов;
- діяльності педагога, що має широке коло загальнонаукових інтересів та достатній рівень загальногуманітарної підготовки;
- педагогічної діяльності, що передбачає високий рівень володіння психолого-педагогічними знаннями, вміннями й навичками.

Відповідно до зазначеного вище, в основі контекстного підходу лежить не лише професійна спрямованість суто теоретичної підготовки майбутніх викладачів іноземних мов, але й квазіпрофесійної діяльності (у вигляді інтерактивних, ігрових методів навчальної діяльності), та навчально-професійної (у ході виробничих практик, науково-дослідної діяльності студентів тощо). Всі названі види діяльності потребують використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій – в якості семіотичних, імітаційних, соціальних навчальних моделей та форм діяльності⁸². Важливим вважаємо положення контекстного підходу стосовно того, що весь зміст професійної підготовки у ЗВО має бути спрямований на вирішення завдань майбутньої професійної діяльності. Тому застосування сучасних ІКТ уможливорює реалізацію в процесі навчання майбутніх викладачів іноземних мов таких форм навчальної діяльності, як аналіз конкретних педагогічних ситуацій, рольові ігри, кейс-метод, віртуальні та реальні дискусії, та ін. Значущими також вважаємо провідні принципи контекстного

⁸² Мельникова, Л. А., Попова, О. Н., 2015. Содержательные аспекты контекстного подхода. *Таврический научный обозреватель*, 5, с.43-49., с. 45.

навчання, що передбачають використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, серед яких:

- 1) принцип особистісного включення майбутніх викладачів іноземних мов в навчальну діяльність (з використанням інформаційно-комунікаційних технологій);
- 2) принцип провідної ролі спільної діяльності (у тому числі й віртуальної та із застосуванням сучасних ІКТ) студентів;
- 3) принцип діалогічного навчання та міжособистісної взаємодії у процесі професійної підготовки, що особливо важливо для майбутніх викладачів іноземних мов;
- 4) принцип доцільного поєднання традиційних та інноваційних педагогічних технологій у навчальному процесі, серед яких інформаційно-комунікаційні технології сьогодні відіграють одну з найважливіших ролей.

Отже, в методології досліджуваної проблеми представлено системний (загальнофілософський рівень), компетентнісний, комунікативний та лінгвокультурний (загальнонауковий рівень), а також ресурсний, діяльнісний та контекстний (конкретнонауковий рівень) підходи, а саме:

- системний підхід визначає провідні системні характеристики компетентності, професійної підготовки, інформаційно-комунікаційних технологій;
- компетентнісний – представляє комплекс комунікативних компетенцій, котрі складають основу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов;
- лінгвокультурний підхід відображає зв'язок культури і мови окремих народів з їх ментальнісними характеристиками, вираженими в комунікації; у зв'язку з цим підготовка майбутніх викладачів іноземних мов набуває характеру всезагальності й всеохоплюючого змісту, оскільки іноземна мова для них є не лише засобом комунікації в іншомовному середовищі, але й професійною сферою діяльності;

- в межах діяльнісного підходу обґрунтовано діяльнісні засади процесу формування комунікативної компетентності означених фахівців;
- ресурсний підхід уможливив розгляд зовнішніх та внутрішніх ресурсів, завдяки яким відбувається формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов;
- контекстний підхід використано в дослідженні як такий, що відображає системне використання професійного контексту у формуванні комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов.

Сукупність представлених методологічних підходів уможлиблює подальший категоріально-поняттєвий аналіз проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов, та визначення оптимального комплексу методів дослідження, що забезпечують ефективність експериментальної роботи.

1.2. Категоріально-поняттєвий аналіз проблеми дослідження

Проблема аналізу категорій і понять у будь-якій галузі знання не є новою; водночас з розширенням категоріально-поняттєвого простору та виникненням великої кількості інтердисциплінарних понять і термінів означена проблема, на нашу думку, ніколи не буде вирішена повністю. Як правило, гуманітарні науки ведуть початок аналізу поняттєвого апарату з основ філософії, накопичуючи відповідний термінологічний потенціал і поступово формулюючи визначення провідних категорій і понять, властивих тій чи іншій тематиці.

Основи аналізу категоріально-поняттєвого апарату науки досліджуються *термінознавством* – спеціальною галуззю знання, яка забезпечує аналіз та визначення складників наукової мови – термінів. Кожен термін (як одиниця мови, що окреслює поняття) має свої ознаки, серед яких найважливішими, на нашу думку, можна вважати такі: наявність визначення, зафіксованого у словнику;

тенденція до однозначності поняття, окресленого терміном; точність; незалежність від контексту; класифікаційна системність; відсутність синонімів; стислість визначення⁸³. Наголосимо, що важливе значення в педагогічному аналізі понять має поле терміна – його понятійний зв'язок з іншими термінами, через які він визначається; поза певним полем термін втрачає свій зміст і набуває іншого. Так поняття «компетентність» у межах свого термінологічного поля, як правило, пов'язується з такими поняттями, як «система», «знання», «вміння», «навички», «якості»; поза межами цих понять компетентність втрачає свій педагогічний контекст і може слугувати елементом понятійного апарату іншої науки – соціології, психології, правознавства тощо. Крім того, термінознавство дає можливість розрізняти прості, складні і складені поняття; у межах нашого дослідження до простих можна віднести поняття «викладач», до складних – «компетентність», «комунікативний», «формування», до складених – «комунікативна компетентність», «викладач іноземних мов», «інформаційно-комунікаційні технології» та ін.

Загалом каталог провідних і суміжних з ними понять теми нашого дослідження подано у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Каталог ключових і пов'язаних з ними понять теми дослідження

Ключове поняття теми	Базові педагогічні визначення, найбільш широко розповсюджені у науковій літературі	Суміжні педагогічні поняття
Формування	1) цілеспрямований вплив 2) процес становлення 3) надання форми, завершеності процесу становлення ⁸⁴	Розвиток Підготовка Вплив Становлення
Комунікативна компетентність	1) здатність особистості застосовувати в процесі спілкування знання мов, способи взаємодії, навички групової комунікації, виконання комунікативних соціальних ролей; 2) сукупність знань, умінь, навичок та	Комунікація Компетенція Кваліфікація Взаємодія Спілкування

⁸³Щерба, Д. В., 2006. Термін та його дефініція як головні онтологічні поняття термінознавства. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, [online] 28, с. 237-239. Режим доступу: <http://studentam.net.ua/content/view/full/8811/97/> [Дата звернення 10 травня 2019].

⁸⁴Ягупов, В. В. 2002. *Педагогіка*: навчальний посібник. Київ: Либідь.

Продовження таблиці 1.1

	особистісних якостей, що забезпечують ефективне спілкування; 3) здатність особистості орієнтуватися в ситуаціях спілкування; 4) синонім поняття «компетентність у спілкуванні»; 5) система внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови комунікативної дії ⁸⁵	
Викладач іноземних мов	1) працівник вищої, середньої спеціальної, професійної школи, котрий проводить викладання занять з іноземних мов; 2) штатна посада у закладі вищої освіти; 3) особа, котра веде лекційні заняття та інші уроки з іноземної мови в навчальних закладах ⁸⁶ ; 4) особа, що провадить педагогічну діяльність (викладає іноземні мови) у державних та приватних навчальних закладах ⁸⁷	Вчитель іноземних мов Педагог Науковець Науково-педагогічний працівник Студент Фахівець
Засіб	1) матеріал / знаряддя навчального процесу, завдяки яким досягається мета заняття; 2) матеріальний чи ідеальний об'єкт, що виконує посередницьку роль між учителем та учнем; 3) джерело отримання знань; 4) об'єкти навколишнього середовища, що використовуються для досягнення мети навчального процесу ⁸⁸	Форма Метод Спосіб
Інформаційно-комунікаційні технології	1) сукупність технологій, що забезпечують фіксацію, обмін, обробку, накопичення інформації, її перетворення та використання; 2) методи, способи та алгоритми збору, перетворення і використання інформації в навчальному процесі ⁸⁹ .	Інформація Технологія Комунікація Інтернет-технології Комп'ютерні технології

Джерело: розроблено автором

⁸⁵ Жуков, Ю. М., Петровская, Л. А., Растяников, П. В. 2007. *Диагностика и развитие компетентности в общении: спецпрактикум по социальной психологии*. Москва: Академия.

⁸⁶ *Словник української мови в 11 томах*, 1970. Т. 1. Київ: Наукова думка. С.407.

⁸⁷ Вітвицька, С. С. 2003. *Основи педагогіки вищої школи: методичний посібник*. Київ: Центр навчальної літератури.

⁸⁸ Биков, В. Ю., 2002. Теоретико-методологічні засади створення і розвитку сучасних засобів та е-технологій навчання. *Збірник наукових праць до 10-річчя АПН України*, ч. 2, с. 182-189.

⁸⁹ Швачич, Г. Г., Толстой, В. В., Петречук, Л. М., Іващенко, Ю. С., Гуляєва, О. А., Соболенко, О. В. 2017. *Сучасні інформаційно-комунікаційні технології: навчальний посібник*. Дніпро: НМетАУ.

Виходячи з поданих у таблиці 1.1 ключових та суміжних понять теми нашого дослідження, ми встановили перелік найважливіших (з огляду на об'єкт, предмет та завдання дослідження) понять, що потребують окремого аналітичного опрацювання в процесі теоретичного пошуку, а саме:

1. Поняття **«компетентність»** та **«комунікативна компетентність»** як такі, що визначають зміст результату розробки та впровадження експериментальної технології.
2. Поняття **«викладач»** та **«викладач іноземних мов»** як такі, що окреслюють специфіку домінуючої частини учасників експерименту з формування комунікативної компетентності фахівця.
3. Поняття **«інформаційно-комунікаційні технології»** як таке, що визначає зміст та особливості основного засобу для досягнення мети дослідження.

Поняття **компетентності** як категоріальної основи процесу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів на сьогодні є чи не найпопулярнішим поняттям і об'єктом для вивчення в педагогічній науці (в напрямі професійної підготовки фахівця для різних галузей професійної діяльності). Формування професійної компетентності майбутніх педагогічних працівників різного рівня у просторі такого роду досліджень займає домінуючу позицію; варто назвати хоча би досить ґрунтовні дослідження Е. Зеєра⁹⁰, І. Зимньої⁹¹, Л. Карпової⁹², О. Овчарук⁹³, О. Пометун⁹⁴, Дж. Равена⁹⁵ та ін. Р. Дж. Стенберг окреслює компетентність як «структуровану (організовану)

⁹⁰ Зеєр, Э. Ф., Павлова, А. М., Сыманюк, Э. Э. 2005. *Модернизация профессионального образования: компетентностный подход*. Москва: Московский психолого-социальный институт.

⁹¹ Зимняя, И. А., 2003. Ключевые компетентности – новая парадигма результатов образования. *Высшее образование сегодня*, 5, с. 3-7.

⁹² Карпова, Л. Г., 2004. *Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи*: автореф. дис. кандидата пед. наук. 13.00.04. Харківський державний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди, 20 с.

⁹³ Овчарук, О. В., 2004. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти. В: О. В. Овчарук, ред. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики*. Київ: К.І.С., с. 6-15.

⁹⁴ Пометун, О. І., 2004. Запровадження компетентнісного підходу – перспективний напрям розвитку сучасної освіти. *Вісник програм шкільних обмінів*, [online] 22. Режим доступу: http://visnyk.iatp.org.ua/visnyk/issue_artikle;22;0/32k [Дата звернення 12 листопада 2018].

⁹⁵ Равен, Дж. 2002. *Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация*. Москва: Когито-Центр.

сукупність знань, умінь, навичок і ставлень, що набуваються в процесі навчання»⁹⁶. Зауважимо, що це визначення є дещо звуженим, оскільки, на нашу думку, не лише процес навчання дає можливість формувати компетентність особистості, але й практична професійна діяльність в обраній галузі. І. Когут на загал визначає компетентність як рівень поінформованості фахівця у своїй професійній діяльності та як результат накопичення професійного досвіду⁹⁷; таким чином, науковець фактично переносить компетентність з навчальної у професійну площину, що не цілком відповідає завданням нашого дослідження. На засадах концепції досвіду як основи компетентності визначає останню також Ф. Ісмагілова⁹⁸.

Проблема формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців розкривається у численних *дисертаційних дослідженнях* останнього десятиліття. Серед найбільш близьких до проблеми нашого дослідження варто назвати дисертацію І. Когут «Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя» (2015), де ґрунтовно представлено методику формування комунікативної компетентності майбутніх вчителів і подано програму авторського тренінгового спецкурсу «Теорія і технологія формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього педагога»⁹⁹; Н. Кондратенко «Методика формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології» (2018)¹⁰⁰, у якій дослідниця представила навчально-методичне забезпечення формування означеної компетентності в ЗВО; І. Клак «Формування професійної комунікативної компетентності в майбутніх учителів-філологів у процесі вивчення фахових дисциплін» (2015), в якій проаналізовано зміст професійної

⁹⁶ Стенберг, Р. Дж., Форсайт, Дж. Б., Хедландидр, Дж. 2002. *Практический интеллект*. СПб.: Питер., с.3.

⁹⁷ Когут, І. В., 2015. *Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя*. Кандидат наук. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка.

⁹⁸ Ісмагілова, Ф. С., 2000. К проблеме психологического анализа профессионального опыта. *Вестник Московского университета: Серия 14: Психология*, 2, с. 16-27.

⁹⁹ Когут, І. В., 2015. *Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя*. Кандидат наук. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, с. 198-201.

¹⁰⁰ Кондратенко, Н. І., 2018. *Методика формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології*. Кандидат наук. Київський університет імені Бориса Грінченка.

підготовки майбутніх філологів з точки зору їх комунікативної компетентності¹⁰¹; С. Оськіної «Психолого-педагогічний супровід розвитку комунікативної компетентності студента педагогічного вузу» (2010), у якому дослідниця з'ясувала основні компоненти та спроектувала технологію названого супроводу¹⁰²; М. Радишевської «Формування інтерактивних компетентностей майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей в процесі професійної підготовки» (2015), де особливу увагу приділено формуванню комунікативної компетентності майбутніх учителів¹⁰³; Н. Самборської «Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх фахівців зі спеціальності «Медсестринство» у процесі вивчення гуманітарних дисциплін» (2018), в якому подано ґрунтовний аналіз поняття комунікативної компетентності та окреслено педагогічні умови її формування у закладі вищої медичної освіти¹⁰⁴.

Так, у дисертаційному дослідженні І. Когут окреслено специфіку гуманістично орієнтованої технології формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутніх педагогів та обґрунтовано педагогічні умови здійснення цього процесу; для наукового аналізу проблеми нашого дослідження важливим вважаємо висновок дослідниці про те, що комунікативна компетентність вчителя ґрунтується на мовній, мовленнєвій, дискурсивній, соціокультурній та соціолінгвістичній стратегічних компетенціях¹⁰⁵, – які знайшли відображення і в нашому дисертаційному дослідженні. Дисертаційне дослідження М. Радишевської представляє структуру інтерактивної компетентності майбутніх фахівців (мотиваційний, діагностичний, конструктивний, діяльнісний, міжкультурний, результативний компоненти),

¹⁰¹ Клак, І. Є., 2015. *Формування професійної комунікативної компетентності в майбутніх учителів-філологів у процесі вивчення фахових дисциплін*. Кандидат наук. Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка.

¹⁰² Оськіна, С. А., 2010. *Психолого-педагогіческое сопровождение развития коммуникативной компетентности студента педагогического вуза*. Кандидат наук. Саранск.

¹⁰³ Радишевська, М.М., 2015. *Формування інтерактивних компетентностей майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей в процесі професійної підготовки*. Кандидат наук. Житомирський державний університет імені Івана Франка.

¹⁰⁴ Самборська Н.М., 2018. *Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх фахівців зі спеціальності «Медсестринство» у процесі вивчення гуманітарних дисциплін*. Кандидат наук. Житомир.

¹⁰⁵ Когут, І. В., 2015. *Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя*. Кандидат наук. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, с. 15.

зміст яких тісно пов'язаний з сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями, без залучення яких формування означеної компетентності фактично неможливе. Н.М. Самборська, досліджуючи процес формування соціально-комунікативної компетентності студентів, звертає особливу увагу на вивчення ними іноземної мови як вагомого чинника розвитку професійних комунікацій. При цьому дослідниця значну увагу приділила базовим компетентностям особистості майбутніх фахівців, серед яких і ІТ-компетенції¹⁰⁶.

Аналіз наукових джерел (І. Холковська, 2017¹⁰⁷) дозволяє дійти висновку про те, що як би не визначалося поняття компетентності та якого суб'єкта це поняття не стосувалося, існує низка спільних рис / характеристик, які уможлиблюють віднайдення базових аспектів компетентності, котрі лежать в основі визначення цього поняття залежно від досліджуваної проблеми. До таких спільних рис / характеристик ми відносимо такі:

- 1) якого б роду компетентність ми не розглядали, найчастіше ми пов'язуємо її з професійною діяльністю суб'єкта чи підготовкою до здійснення такої професійної діяльності;
- 2) по-різному оцінюючи структуру та зміст компетентності, ми все одно наполягаємо на інтегративному динамічному характері цього складного явища / процесу;
- 3) компетентність незалежно від поставленої перед дослідником проблеми, формується в діяльності (навчальній, професійній, виробничій, комунікативній, технологічній тощо) і визначає готовність (здатність) суб'єкта до здійснення тієї чи іншої діяльності.

Таким чином, основними ключовими характеристиками компетентності як категоріального явища можемо вважати: потенційність, динамічність, інтегративність, особистісний характер, діяльнісний зміст. Професійна компетентність як різновид компетентності суб'єкта в певній площині

¹⁰⁶ Самборська Н.М., 2018. *Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх фахівців зі спеціальності «Медсестринство» у процесі вивчення гуманітарних дисциплін*. Кандидат наук. Житомир., с. 29-31.

¹⁰⁷ Холковська, І. Л. ред., 2017. *Професійно-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: навчальний посібник*. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД».

професійної діяльності найчастіше поєднує отримані у процесі навчання та подальшої професійної діяльності формальні й неформальні знання, навички та вміння, а також особистісні характеристики, що уможливлюють його подальшу професійну діяльність і професійний розвиток (В. Ягупов, 2003)¹⁰⁸. Суто особистісний характер визначення професійної компетентності подає А. Белкін, виходячи з сукупності професійних та особистісних якостей, що забезпечують виконання суб'єктом сукупності певних професійних функцій на підставі сформованих професійних компетенцій (А. Белкін, 1993)¹⁰⁹. Почасти професійну компетентність пов'язують з іншими «професійними» поняттями і термінами, наприклад:

- 1) професійна компетентність і професійний розвиток (М. Головань,¹¹⁰; В. Гордієнко, Л. Копець, 2002¹¹¹; Г. Матукова, 2012¹¹²; Н. Ничкало, 2009¹¹³; А. Ткаченко, 2011¹¹⁴; В. Ягупов,¹¹⁵ та ін.);
- 2) професійна компетентність і професійність / професіоналізм (І. Зязюн, 2004¹¹⁶; Н. Сергієнко, 2011¹¹⁷; Т. Ціпан, 2016¹¹⁸ та ін.);
- 3) професійна компетентність і професійна творчість (О. Віщенко, 2017¹¹⁹;

¹⁰⁸Ягупов, В. В. 2002. *Педагогіка: навчальний посібник*. Київ: Либідь.

¹⁰⁹Белкін, А. С. 1991. *Ситуация успеха. Как её создать*: книга для учителя. Москва: Просвещение.

¹¹⁰Головань, М. С., 2008. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду. *Вища освіта України*, [online] 3, с. 23-30. Режим доступу: http://uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_VM/Holovan_03.pdf [Дата звернення 11 травня 2019].

¹¹¹Гордієнко, В. І., Копець, Л. В., 2002. Основні проблеми дослідження професіогенезу особистості в сучасній психології. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. Соціологічні науки. Т. 20, с. 59-64.

¹¹²Матукова, Г., 2012. Розвиток професійної компетентності майбутніх фахівців до підприємницької діяльності в умовах ВНЗ. *Витоки педагогічної майстерності*, вип. 10, с. 186-192.

¹¹³Ничкало, Н. Г., 2009. Праця й професійний розвиток особистості: міждисциплінарний аспект. В: *Професійне становлення особистості: проблеми й перспективи*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, Хмельницький, Україна, 22-24 жовтня 2009 р., с. 31-36.

¹¹⁴Ткаченко, А. В., 2011. Категоріальний статус поняття «професійний розвиток особистості». *Витоки педагогічної майстерності*. Сер.: Педагогічні науки, вип. 8 (2). с. 263-269.

¹¹⁵Ягупов, В. В., 2015. Професійний розвиток особистості фахівця: поняття, зміст та особливості. *Наукові записки НАУКМА: педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. Т. 174, с. 22-29.

¹¹⁶Зязюн, І. А. 2004. *Педагогічна майстерність*. Київ: Вища школа.

¹¹⁷Сергієнко, Н. Ф., 2011. *Професійна компетентність сучасного вчителя*. [online] Режим доступу: <http://tme.uomo.edu.ua/docs/5/11sercmt.pdf>. [Дата звернення 24 липня 2019].

¹¹⁸Ціпан, Т., 2016. Професійна компетентність сучасного вчителя. *Інноватика у вихованні*, [online] 3, с. 174-181. Режим доступу: file:///C:/Users/L/Downloads/inuv_2016_3_22.pdf [Дата звернення 11 квітня 2019].

¹¹⁹Віщенко, О., 2017. Творчість як фактор формування професійної компетентності майбутніх модельєрів-перукарів. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*, [online] 2(1), с. 100-107. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpudpu_2017_2\(1\)_14](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpudpu_2017_2(1)_14) [Дата звернення 06 грудня 2018].

О. Волобуєва, 2011¹²⁰; М. Явоненко¹²¹; О. Клєпиков, І. Кучерявий, 1996¹²²; В. Макаренко, О. Макаренко, К. Макаренко,¹²³; С. Яланська, 2015¹²⁴ та ін.);

- 4) професійна компетентність і готовність до професійної діяльності (У. Дутка, 2017¹²⁵; Н. Кобзар, 2010¹²⁶; І. Кухта, 2010¹²⁷; А. Линенко, 1995¹²⁸; О. Токарчук, 2011¹²⁹ та ін.).

Поняття компетентності, як свідчать численні наукові джерела, представлені вище, є всеохоплюючим та міждисциплінарним. Це складне багато структуроване поняття, якого різновидів є кільканадцять, залежно від напрямку підготовки фахівців та особливостей запитів ринку праці – лінгвокультурна компетентність, інформативна, культурологічна, комунікативна, професійно-педагогічна та ін. У межах нашого дослідження прямим об'єктом дослідницького пошуку обрано формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов, що й визначає специфіку наступного базового поняття дослідження.

Термінологічний аналіз комунікативної компетентності як науково-педагогічного поняття зумовлює потребу з'ясувати зміст кількох базових понять,

¹²⁰Волобуєва, О. Ф., 2011. Творча компетентність викладача вищої школи: психологічний аспект. *Вісник Національної академії державної прикордонної служби України. Серія: Психологічні науки*, [online] 4. Режим доступу: file:///C:/Users/1/Downloads/Vnadrps_2011_4_30.pdf [Дата звернення 01 листопада 2018].

¹²¹Явоненко, М. В., 2010. Творча компетентність особистості як запорука її життєвого успіху. *Інформаційно-освітня портал «Технології дистанційної освіти»*. [online] Режим доступу: http://tdo.at.ua/publ/rozvitok_tvorchosti/tvorchak_kompetentnist/ [Дата звернення 17 серпня 2019].

¹²²Клєпиков, О. І., Кучерявий, І. Т. 1996. *Основи творчості особи*: навчальний посібник. Київ: Вища школа.

¹²³Макаренко, В. І., Макаренко, О. В., Макаренко, К. С., 2015. Формування творчої компетентності майбутніх лікарів на заняттях з біофізики. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 3 (47), с. 397-406.

¹²⁴Яланська, С. П., 2015. Творча компетентність як механізм успішної психологопедагогічної діяльності. *Проблеми сучасної психології*: збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка, вип. 28, с. 682-692.

¹²⁵Дутка, У. Т., 2017. Співвідношення понять «готовність до професійної діяльності» та «професійна компетентність» у сучасній педагогічній парадигмі. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету: педагогічні науки*, вип. 79 (3), с.126-130.

¹²⁶Кобзар, Н., 2010. Поняття «компетентність», «компетенція» і «готовність до діяльності» в сучасній освітній парадигмі. *Науковий вісник Донбасу*, [online] 3. Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe [Дата звернення 12 серпня 2019].

¹²⁷Кухта, І. В., 2008. Іншомовна компетентність у контексті формування комунікативної культури студентів у процесі вивчення іноземної мови. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*, [online] 4(29), с. 27-32. Режим доступу: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2008/txt/Kuchta.php> [Дата звернення 05 червня 2019].

¹²⁸Линенко, А. 1995. *Педагогічна діяльність і готовність до неї*. Одеса: ОКФА.

¹²⁹Токарчук, О., 2011. Феномен «компетентність»: визначення, суперечності та головні характеристики. *Науковий вісник Чернівецького університету*, вип. 560, с. 167-176.

суміжних з названим, поданих у таблиці 1.1 – «комунікація», «компетенція», «комунікативна взаємодія», «комунікативна діяльність» у контексті вияву цих понять у професійній підготовці та професійній діяльності майбутніх викладачів іноземних мов.

Поняття «комунікація» в контексті формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов цікавить нас, насамперед, в педагогічному контексті, оскільки йдеться про майбутніх педагогів, які викладатимуть іноземну мову у закладах середньої та вищої освіти. Як цілком справедливо зазначає І. Когут, у педагогічному розумінні комунікація аналізується переважно в мовленнєвому, технологічному та інформаційному аспектах; це поняття тлумачиться як відносно нейтральне стосовно сутності педагогічного процесу, для якого найбільш характерними є поняття навчання, виховання, розвитку¹³⁰. У найзагальнішому визначенні комунікація як поняття співвідноситься з іншими:

- по-перше, з поняттями, що пояснюють термін «комунікація» («поєдную», «єдність», «робити спільним», «обмін» тощо);
- по-друге, з суміжними поняттями: спілкування, взаємодія.

Науковці¹³¹ визначають комунікацію переважно як обмін інформацією (фактичною, емоційною, у вигляді ідей чи поглядів) між двома чи більше учасниками комунікативного процесу. У цьому відношенні комунікація є більш широким за сутністю і змістом поняттям, ніж спілкування. Ю. Косенко цілком аргументовано відзначає, що нині в науці існує близько ста визначень комунікації¹³²; Т. Гобан-Клас¹³³ класифікував ці визначення у кілька груп і окреслив такі визначення комунікації:

- комунікація як трансмісія, тобто трансляція інформації, емоцій, відомостей тощо;

¹³⁰Когут, І. В., 2015. *Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя*. Кандидат наук. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка., С.11-12.

¹³¹Шинкарук, В. І. ред., 2002. *Комунікація. Філософський енциклопедичний словник*. Київ: Абрис.

¹³²Косенко, Ю. В. 2011. *Основи теорії мовної комунікації*: навчальний посібник. Суми: СумДУ.

¹³³Goban-Klas, T. 2015. *Media i komunikowaniemasowe: teorie i analizyprasy, radia, telewizji i Internetu*. Warszawa, Kraków: Wydawnictwonaukowe PWN., с.42-43.

- як порозуміння (між учасниками процесу комунікації та як саморозуміння);
- як вплив на інших учасників комунікативного процесу (засобами різноманітних знаків і символів вербального та невербального характеру);
- як обмін значенням (пошук спільних основ сприймання, розуміння, позицій);
- як компонент суспільного процесу (відображення групових норм і цінностей, функція контролю й координації зусиль у соціумі тощо).

Вважаємо, що в поданій Т. Гобан-Класом класифікації не вистачає суттєвого окреслення комунікації – як чиннику розвитку людської *взаємодії*; натомість саме таке визначення комунікації важливе в контексті педагогічного процесу та його основних комунікативних характеристик. Крім того, іншомовна комунікація викладачів іноземних мов із іншими суб'єктами освітнього процесу повинна відповідати основам взаємодії у навчальних закладах різного освітнього рівня.

Відмінності у трактуванні поняття «комунікація» визначилися ще в минулому столітті, переважно в галузі соціології та соціальної психології; так, Ч. Кулі окреслює комунікацію як механізм (за допомогою якого розвиваються людські стосунки)¹³⁴; К. Беррі, П. Сміт та А. Пулфорд пропонують дещо біоінструментальне визначення комунікації – як процесу переходу інформації від одного до іншого людського мозку¹³⁵; Г. Почепцов окреслює комунікацію як механізм розвитку людських стосунків¹³⁶. Натомість у визначенні комунікації, поданому Ю. Косенком¹³⁷, це поняття окреслюється як «зумовлений ситуацією й соціально-психологічними особливостями комунікаторів процес становлення і підтримання контактів між членами певної соціальної групи чи суспільства в цілому на основі духовного, професійного чи іншого єднання учасників

¹³⁴ Cooley, Ch. H., 2007. Personal Competition: Its Place in the Social Order and Effect Upon Individuals: With Some Considerations on Success. *A Mead Project source page*. [online] Available at: https://brocku.ca/MeadProject/Cooley/Cooley_1899.html [Accessed 13 Juli 2019].

¹³⁵ Сміт, П., Беррі, К., Пулфорд, А. 2001. *Коммуникации стратегического маркетинга*: учебное пособие. Москва: Юнити-Дана.

¹³⁶ Почепцов, Г. Г., 1999. *Теорія комунікації*. 2-е вид., доповнене. Київ: Видавничий центр «Київський ун-т».

¹³⁷ Косенко, Ю. В. 2011. *Основи теорії мовної комунікації*: навчальний посібник. Суми: СумДУ.

комунікації, який відбувається у вигляді взаємопов'язаних інтелектуально-мисленнєвих та емоційно-вольових актів, опосередкованих мовою й дискретних у часі й просторі»¹³⁸, і це визначення попри розлогість формулювання, обмежує комунікацію трьома різновидами – усною, письмовою та друкованою. Зазначимо, що сучасна комунікація має багато більш широку структуру; так, наприклад, суттєве значення в теорії комунікації має образна / візуальна (зважаючи на актуальність соціальних мереж та інших джерел Інтернет-простору) або ж невербальна комунікація.

Специфіка професійної комунікації викладача іноземних мов полягає, передусім, у тому, що:

А) вона є одночасно рідномовною та іншомовною; співвідношення рідної та іноземної мови залежить від етапу проведення заняття, від поставленої перед ним мети та рівня підготовленості студентів до використання іноземної мови;

Б) ця комунікація є, насамперед, *професійною* комунікацією, на відміну від іншомовної комунікації представників інших професій;

В) професійна комунікація викладача іноземних мов має науково і методично орієнтований зміст; за своєю сутністю це педагогічна комунікація, за змістом – методично орієнтована й наукова комунікація;

Г) в процесі реалізації професійної комунікації викладача іноземних мов має бути використаний *комунікативний підхід*.

Щодо останньої особливості професійної комунікації викладача іноземних мов, то основи комунікативного підходу розробляються в сучасній науці Є. Пасовим (2001)¹³⁹, С. Стойко (2011)¹⁴⁰, Д. Жилкіною (1992)¹⁴¹, Л. Євдокімовою-Лисогор (2013)¹⁴² та ін. *Основна теза комунікативного підходу у діяльності викладача іноземних мов* полягає у тому, що процес навчання має стати

¹³⁸ Косенко, Ю. В. 2011. *Основи теорії мовної комунікації*: навчальний посібник. Суми: СумДУ., с.34.

¹³⁹ Пасов, Е. И., 2001. *Коммуникативный метод обучения иноязычной речи*. Москва.

¹⁴⁰ Стойко, С. В., 2011. Реалізація комунікативного підходу в навчанні іноземних мов. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*, 85, с. 220-223.

¹⁴¹ Жилкина, Д. Н., 1992. Решение коммуникативных проблем в процессе обучения иностранным языкам. *ИЯШ*, 1.

¹⁴² Євдокімова-Лисогор Л. А., 2013. *Комунікативний підхід щодо вивчення іноземної мови* [online]. Режим доступу: http://confcontact.com/2013_06_07/15_Evdokimova_Lisogor.html [Дата звернення 28 серпня 2018].

моделлю комунікації. Тому нами введено до методологічної основи нашого дослідження контекстний і діяльнісний підходи, а також теорію діалогу, які окреслили не лише комунікативні засади підготовки і діяльності викладача іноземних мов, але й його професійні компетенції, більш детально викладені нами у п. 2.2 в процесі аналізу освітньо-професійної програми підготовки названих фахівців.

Поняття **компетенції** окреслюється у словниково-довідниковій літературі як:

- 1) добра обізнаність з чимось, у певній сфері знання чи діяльності (за: Академічний тлумачний словник (1970-1980)¹⁴³);
- 2) коло повноважень окремої особи, організації, установи (за: Словник української мови, 1973¹⁴⁴).

При тому окремі автори чітко розмежовують поняття компетентності та компетенції (як, наприклад, В. Краєвський чи А. Хуторської), інші – як Дж. Равен – вважають їх синонімічними. Вважаємо, що в межах нашого дослідження суттєвої різниці між поняттями компетенції і компетентності немає; компетентність, на нашу думку, є більш широким поняттям, що вміщує сукупність компетенцій, як це представлено нами у розділі 3, де показниками комунікативної компетентності стали іншомовна, мовна, лексична, соціокультурна, навчальна, дослідницька, організаційна та рефлексивна компетенції.

Як справедливо зазначає В. Вдовін (2007)¹⁴⁵, комунікативна компетенція є основною метою реалізації комунікативного підходу у вивченні мови. Він визначає комунікативну компетенцію ще й як рівень здатності використовувати іноземну мову залежно від ситуації, та формулює три основні умови комунікативної організації навчання:

¹⁴³ Білодід, І. К., ред., 1974. *Академічний тлумачний словник (1970-1980)*. Київ: Наукова думка, 1970-1980. Т.4., с. 412.

¹⁴⁴ *Словник української мови в 11 томах*, 1970. Т. 1. Київ: Наукова думка., с. 250.

¹⁴⁵ Вдовін, В. В., 2007. Комунікативний підхід як оптимальний засіб вивчення іноземної мови у ВНЗ. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*, 586, с. 15–20.

- 1) спрямованість усього процесу навчання на вироблення мовних навичок, а не лише на здобуття мовних знань; ці навички уможливають «реалізацію мови в комунікативних актах»¹⁴⁶;
- 2) комунікативний характер переважної більшості вправ, що пропонуються студентам на заняттях;
- 3) розвиток у студентів потреби в іншомовній комунікації.

При цьому науковці-методисти (В. Літлвуд, 1990¹⁴⁷; Г. Віддоусон, 1990¹⁴⁸) наголошують на використанні в процесі іншомовної підготовки фахівців парної чи групової роботи, а також рольових ігор, що було нами використано в процесі експерименту. Зрозуміло, що такі методики і техніки потребують високого рівня *комунікативної компетентності* всіх учасників навчального процесу. Проблема комунікативної компетентності викладача як результату професійної підготовки стала предметом наукового аналізу Г. Ліна (соціолінгвістичні засади комунікативної компетентності)¹⁴⁹, І. Когут (розвиток професійно-педагогічної комунікативної компетентності вчителя)¹⁵⁰, О. Павлішак (використання засобів прикладної комунікативної педагогіки у підготовці вчителя іноземних мов)¹⁵¹, Є. Проворової (методика розвитку комунікативної компетентності вчителя)¹⁵², Д. Хаймса (структура та зміст комунікативної компетентності)¹⁵³, Т. Труханової (розвиток професійно орієнтованої іншомовної комунікативної компетентності фахівця)¹⁵⁴, Н. Скиби (структурування фахової компетентності викладачів

¹⁴⁶ Вдовін, В. В., 2007. Комунікативний підхід як оптимальний засіб вивчення іноземної мови у ВНЗ. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*, 586, с. 15–20., с.16.

¹⁴⁷ Littlewood, W., 1990. *Communicative language teaching*. Cambridge University Press.

¹⁴⁸ Widdowson, G., 1990. *Teaching language as Communication*. Oxford University Press.

¹⁴⁹ Lin, G. H. C., 2007. *A Case Study of Seven Taiwanese English as a Foreign Language. Freshman Non-English Majors' Perceptions about Learning. Five Communication Strategies*. PhD. Texas A&M University.

¹⁵⁰ Когут, І. В., 2015. *Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності вчителя*: автореф. кандидата пед. наук. 13.00.04. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, 20 с.

¹⁵¹ Павлішак, О., 2014. Комунікативна компетенція у підготовці вчителя іноземної мови. *Молодь і ринок*, 5, с. 71–75.

¹⁵² Проворова, Є. М., 2008. *Методичні засади формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя музики*: автореф. дис. кандидата пед. наук. 13.00.02. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 20 с.

¹⁵³ Hymes, D., 1972. On Communicative Competence. In: J. B. Pride and J. Holmes, ed. *Sociolinguistics*. Harmondsworth: Penguin, pp. 269–293.

¹⁵⁴ Труханова, Т., 2011. *Формування професійно-орієнтованої іншомовної комунікативної компетенції майбутніх вчителів іноземної мови*. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка*: Серія Філологічні науки, вип. 96 (2), с. 437–440.

іноземної мови)¹⁵⁵ та ін. При цьому вчені виходять найчастіше з того, що основою професійної компетентності майбутнього викладача іноземних мов є його іншомовна комунікативна компетентність; ми ж виходимо з тих методологічних засад, що в основі професійної підготовки викладача лежить саме його комунікативна компетентність, що об'єднує як іншомовну комунікативну компетентність, так і рідномовну; це значно розширює коло наукового пошуку, оскільки передбачає необхідність формування у майбутніх викладачів іноземних мов загальнокультурних і лінгвокультурних компетенцій, знання різних мов, здатності до сприйняття різних культур і різних носіїв мови тощо.

Зміст поняття комунікативної компетентності набирає різного тлумачення у науково-педагогічних дослідженнях, а саме:

1) як здатність встановлювати контакти з суб'єктами комунікативного процесу та взаємодіяти з ними (Д. Ізаренков, Ю. Жуков, П. Петровська, П. Растянніков¹⁵⁶, М. Обозов, Е. Руденський та ін.);

2) як сформованість комунікативних умінь – насамперед, мовних та мовленнєвих (Н. Інханян¹⁵⁷, А. Добрович, В. Підгурська¹⁵⁸, М. Сідун¹⁵⁹, О. Прокопова¹⁶⁰ та ін.);

¹⁵⁵Скиба, Н. Я., 2014. Поняття і структура фахової компетентності викладачів іноземної мови за професійним спрямуванням. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*: Серія Педагогіка. Соціальна робота, вип. 31, с. 164-169.

¹⁵⁶Жуков, Ю. М., Петровская, Л. А., Растянников, П. В. 2007. *Диагностика и развитие компетентности в общении*: спецпрактикум по социальной психологии. Москва: Академия.

¹⁵⁷Инханян, Н. Б., 1995. Лингвистические основы формирования в языковом педагогическом вузе лингвосоциокультурной компетенции. *Іноземні мови*, 3–4, с. 69-74.

¹⁵⁸Підгурська, В. Ю., 2006. Удосконалення комунікативно-мовленнєвих умінь майбутніх учителів початкових класів у процесі проходження педагогічної практики. *Вісник Глухівського державного педагогічного університету*, [online] 8, с. 179-182. Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/9001/1.pdf> [Дата звернення 22 жовтня 2019].

¹⁵⁹Сідун, М. М., 2015. Підвищення рівня мовленнєвої компетенції майбутніх викладачів англійської мови засобами тестування. *Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського*, 1, с. 286-292.

¹⁶⁰Прокопова, О. П., 2011. Формування технологічної культури майбутніх педагогів. *Педагогічна освіта: теорія і практика*, [online] 9, с. 68-72. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2011_9_13 [Дата звернення 04 травня 2019].

3) як особливу особистісну якість (В. Каткова¹⁶¹, О. Коваль¹⁶², І. Черезова¹⁶³ та ін.);

4) як сукупність відповідних комунікативних знань про етику, норми, правила спілкування, та здатність реалізувати їх на практиці в комунікативному процесі (Ю. Ємельянов¹⁶⁴, С. Омельчук¹⁶⁵, І. Потюк¹⁶⁶ та ін.).

На нашу думку, комунікативна компетентність фахівця може бути окреслена двояко:

1. З одного боку, як компонент професійної компетентності, й це стосується професій, де комунікація має чітко виражений професійний характер, а від рівня сформованості комунікативної компетентності залежить і рівень загальної професійної компетентності. До таких професій належать, передовсім, професії в сфері «людина-людина».

2. З іншого боку, як непрофесійна компетентність, у тих сферах, де комунікація не є обов'язковим складником професійної діяльності, й від рівня сформованості комунікативної компетентності вирішальним чином не залежить рівень загальної професійної компетентності.

Вважаємо, що комунікативна компетентність майбутнього викладача іноземних мов є обов'язковим компонентом його загальної професійної компетентності. Зміст поняття комунікативної компетентності та комунікативної компетенції (які ми приймаємо в межах нашого дослідження як фактично й теоретично тотожні) звертає нас до компетентнісного підходу та компетентнісних характеристик спілкування викладача зі студентами у всіх його різновидах. Згідно

¹⁶¹Каткова, В. П., 2010. Комунікативні якості студентів-менеджерів: аспект професійної підготовки майбутнього фахівця. *Наука і освіта*, [online] 7, с. 111-114. Режим доступу: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2010/7_2010/30.pdf [Дата звернення 27 вересня 2019].

¹⁶²Коваль, О. П., 2017. Комунікативна особистість як продукт і носій лінгвокультури. *Науковий блог Національного університету «Острозька академія»*, [online]. Режим доступу: <https://naub.ua.edu.ua/2017/%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%> [Дата звернення 29 вересня 2018].

¹⁶³Черезова, І. О. 2014. Комунікативна компетентність як інтегральна якість особистості. *Науковий вісник Харківського державного університету*. Серія: Психологічні науки, вип. 1. т. 1, с. 103-107.

¹⁶⁴Ємельянов, Ю. Н. 1995. *Теория формирования и практика совершенствования коммуникативной компетентности*. Москва: Просвещение.

¹⁶⁵Омельчук, С., 2006. Формування мовленнєво комунікативних умінь у процесі вивчення синтаксису. *Дивослово*, 9, с. 2-5.

¹⁶⁶Потюк, І., 2012. Комунікативна компетенція як невід'ємна складова навчально-виховного процесу. *Молодь і ринок*, 1 (84), с. 128-132.

з європейськими документами про освіту комунікативна компетентність введена до переліку основних компетенцій, що визначаються як «набір знань, навичок та відношень, що стосуються ситуації»¹⁶⁷. Рекомендації Європейського парламенту та ЄС (2006) визначають вісім основних життєвих компетенцій; кожна з них тією чи іншою мірою вміщує ознаки комунікативного компонента. Крім того, означені компетенції містять характеристики інформаційно-технологічного компонента, що безпосередньо пов'язано з темою і проблемою нашого дослідження і також знайшло своє відображення в таблиці, представлений у додатку Р.

Для нас важливо було знайти методологічні та змістові зв'язки між суто комунікативним та інформаційно-технологічним контекстом базових компетенцій, оскільки цей контекст дозволить поєднати базові поняття дослідження – «комунікація», «комунікативна компетентність», «інформаційно-комунікаційні технології».

Одне з базових понять нашого дослідження, яке суб'єктивізує об'єктивний характер процесу формування комунікативної компетентності – «**викладач**». Традиційно цю соціально-професійну групу окреслюють як фахівців, що здійснюють навчально-виховну діяльність у закладах вищої освіти. Професійна діяльність викладача суттєво відрізняється від діяльності вчителя закладу загальної середньої освіти: і за змістом, і за сутністю суб'єкт-суб'єктних відносин, і за очікуваним результатом. Ці відмінності ми представили у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Відмінності в поняттях «вчитель» та «викладач» у контексті формування іншомовної професійної компетентності

Порівняльний показник	Вчитель закладу загальної середньої освіти	Викладач
За метою діяльності	Метою навчально-виховної діяльності у закладах загальної середньої освіти є формування всебічно розвиненої	Викладач – суб'єкт навчально-виховного процесу, діяльність якого спрямована на підготовку кваліфікованого фахівця у

¹⁶⁷Законодавство України. 2006. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 року. [online] Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975 [Дата звернення 02 червня 2019].

Продовження таблиці 1.2

	особистості, здатної до подальшого навчання упродовж життя	зкладах вищої освіти.
За змістом діяльності	Реалізує у професійній діяльності форми і методи, притаманні закладу загальної середньої освіти; враховуючи вікову та соціально-групову специфіку суб'єктів навчального процесу – учнів ЗЗСО, реалізує відповідні середній освіті форми і методи навчання іноземним мовам	Реалізує у професійній діяльності форми і методи, що відображають суб'єкт-суб'єктну взаємодію учасників освітнього процесу в ЗВО, як рівноправні партнери в досягненні мети професійної підготовки фахівця. Використовує відповідні віковій, професійній та соціокультурній специфіці студентів методи вивчення іноземної мови.
За результатом діяльності	Результатом професійної діяльності вчителя закладу загальної середньої освіти має стати життєво компетентна особистість випускника ЗЗСО.	Результатом професійної діяльності викладача має стати професійно компетентна особистість, здатна провадити свою професійну діяльність у галузі, з якої здійснюється підготовка у ЗВО.

Джерело: розроблено автором

Викладач у сфері вищої освіти – фахівець, що співпрацює з випускниками закладів загальної середньої освіти, які переважно мотивовано обрали той чи інший фах, тому завдання викладача одночасно і спрощуються, й ускладнюються – ці фахівці мають, з одного боку, забезпечити засвоєння належного рівня професійних знань в обраній галузі, з іншого – сформувати здатність до самонавчання. Натомість це зовсім не означає, що вчитель має нижчий рівень сформованості професійно-педагогічної компетентності; відмінність не лежить у площині професійних знань, а в способі їх донесення та в рівні вмотивованості інших суб'єктів процесу навчання. Крім того, на вчителів лежить суттєве виховне навантаження, якщо брати процес виховання загалом; натомість викладач ЗВО більше сконцентрований на вихованні професійних якостей і рис особистості через засвоєння сукупності професійних знань, умінь і навичок. Таким чином, професійна діяльність учителя пов'язана з наставництвом

та вихованням, натомість викладача – з розвитком індивідуальних здібностей та професійних компетенцій.

Оскільки тема нашого дослідження стосується не просто діяльності викладача ЗВО, а професійної підготовки до викладацької діяльності в частині вивчення майбутніми фахівцями іноземних мов, то й зміст поняття «*викладач*» набуває дещо іншого смислу. Іноземна мова для викладачів іноземних мов у вищій школі – не лише дисципліна професійного спрямування, а базовий навчальний предмет, когнітивна основа майбутньої професійної діяльності. Знання іноземної мови та основ методики її викладання складають двоєдиність професійної підготовки викладачів іноземних мов і формування у них комунікативної компетентності.

Крім того, специфіка окреслення поняття «*викладач іноземних мов*» у нашому дослідженні визначається ще й тим, що і майбутні викладачі (студенти), і викладачі закладу вищої освіти, що провадять навчальну діяльність у магістратурі, повинні бути добре підготовлені до використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі формування комунікативної компетентності – в об'єктному відношенні (викладачі ЗВО) та суб'єктному (студенти – майбутні викладачі іноземних мов). Рівень обізнаності зі сферою ІКТ, сформованих вмінь і навичок роботи у віртуальному просторі, з хмарним середовищем, з сучасними гаджетами та програмним забезпеченням – в сукупності найчастіше окреслюють як «*інформаційно-комунікаційна компетентність*» суб'єкта освітньої діяльності. Як стверджує В. Березан (2015)¹⁶⁸, цей тип компетентності особистості може бути визначений за допомогою кількох показників: основних характеристик життєдіяльності людини в інформаційному суспільстві, рівень оволодіння певними обсягами інформації та здатність її обробляти й змінювати, наявність певного інформаційного світогляду.

Отже, нами з'ясовано зміст та сутність базових понять дослідження проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів

¹⁶⁸Березан, В. І., 2015. Формування інформаційно-комунікаційної компетентності майбутніх соціальних педагогів засобами віртуального простору. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*, 2. с. 151-157.

іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій. На засадах сучасного термінознавства визначено ключові та суміжні поняття теми дослідження: поняття **«компетентність»** та **«комунікативна компетентність»** як такі, що визначають зміст результату розробки та впровадження експериментальної технології; **«викладач»** та **«викладач іноземних мов»** як такі, що окреслюють специфіку домінуючої частини учасників експерименту з формування комунікативної компетентності фахівця; **«інформаційно-комунікаційні технології»** як поняття, що визначає зміст та особливості основного засобу для досягнення мети дослідження. Підтверджено зв'язок поняття комунікативної компетентності з поняттям комунікації; обґрунтовано двоєдиність поняття комунікативної компетентності (як компонента професійної або ж непрофесійної компетентності фахівця, залежно від того, чи пов'язана безпосередня фахова діяльність з комунікативною). З'ясовано комунікативні ознаки та інформаційно-технологічні характеристики основних життєвих компетенцій, визначених Рекомендаціями ЄП та ЄС (2006).

Визначено окремі відмінності між вчителем та викладачем — за метою, змістом, результатом діяльності.

Аналіз понять комунікації, комунікативної компетенції, комунікативної компетентності уможлиблює формулювання основних визначень понять, що складають сукупність ключових слів теми дослідження, а саме:

1. **Комунікативна компетентність** визначається нами як складне динамічне особистісне новоутворення, що поєднує належний рівень сформованості знань про зміст та специфіку професійної та особистої комунікації, сукупність комунікативних умінь та навичок, а також відповідних особистісних якостей, що визначають сукупність комунікативних компетенцій особистості.

2. **Комунікативна компетентність майбутнього викладача іноземних мов** окреслюється нами як складне динамічне особистісне новоутворення, що поєднує належний рівень сформованості знань про зміст та специфіку професійної та особистої комунікації у процесі вивчення та викладання іноземної мови, сукупність комунікативних умінь та навичок, а також відповідних

особистісних якостей, що уможливлюють реалізацію відповідних методик навчання іноземній мові студентів (учнів) у майбутній професійній діяльності.

3. Формування комунікативної компетентності майбутнього викладача іноземних мов – це складний багаторівневий і багатокомпонентний процес, результатом якого є сформована комунікативна компетентність майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

1.3. Інформаційно-комунікаційні технології як засіб формування комунікативної компетентності викладачів іноземних мов

Оскільки проблема нашого дослідження пов'язана з формуванням комунікативної компетентності майбутнього викладача іноземних мов засобами сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, то останнє є базовим поняттям категоріально-понятійного апарату дослідження, з одного боку, і провідним засобом формування означеної компетентності – з другого. У зв'язку з цим потребує окремого осмислення й визначення як поняття «інформаційно-комунікаційні технології», так і поняття «засіб» у контексті педагогічної науки.

Інформаційно-комунікаційні технології – це системний інформаційний феномен, що поєднує в собі уніфіковані технології, програмне забезпечення, накопичувальні та аудіовізуальні системи, телекомунікації, мережеві та цифрові способи передачі, накопичення, обміну, збереження, змінювання інформації. Інформаційно-комунікаційні технології, як науково-педагогічне поняття, пов'язані, передовсім, з такими:

1) з поняттям інформації в його педагогічному (передовсім, навчальному) сенсі;

2) з поняттям навчання як способу цілеспрямованої передачі інформації від педагога до учня за допомогою (знову-таки) засобів інформаційних технологій;

3) з поняттям комунікації, яка в педагогічному сенсі передбачає відповідну взаємодію, в тому числі й інформаційну, усіх суб'єктів освітнього процесу;

4) з поняттям технології, передовсім, педагогічної, яка розроблена в педагогічній науці досить ґрунтовно і включає значущий і місткий інформаційний компонент.

Враховуючи всеосяжність і інтеграційний характер категорії **інформації**, зазначимо, що в педагогічному смислі інформація – це сукупність відомостей, які сприймаються в навчальному процесі (як вхідна інформація) або ж транслуються, наприклад, від викладача до студента (вихідні інформація); крім цього інформація як педагогічний феномен може також накопичуватися (наприклад, як сукупність професійної інформації у вигляді професійних знань), зберігатися (як у пам'яті, так і на відповідних носіях), використовуватися у процесі обміну (наприклад, у ході педагогічної взаємодії викладача і студента як рівноправних суб'єктів освітнього процесу), та в процесі змінювання (наприклад, як систематичне внесення змін до навчальної інформації за допомогою сучасних ІКТ з метою врахування новітніх вимог до змісту професійної підготовки викладача).

Найважливіші властивості інформації (за В. Бірюковим, 2008¹⁶⁹) – це її об'єктивність та суб'єктивність, повнота, достовірність, адекватність, доступність, актуальність, точність та цінність. Ці властивості, у їх взаємозв'язку з професійною підготовкою викладачів іноземних мов та формуванням їх комунікативної компетентності, ми виклали у таблиці 1.3.

¹⁶⁹Бірюков, В. В., 2008. Властивості інформації: комюлятивність, розсіювання, адекватність, достовірність та достатність. *Південноукраїнський правничий часопис*, 10, с. 201-204.

Таблиця 1.3

Властивості інформації у взаємозв'язку з професійною підготовкою викладачів іноземних мов та формуванням їх комунікативної компетентності

<i>Властивість інформації</i>	<i>Її інтерпретація в педагогічному контексті</i>	<i>Взаємозв'язок з професійною підготовкою викладачів іноземних мов та формуванням їх комунікативної компетентності</i>
Об'єктивність та суб'єктивність	Об'єктивність та суб'єктивність інформації в навчальному процесі забезпечуються суб'єктивними характеристиками учасників освітнього процесу, тобто викладачів та студентів. Достатній рівень об'єктивності у викладенні навчальної інформації з боку викладача не виключає, однак суб'єктивності у її інтерпретації та засвоєнні з боку студента. Крім того, суб'єктивна оцінка тих чи інших навчальних відомостей викладачем є доволі цінною в контексті розвитку творчого підходу студента до реалізації всіх інформаційних операцій; особливо це стосується гуманітарних та суспільних наук, до яких належить й іноземна мова.	Будь-яка інформація, що використовується в процесі підготовки викладачів іноземних мов, є об'єктивною з огляду на її відповідність основним цілям підготовки фахівців, та водночас суб'єктивною, оскільки інформація суб'єктивується в інтерпретації всіх суб'єктів освітнього простору.
Повнота	Повнота навчальної та позанавчальної (інформальної та неформальної) професійної інформації забезпечує формування відповідних компетенцій майбутніх фахівців на належному рівні, оскільки студент може розраховувати на завершений обсяг знань з того чи іншого предмета, що уможливить базовий рівень сформованості професійної компетентності.	Повнота інформації, що використовується в процесі формування комунікативної компетентності викладачів іноземних мов засобами ІКТ, визначається адекватним програмним забезпеченням цього процесу, та можливостями сучасного іншомовного комунікативного простору в процесі формування означеної компетентності.
Достовірність та адекватність	Навчальна інформація, попри її частково суб'єктивний характер, повинна мати високий рівень достовірності з огляду на необхідність формування у студента сукупності науково адекватного професійного знання, а також з огляду на відповідність (адекватність) комплексу	Достовірність навчальної інформації у процесі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов окреслюється як інформаційний фон, в межах якого відбувається формування відповідних вмінь і навичок іншомовного спілкування

Продовження таблиці 1.3

	професійних знань рівню розвитку науки, в галузі якої відбувається підготовка фахівців.	майбутніх фахівців.
Доступність	Уся навчальна і наукова інформація, що використовується у професійній підготовці фахівців, має бути доступною для кожного студента, що значною мірою забезпечують сучасні засоби інформаційно-комунікаційних технологій, адже саме мережеві та цифрові технології уможливили фактично необмежений доступ до інформації будь-якому фахівцеві.	Доступність інформації у професійному сенсі стає дійсно реалізованою за умови володіння студентом однією чи кількома іноземними мовами, особливо якщо його майбутній фах пов'язаний з їх викладанням. Тому засоби ІКТ у сучасному закладі вищої освіти дають змогу забезпечити той рівень доступності професійної інформації, який вимагає і від викладача, і від студента обізнаності в інформаційно-комунікаційному просторі та належного вміння працювати з сучасними ІКТ.
Актуальність	Навчальна інформація має бути настільки актуальною, наскільки цього потребує освітня програма відповідного напрямку підготовки фахівців та обраної ними спеціальності. У сучасних ІКТ рівень актуальності інформації забезпечується відповідним програмним забезпеченням, що визначається міжнародними та вітчизняними стандартами. Стандарти, у свою чергу, визначають зрозумілу мову технологій, яка реалізує належний рівень актуальності комунікацій у професійній підготовці фахівців.	Для формування конструктивного й високого рівня комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов навчальна інформація має бути настільки актуальною, щоб забезпечити відповідні темпи й обсяги формування комунікативних знань, умінь, навичок та здатності до подальшого засвоєння актуальної інформації, в тому числі й шляхом самоосвіти та самовдосконалення.
Точність	Ця властивість інформації забезпечує відповідність змісту професійної підготовки вимогам, що ставляться до рівня знань випускників закладів вищої освіти. Крім того, точність інформації забезпечує оптимальні умови ведення ефективних комунікативних діалогів і загалом забезпечує оптимальну комунікативну взаємодію.	Точність інформації у формуванні комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов забезпечує чіткість самого процесу формування означеної компетентності та відповідність системи комунікативних знань вимогам освітньої програми підготовки фахівця у закладі вищої освіти.
Цінність	Цінність інформації означає її відповідність ситуації, в якій вона використовується, з одного боку, та місце і роль цієї інформації в	Цінність інформації, що використовується в професійній підготовці викладачів іноземних мов, визначається її значущістю в

Продовження таблиці 1.3

	загальному інформаційному просторі – науки, професії, галузі.	загальному процесі вивчення іноземних мов та методик їх викладання. Крім того, цінність інформації для іншомовної комунікації означає, що вона є точною, відповідною майбутньому фахові та представляє аксіологічну сферу іноземної мови.
--	---	---

Джерело: розроблено автором

Основи використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в освіті розробляються нині у вітчизняній педагогічній науці досить активно. Так колектив авторів (Г. Швачич, В. Толстой, Л. Петречук, Ю. Іващенко, О. Гуляєва, О. Соболенко) детально аналізує поняття, переваги та недоліки сучасних ІКТ і можливості їх використання в навчальному процесі¹⁷⁰; інші науковці дослідили комунікаційні технології у багатопроцесорних системах (В. Іващенко, Є. Башков, Г. Швачич, М. Ткач)¹⁷¹. М. Кузьміна, Т. Півоварова та М. Чупраков досліджують хмарні технології у сучасній медіаосвіті¹⁷²; колектив дніпропетровських науковців активно вивчає адаптивне онлайнове навчання за допомогою сучасних ІКТ (Н. Лисовенко, І. Белова, В. Вікторов)¹⁷³. Ґрунтовні дослідження інформаційно-комунікаційних технологій у системі освіти проводяться вченими Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України. Серед наукових публікацій учених цього інституту в контексті проблеми нашого дослідження привертають увагу наукові розробки Л. Сав'юк та О. Войченко щодо залучення сучасної молоді до відкритих он-лайн курсів¹⁷⁴; О. Ковтун займається проблемами формування комунікативної культури в сучасному інформаційному суспільстві¹⁷⁵; у роботі І. Веретіної, О. Попель та Н. Добровольської представлено

¹⁷⁰ Швачич, Г. Г., Толстой, В. В., Петречук, Л. М., Іващенко, Ю. С., Гуляєва, О. А., Соболенко, О. В. 2017. *Сучасні інформаційно-комунікаційні технології: навчальний посібник*. Дніпро: НМетАУ.

¹⁷¹ Іващенко, В. П., Башков, Е. А., Швачич, Г. Г., Ткач, М. А. 2012. *Современные коммуникационные технологии в модульных многопроцессорных системах: [монографія]*. Днепропетровск: ІМА-пресс.

¹⁷² М Кузьміна, М. В., Півоварова, Т. С., Чупраков, Н. И. 2013. *Облачные технологии для дистанционного и медиаобразования: учебно-методическое пособие*. Киров: Изд-во КОГОАУ ДПО (ПК).

¹⁷³ Лисовенко, Н. Н., Белова, И. С., Вікторов, В. В., Савчук, Л. Н. ред., 2014. *Информационно-программная поддержка адаптивного онлайн-обучения: [монографія]*. Днепропетровск: «Герда».

¹⁷⁴ Сав'юк, Л. О., Войченко, О. П., 2016. Впровадження інноваційної моделі освітньої системи шляхом залучення молоді до масових відкритих онлайн курсів. *Інформаційні технології в освіті*, 1, с. 114-125.

¹⁷⁵ Kovtun, O., 2016. The Problem of Formation of Communicative Culture of Individual in Terms of Computerization of Society. *Інформаційні технології в освіті*, 1, с. 192-209.

дослідження з формування навичок іншомовного мовлення у віртуальному середовищі закладу вищої освіти¹⁷⁶.

Вчені по-різному оцінюють зміст та структуру сучасних ІКТ у навчальному процесі. Так А. Зубов та І. Зубова¹⁷⁷ представляють сучасні інформаційно-комунікаційні технології у вигляді трьох складників – теоретичних засад ІКТ, методів та засобів вирішення поставлених завдань. Враховуючи проблематику нашого дослідження, можемо інтерпретувати такий поділ, з яким цілком погоджуємося, у вигляді структури змісту ІКТ, як це подано на рис. 1.2.

Рис. 1.2. Структура сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у професійній підготовці фахівців у закладах вищої освіти (Джерело: підготовлено автором на основі даних А. Зубова та І. Зубової¹⁷⁸)

¹⁷⁶Веретіна І.А., Попель О.В., Добровольська Н.Л. Розвиток іншомовних комунікативних навичок в умовах інтерактивного освітнього середовища // Інформаційні технології в освіті. – 2018. - №2. – С.27-39.

¹⁷⁷Зубов А.В., Зубова И.И. Информационные технологии в лингвистике : учеб. пособ. для студ. лингв. фак-тов высш. учеб. завед. – М. : Академия, 2004. – 208 с.

¹⁷⁸ Зубов, А. В., Зубова, И. И. 2004. *Информационные технологии в лингвистике*: учебное пособие для студентов лингвистических факультетов высших учебных заведений. Москва: Академия.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій у формуванні комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов дозволяє реалізувати низку **завдань**, серед яких найважливішими вважаємо такі:

1) забезпечення особистісно-діяльнісного підходу в процесі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов (починаючи з вхідного комп'ютерного тестування і завершуючи індивідуальними творчими комп'ютерними завданнями різного рівня під час державних іспитів);

2) зростання мотивації студентів у формуванні власної комунікативної компетентності за рахунок використання в навчальному процесі різноманітної програмної та Інтернет продукції;

3) здійснення постійного контролю рівня комунікативних знань, умінь і навичок студентів та моніторингу їхніх навчальних досягнень різноманітними інформаційними способами.

Серед різновидів сучасних інформаційно-комунікаційних технологій чи не найбільшою популярністю нині користуються *мультимедійні технології та програмні засоби навчання*. Мультимедійні технології найчастіше визначаються (Г.Г. Швачич, В.В. Толстой, Л.М. Петречук, Ю.С. Іващенко, О.А. Гуляєва, О.В. Соболенко, 2017)¹⁷⁹ як засіб комплексної взаємодії аудіо- та візуальних ефектів з використанням сучасних ІКТ, що можуть інтегрувати в процесі навчання текст, звук, графіку, зйомку, відтворення тощо. До програмних засобів навчання традиційно відносять: системи комп'ютерного тестування студентів; системи навчального діалогу; комп'ютерні тренажери, що імітують професійну діяльність фахівців; бази даних різного типу і рівня; електронні підручники; віртуальні лабораторії та інші. Переваги і недоліки програмних засобів навчання у контексті проблеми нашого дослідження виділено нами в таблиці 1.4.

Подані вище інформаційно-комунікаційні засоби навчання найчастіше виступають як окремі компоненти мультимедійного забезпечення навчального

¹⁷⁹ Швачич, Г. Г., Толстой, В. В., Петречук, Л. М., Іващенко, Ю. С., Гуляєва, О. А., Соболенко, О. В. 2017. *Сучасні інформаційно-комунікаційні технології: навчальний посібник*. Дніпро: НМетАУ.

Таблиця 1.4

Переваги і недоліки програмних засобів формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов

Програмний засіб навчання	Переваги програмного засобу навчання	Недоліки програмного засобу навчання
Системи комп'ютерного тестування майбутніх викладачів іноземних мов	Дозволяють проводити одномоментний і стандартизований контроль навчальних досягнень майбутніх викладачів іноземних мов та формувати їх комунікативну компетентність за допомогою вчасної корекції змісту та методів навчання.	Фактично виключають елемент творчості та нестандартності у підходах до вирішення навчальних завдань; у професійній підготовці майбутніх викладачів іноземних мов знижують ступінь комунікативної рефлексії отриманих знань, умінь та навичок.
Системи віртуального діалогу	Уможливають комунікацію майбутніх викладачів іноземних мов з віртуальним співрозмовником; надають необхідний словниковий матеріал для отримання нових знань з іноземних мов; дають можливість застосовувати найбільш ефективні в кожній окремій діалогічній ситуації методики викладання іноземних мов.	Спрощують і стандартизують процес формування комунікативної компетентності за допомогою завчасно створених діалогічних модулів; знижують рівень комунікативної творчості майбутніх викладачів іноземних мов; знаходяться в площині обмеженого темою і завданнями діалогу тезаурусу.
Комп'ютерні тренажери	Використовуються з метою формування практичних вмінь і навичок іншомовного говоріння та слухання; оптимізують реалізацію відповідних методик навчання майбутніх викладачів іноземних мов.	Фактично не розроблені в програмному відношенні; в сучасній системі професійної підготовки фахівців найбільш відомими є математичні, архітектурні та дизайнерські, технологічні, економічні комп'ютерні тренажери; в гуманітарній сфері їх створення ускладнене множинністю розв'язків кожного окремого навчального завдання.
Електронні підручники	Доступність і безплатність (за винятком частини цих навчальних видань, переважно зарубіжних); довготривалість процесу використання; можливість постійного оновлення змісту завдяки внесенню до електронних бібліотек новітніх версій того самого електронного підручника на зміну застарілому; можливість	Електронний підручник тісно пов'язаний з системою Інтернет, тому за її відсутності студенти позбавляються можливості використовувати цей засіб навчання; почасти електронний підручник спрощує студентіві виконання навчальних завдань, але не дає можливості розвивати самостійне мислення у площині пошуку нетривіальних рішень, наприклад, комунікативних діалогів чи

Продовження таблиці 1.4

	встановлення на будь-який носій, яким диспонує студент.	розв'язання справ з курсу граматики іноземної мови (служить фактично шпаргалкою).
Мультимедійні словники й довідники	Як і електронні підручники, полегшують студентів доступ до найновішого тлумачення слів та тверджень іноземною мовою; легкі у функціонуванні, встановлюються на будь-який носій; дозволяють виконувати будь-які інформаційні операції (накопичення, обміну, передачі, зміни тексту).	Як правило, мультимедійні словники і довідники звужують коло наукового пошуку студентів, знижують рівень навчальної і наукової рефлексії, рівень здатності до самоосвіти та самостійного наукового пошуку у сфері аналізу понять і дефініцій іноземними мовами.
Віртуальні лінгфонні кабінети, лабораторії	Уможливають навчальну й наукову діяльність майбутніх викладачів іноземних мов у віртуальних умовах; надають фактично необмежені можливості до використання найбільш ефективних та інноваційних індивідуальних та групових форм і методів формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов; підвищують ефективність подачі навчального матеріалу.	Віртуальні навчальні форми роботи можуть стати чинником зниження рівня мотивації студентів до формування власної комунікативної компетентності, оскільки пропонують дидактичний продукт в готовому вигляді, що не спонукає до самостійної і самоосвітньої діяльності; фактично не забезпечують зворотного зв'язку; можуть впливати на зниження рівня мотивації до самостійного оволодіння іноземною мовою внаслідок доступності певних сервісів (наприклад, електронних перекладачів).
Хмароорієнтоване навчальне середовище	Дозволяють віддалено використовувати засоби накопичення, обробки, зберігання, надання навчальної інформації; забезпечують максимальну мобільність студентів у доступі та переробці навчальної інформації з різноманітних навчальних курсів у процесі формування комунікативної компетентності; надають можливість групової співпраці викладача та студентів.	Хмароорієнтовані технології, попри їх популярність, повністю залежні від рівня забезпеченості навчального закладу високого рівня мережею Інтернет та відповідного супровідного обладнання (серверного, мультимедійного); почасти знижують мотивацію студентів.

Джерело: розроблено автором

процесу. *Мультимедійне забезпечення* процесу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов (В. Корж, 2008¹⁸⁰; І. Кузьміна, 2008¹⁸¹; Л. Морська, 2008¹⁸²; Н. Насонова, 2008¹⁸³; О. Пометун, 2004¹⁸⁴; Е. Суботіна, 2009¹⁸⁵ та ін.) побудоване, як правило, на застосуванні кількох елементів мультимедійного комплексу:

- 1) інтерактивний дисплей, розміри якого визначаються кількістю студентів в аудиторії;
- 2) інтерактивна дошка з відповідним обладнанням;
- 3) необхідні супровідні пристрої (комп'ютер викладача, різноманітні гаджети студентів, Інтернет-підключення, веб-камери, адаптери тощо).

Усі ці компоненти мультимедійного забезпечення процесу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов можуть бути поєднані з *хмарним середовищем* цього напрямку підготовки фахівців, розробленим і впровадженим в тому чи іншому закладі вищої освіти. На жаль, факультети (інститути) іноземних мов найчастіше використовують окремі компоненти інформаційно-комунікаційних технологій формування комунікативної компетентності студентів, часто не пов'язуючи їх у систему взаємозумовлених елементів. Так найчастіше електронний підручник не використовується у процесі безпосереднього викладання іноземних мов, а інтерактивні дошки та дисплеї не підключаються до хмарного середовища.

У зв'язку з цим постає нагальним завданням розробка і впровадження такої системи засобів ІКТ та методики їх використання, яка б уможливила максимізувати переваги і мінімізувати недоліки цих технологій у процесі

¹⁸⁰Корж, В. В., 2008. Роль мультимедійних технологій у навчанні іноземної мови. [online] Режим доступу: http://www.confcontact.Com/2008oktInet_tezi/iy_korzh.htm [Дата звернення 15 грудня 2018].

¹⁸¹ Кузьміна, І. П., 2008. Використання сучасних інформаційних технологій на заняттях з іноземної мови. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка: збірник наукових праць*, [online] 3(24). Режим доступу: http://novyn.kpi.ua/2008-3/05_Kuzmina.pdf [Дата звернення 05 червня 2019].

¹⁸² Морська, Л. І. 2008. *Інформаційні технології у навчанні іноземних мов*: навчальний посібник. Тернопіль: Астон.

¹⁸³ Насонова, Н. А., 2008. Практика та перспективи використання комп'ютерних технологій та Інтернет в навчальному процесі при вивченні іноземної мови. *Internet and Informational Technologies in Education*, Вінниця: Вінницький державний технічний університет, с. 117-119.

¹⁸⁴Пометун, О. І., Пироженко, Л. В. 2004. *Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання*: науково-методичний посібник. Київ: Видавництво А. С. К.

¹⁸⁵ Суботіна, Е. В., 2009. Можливості використання мультимедійних технологій в процесі вивчення іноземної мови у ВНЗ. *Науковий вісник КУЕІТУ: Нові технології*, 4 (26), с. 138-140.

формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов.

Роль і значення інформаційно-комунікаційних технологій у професійній підготовці фахівців може бути представлене *моделлю віртуального освітнього середовища*, яке нині може використовуватися не лише в системі онлайнової чи дистанційної освіти, але й у системі традиційної професійної підготовки фахівців, зрозуміло, з інтерактивним змістом.

Для організації процесу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій мають бути реалізовані (за: І.А. Вереїтіна, 2012¹⁸⁶) за допомогою таких властивостей віртуального освітнього середовища:

- інтерактивна форма організації навчального процесу;
- системний характер змісту віртуальних освітніх матеріалів;
- штучно створене комп'ютерно-інтегроване середовище;
- дидактичне забезпечення віртуально наданих професійних знань;
- відсутність у студентів психологічного бар'єру в сприйнятті знань у віртуальному вигляді;
- організація самостійної індивідуальної діяльності студентів у віртуальному просторі.

Майбутні викладачі іноземних мов у процесі своєї професійної підготовки формують комунікативну компетентність у вигляді поєднання системи комунікативних знань, умінь і навичок. Для цього варто враховувати сукупність видів мовленнєвої діяльності, які можна реалізувати за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, серед яких рецептивні (аудіювання, читання, аудіовізуальне сприймання), продуктивні (говоріння, писемний монолог), інтерактивні (усна та писемна комунікативна взаємодія), посередницькі (медіація усна і писемна). Усі означені види мовленнєвої взаємодії перебувають у

¹⁸⁶Вереїтіна, І. А., 2012. Віртуальність в освітньому середовищі. *Вища освіта України*, 3, с. 96-98.

постійному взаємозв'язку і можуть реалізовуватися за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, як ми це представили у таблиці 1.5.

Таблиця 1.5

Види комунікативної діяльності іноземними мовами та їх реалізація за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій

Вид комунікативної діяльності	Його сутність та зміст	Реалізація за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій
Рецепція (усне мовлення)	Спрямоване на формування здатності розуміти інших, отримувати необхідну інформацію, накопичувати її чи передавати іншим учасникам комунікативного процесу, підтримувати комунікативну взаємодію, брати участь у комунікативному процесі	Може реалізовуватися за допомогою аудіальних способів отримання інформації, в тому числі із залученням сучасного програмного забезпечення та цифрових способів зв'язку, з використанням хмарних технологій та створеного у закладі вищої освіти віртуального навчального середовища
Рецепція (читання)	Передбачає сформовану здатність розуміти прочитаний іншомовний текст, усвідомити укладену в ньому інформацію, вміння застосовувати контекстуальні прийоми для розуміння прочитаного, реконструкції інформації та її інтерпретації з метою подальшої передачі чи корекції	Цей вид комунікативної діяльності передбачає вміння користуватися віртуальним простором у вигляді словникової та довідникової літератури, художніх текстів у електронному вигляді; виконувати інструкції, в тому числі подані засобами інформаційно-комунікаційних технологій; здатність зорозуміти текст та його основні сигнали за допомогою сучасних ІКТ
Рецепція (аудіовізуальне сприймання)	Передбачає усвідомлений характер сприймання аудіовізуальної інформації з метою детального розуміння почутого і побаченого	Може здійснюватися у вигляді інтернет-перегляду іншомовної інформації з відповідним звуковим супроводом, а також самостійне створення аудіовізуальних продуктів студентами із застосуванням сучасних ІКТ
Продукція (говоріння)	Реалізується у вигляді створених чи відтворених усних мовленнєвих продуктів з метою подальшого їх сприйняття автором чи іншими особами	За допомогою сучасних ІКТ реалізується не лише у формі аудіального контакту учасників комунікативної взаємодії іноземними мовами, але й запису, відтворення, аналізу й корекції результатів мовленнєвої діяльності

Продовження таблиці 1.5

Продукція (писемне монологічне мовлення)	Важливим для реалізації цього виду комунікативної діяльності є вміння студента писати тексти іноземними мовами з розрахунку на споживача цієї писемної інформації	Сучасні інформаційно-комунікаційні технології дозволяють використовувати писемне мовлення не лише як основний (писання листів, розповідей, рефератів, творчих робіт іноземними мовами), але й допоміжний вид діяльності (написи, слогани, інтерпретації презентацій тощо). Крім того, сучасні ІКТ дозволяють автоматично й цілеспрямовано коректувати тексти за допомогою комп'ютерних редакторів
Інтеракція (усний діалог)	Визначає здатність студента до постановки обґрунтованих темою спілкування питань і міркувань; до обговорення значущих, у тому числі й суперечливих проблем у процесі діалогу; вміння адекватно обговорювати інформацію, коректно й обґрунтовано відповідати на питання, та виявляти певну емоційну реакцію у вигляді згоди / незгоди, сумніву, уточнюючих питань та ін.	Інтерактивні види комунікативної діяльності передбачають активне використання ІКТ, оскільки будь-який діалог може бути не лише реальним, але й віртуальним; крім того, іншомовний діалог має велике соціокультурне значення, оскільки у процесі діалогу усвідомлюється не лише суто мовний, але й соціокультурний контекст інтеракції
Інтеракція (писемне діалогічне мовлення)	Визначається здатністю студентів до обґрунтованого викладення власної думки у письмовому вигляді, повного й коректного ставлення питань і формулювання запитів; вміння обґрунтовано відповідати на питання та повідомляти необхідну інформацію; здатність у письмовій формі реагувати на отримані повідомлення – усні чи письмові – у вигляді згоди / незгоди, уточнення, сумніву тощо	Іншомовне писемне мовлення досить активно використовується у сучасних соціальних мережах та інших видах віртуального писемного мовлення (наприклад, блоги). Студенти у процесі професійної підготовки можуть формувати комунікативну компетентність за допомогою цих віртуальних продуктів та створювати власні, особливо якщо йдеться про майбутніх фахівців в галузі програмування та лінгвістики водночас (прикладної лінгвістики, наприклад)
Посередництво (усна медіація)	Цей вид комунікативної діяльності спрямований на вирішення спірних і конфліктних питань у процесі усного їх обговорення, в тому числі іноземними мовами; при цьому посередницька функція може бути	Посередництво може бути значно спрощене за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, особливо за умови територіальної віддаленості

Продовження таблиці 1.5

	реалізована у вигляді синхронного перекладу текстів, а також їх пояснення після прочитання мовою оригіналу	учасників комунікативної взаємодії. У такому разі посередництво може відбуватися як у соціальних мережах, так і за допомогою інших сучасних віртуальних засобів зв'язку (Scype, віртуальний синхронний переклад, on line спілкування та ін.)
Медіація (писемне посередництво)	Передбачає усвідомлення та письмову інтерпретацію різних видів інформаційних продуктів; дослівний письмовий переклад; наукову інтерпретацію текстів з метою створення нового інформаційного письмового продукту. Для реалізації цього виду комунікативної взаємодії важливим є вміння передати на письмі почуте чи побачене, фіксувати отриману з різних носіїв інформацію іноземними мовами	Сучасні ІКТ дають можливість інтерпретувати, вивчати, обговорювати тексти іноземними мовами за допомогою багатьох програмних продуктів – віртуальних перекладачів з письмовим відтворенням перекладу, віртуальних довідників та словників та ін.

Джерело: розроблено автором

Таким чином, нами з'ясовано зміст та основні характеристики інформаційно-комунікаційних технологій у процесі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов. З цією метою обґрунтовано суміжні поняття, з якими безпосередньо пов'язані основні характеристики сучасних ІКТ в навчальному процесі – інформації, навчання, комунікації, технології. Обґрунтовано основні властивості інформації – об'єктивність та суб'єктивність, повноту, актуальність, адекватність, точність, достовірність, цінність, та подано зв'язок означених властивостей з професійною підготовкою викладачів іноземних мов у ЗВО.

Інформаційно-комунікаційні технології подано у сукупності трьох основних складників – теоретичних засад ІКТ, методів та засобів вирішення навчальних завдань. Визначено низку основних завдань, що мають бути реалізовані у процесі використання ІКТ як засобу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов (забезпечення особистісно-діяльнісного підходу в формуванні комунікативної компетентності, реалізація

інтерактивних форм і методів навчання, зростання мотивації студентів у формуванні власної комунікативної компетентності, здійснення постійного контролю рівня сформованості комунікативної компетентності).

Відзначено роль і значення мультимедійних технологій та програмних засобів навчання у процесі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов. З'ясовано переваги і недоліки основних програмних засобів формування комунікативної компетентності – систем комп'ютерного тестування, систем віртуального діалогу, комп'ютерних тренажерів, електронних підручників, мультимедійних словників та довідників, віртуальних лабораторій та кабінетів тощо.

Представлено основні види комунікативної діяльності майбутніх викладачів іноземних мов та можливості їх реалізації за допомогою сучасних ІКТ (усне мовлення, читання, говоріння, аудіовізуальне сприймання, писемне монологічне мовлення, усний та письмовий діалог, усна та писемна медіація).

Висновки до першого розділу

У розділі розглянуто теоретико-методологічні засади формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов. З'ясовано науково-теоретичні основи процесу формування комунікативної компетентності, обґрунтовано категоріально-понятійний апарат дослідження, визначено змістову структуру та складові комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов.

Обґрунтовано необхідність поєднання в методології дослідження компетентнісного, комунікативного та лінгвокультурного підходів, поєднаних з ресурсним, діяльнісним та контекстним. Всі зазначені підходи у дослідженні об'єднані під началом системного як базового підходу до здійснення науково-педагогічних пошуків. На підставі аналізу численних джерел у розділі подано системні характеристики формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами ІКТ відповідно до провідних елементів

освітньої системи ЗВО – цілей, змісту, форм і способів здобуття, суб'єктів та об'єктів освітнього процесу, характеристик освітнього середовища та результату освітнього процесу. Доведено, що кожний елемент освітньої системи нині тісно пов'язаний з інформаційно-комунікаційними технологіями в освіті. На підставі системологічного аналізу проблеми дослідження сформульовано висновок про формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов як складної динамічної відкритої системи, що має ознаки матеріальної й абстрактної водночас.

Охарактеризовано зміст та сутність базових понять дослідження проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій. На засадах сучасного термінознавства визначено ключові та суміжні поняття теми дослідження: поняття «компетентність» та «комунікативна компетентність» як такі, що визначають зміст результату розробки та впровадження експериментальної технології; «викладач» та «викладач іноземних мов» як такі, що окреслюють специфіку домінуючої частини учасників експерименту з формування комунікативної компетентності фахівця; «інформаційно-комунікаційні технології» як поняття, що визначає зміст та особливості основного засобу для досягнення мети дослідження. Підтверджено зв'язок поняття комунікативної компетентності з поняттям комунікації; обґрунтовано двоєдиність поняття комунікативної компетентності (як компонента професійної або ж непрофесійної компетентності фахівця, залежно від того, чи пов'язана безпосередня фахова діяльність з комунікативною).

Викладено основи моделювання процесу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій, задля цього з'ясовано ресурсні можливості інформаційно-комунікаційних технологій як засобу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов; визначено стан, критерії та показники сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій; розроблено

модель формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Доведено про взаємозалежність поняття інформаційно-комунікаційних технологій з поняттям інформації та її навчальним і педагогічним змістом. Обґрунтовано думку, що інформація як педагогічний феномен підлягає всім провідним інформаційним процесам: може накопичуватися (наприклад, як сукупність професійної інформації у вигляді професійних знань), зберігатися (як у пам'яті, так і на відповідних носіях), використовуватися у процесі обміну (наприклад, у ході педагогічної взаємодії викладача і студента як рівноправних суб'єктів освітнього процесу), та в процесі змінювання (наприклад, як систематичне внесення змін до навчальної інформації за допомогою сучасних ІКТ з метою врахування новітніх вимог до змісту професійної підготовки викладача).

Доведено, що сучасні ІКТ представлені у закладах вищої освіти, передусім, мультимедійними та програмними засобами навчання. З'ясовано переваги і недоліки програмних засобів формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов – систем комп'ютерного тестування майбутніх фахівців, систем віртуального діалогу, комп'ютерних тренажерів, електронних підручників, мультимедійних словників і довідників, віртуальних лінгафонних кабінетів, лабораторій, хмаро орієнтованого навчального середовища. Співвіднесено види комунікативної діяльності майбутніх викладачів іноземних мов (рецепція – усне мовлення, аудіовізуальне сприймання та читання; продукція – говоріння та писемне монологічне мовлення; інтеракція – усний діалог та писемне монологічне мовлення; посередництво – усна та писемна медіація) та можливості їх реалізації за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.

Викладені в розділі 1 теоретичні узагальнення та авторські наукові висновки представлено в таких наукових публікаціях автора: [51; 52; 53; 54; 55; 56; 57; 58; 60; 92; 93].

РОЗДІЛ 2

МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

2.1. Змістова структура комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов з урахуванням інформаційно-комунікаційних технологій як засобу її формування

Необхідність структурування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов викликана кількома основними чинниками, серед яких ми виділяємо головні:

1) компетентність як науково-педагогічна категорія належить до складноутворених і складнореалізовуваних феноменів; у зв'язку з цим кожен елемент цього поняття має власну сутнісну й змістову роль, яку варто аналізувати, описувати й використовувати окремо;

2) компетентність загалом і комунікативна компетентність зокрема є категоріями оцінними, тому потребують певних критеріїв і показників оцінювання; з огляду на складні характеристики поняття компетентності (змістові, взаємозумовлювані з точки зору результатів та ін.) означена оцінка більш ефективно проводиться щодо кожного елемента структури компетентності;

3) іншомовна комунікативна компетентність потребує порівняльного аналізу всередині своєї структури, а саме: рідномовна й іншомовна комунікація, іншомовна комунікативна й іншомовна методична сторони компетентності; компетентність викладача і компетентність студента в розумінні володіння іноземними мовами. Таке порівняння лягає в основу структури іншомовної комунікативної компетентності, яку необхідно розробити й реалізувати, щоб здійснити означене порівняння.

Аналіз структури комунікативної (в тому числі іншомовної комунікативної) компетентності не є новою проблемою для педагогіки; проблема необхідності аналізу такого складноструктурованого явища як компетентність (як і інші базові для педагогіки феномени – навчання, виховання, розвиток, соціалізація тощо) одразу виводить дослідника на шлях поділу цього поняття на складові компоненти задля полегшення їх вивчення. Структурування комунікативної компетентності цілком відповідає системному підходові до аналізу проблеми формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов. Виходячи з основ системного підходу, іншомовна комунікативна компетентність може вважатися системним об'єктом, що складається з сукупності взаємопов'язаних і взаємозумовлених компонентів, кожен з яких виконує певну місію у забезпеченні функціонування й розвитку педагогічного явища чи процесу.

На основі проаналізованої в процесі наукового пошуку літератури з лінгвістики, соціолінгвістики, лінгвопсихології, педагогіки ми дійшли висновку, що в проектуванні структури комунікативної компетентності вчені виходять з *кількох методологічних позицій*, а саме:

- 1) **традиційної**, за якої до структури комунікативної компетентності включаються знання, уміння й навички комунікативної діяльності, а також мотивація до її здійснення; така методологічна позиція найбільш характерна для вітчизняних і зарубіжних досліджень другої половини XX століття, які фактично відповідали прийнятій в той час знаннєвій парадигмі освіти;
- 2) **компетенційної**, за якої до структури комунікативної компетентності включаються різноманітні групи компетенцій; так Н. Гез у структурі комунікативної компетентності виокремлює вербально-комунікативну, лінгвістичну, вербально-когнітивну, метакомунікативну компетенції¹⁸⁷; у дослідженні В. Топалової до структури означеної компетенції долучено

¹⁸⁷ Гез, Н. И., 1985. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований. *Иностранные языки в школе*, 2, с. 17-24.

країнознавчу, соціолінгвістичну, лінгвістичну, дискурсивну, стратегічну, ілокутивну компетенції¹⁸⁸;

- 3) **функціональної**, за якої комунікативна компетентність поділяється на компоненти залежно від їх функціонального навантаження (наприклад, мотивації суб'єктів формування компетентності, змісту і сутності процесу формування іншомовної комунікативної компетентності, ціннісного чи рефлексивного аспектів компетентнісної структури професійної підготовки фахівців та ін.).

Різні методологічні позиції науковців визначають різні способи структурування комунікативної компетентності фахівців. Так, Ю. Вторникова¹⁸⁹ до складових комунікативної компетентності відносить не стільки традиційні компоненти, скільки характеристики особистості – особистісну орієнтацію в ситуації спілкування, в своєму потенціалі та потенціалі співрозмовника; рівень готовності будувати комунікативну взаємодію; знання, вміння й навички ефективної комунікації; сукупність ресурсів, необхідних для ефективної міжособистісної взаємодії та ін. І. Когут пропонує в структурі компетентності фахівця виділяти знання, досвід, професійну культуру та комплекс особистісних якостей¹⁹⁰. Н. Ашиток (2015)¹⁹¹ у структурі комунікативної компетентності вбачає не компоненти, а етапи, які, однак, фактично дублюють компонентну структуру означеної компетентності, у такому складі: 1) діагностичний (виявлення комунікативних здібностей та нахилів студентів); 2) теоретично-навчальний; 3) практично-навчальний; 4) контрольно-рефлексивний. У деяких наукових працях (наприклад, Б. Шпітсберг, В. Купах, 1984)¹⁹² компонентами комунікативної компетентності вважаються знання, уміння й навички комунікації

¹⁸⁸ Топалова, В. М., 1998. *Формирование социокультурной компетенции студентов технического вуза (на материале английского языка)*. Кандидат наук. Київський державний лінгвістичний університет.

¹⁸⁹ Вторникова, Ю. С., 2011. Комунікативна компетентність у структурі ключових компетентностей громадян Європи. *Витоки педагогічної майстерності: збірник наукових праць*, [online] с. 88-93. Режим доступу: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/344/1/Vtornik%5B1%5D.pdf> [Дата звернення 16 грудня 2018].

¹⁹⁰ Когут, І. В., 2015. *Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя*. Кандидат наук. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, с. 20.

¹⁹¹ Ашиток, Н., 2015. Комунікативна компетентність педагога: структура, етапи формування. *Молодь і ринок*, 6 (125), с. 10-14.

¹⁹² Spitzberg, B. H., Cupach, W. R. 1984. *Inter Personal Communication Competence*. Beverly Hills, CA: Sage.

та мотивація до її здійснення. Подібна структура комунікативної компетентності представлена у дослідженні В. Захарова та Н. Хрящової (1989¹⁹³): знання з психології комунікацій, уміння й навички здійснювати комунікативну взаємодію, здатність до рефлексії себе та інших суб'єктів комунікативного процесу. Н. Кузьміною запропоновано структуру комунікативної компетентності у вигляді поєднання теоретичного блоку (знання в галузі комунікативної взаємодії), практичного блоку (комунікативні уміння майбутнього фахівця) та особистісного блоку (необхідні для комунікацій особистісні якості й властивості особистості).

У наукових розробках Н. Зверєвої¹⁹⁴ (2017) комунікативна компетентність викладена у функціональній структурі – класичне поєднання когнітивного, мотиваційного, мовного, сенситивного, стратегічного, соціокультурного компонентів. Зазначимо, що при цьому вчена розглядає не просто комунікативну, а педагогічну комунікативну компетентність, тому запропонована нею структура не зовсім відповідає завданням нашого дослідження. Справа в тому, що майбутній викладач іноземних мов повинен мати сформовану комунікативну компетентність і як педагог (викладач), і як професіонал-знавець іноземної мови, що є основою його професійних комунікацій.

На засадах компетенційної позиції в структуруванні викладено структуру комунікативної компетентності у дослідженні Л. Бахмана та А. Палмер (1982)¹⁹⁵ у поєднанні мовної, стратегічної, ілюктивної компетенцій, а також психомоторних умінь. Функціональні основи структури комунікативної компетентності представила у своєму дослідженні Є. Філатова¹⁹⁶, запропонувавши мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний компоненти означеної компетентності.

¹⁹³Захаров, В. П., Хрящева, Н. Ю. 1989. *Социально-психологический тренинг: учебное пособие*. Луганск: Прогрес.

¹⁹⁴Зверева, Н. Л., 2017. Структурні компоненти педагогічної комунікативної компетентності вчителя початкових класів. *Педагогіка та психологія*, вип. 58, с. 15-19.

¹⁹⁵Bachman, Lyle F. and Palmer, Adrian S., 1982. The Construct Validation of Some Components of Communicative Proficiency. *TESOL Quarterly*, 16(3), pp. 449-465.

¹⁹⁶Філатова, Е. В., 2012. Коммуникативная компетентность педагога: сущность и структура. «*Magister Dixit*» – научно-педагогический журнал Восточной Сибири, [online] 1 (03). Режим доступа: http://md.islu.ru/sites/md.islu.ru/files/rar/statya2_filatova.pdf [Дата звернення 07 липня 2019].

Зазначимо, що переважна більшість проаналізованих нами в процесі дослідження праць, що представляють структуру комунікативної компетентності, навіть незалежно від характеристик студента – майбутнього фахівця певної галузі, зосереджують увагу на тому, що в цій структурі обов'язково повинні знайти своє відображення знання студента про комунікативну взаємодію, основні характеристики комунікативної діяльності (у вигляді активності, вмінь, навичок, взаємодії), а також аксіологічні чи рефлексивні характеристики комунікативної діяльності майбутніх фахівців. Усі означені компоненти тою чи іншою мірою мають бути наявні й у структурі комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов. Водночас, враховуючи специфіку предмета нашого дослідження, маємо зауважити, що в кожному з компонентів комунікативної компетентності майбутнього викладача іноземних мов має бути наявним інформаційно-комунікаційний елемент, що відображає відмінності структури означеної компетентності в нашому дослідженні та в інших, здійснених до цього часу, педагогічних дослідженнях схожих чи суміжних проблем.

Для аналізу структури компетентності важливе значення має класифікація компетенцій / компетентностей, яка пропонується різними вченими щодо різних напрямів підготовки фахівців. Так І. Родигіна пропонує виокремити шість провідних груп компетентностей, які разом складають загальну професійну компетентність фахівця:

- соціальна компетентність (здатність співробітничати, ініціативність, відкритість і відповідальність за навколишнє середовище, в тому числі й комунікативне);
- комунікативна компетентність (усне та письмове спілкування, рідномовні компетенції, іноземні компетенції, толерантність у спілкуванні, вербальна та невербальна компетентність);
- полікультурна (розуміння та сприйняття представників інших культур, культурна толеранція, оволодіння культурним досвідом);
- інформаційна компетентність (здатність набувати, накопичувати, передавати, обмінювати, осмислювати інформацію з різноманітних джерел);

- компетентність саморозвитку та самоосвіти (прагнення й інтерес до навчання упродовж життя);
- компетентність продуктивної творчості (здатність до креативного перетворення дійсності, вміння творчо вирішувати складні проблеми, в тому числі і в процесі спілкування)¹⁹⁷.

С. Скворцова подає свою авторську структуру комунікативної компетентності, яка постає як поєднання таких компонентів: індивідуально-особистісного (наявність певних особистісних якостей, що уможливляють ефективну комунікацію), мовленнєвого (оволодіння мовним апаратом рідної чи іноземних мов), інтерактивно-практичного (здатність до оптимальної взаємодії у процесі спілкування), полікультурного (здатність до засвоєння своєї та інших культур), предметно-інформаційного (вміння оволодівати інформацією та використовувати її)¹⁹⁸. У науковому доробку І. Зимньої структура комунікативної компетентності представлена в поєднанні кількох компонентів: мотиваційно-ціннісного, когнітивного, операційно-діяльнісного¹⁹⁹.

Аналізуючи структуру різного роду компетентностей, ми дійшли висновку про особливості процесу формування комунікативної компетентності у випадку використання інформаційно-комунікаційних технологій як засобу її розвитку. Крім того, досить специфічно виглядає сама експериментальна група майбутніх фахівців, оскільки вона представлена *магістрами* зі спеціальності «Іноземна мова. Англійська» або ж «Іноземна мова. Німецька» (включно з можливими варіантами інших іноземних мов), а також спеціальністю «Переклад». Рівень магістратури передбачає специфічні підходи до формування у студентів того чи іншого виду компетентності фахівця на базі навчання на рівні бакалавра.

¹⁹⁷ Родигіна, І., 2005. Діяльнісний підхід до формування базових компетентностей учнів. *Зміст, форми і методи навчання*, 1, с. 34-36.

¹⁹⁸ Скворцова, С. О., 2010. Формування професійної компетентності в майбутнього вчителя математики. *Е-журнал «Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку»*, [online] 4. Режим доступу: http://www.intellectinvest.org.ua/ukr/pedagog_editions_emagazine_pedagogical_science_vypuski_n4_2010_st_4/ [Дата звернення 14 листопада 2018].

¹⁹⁹ Зимняя, И. А. 2004. *Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании*. Москва: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов.

На підставі аналізу наукових джерел з проблеми структурування комунікативної компетентності майбутніх фахівців та зважаючи на об'єкт і предмет нашого дослідження, ми представили **структуру** означеної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов у сукупності таких компонентів:

А) цілемотиваційного, що відображає рівень зацікавленості студентів у подальшому зростанні свого рівня комунікативної компетентності, з одного боку, та у вмотивованому володінні сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями – з іншого;

Б) когнітивно-лінгвістичного компонента, що представлений сукупністю системних знань та вмінь з іноземної мови та методики її викладання (що в поєднанні з відповідними особистісними якостями складають необхідні мовні та професійні компетенції викладача іноземних мов), а також з курсу психології і педагогіки вищої школи;

В) процесуально-технологічного компонента, який уможлиблює, з одного боку, розвиток комунікативних умінь та навичок у площині іншомовного спілкування та викладання іноземних мов, з іншого – вмінь та навичок використання сучасних ІКТ у процесі навчання (і подальшого викладання) іноземним мовам;

Г) рефлексивно-оцінного, за яким можемо оцінювати рівень сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов із застосуванням засобів сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, а також у процесі рефлексії сформованості названої компетентності.

З'ясуємо більш детально зміст кожного з поданих вище компонентів.

Мотивація студентів до розвитку своєї комунікативної компетентності, як і будь-який інший вид навчальної мотивації, залежить від загальних зацікавлень майбутніх фахівців у вивченні іноземної мови, з одного боку, та вузькоспеціалізованих інтересів – з іншого.

Як відомо з наукових джерел (Л. Божович²⁰⁰, Є. Ільїн²⁰¹, О. Леонтьєв²⁰², А. Маркова, Т. Матіс, О. Орлов²⁰³, Х. Хекхаузен²⁰⁴ та ін.), мотивація представляє широке коло наукових понять – мотиви (спонукальні чинники діяльності), інтереси, прагнення, потяги, диспрозії (мотиваційні установки) тощо. У контексті проблеми нашого дослідження мотивація студента до зростання рівня своєї комунікативної компетентності, на нашу думку, окреслюється трьома основними прагненнями:

- 1) прагненням досягти певної академічної мети (стати кращим серед студентів групи, здобути престижну стипендію в галузі вивчення іноземних мов та ін.);
- 2) прагненням реалізувати особистісні амбіції, інтереси й цілі (може знаходитися поза межами академічної чи професійної діяльності);
- 3) прагненням досягти професійного зростання (досягти такого рівня володіння іноземною мовою та методикою її викладання, який би забезпечив високі позиції на ринку праці).

Як справедливо зазначає у своєму дослідженні І. Тригуб²⁰⁵, навчальні мотиви студента досить різнобічні й мають певну ієрархію, яка є індивідуальною і визначається поданими вище трьома основними прагненнями досягнення мети. Серед основних навчальних мотивів виділяються, передусім:

- мотиви, закладені в самому процесі навчання, який сам по собі є стимулюючим началом, оскільки технологізує процес отримання знань і формування компетентностей;

²⁰⁰ Божович, Л. И., Благоннадежная, Л. В. ред., 1972. *Изучение мотивации поведения детей и подростков*. Москва: Педагогика.

²⁰¹ Ильин, Е. П. 2000. *Мотивация и мотивы*. СПб: Издательство «Питер».

²⁰² Леонтьев, А. А. 2005. *Деятельность. Сознание. Личность*. Москва: Смысл.

²⁰³ Маркова, А. К., Матис, Т. А., Орлов, А. Б. 1990. *Формирование мотивации учения*: книга для учителя. Москва: Просвещение.

²⁰⁴ Хекхаузен, Х., 1976. *Мотивация и деятельность*. В 2-х т. Перевод с немецкого Б. М. Величковского. Москва: Педагогика.

²⁰⁵ Тригуб, І. П., 2014. Мотивація студентів як один з основних факторів успішної професійної підготовки. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологічна, [online] 48, с. 315-318. Режим доступу: <https://naub.ua.edu.ua/2014/motyivatsiya-studentiv-yak-odyn-iz-osnovnyh-faktoriv-uspishnoji-profesijnoji-pidhotovky/> [Дата звернення 28 лютого 2019].

- мотиви до пізнання нового (нових іноземних слів, нових фактів, більш високого рівня володіння традиційною чи новою методикою викладання);
- мотиви до подолання перешкод: об'єктивно існуючих, наприклад, недостатнього рівня володіння іноземною мовою за результатами незалежного тестування; суб'єктивних, наприклад, усвідомлення свого низького рівня володіння мовою порівняно з іншими студентами групи;
- позанавчальні мотиви, пов'язані, наприклад, з потребою оволодіння іноземною мовою для виїзду за кордон;
- соціальні (передовсім, комунікативні, самоактуалізаційні, самоідентифікаційні тощо) та особистісно-психологічні мотиви (прагнення уникнути невдачі й отримати схвалення, лідерські інтереси);
- професійні мотиви (відображають рівень усвідомлення студентом взаємозумовленості сформованості комунікативної іншомовної компетентності та професійної підготовленості) та пов'язані з ними безпосередньо мотиви професійного самовизначення.

Означений перелік мотивів можна продовжувати й далі, однак навіть цей існуючий перелік вже дає змогу вибудувати ієрархію мотивів формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов із використанням сучасних ІКТ, що ми представили на рис. 2.1.

На підставі аналізу ієрархії мотивів студентів до формування своєї комунікативної компетентності можемо дійти висновку, що домінуючим (смыслоутворюющим) мотивом цієї діяльності має стати стійка внутрішня мотивація, пов'язана з навчальною і квазіпрофесійною діяльністю студента магістратури – майбутнього викладача іноземних мов.

А. Маркова²⁰⁶ пов'язує мотивацію студентів до навчання із загальною теорією діяльності, тому обґрунтовує *подвійну модель зв'язку мотивації і діяльності*: вплив мотивації на діяльність студента, завдяки чому він обирає нові способи і засоби навчання залежно від змін у мотивації; наявна на даний окремий

²⁰⁶Маркова, А. К. 1983. *Формирование мотивации учения в школьном возрасте*: пособие для учителя. Москва: Просвещение.

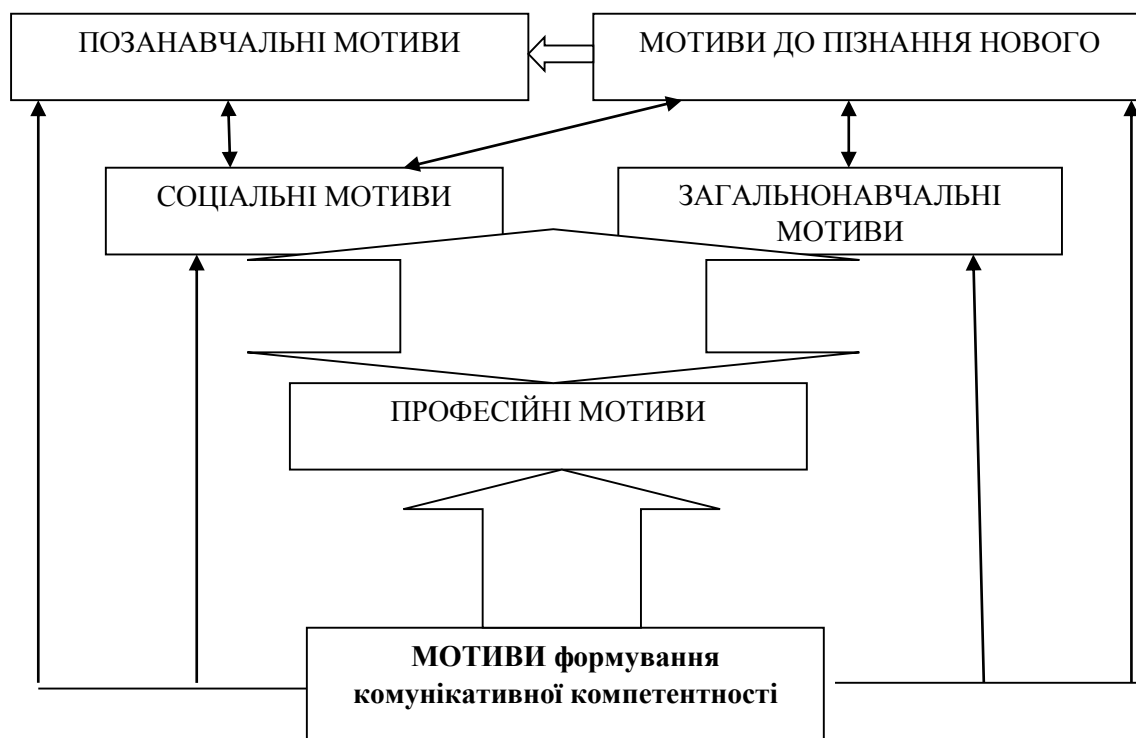

Рис. 2.1. Ієрархія мотивів у цілемотиваційному компоненті структури комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов (розроблено автором)

період часу навчальна діяльність впливає на зростання чи спадання мотивації до вивчення курсу, до формування певного виду компетентності та ін. Зміст означеної моделі у контексті формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов за допомогою сучасних ІКТ ми представили на рис. 2.2.

Як свідчить рис. 2.1 та рис. 2.2, мотивація студента до розвитку своєї комунікативної компетентності тісно пов'язана з рівнем його професійних знань на етапі професійної підготовки. Система знань майбутнього викладача іноземних мов визначається змістом його професійної підготовки і регламентується як власною мотивацією студента до отримання цієї сукупності знань, так і ресурсом, який може йому запропонувати заклад вищої освіти. Цей змістовий ресурс може бути представлений як **когнітивно-лінгвістичний**

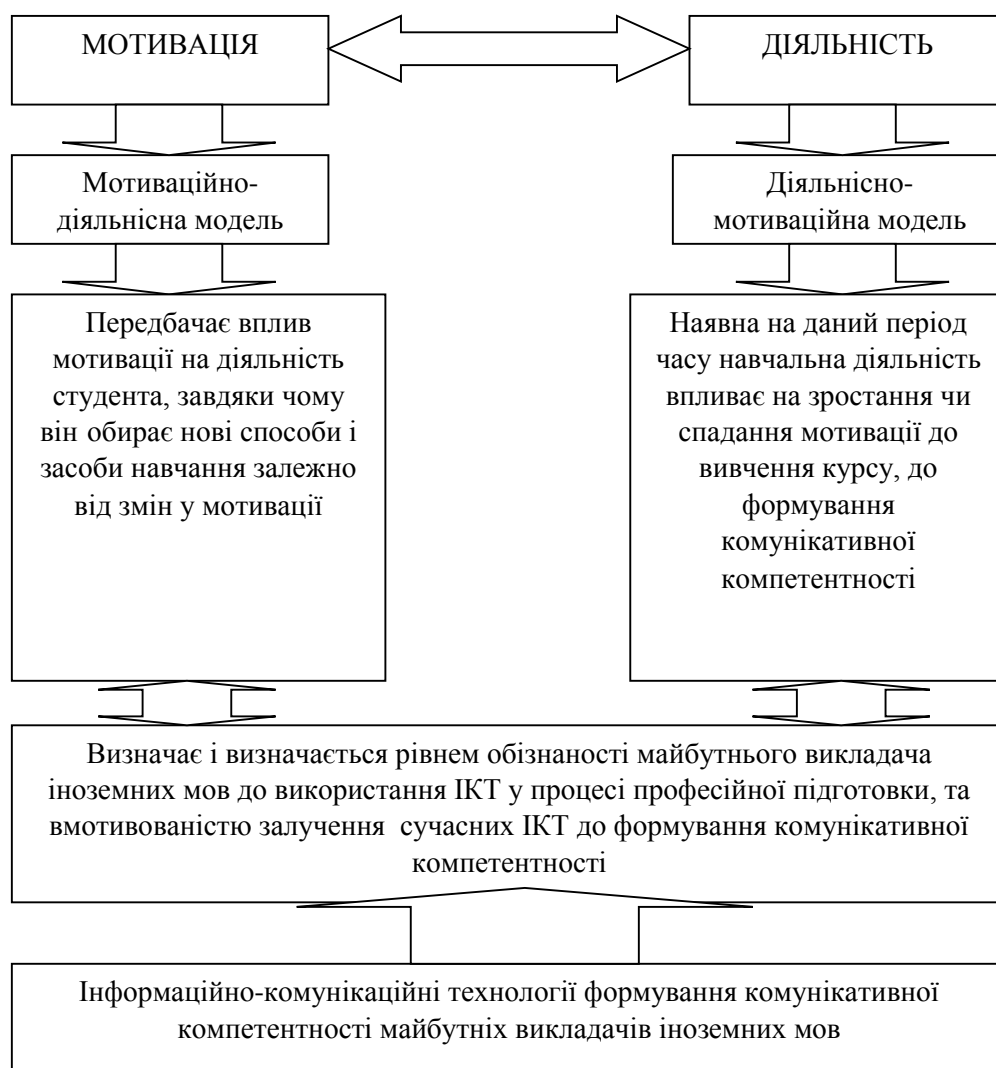

Рис. 2.2. Двоєдина мотиваційно-діяльнісна модель формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами ІКТ (розроблено автором)

компонент комунікативної компетентності майбутнього викладача іноземних мов.

Як свідчить рис. 2.1 та рис. 2.2, мотивація студента до розвитку своєї комунікативної компетентності тісно пов'язана з рівнем його професійних знань на етапі професійної підготовки. Система знань майбутнього викладача іноземних мов визначається змістом його професійної підготовки і регламентується як власною мотивацією студента до отримання цієї сукупності знань, так і ресурсом, який може йому запропонувати заклад вищої освіти. Цей змістовий ресурс може бути представлений як **когнітивно-лінгвістичний**

КОМПОНЕНТ комунікативної компетентності майбутнього викладача іноземних мов.

Окреслюючи цей компонент, ми не випадково окремо виділили в ньому лінгвістичний елемент, що передбачає оволодіння майбутнім викладачем іноземних мов системою знань мови на рівні фонетики, лексики, морфології, словотвору, синтаксису, орфографії та стилістики. Сукупність означених знань передбачає:

- 1) знання чужих і власних моделей мовлення та мовленнєвої поведінки відповідно до цілей і завдань комунікації, до сфери застосування комунікативного процесу, до сутності комунікативної ситуації та ін.;
- 2) знання основних понять лінгвістики іноземної мови (способів зв'язку речень, стилів та моделей висловлювання, типів лінгвістичних одиниць тексту тощо);
- 3) знання мови як показник рівня володіння її вербальними та невербальними засобами;
- 4) знання основ методики викладання іноземних мов, сучасних інноваційних форм і методів навчання іноземним мовам у системі вищої школи.

Таким чином, у ході професійної підготовки майбутній викладач іноземних мов повинен знати:

- орфографію та правила читання літер і їх сполучень; основні форми способу та часу, англійських дієслів, первісні значення модальних дієслів; правила вживання та орфографію прийменника, займенника, роду, відмінка, прикметника та ступенів його порівняння та ін.;
- основні часово-видові форми англійської мови активного та пасивного станів (умовний спосіб у простих та складнопідрядних реченнях, модальні дієслова, інфінітив, герундій, дієприкметник, вербіді та ін.);
- базовий лексичний матеріал за основними темами для мовлення, передбаченими професійною діяльністю майбутнього викладача іноземних мов.

Зазначені вище знання складають основу відповідних мовних професійних *компетенцій* майбутнього викладача іноземних мов, які введені нами в зміст експериментальної роботи як компоненти іншомовної комунікативної компетентності, що формувалася згідно з розробленою моделлю засобами сучасних ІКТ. До таких компетенцій ми віднесли, передусім, іншомовну, мовну, лексичну, соціокультурну, навчальну дослідницьку, організаційну, дискурсивну, стратегічну та рефлексивну. Названі компетенції цілком відображають структуру комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов і стали основою виокремлення відповідних показників її сформованості у розділі 3. Виокремлення зазначених компетенцій було здійснене нами за допомогою «Індикаторного методу оцінювання комунікативної компетентності майбутніх філологів» С. Катаєва, Ю. Лободи, Є. Хомякової (2009)²⁰⁷ у модифікації О. Шевченко (2016)²⁰⁸ та Н. Самборської (2018)²⁰⁹.

Значення кожної з названих компетенцій окреслено їх функціональним навантаженням: так, іншомовна компетенція окреслюється як здатність і готовність здійснювати спілкування іноземною мовою (О. Нечипорук, 2014²¹⁰); мовна компетенція уможливорює майбутньому педагогові сформувати сукупність знань про мову, знання правил мовного спілкування, оптимальне використання отриманих знань у професійній діяльності, вміння користуватися інформаційними джерелами та ін. Соціокультурна компетенція майбутнього викладача іноземних мов у своїй основі має розвинену здатність використовувати соціокультурний контекст у вивченні іноземної мови. Підґрунтям навчальної компетенції майбутніх викладачів іноземних мов є сформована здатність до засвоєння нової інформації, що має професійне значення; дослідницька

²⁰⁷ Катаев, С. Г., Лобода, Ю. О., Хомякова, Е. А., 2009. Индикаторный метод оценивания компетенций. *Вестник ТГПУ*, вып. 11 (89), с. 70-73.

²⁰⁸ Шевченко, О. В., 2016. Критерії сформованості комунікативної компетентності студентів гуманітарних спеціальностей у процесі вивчення філологічних дисциплін. *Наукові записки РДГУ. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*, вип. 14 (57), с. 80-83.

²⁰⁹ Самборська, Н. М., 2018. *Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх фахівців зі спеціальності «Медсестринство» у процесі вивчення гуманітарних дисциплін*. Кандидат наук. Житомирський державний університет імені Івана Франка.

²¹⁰ Нечипорук, О. В., 2014. Іншомовна компетентність як передумова професійного розвитку педагога. *Педагогічний пошук*, 2 (82), с. 16-19.

компетеція поглиблює навчальну і передбачає здатність студента вийти за межі стандартного розуміння навчальної інформації за допомогою спеціально організованих наукових пошуків в обраній галузі знання. Як свідчать роботи Р. Оксфорд (1990)²¹¹, стратегічна компетенція дозволяє студентам стати більш самостійними в оволодінні іноземною мовою, розширюють роль викладача, причому передбачають реалізацію метакогнітивних, когнітивних, емоційних та соціальних стратегій у процесі навчання іноземній мові. Дискурсивна компетенція, на думку О. Кучерявої (2008), покликана відображати здатність студента створювати чи сприймати певні дискурси відповідно до комунікативної мети та ситуації. Для нас важливим є висновок дослідниці стосовно того, що сприйняття студентом дискурсу має ґрунтуватися на аудіовізуальному уявленні та презентації комунікативної ситуації, що, безперечно, передбачає використання інформаційно-комунікаційних технологій²¹².

У зв'язку з таким чином виділеними компетенціями нами з'ясовано сутність поняття компетенції у п. 1.2, та співвідношення з поняттям компетентності. Зазначимо, що подана в змісті когнітивно-лінгвістичного компонента сукупність знань та вмінь майбутніх викладачів іноземних мов представлена в розрізі експериментальної роботи в сукупності названих вище компетенцій.

Окрему групу знань майбутніх викладачів іноземних мов складають знання сучасних *методик* викладання, серед яких варто виділити, насамперед:

- знання головних компонентів теорії сучасного навчання іноземним мовам у середніх та вищих закладах освіти;
- знання складових, форм, методів і засобів викладання іноземних мов;
- знання сучасних тенденцій в навчанні іноземних мов, зарубіжного досвіду навчання іноземних мов;
- знання загальних і спеціальних методів викладання іноземних мов;

²¹¹ Oxford, L. R. 1990. *Language Learning Strategies: What Every Teacher Should Know*. Heinle & Heinle, Language Arts & Disciplines.

²¹² Кучерява, О. А., 2008. *Формування дискурсивної компетенції студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів*. Кандидат наук. Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського.

- знання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у викладанні іноземних мов;
- знання новітніх методів викладання іноземних мов (комунікативного, конструктивістського, навчання з комп'ютерною підтримкою, сценарного, методу симуляцій, рольової гри, case-study та ін.).

Таким чином, вмотивований до навчання та озброєний сукупністю лінгвістичних і методичних знань студент реалізує і розвиває їх у безпосередній навчальній (або ж квазіпрофесійній) діяльності. Тому третім з виділених нами компонентів комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов є **процесуально-технологічний**, який відображає сформованість у студентів відповідних комунікативних умінь і навичок майбутніх викладачів за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Необхідні для сформованості комунікативної компетентності знання, вміння й навички майбутніх викладачів іноземних мов викладені в *освітньо-професійній програмі* підготовки названих фахівців, яку детально подано в Додатках. Зазначимо, що ця освітньо-професійна програма²¹³ вміщує перелік необхідних для отримання відповідної кваліфікації професійних компетенцій та навичок фахівця, серед яких Національний університет «Острозька академія» провідними визначив:

- 1) професійно орієнтовані компетенції, тобто здатність використовувати знання методів філологічного дослідження в історичній чи сучасній перспективі, та застосування отриманих знань на практиці;
- 2) лінгвістичні компетенції – знання основних тверджень у мовознавстві, знання та розуміння структури англійської мови та другої іноземної мови; встановлення зв'язків між елементами англійської мови;
- 3) літературознавчі та країнознавчі компетенції: усвідомлення культурної специфіки, пов'язаної з мовами; знання літератури, культури та

²¹³ Освітньо-професійна програма «Германські мови та літератури (переклад включно), перша - англійська» [online] Режим доступу: <https://www.oa.edu.ua/ua/abiturijentovi/bachelor/specialities#filology>_[Дата звернення 12 квітня 2018].

цивілізації англомовних країн; здатність розуміти фундаментальні аспекти англійської, американської, канадської літератури;

- 4) комунікативні – навички послуговуватися англійською, німецькою, французькою мовами на рівні C1/C2; комунікативні навички рідної мови; перекладацькі навички; вміння отримувати та обробляти інформацію з різних джерел;
- 5) педагогічні: навички навчати мові; вміння добирати коректні способи навчання мові; знання концептуального забезпечення системи освіти.

До обов'язкових навчальних дисциплін, що мають забезпечити належну професійну підготовку майбутніх викладачів іноземних мов, освітньо-професійна програма зарахувала: англійську мову, практичну фонетику, практичну граматику, другу іноземну мову, вступ до літературознавства, вступ до мовознавства, світову літературу, лінгвокраїнознавство, історію англійської мови, основи германістики, українську мову за професійним спрямуванням та деякі інші навчальні дисципліни. Проте для теми нашого дослідження важливим є той факт, що до ОПП в блоці навчальних дисциплін за вибором включено *«Комп'ютерні інформаційні технології в освіті»*, покликані формувати комунікативну компетентність названих фахівців за допомогою сформованих умінь використовувати можливості сучасних засобів ІКТ для реалізації прикладних професійних завдань, використовувати можливості комп'ютерних мереж та користуватися сервісами Інтернету.

Важливе значення для формування комунікативної компетентності мають також такі навчальні дисципліни представленої у Додатку П освітньо-професійної програми, як «Лінгвоісторіографія», «Теоретичні та практичні проблеми сучасного перекладознавства», «Міжкультурна комунікація та основи культури іншомовного мовлення» та ін. Так, у курсі лінгвоісторіографії студенти вивчають поняття реалії, таким чином знайомлячись з його антиподом – поняттям віртуальності; серед передбачених програмою цього навчального предмета вмінь є й вміння здійснювати науковий пошук та систематизацію фактичного матеріалу з метою підготовки презентацій наукових проектів (що, без сумніву, передбачає

використання сучасних ІКТ). Курс «Теоретичні та практичні проблеми сучасного перекладознавства» вміщує вивчення основ машинного та комп'ютерного перекладу англomовних текстів, що також передбачає використання студентами та викладачами сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в навчальному процесі.

Представлені вище особливості змісту освітньо-професійної програми зі спеціальності «Германські мови та літератури (переклад включно)» спонукають студентів до розвитку їхніх комунікативних умінь та навичок як майбутні викладачі – педагоги. П. Кліш та А. Хом'як до провідних комунікативних умінь і навичок педагога відносять такі: вміння швидко й адекватно орієнтуватися у змінних умовах комунікативної діяльності, планувати і реалізувати програму комунікативної взаємодії, знаходити відповідні засоби спілкування, що відповідають індивідуальним особливостям суб'єктів комунікації, підтримувати зворотний зв'язок, демонструвати емоції і відчуття у процесі комунікації²¹⁴. Потреба формування професійних компетенцій майбутніх викладачів іноземних мов зумовлює певний набір професійних умінь, які б відображали рівень сформованості комунікативної компетентності, а саме:

- вміння просто і зв'язно висловлюватися іноземною мовою;
- здатність описувати наявну ситуацію, пов'язані з нею емоції і відчуття, плани й сподівання;
- навички висловлюватися вільно і спонтанно, без відчутної потреби добору слів іноземною мовою;
- вміння результативно використовувати іноземну мову в соціальних комунікаціях та квазіпрофесійній діяльності, в тому числі й за допомогою сучасних ІКТ;
- вміння знаходити, накопичувати, зберігати, передавати, змінювати інформацію іноземною мовою за допомогою інформаційно-комунікаційних засобів навчання;

²¹⁴Кліш, П.А., Хом'як, А. П., 2017. Комунікативні вміння й навички як важлива складова професіоналізму педагога. *Педагогічний пошук*, 3, с. 15-18.

- навички вичерпно, детально й логічно висловлюватися за допомогою різноманітних синтаксичних засобів;
- здатність здійснювати медіацію іноземною мовою;
- вміння здійснювати коректний переклад професійно орієнтованих та загально гуманітарних текстів.

Безумовно, викладений вище перелік умінь, що відображають певний рівень сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов, варто розширити за рахунок психолого-педагогічних умінь фахівців цього профілю, а саме: проєктивні, рефлексивні, прогностичні, організаторські, інформаційні, мобілізаційні та ін.

Комунікацію майбутнього викладача іноземних мов ми представляємо, насамперед, як процес спілкування. Професійна комунікація викладача по завершенню навчання (як і в процесі професійної підготовки) має власну структуру, що являє собою *єдність кількох елементів*, як-от:

- 1) викладач-студент – основний тип професійного спілкування – як іноземною, так і рідною мовою; цей тип спілкування забезпечує формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов у безпосередній комунікативній взаємодії; майбутні викладачі іноземних мов у процесі такого спілкування реалізують фактично весь комплекс компетенцій, поданих вище – мовну та іншомовну, лексичну, соціокультурну, навчальну, організаційну та рефлексивну;
- 2) викладач-викладач – різновид професійного спілкування, що уможливорює обмін професійною інформацією рідною та іноземною мовою, збагачує методичні знання та навички у діалогічній взаємодії;
- 3) викладач-співробітники ЗВО – цей тип спілкування (переважно рідною мовою) сприяє організаційному забезпеченню двох інших типів професійного спілкування.

Крім того, в змісті процесуально-технологічного компонента комунікативної компетентності відображаються основні соціально-комунікативні навички

майбутніх викладачів іноземних мов, які ми залучили до експериментальної частини роботи, виходячи з діагностичних методик Є. Рогова (2008)²¹⁵. До переліку означених навичок учений відносить, насамперед:

- 1) соціально-комунікативну незграбність, тобто невміння студента увійти в комунікативну ситуацію, розпочати процес спілкування, організувати іншомовну взаємодію;
- 2) нетерпимість до невизначеності – тобто усвідомлення студентом ризику невизначеності і надання переваги ймовірнісним комунікативним процесам перед невизначеними;
- 3) надмірне прагнення до конформності, що передбачає опір з боку особистості щодо тиску, який справляє на неї група;
- 4) підвищене прагнення до статусного зростання, за яким студент прагне бути в центрі уваги, схильність мати у своєму розпорядженні інших людей, прагнення стати відомою особистістю та ін.;
- 5) орієнтацію на уникнення навдачі, що передбачає прагнення уникати комунікативних ситуацій, що виявляють недостатні комунікативні навички, невміння розпочати розмову, побудувати процес комунікації та ін.;
- 6) фрустраційну інтолерантність, що уможливлює оцінити специфіку ставлення студента до мовного середовища в якому він знаходиться.

Таким чином, весь комплекс комунікативних умінь майбутніх викладачів іноземних мов, що входять до структури його комунікативної компетентності, може бути представлений в такій сукупності:

- 1) суто лінгвістичні вміння, що відображають практичну реалізацію отриманих у процесі навчання лінгвістичних знань;
- 2) вміння реалізувати сучасні форми, методи й методики навчання іноземній мові;

²¹⁵ Куликова, Л. Н., 2008. Тест-опросник «Социально-коммуникативной компетентности». В: Л. Н. Куликова, ред. *Исследование гуманитарной культуры студентов: сборник диагностических методик*. Хабаровск: Тихоокеанский государственный университет, с. 24-30.

- 3) психолого-педагогічні вміння;
- 4) вміння використовувати інформаційно-комунікаційні технології у процесі реалізації всіх попередніх груп умінь.

Представлені вище три компоненти комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов не можуть являти собою систему без належного зворотного зв'язку, в межах якого відбувається **рефлексія** сформованого на певний момент рівня комунікативної компетентності. Цей компонент ми означили як **рефлексивно-оцінний**; він передбачає належну оцінку рівня комунікативної компетентності кожного студента, що бере участь в педагогічному експерименті, та співвідношення результату розроблення і впровадження моделі і технології формування цієї компетентності з передбачуваним гіпотетично на початку дослідницької діяльності.

Враховуючи специфіку теми і проблеми нашого дослідження, вважаємо необхідним введення оцінно-результативного компонента комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов, оскільки суттєве місце в процесі експериментальної роботи займає оцінка пізнавальної самостійності, творчих умінь, технологічної здатності студентів. Так, *пізнавальна самостійність* майбутніх викладачів іноземних мов передбачає реалізацію ними не лише знань сучасних ІКТ та вміння користуватися ними, але й самостійно вирішувати комунікативні завдання у процесі професійної підготовки, з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. *Творчі вміння* майбутнього викладача іноземних мов передбачають два аспекти:

- 1) освітньо-пізнавальний, що вміщує зацікавлення студентів в освоєнні новітніми інформаційно-комунікаційними технологіями у процесі професійної підготовки та формуванні власної комунікативної картини світу;
- 2) творчо-перетворювальний аспект, що передбачає особистісну готовність студентів до постійного нарощування всіх показників сформованості комунікативної компетентності із застосуванням сучасних ІКТ.

Технологічна здатність майбутніх викладачів іноземних мов має двоєдиний характер: як комплекс знань та вмінь у сфері сучасних освітніх технологій, та як здатність розширювати коло своїх знань і вмінь у сфері інформаційно-комунікаційних технологій в навчанні.

Поняття рефлексії спочатку використовувалося у філософії як процес роздумів про власну свідомість та все те, що в ній відбувається²¹⁶. Відповідно рефлексія в освітніх системах може бути означена як процес і результат усвідомлення особою своєї навчальної діяльності з огляду на спроектовані цілі та отриманий результат.

Л. Бондар та Н. Ісхакова (2015) розглядають три основні сфери реалізації рефлексивних процесів у вищій школі:

- рефлексія основ навчальних дій студента;
- рефлексія змісту та смислу міжособистісного спілкування молоді;
- рефлексія як відділення «Я» від не «Я» у сфері самосвідомості²¹⁷.

При цьому дослідниці цілком справедливо стверджують, що рефлексія дає можливість цілісно представити своє знання про світ та свою діяльність у ньому; критично поставитися до себе та своєї діяльності в межах навчального процесу, і що особливо важливо, робить студента суб'єктом власної активності²¹⁸.

У теорії навчання В. Давидова (1998)²¹⁹ рефлексія має два рівні – формальний і змістовий. Натомість О. Снігур²²⁰ (2011) вважає, що рефлексія може спричинити як до позитивних, так і негативних процесів у розвитку особистості: ставлення до себе не завжди має чітко окреслений позитивний спектр. У дослідженні І. Степанова та С. Семенова²²¹ рефлексія певним чином класифікується (комунікативний, кооперативний, особистісний, інтелектуальний

²¹⁶Щедровицкий, П. Г. 1993. *Очерки по философии образования: статьи и лекции*. Москва: Пед. Центр «Эксперимент».

²¹⁷ Бондар, Л. В., Ісхакова, Н. Г., 2015. Рефлексія як основний компонент навчальної діяльності студентів. *Вісник Національного авіаційного університету: Педагогіка. Психологія*, 1 (6), с. 39-43.

²¹⁸Бондар, Л. В., Ісхакова, Н. Г., 2015. Рефлексія як основний компонент навчальної діяльності студентів. *Вісник Національного авіаційного університету: Педагогіка. Психологія*, 1 (6), с. 39-43.

²¹⁹Давыдов, В. В. 1996. *Теория развивающего обучения*. Москва: ИНТОР.

²²⁰Снігур, О. М., 2011. Взаємозв'язок рефлексії з самоставленням студентів. *Наука і освіта*, [online] 9, с. 247-250. Режим доступу: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/9_2011/61.pdf [Дата звернення 08 грудня 2019].

²²¹Семенов, И. Н., Степанов, С. Ю., 1983. Рефлексия в организации творческого мышления и саморазвития личности. *Вопросы психологии*, 2, с. 35-42.

аспекти рефлексії). Виходячи з цієї класифікації, ми представили означену класифікацію у взаємозв'язку з засобами інформаційно-комунікаційних технологій у формуванні комунікативної компетентності у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

**Основні аспекти рефлексії навчальної діяльності студента та їх
взаємозв'язок з формуванням комунікативної компетентності засобами
інформаційно-комунікаційних технологій**

Аспект рефлексії навчальної діяльності студента	Зміст означеного аспекта	Зв'язок з формуванням комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов	Зв'язок із засобами інформаційно-комунікаційних технологій
Особистісний	Виявляється як спосіб побудови свого нового чи оновленого «Я» на підставі самооцінки свого способу здобування знань, комунікацій з іншими людьми, видів і способів навчальної діяльності студента.	Особистісний аспект рефлексії майбутніх викладачів іноземних мов тісно пов'язаний з їх системою комунікацій – як навчальних, та і позанавчальних, передовсім, іноземною мовою, оскільки вона складає основу професійної підготовки та формування комунікативної компетентності студента як майбутнього викладача іноземних мов.	Розвиток на оновлення власного «Я» студента відбувається на основі побудови більш цілісних знань про світ та свою професію. Використання сучасних ІКТ у процесі активної діяльності студента сприяє означеному розвитку особистості як активного діяльного суб'єкта освітнього й професійного процесів.
Кооперативний	Цей аспект рефлексії визначає способи групової діяльності суб'єктів та здатність до самооцінки свого місця в соціальних та соціально-професійних групах. Рефлексія сприяє виходу студента поза межі внутрішнього сприйняття групи та здатності оцінювати не лише власну, але й	Кооперативний аспект рефлексії має суб'єкт-суб'єктний характер, оскільки враховує взаємодію студентів у процесі активної навчальної діяльності. Навчальна взаємодія, у свою чергу, будується на ефективній комунікативній взаємодії, що сприяє розвитку комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов.	Сучасні інформаційно-комунікаційні технології уможливають суттєве розширення поля комунікативної взаємодії та способи і види навчальної діяльності в групі, при тому іноземними мовами.

Продовження таблиці 2.1

	групову діяльність.		
Інтелектуальний	Визначається як здатність аналізувати й оцінювати власні вчинки на засадах розуміння та усвідомлення їх змісту та перспектив впливу на подальший розвиток студента як майбутнього фахівця.	Комунікативні знання, вміння і навички уможливають більш глибокий рівень аналізу власного рівня розвитку комунікативної компетентності майбутнього викладача іноземних мов.	Розвиток професійних (в тому числі й комунікативних) знань, умінь і навичок майбутніх викладачів іноземних мов відбувається більш ефективно за допомогою сучасних ІКТ, що уможливають зростання особистісної мотивації до інтелектуального розвитку у професійній сфері.
Комунікативний	Рефлексія окреслюється як спосіб пізнання людини людиною у процесі міжособистісної комунікативної взаємодії.	Цей аспект рефлексії безпосередньо відображає здатність студента адекватно оцінити рівень сформованості власної комунікативної компетентності та скоригувати свої подальші дії за умови достатньої вмотивованості до формування означеної компетентності у процесі навчання.	Комунікативний аспект рефлексії розширюється і поглиблюється за допомогою віртуального спілкування, он-лайнних контактів, залучення додаткового іншомовного матеріалу з Інтернет-джерел, використання сучасних хмарних технологій тощо.

Джерело: розроблено автором

Таким чином, нами обґрунтовано структуру комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов з урахуванням інформаційно-комунікаційних технологій як провідного засобу її формування. Відзначено авторську класифікацію провідних методологічних підходів до структурування означеної компетентності у науковій літературі, а саме: традиційний, за якого до структури комунікативної компетентності включаються знання, уміння й навички комунікативної діяльності, а також мотивація до її здійснення; компетенційний, за якого до структури комунікативної компетентності включаються різноманітні

групи компетенцій; функціональний, за якого комунікативна компетентність поділяється на компоненти залежно від їх функціонального навантаження. Сформульовано висновок про переваги функціонального підходу до структурування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов, і виділено чотири компоненти означеної компетентності, а саме: цілемотиваційний, що відображає рівень зацікавленості студентів у подальшому зростанні свого рівня комунікативної компетентності, з одного боку, та у вмотивованому володінні сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями – з іншого; когнітивно-лінгвістичний компонент, представлений сукупністю системних знань з іноземної мови та методики її викладання, а також з курсу психології і педагогіки вищої школи; процесуально-технологічний, який уможлиблює, з одного боку, розвиток комунікативних вмінь та навичок у площині іншомовного спілкування та викладання іноземних мов, з іншого – вмінь та навичок використання сучасних ІКТ у процесі навчання (і подальшого викладання) іноземним мовам; рефлексивно-оцінний, який передбачає здатність оцінювати рівень сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов із застосуванням засобів сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, та реалізувати власну рефлексію цих процесів. Визначені й описані компоненти комунікативної компетентності співвіднесено з переліком професійних компетенцій означеного фахівця.

2.2. Критерії, показники та рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов

Формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій є складною педагогічною проблемою, зумовленою системою чинників і умов, які визначають процес і результати професійної підготовки. Постає потреба у розробці

інструментів вимірювання рівня комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов у контексті проблеми вимірювання. У методології наукового пізнання при дослідженні складних системних проблем застосовуються критерії як засоби непрямого оцінювання явищ і процесів. В основі виділення критеріїв дослідження лежить положення, що критерій відображає характерологічні властивості стану й рівня функціонування предмету пізнання²²². У педагогічному словнику С. Гончаренка критерій розкривається як засіб перевірки гіпотези дослідження за допомогою інтеграції експериментальних даних²²³.

Критерії виступають ознаками, за якими здійснюється оцінювання сформованості педагогічного явища – відповідно, вони повинні: *бути узгодженими з компонентами предмету пізнання* (В. Беспалько²²⁴, О. Колесников²²⁵, В. Полонський²²⁶); *відображати його суттєві характеристики* (І. Блощинський²²⁷, В. Курило²²⁸); *кількісно виражати якісні характеристики предмету дослідження* (С. Гончаренко²²⁹, А. Новіков²³⁰, І. Рудинський²³¹).

Аналіз проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців у сфері іноземних мов свідчить про наявність різних авторських поглядів на проблему вимірювання якості й результативності досліджуваного процесу.

Так частина авторів розглядає результати фахової підготовки майбутніх педагогів іноземної мови з позицій *компетентнісного підходу*, досліджуючи

²²² Лемак, М. В., Петрище, В. Ю. 2011. *Психологу для роботи. Діагностичні методики*: збірник. Ужгород: Вид-во О. Гаркуші.

²²³ Гончаренко, С. У. 1997. *Український педагогічний словник*. Київ: Либідь., с.181

²²⁴ Беспалько, В. П. 1989. *Слагаемые педагогической технологии*. Москва: Педагогика.

²²⁵ Колесников, О. В. 2011. *Основи наукових досліджень*: навчальний посібник. 2-ге вид., випр. та доп. Київ: Центр учбової літератури.

²²⁶ Полонський, В. М., 2015. *Критерії оцінки якості й методи визначення новизни результатів науково-педагогічних досліджень*. [online] Хелпикс.Орг – Інтернет поморник. Режим доступу: <https://helpiks.org/5-99482.html> [Дата звернення 12 листопада 2019].

²²⁷ Блощинський, І. Г., 2001. Обґрунтування критеріїв і показників ефективності процесу формування адекватної самооцінки курсантів у навчальному процесі ВВЗО. *Наукові записки: Педагогіка і психологія*, вип. 4. с. 74-76., с. 75

²²⁸ Курило, В. С., 1999. Моделювання системи критеріїв оцінки розвитку освіти в регіоні. *Педагогіка і психологія*, 2, с. 35-39., с. 35

²²⁹ Гончаренко, С. У. 1997. *Український педагогічний словник*. Київ: Либідь., с.181

²³⁰ Новіков, А. М. 2003. *Как работать над диссертацией*: пособие для начинающего педагога-исследователя. Москва: Издательство «Эгвес».

²³¹ Рудинський, І. Д., Клеандрова, І. А., 2003. Как оценить объективность контроля знаний. *Педагогическая диагностика*, 3, с. 109-116., с.112

ефективність запропонованих науково-методичних розробок через вимірювання рівня комунікативної компетентності учасників.

Зокрема, І. Клак²³², виділяючи у структурі професійної комунікативної компетентності майбутніх учителів іноземної мови змістовий, мотиваційний, діяльнісний, когнітивний, комунікативний, рефлексивний компоненти, проектує відповідну багатокритеріальну систему оцінювання. Сутність системи оцінювання складають змістово-когнітивний (повнота та глибина специфічних і фундаментальних знань), мотиваційний (свідомість і спрямованість до оволодіння професією), діялісно-комунікативний (педагогічні вміння й здатності), рефлексивний (оцінка й планування діяльності) критерії.

Цікавий підхід до вивчення структури комунікативної компетентності представлено у роботах О. Корніяки²³³, яка засобами кореляційного аналізу довела, що показник комунікативної компетентності поєднаний високим ступенем позитивного кореляційного зв'язку з: пізнавальними уміннями, мовною компетентністю, комунікативними знаннями, вміннями соціальної взаємодії, вміннями вести розмову, вміннями сприймати і розуміти інших.

У роботі S. Savignon²³⁴ інноваційними авторськими складовими комунікативної компетентності є стратегічна компетенція як здатність до компенсації часткових мовних і професійних знань. Цей погляд на структуру комунікативної компетентності розділяється українськими науковцями С. Мартиненко і Н. Кипиченко²³⁵.

Лінгвістичний підхід до визначення структури комунікативної компетентності майбутніх педагогів і відповідних цій структурі критеріїв

²³² Клак, І. Є., 2017. Критерії, показники та рівні сформованості професійної комунікативної компетентності майбутніх учителів англійської мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*: Серія: Філологічна, вип. 64(1), с. 165-168.

²³³ Корніяка, О. М., 2009. Вивчення розвитку комунікативної компетентності студентів. *Психолінгвістика*: збірник наукових праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди», вип. 3, с. 60-69.

²³⁴ Savignon, S., 1995. Evolution of Communicative Competence. The ACTFL Provisional Proficiency Guidelines. *The Modern Language Journal*, 95, pp. 129-134.

²³⁵ Мартиненко, Н. С., Кипиченко, С. М., 2012. Сучасні підходи до формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкової школи. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки: педагогічні науки*, [online] 14, с. 85-89. Режим доступу: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/442/1/Мартиненко%20С.М.%20Кипиченко%20Н.С.pdf> [Дата звернення 29 травня 2019].

представлений у працях М. Вятютнєва²³⁶, який у структурі комунікативної компетентності виділяє знання граматики, лексики, етикету та мовленнєвих засобів; Г. Рурік²³⁷ до визначеної структури додає уміння співвідносити означені знання з цілями, суб'єктами й умовами комунікативного процесу. Загалом, більшість філологів при вивченні структури комунікативної компетентності визначає її через лінгвістичні компоненти – мову, мовлення, лексику, граматику, фонетику, лінгвокраїнознавство²³⁸ тощо. О. Усик у критеріях оцінки комунікативної компетентності студентів філологічних спеціальностей розрізняє мовну, мовленнєву й прагматичну компетенції²³⁹. О. Безкоровайна і Л. Мороз²⁴⁰, натомість, виділяють лінгвістичну, соціолінгвістичну та соціальну компетенції як критерії комунікативної компетентності майбутніх фахівців. На нашу думку, такий підхід дещо звужує поняття компетентності, розглядаючи його крізь призму результатів професійної підготовки майбутніх іноземних філологів, залишаючи осторонь психологічний і педагогічний змісти.

Провідним у сучасній науковій літературі є спосіб визначення критеріїв через їх узгодження зі структурою предмету пізнання, яка відображає його характерологічні ознаки та властивості²⁴¹. Означений спосіб побудови критеріїв дослідження відповідає *системному підходу* до наукових розвідок, розглядаючи критерії як кількісні характеристики предмету пізнання.

Відповідно до системного підходу, ми можемо визначити критерії сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних

²³⁶ Вятютнев, М. Н., 1986. Традиции и новации в современной методике преподавания русского языка. *Научные традиции и новые направления в преподавании русского языка и литературы: доклады Советской делегации*. Москва: Русский язык, с. 78-90

²³⁷ Рурік, Г. Л., 2011. Комунікативна компетентність як складова професійної майстерності учителя та засіб побудови гуманних взаємин між учасниками навчально-виховного процесу. В: С. І. Якименко, ред. *Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах вищого навчального закладу*: наук. посібник. Київ: Видавничий дім «Слово», с. 344-380.

²³⁸ Федоренко, Ю. С., 2002. Комунікативна компетенція як найважливіший елемент успішного спілкування. *Рідна школа*, 1, с. 63-65.

²³⁹ Усик, О. Ф., 2010. *Формування соціокультурної компетентності студентів філологічних спеціальностей у процесі вивчення гуманітарних дисциплін*: автореф. дис. кандидата. пед. наук. 13.00.09. Криворізький державний педагогічний університет.

²⁴⁰ Безкоровайна, О. В., Мороз, Л. В., 2012. Актуальні аспекти комунікативної компетенції студентів ВНЗ. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*: Серія Філологічна, вип. 25, с. 142-145.

²⁴¹ UkrArticles: Тематичний архів статей. 2010. *Формування критеріїв*. [online] Режим доступу: <http://www.ukrarticles.pp.ua/nauka/10432-formirovanie-kriteriev.html> [Дата звернення 12 березня 2019].

мов як кількісні характеристики прояву окремих компонентів комунікативної компетентності учасників експериментальної роботи, а загальний рівень комунікативної компетентності – як інтегральну суму значень окремих критеріїв. Наприклад, у дисертації М. Радишевської²⁴² рівень компетентності вираховується як похідна від суми компонентів: організаційного, мотиваційного, змістового, комунікативного, когнітивно-рефлексивного. А у дослідженні І. Клак обґрунтовано змістовий, мотиваційний, діяльнісний, когнітивний, комунікативний, рефлексивний критерії професійної комунікативної компетентності майбутніх фахівців-філологів²⁴³.

Проведений аналіз наукової літератури з проблеми визначення критеріїв експериментальної роботи (І. Білецький та О. Кузь²⁴⁴, О. Власенко²⁴⁵, С. Гончаренко^{246,247}, О. Клименюк²⁴⁸, С. Максименко²⁴⁹, М. Садовий²⁵⁰, С. Скворцова й Ю. Вторнікова²⁵¹, С. Сисоєва і Т. Кристопчук²⁵², Н. Чайченко й інші²⁵³) дозволяє нам сформулювати **ключові (еталонні) критерії** та відповідні їм

²⁴²Радишевська, М. М., 2015. *Формування інтерактивних компетентностей майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей в процесі професійної підготовки*. Кандидат наук. Житомирський державний університет імені Івана Франка.

²⁴³Клак, І. Є., 2015. *Формування професійної комунікативної компетентності в майбутніх учителів-філологів у процесі вивчення фахових дисциплін*. Кандидат наук. Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка.

²⁴⁴ Білецький, І. П., Кузь, О. М. 2005. *Філософія науки: навчальний посібник*. Харків: Харківський національний економічний університет.

²⁴⁵ Власенко, О. М., 2014. Специфіка викладання спецкурсу «Методика педагогічного експерименту». В: О. А. Дубасенюк, ред. *Професійна педагогічна освіта: становлення і розвиток педагогічного знання*: монографія. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, с. 380-396.

²⁴⁶ Гончаренко, С. У. 2003. *Педагогические исследования: содержание, организация, обработка результатов*. Москва: Издательский центр АПО.

²⁴⁷ Гончаренко, С. У. 2010. *Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям*. Вінниця: ТОВ фірма «Планер».

²⁴⁸ Клименюк, О. В. 2006. *Технологія наукового дослідження: авторський підручник*. Київ: ТОВ «Вид-во «Аспект-Поліграф».

²⁴⁹ Максименко, С. Д. 1998. *Психологія в соціальній та педагогічній практиці: методологія, методи, програми, процедури*. Київ: Наукова думка.

²⁵⁰ Садовий, М., 2012. Особливості педагогічного експерименту у дисертаційних дослідженнях. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Сер.: Педагогічні науки, вип. 106, с. 110-120.

²⁵¹ Скворцова, С. О., Вторнікова, Ю. С. 2013. *Професійно-комунікативна компетентність учителя початкових класів*: [монографія]. Одеса: Абрикос Компані.

²⁵² Сисоєва, С. О., Кристопчук, Т. Є. 2009. *Педагогічний експеримент у наукових дослідженнях неперервної професійної освіти*: навчально-методичний посібник. Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня».

²⁵³ Чайченко, Н. Н., Семенов, О. М., Артюшкіна, Л. М., Рудь, О. М. 2015. *Науково-педагогічне дослідження: навчальний посібник для магістрантів*. Суми: СОІППО.

показники результативності процесу професійної підготовки майбутніх фахівців (табл. 2.2):

пізнавальний критерій – обсяг і якість фахових знань; розуміння сутності та змісту термінології; здатність до синтезу, аналізу, узагальнення, структурування та продукування професійних знань;

мотиваційний критерій – наявність пізнавальних інтересів та пізнавально-комунікативних потреб у обраній галузі; наявність внутрішніх мотивів професійного зростання; бажання самовдосконалюватися;

діяльнісний критерій – сформованість професійних умінь; розвиненість усного та писемного мовлення; досвід практичної діяльності за фахом; професійна творчість й активність²⁵⁴.

Попри обраний нами для дослідження спосіб структурування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов з функціональної позиції, ми усвідомлюємо, що кожен з компонентів має співвідноситися з критеріями і показниками. Означене співвідношення ми представили в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Співвідношення критеріїв та показників комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов

Критерії комунікативної компетентності	Показники комунікативної компетентності
Мотиваційний	Спрямованість на отримання якомога глибших знань та вмінь з іноземної мови Здатність працювати з текстами з будь-яких джерел Уміння добирати та систематизувати інформацію за допомогою сучасних ІКТ Здатність до постійного розширення кола знань і вмінь Уміння обґрунтовувати власну думку Толерантне ставлення до інших культур Вміння аналізувати свою діяльність Здатність до самооцінки Вміння бути комунікабельним
Пізнавальний	Знання й уміння з орфографії, морфології, синтаксису, лексики

²⁵⁴ Структура ІКТ-компетентності учителів. Рекомендації ЮНЕСКО. [online] Режим доступу: <http://iite.unesco.org/pics/publications/ru/files/3214694.pdf> [Дата звернення 16 грудня 2018].

Продовження таблиці 2.2

	<p>Знання про мовні норми структури тексту</p> <p>Граматична й лексична коректність</p> <p>Зв'язне мовлення</p> <p>Уміння виконувати навчальні завдання усно й письмово</p> <p>Уміння працювати з сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями</p> <p>Уміння переказувати своїми словами прочитаний текст, та виділяти в ньому головну думку</p> <p>Уміння працювати з науковою літературою, в тому числі віртуальною</p> <p>Знання методів наукового пізнання</p> <p>Здатність розуміти прочитане й почуте</p> <p>Вміння узагальнювати інформацію, отриману з різних джерел, в тому числі й віртуальних</p> <p>Уміння формулювати власну думку</p> <p>Уміння розпізнавати наміри повідомлення, які відповідають певним різновидам текстів</p> <p>Здатність оцінювати масив сучасної інформації, в тому числі віртуальної</p> <p>Уміння розуміти та переносити наміри повідомлення на адекватні ситуації</p>
Діяльнісний	<p>Уміння пояснювати та обґрунтовувати сказане</p> <p>Вміння висловлюватися, передаючи тонкі значеннєві відтінки</p> <p>Вміння активно використовувати мову в суспільному, професійному житті та в навчанні</p> <p>Вміння чітко й вичерпно висловлюватися</p> <p>Вміння виступати перед аудиторією</p> <p>Уміння використовувати предметні знання</p> <p>Уміння складати доповіді про свою навчальну та професійну діяльність</p> <p>Уміння розподіляти й організовувати роботу серед інших</p> <p>Вміння працювати в команді</p> <p>Вміння попереджувати та вирішувати конфліктні ситуації</p> <p>Вміння виявляти емпатію</p> <p>Здатність проектувати свою діяльність, в тому числі із застосуванням ІКТ</p> <p>Вміння оформлювати звіти про виконану роботу</p> <p>Уміння презентувати свою дослідницьку та професійну діяльність</p>

Джерело: розроблено автором

Така структура критеріїв і показників узгоджується із результатами досліджень європейських учених, наприклад, Б. Шпітсберг та У. Куп²⁵⁵ до основних компонентів комунікативної компетентності відносять мотивацію, знання й навички, що можна співвіднести із представленими вище критеріями.

У дослідженні О. Чемерис²⁵⁶ щодо якості фундаментальної підготовки майбутніх учителів описано принцип переведення якісних характеристик освітнього процесу в кількісні дані відповідно до обраних дослідником критеріїв. А саме, авторка пропонує створювати шкали спостережень для вивчення збігів між очікуваними та наявними результатами професійної підготовки майбутніх фахівців за формулою $ng < K < vg$, де:

K – критерій оцінки ефективності застосування авторської технології / моделі (незалежної експериментальної змінної);

ng, vg – нижня (повна невідповідність) і верхня (повна відповідність) межі можливих значень залежної змінної – рівня комунікативної компетентності майбутніх викладачів.

Кількісне значення критерію оцінювалося за 3-бальною шкалою, коли 3 бали означає повну відповідність між реальною та очікуваною характеристикою комунікативної компетентності, а 1 бал – відсутність такої відповідності.

Означений інтервал відповідає статистично доведеним значенням коефіцієнту ефективності (K_e) діяльності О. Черепанової²⁵⁷, який представляє собою відношення середніх показників експериментальної та контрольної груп:

$$K_e = \frac{C_{EF}}{C_{KG}}.$$

Тому для визначення рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій ми послуговуватимемося обраними критеріями, показниками та

²⁵⁵ *Communication Competence Defined! Dr Lane's Perspective.* [online] Available at: <http://www.uky.edu/drlane/captone/commcomp.htm> [Accessed 03 April 2019].

²⁵⁶ Чемерис, О. А., 2007. *Педагогічні умови забезпечення якості фундаментальної підготовки майбутніх учителів математики*. Кандидат наук. Житомирський державний університет імені Івана Франка.

²⁵⁷ Черепанова, О. А., 2007. *Актуализация ключевых компетенций в содержании повышения квалификации педагогов дополнительного образования*: автореф. дис. кандидата пед наук. 13.00.08. ГОУ ДПО «Челябинский институт переподготовки и повышения квалификации педагогических работников», 23 с.

спроектованою шкалою. А саме, загальний рівень сформованості комунікативної компетентності досліджуваних (P_{KK}) розглядатиметься нами як інтегральний показник діагностики окремих критеріїв і показників:

$$P_{KK} = \sum_{i=1}^3 K_i, \quad (2.1)$$

де K_i розглядатиметься як середнє арифметичне вивчення й збігу очікуваних та реальних результатів діагностики окремих показників, представлених у табл. 2.4:

$$K_i = \sum_{j=1}^3 P_j / 3 \quad (2.2)$$

Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти²⁵⁸ визначають глобальну універсальну шкалу володіння іноземною мовою, що вміщує 6 рівнів: інтродуктивний (Breakthrough A_1), середній (Waystage A_2), рубіжний (Threshold B_1), просунутий (Vantage B_2), автономний (Effective Operational Proficiency C_1) і компетентний (Mastery C_2). Означені рівні були розроблені Асоціацією Мовних Експертів ALTE (The Association of Language Testers in Europe) та відображають здатність людини розуміти й відтворювати мову, що вивчається.

Згідно з компетентнісним підходом процес формування компетентності відбувається на чотирьох взаємопов'язаних рівнях: неусвідомленої некомпетентності, усвідомленої некомпетентності, усвідомленої компетентності, неусвідомленої компетентності²⁵⁹. Означені рівні характеризують, передусім, власне ставлення людини до набутої здатності вирішувати професійні запити.

Аналіз дисертаційних робіт з проблеми дослідження свідчить, що науковці по-різному підходять до проблеми визначення рівня професійної, соціальної та комунікативної компетентності майбутніх педагогів. А саме, у роботі І. Когут²⁶⁰ виділено три рівні сформованості досліджуваної якості – високий, середній і низький, що визначається через відповідні показники ціннісно-мотиваційного,

²⁵⁸ Ніколаєва, С. Ю. ред., 2003. *Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання*. Київ: Ленвіт.

²⁵⁹ Торп, С., Клиффорд, Дж. 2004. *Коучинг: руководство для тренера и менеджера*. СПб.: Питер.

²⁶⁰ Когут, І. В., 2015. *Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя*. Кандидат наук. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка.

когнітивного та діяльнісного критеріїв. У дослідженні О. Корніяки²⁶¹ вченою виділено 5 рівнів комунікативної компетентності (дуже низький, низький, середній, високий і дуже високий) залежно від результатів психологічного тестування.

Проведений І. Клак²⁶² аналіз вихідних положень діагностики рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх учителів іноземної мови, побудований на ідеях А. Гуржія²⁶³, В. Баркасі²⁶⁴ дозволив автору сформулювати висновок, що рівень комунікативної компетентності при вивченні іноземної мови традиційно визначається такою усталеною системою:

- низький (рецептивний, рецептивно-продуктивний);
- середній (репродуктивний);
- конструктивний (достатньо варіативний);
- високий (творчий, креативний).

Використання нами 3-бальної шкали в оцінці рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов та співвіднесення рівня володіння іноземною мовою із загальноєвропейським підходом детермінувало вибір нами трирівневої шкали оцінки результатів експерименту: творчого, конструктивного й репродуктивного рівнів комунікативної компетентності досліджуваних.

Творчий рівень сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземної мови засобами інформаційно-комунікаційних технологій характеризується результатами діагностики $0,7 < P_{\text{КК}} < 1$ й, відповідно, високим рівнем прояву обраних критеріїв і показників. А саме, досліджувані із творчим рівнем комунікативної компетентності характеризуються свідомою

²⁶¹ Корніяка, О. М., 2009. Вивчення розвитку комунікативної компетентності студентів. *Психолінгвістика: збірник наукових праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди»*, вип. 3, с. 60-69.

²⁶² Клак, І. Є., 2017. Критерії, показники та рівні сформованості професійної комунікативної компетентності майбутніх учителів англійської мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*: Серія: Філологічна, вип. 64(1), с. 165-168.

²⁶³ Гуржій, А. М., 2000. Методологія критеріїв оцінювання. *Освіта України*, 44-45, с. 11.

²⁶⁴ Баркасі, В. В., 2004. *Формування професійної компетентності в майбутніх учителів іноземних мов*: автореф. дис. кандидата пед. наук. 13.00.04. Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 21 с.

мотивацією до розвитку комунікативної компетентності та професійного зростання; високим рівнем фахових знань, сформованістю соціокультурних і комунікативних здатностей, високим рівнем самостійності, творчості та технологічних умінь при вирішенні навчальних і професійних завдань; розумінням ролі ІКТ у професійній діяльності викладачів іноземної мови та вмінням застосовувати ІКТ для досягнення особистих, навчальних і професійних завдань.

Конструктивний рівень сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземної мови засобами інформаційно-комунікаційних технологій відповідає результатам діагностики $0,4 < P_{\text{КК}} < 0,7$, що, в свою чергу, зумовлено нерівномірним проявом окремих критеріїв і показників експериментального дослідження. Наприклад, до цього рівня належать студенти, які володіють високим рівнем соціально-комунікативних умінь як психологічних навичок спілкування, але не воліють підтримувати їх міцними фаховими знаннями, оскільки не мають свідомої внутрішньої мотивації до оволодіння професією. В іншому випадку, це можуть бути студенти з високими показниками навчальної діяльності, які, водночас, не проявляють ініціативності, самостійності, творчості й здатності до вирішення технологічних завдань. Тобто, у навчальній і методичній роботі з такою молоддю педагогу слід звернути увагу на ті показники, які знижують загальний рівень комунікативної компетентності майбутніх фахівців, і проводити корекційну роботу в цьому напрямку.

Репродуктивний рівень сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземної мови засобами інформаційно-комунікаційних технологій характеризується кількісною оцінкою $0 < P_{\text{КК}} < 0,4$. До цього рівня належать студенти, у процесі експериментальної роботи в яких були виявлені недостатні показники прояву визначених критеріїв і показників. Так молодь із репродуктивним рівнем комунікативної компетентності характеризується недостатнім рівнем самостійності, творчості, технологічних і соціально-комунікативних умінь у процесі навчання. Майбутні викладачі із репродуктивним рівнем не володіють формами, методами, засобами застосування ІКТ для

вирішення професійних і навчальних завдань. Педагогічна й методична робота із цією групою студентів повинна бути спрямована на формування базових ставлень, знань і умінь щодо комунікативної компетентності у процесі професійної діяльності та ролі інформаційно-комунікаційних технологій для особистісного і професійного становлення фахівців.

Нам імпонує підхід Л. Бачієвої²⁶⁵ щодо формування критеріїв експериментальної роботи, побудованих на очікуваних результатах упровадження незалежної експериментальної змінної. Відповідно до цього підходу, дослідниця проектує систему критеріїв і показників авторської методики навчання, що охоплює такі рівні: критерії сформованості очікуваного результату; критерії впливу елементів методики на формування знань і вмінь; критерії впливу елементів методики на формування професійно важливих якостей.

Синтез означених вихідних понять створення критеріїв і показників експериментальної роботи дозволив нам сформувати авторську систему критеріїв і показників сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Критерії та показники експериментальної роботи

Критерії		Показники	
К ₁	Критерій сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов	П _м	Показник ціннісно-мотиваційної спрямованості студентів (<i>мотиваційний критерій комунікативної компетентності</i>)
		П _п	Показник мовних знань і умінь студентів (<i>пізнавальний критерій комунікативної компетентності</i>)
		П _д	Показник соціально-комунікативних навичок студентів (<i>діяльнісний критерій комунікативної компетентності</i>)
К ₂		П _с	Показник впливу на самостійність студентів

²⁶⁵ Бачієва, Л. О., 2016. Експериментальне дослідження ефективності методики навчання основ наукових досліджень. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*, 50-51, с. 204-211.

Продовження таблиці 2.3

	Критерій впливу	П _т	Показник впливу на творчість студентів
	інформаційно-комунікаційних технологій на рівень комунікативної компетентності студентів	П _у	Показник засвоєння технологічних умінь
К ₃	Критерій впливу авторської моделі на рівень комунікативної компетентності	П _ф	Показник впливу розроблених форм і методів ІКТ
		П _з	Показник впливу розроблених засобів ІКТ
		П _і	Показник інноваційності представленого у моделі досвіду підготовки майбутніх викладачів іноземних мов

Джерело: розроблено автором

Означена система експериментальних критеріїв і показників співвідноситься із підходом ЮНЕСКО ICT-CFT щодо структури ІКТ-компетентності вчителів^{266,267}:

- К₁ – критерій сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов – відображає мотиваційний, пізнавальний та діяльнісний критерії сформованості комунікативної компетентності досліджуваних, співвідноситься із компонентом підвищення якості підготовки фахівців (higher quality labor), що у сфері освітньої політики визначає здатність викладачів іноземних мов застосовувати отримані у процесі професійної підготовки знання для вирішення практичних завдань майбутньої діяльності;

- К₂ – критерій впливу інформаційно-комунікаційних технологій на рівень комунікативної компетентності студентів – відповідає фактору поглиблення

²⁶⁶ Структура ІКТ-компетентности учителей. Рекомендации ЮНЕСКО. [online] Режим доступу: <http://iite.unesco.org/pics/publications/ru/files/3214694.pdf> [Дата звернення 16 грудня 2018].

²⁶⁷ Guttman, C. 2003. *Education in and for the Information Society*. Paris: UNESCO.

капіталу (capital deepening), який передбачає засвоєння молоддю технологічних і особистісних компетентностей;

- K_3 – критерій впливу авторської моделі на рівень комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов – враховує фактор технологічних інновацій (technology innovation) як здатності випускників до продукування нових знань, інноваційних підходів, способів планування й реалізації ефективної діяльності у швидкозмінних умовах.

Одночасно обрана система критеріїв і показників дозволяє дотично вивчати три основні функції спілкування фахівців: комунікативно-мовленнєву, соціально-перцептивну та інтерактивну²⁶⁸.

Таким чином, нами обґрунтовано критерії, показники і рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземної мови засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Означена система покладена в основу педагогічного експерименту із перевірки ефективності авторських інновацій, що описано у розділі 3 дисертації.

2.3. Модель формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій

Необхідність моделювання процесу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій визначається пріоритетністю завдань підвищення якості професійної підготовки випускників ЗВО та потребами в оновленні змісту професійної підготовки відповідно до сучасних соціальних запитів і освітніх

²⁶⁸Корніяка, О. М., 2009. Сучасні підходи до вивчення комунікативної компетентності особистості. *Проблеми сучасної психології*: збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім.І. Огієнка, вип. 3, с. 294-316.

стандартів. Відповідно, проектування моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій набуває характеру науково-теоретичної проблеми, покликаної вирішити суперечність між зростанням ролі інформаційно-комунікаційних технологій у сфері освіти та відсутністю у закладах вищої освіти системної цілеспрямованої педагогічної діяльності щодо їх застосування при підготовці майбутніх фахівців.

Загалом, моделювання є методом дослідження, який дозволяє визначати пріоритетні напрями розв'язання проблеми дослідження через урахування суттєвих факторів впливу й взаємозв'язків між ними. Педагогічне моделювання – це процес створення педагогічної моделі як формалізованого відтворення структури проблеми дослідження²⁶⁹. Для існуючих педагогічних систем моделювання є відображенням характеристик існуючої педагогічної системи в спеціально створеному об'єкті (педагогічній моделі); для інноваційних педагогічних систем – це етап проектування прогностичної моделі досліджуваного явища, процесу чи системи²⁷⁰. Педагогічне моделювання дозволяє спроектувати перспективи, засоби і цілі розвитку та видозміни педагогічних процесів. Тому модель повинна вміщувати результати аналізу наявного стану об'єкту моделювання, методи й засоби його видозміни та способи вимірювання ефективності цих педагогічних змін²⁷¹.

Аналізуючи педагогічне моделювання як науково-теоретичну проблему, Є. Лодатко сформулював вихідні *положення* застосування моделювання у педагогічних дослідженнях²⁷²:

²⁶⁹ Вішнікіна, Л. П., 2008. Педагогічне моделювання як основа проектування освітніх процесів. *Імідж сучасного педагога*, [online] 7-8, с. 86-87. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/isp/2008_7-8/8_navchauchi.pdf. [Дата звернення 21 червня 2019].

²⁷⁰ Цимбалару, А. Д. 2007. Моделювання інноваційного освітнього простору загальноосвітнього навчального закладу: наукові підходи. *Інформаційні технології і засоби навчання*, [online] 4. Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/ITZN/em4/content/07cadast.htm>. [Дата звернення 25 січня 2019].

²⁷¹ Янушевський, В. М., 2009. Моделювання професійного розвитку майбутніх викладачів філологічних дисциплін. *Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку*, [online] 4. Режим доступу: http://intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_e-magazine_pedagogical_science_arhiv_pn_n4_2009_st_17/ [Дата звернення 04 березня 2019].

²⁷² Лодатко, Є. О., 2010. Моделювання в педагогіці: точки відліку. *Е-журнал «Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку»*, [online] Режим доступу: http://intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_emagazine_pedagogical_science_vypuski [Дата звернення 17 квітня 2019].

1. Зміст педагогічного моделювання ґрунтується на перманентній змінності педагогічних процесів, явищ і систем та індивідуальності суб'єктів освітнього простору, дослідження яких є нездійснимим без достатнього рівня абстрактизації та узагальнення. Тобто врахування комплексу всіх змінних факторів та умов впливу на досліджувану педагогічну категорію настільки переобтяжує її, що унеможлиблює валідну фіксацію її стану в певному часовому проміжку.

2. Актуальність застосування педагогічного моделювання визначається складністю вимірювальних процесів у педагогічних дослідженнях внаслідок відсутності об'єктивних критеріїв та відповідних їм валідних засобів визначення рівня ефективності певних педагогічних феноменів.

3. Відсутність об'єктивних можливостей вичерпного опису педагогічних явищ, процесів і систем визначає реальні передумови його вивчення шляхом формалізації, схематизації та спрощення для відстеження окремих визначальних якостей і характеристик, що підлягають вивченню, оцінюванню і впливу. Отже, педагогічні дослідження здійснюються не безпосередньо, а засобами моделювання.

4. За умови високого рівня узагальнення й абстрактизації спроектована модель має потенціал для різнобічних інтерпретацій і розробки технологій реалізації модельних рішень, тобто наділена життєздатністю до реалізації у практичних вимірах освітнього простору.

Цікавим вважаємо твердження Л. Вишнікіної, що саме моделювання сприяє переходу педагогічних досліджень на методологічний рівень пізнання, визначає концептуальні положення, відображає мету й категорійно-понятійний апарат (на теоретичному рівні визначаються власне педагогічні моделі, а на методичному – алгоритм їх застосування)²⁷³.

За В. Штофом²⁷⁴, модель – це концептуальний інструмент, аналог певного фрагмента соціальної дійсності, який служить для зберігання та розширення

²⁷³ Вишнікіна, Л. П., 2008. Педагогічне моделювання як основа проектування освітніх процесів. *Імідж сучасного педагога*, [online] 7-8, с. 86-87. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/isp/2008_7-8/8_navchauchi.pdf. [Дата звернення 21 червня 2019].

²⁷⁴ Штоф, В. А. 1966. *Моделирование и философия*: [монографія]. Москва: Изд-во Наука., с. 19

знання про властивості та структуру процесів, що моделюються, орієнтований на керування ними. За визначенням В. Алфімова²⁷⁵, педагогічні моделі є формою абстракції особливого роду, в якій суттєві взаємозалежності об'єкта закріплені у зв'язках, що наочно сприймаються й уявляються, тим самим демонструючи єдність одиничного і загального, де першочерговим є загальне і суттєве.

Алгоритм педагогічного моделювання, за О. Дахіним²⁷⁶ передбачає такі **етапи** побудови моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій (див. рис. 2.3):

1) обґрунтування теоретичних засад моделювання процесу формування комунікативної компетентності у процесі професійної підготовки майбутніх викладачів (пп. 1.1-1.3 дисертації);

2) визначення мети і завдань моделювання (п. 2.3);

3) проектування моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій через забезпечення взаємозв'язку виділених компонентів (п. 2.3);

4) розробка інструментарію для визначення валідності й надійності спроектованої моделі шляхом утворення системи критеріїв, показників і рівнів оцінювання очікуваного результату – сформованості комунікативної компетентності (п. 2.2);

5) дослідження ефективності спроектованої моделі шляхом її упровадження у процес професійної підготовки експериментальної групи під час педагогічного експерименту (п. 3.2);

6) кількісний і якісний аналіз результатів моделювання (п. 3.3).

Таким чином, теоретично обґрунтована (розділ 1), розроблена (розділ 2) й апробована на формуальному етапі експерименту (розділ 3) модель формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами

²⁷⁵ Алфімов, В. М., 2009. Творча особистість: педагогічне моделювання. *Наукова скарбниця Донеччини*, [online] 1, с. 13-21. Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nsod/2009_1/Alfimov.pdf. [Дата звернення 10 березня 2019].

²⁷⁶ Дахин, А. Н. 2005. *Педагогическое моделирование*: [монография]. Новосибирск: НИПКиПРО.

Рис. 2.3. Модель формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій Джерело: розроблено автором

інформаційно-комунікаційних технологій забезпечує взаємозв'язок структурних компонентів комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов, надає цілісності експериментальній частині дослідження та веде до досягнення його мети.

Відповідно до проведеного аналізу літератури, модель формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій ми розуміємо як схематичне зображення системи педагогічної діяльності із формування комунікативної компетентності студентів у вигляді таких структурних блоків: цільовий, концептуальний, змістовий, організаційний, методичний і результативний.

Цільовий блок моделі визначає мету й завдання перетворюючої педагогічної діяльності. Об'єктом моделювання є процес формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Відповідно **метою** є формування високого рівня комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов.

Мета реалізується через досягнення завдань педагогічної діяльності, які співвідносяться із обраними та теоретично обґрунтованими підходами до процесу формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів.

Тому **завданнями** педагогічної діяльності із формування високого рівня комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов обрано:

- створення умов для цілеспрямованої, системної, організованої діяльності з формування комунікативної компетентності студентів у процесі вивчення фахових дисциплін;
- формування мотивів, знань, умінь, особистісних ставлень і здатностей до комунікативної взаємодії у різних професійних ситуаціях;
- виховання у студентів культури мовлення, спілкування, міжкультурної взаємодії;

- розвиток комунікативної компетентності у практичній діяльності викладача іноземної мови;
- оволодіння інформаційно-комунікаційними технологіями як інструментами професійного зростання та підвищення рівня комунікативної компетентності.

Як видно з рис. 2.3, мета і завдання є системоутворюючими факторами моделі, об'єднуючи цільовий компонент із концептуальним, організаційно-змістовим, методичним і результативним компонентами, надаючи запланованій педагогічній діяльності цілеспрямованості й системності.

Реалізація означених у цільовому компоненті моделі мети й завдань можлива за умови впровадження у навчальний процес майбутніх викладачів іноземних мов педагогічних підходів, обґрунтованих у розділі 1 дисертації: системного, компетентнісного, лінгвокультурного, діяльнісного, ресурсного (інформаційно-технологічного), що становлять **концептуальний компонент** моделі. Зміст цих підходів подано у п. 1.1 дисертації, тому тут ми зупинимося на шляхах їх практичного упровадження у процес професійної підготовки майбутніх викладачів іноземних мов.

Реалізація *системного підходу* як вихідного у нашому дисертаційному дослідженні визначається тим, що ефективність формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземної мови засобами інформаційно-комунікаційних технологій залежить від цілісності й системності педагогічних дій.

Упровадження системного підходу в процес формування комунікативної компетентності передбачає, що викладачі й студенти усвідомлюють цілі означеного процесу, самостійно планують та реалізують діяльність з формування комунікативної компетентності, володіють інструментами для діагностики, моніторингу, рефлексії й корекції рівня своєї комунікативної компетентності, – тобто реалізують моделювання власної навчальної діяльності. Вихідні засади

активної позиції студентів у моделюванні системної навчально-професійної діяльності окреслено у роботі В. Ягупова²⁷⁷:

- формування позитивних уявлень молоді щодо майбутньої професійної діяльності;
- усвідомлення студентами смислу, результатів і власних інтересів і потреб у процесі професійної підготовки;
- стимулювання самостійності, творчості, пізнавальної активності студентів у навчанні та майбутній професії;
- розвиток рефлексивних здібностей студентів, стимулювання адекватного оцінювання власної діяльності та її результатів;
- розвиток свідомої мотивації до професійного зростання й оволодіння комунікативною компетентністю;
- застосування полілогічних, активних методів навчання, заснованих на співтворчості, співучасті, саморозвитку;
- стимулювання групових форм навчальної діяльності та комунікативної взаємодії різних суб'єктів освітнього простору;
- забезпечення проблемності у викладанні навчального матеріалу, його зв'язку із життям та професійною діяльністю.

Відповідно, упровадження системного підходу вимагає від науково-педагогічних працівників узгодженості й цілеспрямованості дій під час викладання фахових дисциплін, що забезпечувалася нами через проведення методичних семінарів, на яких здійснювалася планування й координація дій щодо уведення окремих тем і методів у процес вивчення майбутніми викладачами фахових дисциплін; проводилася рефлексія ефективності упроваджених дій; здійснювалася корекція й узгодження викладачами навчальних завдань.

²⁷⁷Ягупов, В. В. 2002. *Педагогіка*: навчальний посібник. Київ: Либідь.

У процесі організації діяльності ми послуговувалися принципами Американської Асоціації Менеджменту²⁷⁸ щодо побудови комунікативного середовища під час навчання:

- 1) усвідомлення провідних ідей перед початком комунікації з метою донесення їх змісту до інших учасників навчання;
- 2) визначення справжньої й актуальної мети навчальної взаємодії;
- 3) врахування умов та середовища спілкування;
- 4) контроль за вербальним і невербальним мовленням;
- 5) налагодження зворотного зв'язку щодо розуміння студентами цілей та очікуваних результатів комунікації;
- 6) прояв уваги і емпатійності у процесі комунікації.

Означені принципи є важливими з огляду на механізми наслідування студентами викладачів у процесі організації власної педагогічної діяльності та використання рівня комунікативної компетентності викладачів як свідомого чи несвідомого взірця.

Забезпечення системності передбачало також урахування у навчальній діяльності усіх актів спілкування та підготовку студентів до роботи на кожному з означених рівнів²⁷⁹:

- 1) початок комунікативної ситуації (здатність починати розмову, звертатися до учнів, оголошувати цілі комунікації тощо);
- 2) дослідження умов комунікативної ситуації (врахування психологічного стану учасників спілкування, загальних умов, у яких відбувається комунікація);
- 3) формулювання комунікативних завдань з урахуванням умов комунікативної ситуації (донесення власних ідей, планів до інших учасників, їх корекція на основі зворотного зв'язку щодо їх готовності до взаємодії);
- 4) застосування індивідуальних підходів до учасників комунікативної ситуації (врахування особистісних рис учасників навчання);

²⁷⁸ *The Ten Commandments of Good Communication. Communication in Organizations*, 1955. New York: American Management Association., с. 137.

²⁷⁹ Руденский, Е. В. 1997. *Социальная психология: курс лекций*. Москва: ИНФРА-М; Новосибирск: НГАЭиУ., С. 46-47

5) привернення уваги учасників комунікативної ситуації (уміння підкреслювати важливе);

6) вирівнювання емоційного стану комунікативної ситуації (формування сприятливої психологічної атмосфери навчання);

7) стимулювання інших учасників комунікативної ситуації до активності, самопрояву, саморозкриття;

8) оцінювання ефективності комунікативної ситуації (організація зворотного зв'язку та врахування досягнення цілей взаємодії).

Таким чином, для виконання завдання зі створення умов для цілеспрямованої, системної, організованої діяльності з формування комунікативної компетентності студентів у процесі вивчення фахових дисциплін та реалізації системного підходу нами застосувалися такі форми й методи роботи, як: цілепокладання, моделювання, педагогічні семінари, планування, методи організації діяльності, консультування, есе, зворотній зв'язок.

Детальніше зміст роботи щодо реалізації форм і методів на кожному етапі реалізації моделі висвітлено нами у п. 3.2 дисертації, акумульовано нами у **змістовому блоці** моделі. Тут зауважимо, що організаційні форми процесу формування комунікативної компетентності узагальнено нами в **організаційному блоці** моделі, а методи, відповідно, – у **методичному** (див. рис. 2.2). Загалом, зміст запропонованих організаційно-педагогічних перетворень на формувальному етапі експерименту передбачає вплив на мотиваційну, когнітивну, діяльнісну складову комунікативної компетентності майбутніх викладачів, відповідно до чого нами у п. 3.2 виділено окремі етапи.

Змістовий компонент моделі утворюють авторський *міждисциплінарний спецкурс «Інформаційно-комунікаційні технології у діяльності викладача іноземної мови»* та окремі завдання щодо застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі вивчення фахових дисциплін, що висвітлено у табл. 2.4.

Мета курсу: формування професійної, комунікативної, технологічної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов через знання інформаційно-комунікаційних технологій та вміння їх застосовувати у педагогічній діяльності.

Завдання:

- надати знання про сутність і характерологічні ознаки інформаційно-комунікаційних технологій в освіті;
- формувати уміння застосовувати інформаційно-комунікаційні технології для педагогічних цілей;
- набути досвід застосування інформаційно-комунікаційних технологій при викладанні іноземної мови;
- створити умови для професійного зростання студентів та формування у них високого рівня комунікативної компетентності.

Тематичний зміст програми спецкурсу створювався нами з урахуванням вимог ЮНЕСКО щодо структури ІКТ-компетентності вчителів²⁸⁰ і вміщує такі теми:

- Розуміння ролі інформаційно-комунікаційних технологій в освіті.
- Навчальна програма з іноземної мови та її оцінювання засобами інформаційно-комунікаційних технологій.
- Технічні і програмні засоби інформаційно-комунікаційних технологій в освіті.
- Організація та управління освітнім процесом засобами інформаційно-комунікаційних технологій.
- Професійний розвиток викладача іноземної мови й інформаційно-комунікаційні технології.

Представимо основні завдання, що пропонуються студентам у процесі вивчення визначених тем.

Розуміння ролі інформаційно-комунікаційних технологій в освіті.

²⁸⁰ Інститут ЮНЕСКО по інформаційним технологіям в образовании, 2011. *Структура ИКТ-компетентности учителей. Рекомендации ЮНЕСКО.* [online] Режим доступа: <http://iite.unesco.org/pics/publications/ru/files/3214694.pdf> [Дата звернення 16 грудня 2018].

Навчальні проекти для студентських робочих груп: 1) описати цілі інформатизації навчання іноземної мови; 2) визначити основні підходи до інформатизації освіти та місце вивчення іноземної мови у них; 3) спроектувати навчальні результати студентів, можливі при застосуванні інформаційно-комунікаційних технологій у вивченні іноземної мови.

Студенти у робочих групах формують презентації за результатами дослідження за темою проекту й презентують їх у дискусійному форматі іншим учасникам.

Індивідуальні проекти для студентів: обрати тему з вивчення іноземної мови. Опрацювати її, створивши сценарій застосування інформаційно-комунікаційних технологій при її вивченні студентами за планом:

1. Описати доступні технічне й програмне забезпечення у навчальному закладі та вдома, умови роботи в класі, навчальні цілі, передбачені програмою щодо цієї теми.

2. Добрати цифрові інструменти (відеокліпи, презентації, аудіокліпи, фотографії), які можна застосовувати при вивченні цієї теми.

3. Передбачити можливі труднощі застосування інформаційно-комунікаційних технологій (наприклад, відсутність Інтернету в аудиторії) та визначити шляхи їх вирішення (попередньо скачати контент).

4. Обговорити спроектований сценарій з іншими студентами й викладачами, виявити його слабкі й сильні сторони або потенційні інші рішення.

Навчальна програма з іноземної мови та її оцінювання засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

1. При вивченні цієї теми студентам пропонується сформувати індивідуальний робочий банк корисних посилань за такими напрямками:

- програмне забезпечення з іноземної мови в мережі Інтернет;
- тематичні веб-сайти для вивчення іноземної мови;

- популярні енциклопедичні або новинні веб-ресурси (наприклад Discovery Channel, Learning Channel, тощо), які можна використати для вивчення іноземної мови.

2. Розробити план навчального заняття для студентів певного курсу чи напряму підготовки (на власний вибір студентів або з урахуванням планів на педагогічну практику) із застосуванням засобів, знайдених у п. 1 теми.

3. Порівняти та вибрати засоби оцінювання знань з іноземної мови залежно від року навчання із застосуванням онлайн тестування.

4. Взяти готовий план навчального заняття під час практики. Проаналізувати представлені в ньому методи навчання іноземної мови (роботу на занятті індивідуально або в парах, домашню роботу, самостійну роботу, проектні та індивідуальні завдання, тестування, оцінювання). Запропонувати до кожного методу потенційні засоби для роботи з цифровими матеріалами (e-Learning).

Технічні і програмні засоби інформаційно-комунікаційних технологій в освіті.

1. Підготувати комп'ютерну презентацію із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій у допомогу викладачу. Апробувати її на студентській групі із наданням іншим учасникам можливості реагувати на виступ, задавати запитання, доповнювати уточненнями й коментарями. Оцінити якість і ефективність презентації для вивчення іноземної мови.

2. Опрацювати перелік технічних засобів інформаційно-комунікаційних технологій (комп'ютер стаціонарний, ноутбук, периферійне обладнання, мережеве обладнання, засоби пам'яті та цифрові накопичувачі, монітори, інтерактивні дошки, мобільні телефони, проектори, цифрові камери, принтери) за планом: легкість у застосуванні, доступність, відповідність освітнім цілям, вартість, сильні й слабкі сторони.

3. Лекційне заняття з використання Інтернета і браузера для проведення навчального заняття (використання URL для доступу до веб-ресурсів, оцінка надійності сайтів, плагіни, завантаження медіа, налаштування Інтернет-зв'язку).

4. Практичне заняття в комп'ютерній лабораторії – Пошукові системи та пошук за ключовими словами.

Професійний розвиток викладача іноземної мови й інформаційно-комунікаційні технології.

1. Дискусія на тему: «Як інформаційно-комунікаційні технології можуть підвищити ефективність вивчення іноземної мови та підвищити продуктивність праці викладача?». Обговорити різні види програмного забезпечення – текстові редактори, блоги, ресурси у вікі-форматі, інструменти для спілкування.

2. Самостійна робота. Знайти дистанційні або віртуальні курси для викладачів іноземних мов, щоб розширити свої знання у сфері методики викладання. Дослідити зміст і програму цих курсів, презентувати іншим студентам результати аналізу.

3. Розробити план застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі досягнення власних професійних цілей.

У процесі дослідження проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів засобами інформаційно-комунікаційних технологій у зміст фахових навчальних дисциплін було введено теми й завдання, як висвітлено у табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів

Навчальні дисципліни	Основні цілі	Застосування інформаційно-комунікаційних технологій
Методика викладання дисциплін за фахом	Засвоєння студентами теорії й практики викладання предметів у вищому навчальному закладі; формування і розвиток професійної компетенції майбутніх викладачів іноземних мов.	Тема 4: Вимоги до занять з іноземної мови у ЗВО. Завдання для самостійної роботи студентів: користуючись Інтернет-ресурсами про історію та сьогодення Острога розробити заняття з англійської мови для студентів бакалаврату за темою «Visiting Ostrog. Holiday plans» із створенням мультимедійної Google-карти для екскурсії містом.

Продовження таблиці 2.4

		Завдання у мінігрупах: презентувати власні авторські міні-екскурсії Острогом, послуговуючись Google-картами. Обговорити сильні та слабкі сторони кожної презентації.
Міжкультурна комунікація	Ознайомлення із основними філософсько-комунікативними течіями, положеннями, напрямками, що відігравали домінуючу роль у становленні культуротворчих ідей протягом розвитку соціокультурної думки людства; характеристикою комунікації як культурного та суспільного феномену.	Тема 2: Засоби та форми комунікації. Завдання для самостійної роботи студентів: створити мультимедійну презентацію щодо засобів Інтернет-комунікації з колегами за кордоном. Завдання у мінігрупах: обговорити наявні засоби для комунікації з колегами за кордоном. Виробити спільні правила ефективної професійної комунікації.
Англійська мова для академічних цілей	Розвиток у студентів-магістрантів навичок повного розуміння спеціалізованих текстів, написаних академічною мовою. Вчити ставити питання, оцінювати, сприймати та продукувати академічний дискурс, що передбачає використання спеціальних граматичних та лексичних структур; вдосконалити навички тематично-обумовленого спілкування, що передбачає розвиток усіх базових мовленнєвих діяльностей та вмінь: Writing, Grammar, Speaking, Listening, Reading, and Critical thinking.	Тема 4: The Joys of Learning. Завдання для самостійної роботи студентів: Wordsearch. Послуговуючись різними онлайн-словниками підібрати по 5 різних визначень поняття «Learning». Порівняти визначення, виділивши спільне та відмінне. Завдання для групової роботи: охарактеризувати сучасні зміни у понятті навчання впродовж життя. Сформулювати перелік мотивів сучасної молоді для продовження навчання.
Сучасні мовознавчі студії: психолінгвістика	Формування вмінь аналізувати мовні явища як об'єктивацію багатофакторної діяльності людини; засвоєння	Тема 9: Методи психолінгвістичних досліджень. Завдання у мінігрупах: провести онлайн-опитування користувачів англійської мови на

Продовження таблиці 2.4

	інформації про зміст, проблеми і методи сучасної психолінгвістики; теорію мовленнєвої діяльності, її структуру та механізми; поняття філогенезу мови та онтогенезу мовлення.	психолінгвістичну тематику. Презентувати одержані результати.
--	--	---

Джерело: розроблено автором

У моделі представлено інформаційно-комунікаційні технології, які застосовувалися у процесі експериментальної роботи для забезпечення формування комунікативної компетентності студентів експериментальних груп. Відповідно до представленого у п. 1.3 обґрунтування засобами упровадження моделі під час вивчення авторського міждисциплінарного спецкурсу «Інформаційно-комунікаційні технології у діяльності викладача іноземної мови» та у процесі фахової підготовки майбутніх викладачів стали програмні засоби (системи комп'ютерного тестування майбутніх викладачів іноземних мов, комп'ютерні тренажери, електронні підручники, мультимедійні словники й довідники, лінгафонні кабінети, лабораторії, хмароорієнтоване навчальне середовище) та мультимедійне забезпечення (інтерактивна дошка, комп'ютер викладача, гаджети студентів, Інтернет-підключення, веб-камери) процесу вивчення іноземних мов.

Реалізація *компетентнісного підходу* передбачає організацію педагогічного впливу на всі компоненти структури комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов. З точки зору компетентнісного підходу, увага викладачів скеровується на формування ключових і предметних компетентностей молоді, у контексті проблеми нашого дослідження – на формування комунікативної компетентності. Перевагою означеного підходу є така організація навчання, за якої студент не отримує готових знань, а здобуває їх у процесі

спілкування та виконання навчальних завдань. І. Когут²⁸¹, презентуючи технологію розвитку професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутніх учителів, реалізацію компетентнісного підходу вбачає у формуванні в студентської молоді здатності до систематичної роботи з прийняття рішення у багатофакторних завданнях педагогічної діяльності.

Компетентнісний підхід реалізує завдання формування мотивів, знань, умінь, особистісних ставлень і здатностей майбутніх викладачів іноземних мов до комунікативної взаємодії у різних професійних ситуаціях. Тобто, він передбачає практичну реалізацію запланованої й змодельованої на попередньому етапі роботи інформації у процес вивчення фахових дисциплін. Для цього ми пропонуємо такі методи навчання: ділові й рольові ігри, вправи, метод кейсів, відеолекторії й кіноклуби, описані нами під час реалізації моделі та перевірки її ефективності.

Реалізація *лінгвокультурного підходу* має ґрунтуватися на постійному моніторингу рівня комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов, що пов'язано із необхідністю постійного виявлення стану лінгвістичних, мовних, мовленнєвих, соціокультурних знань і умінь студентів та їх подальшу корекцію й розвиток. Ми виходимо з того, що комунікативна компетентність майбутніх викладачів іноземної мови якісно відрізняється від комунікативної компетентності фахівців інших сфер діяльності, оскільки для обраної нами категорії студентів саме мова й мовлення є сферою фахових знань. Відповідно, для таких студентів мало здатності будувати комунікації, у т.ч. іншомовні й міжкультурні, – необхідно робити це грамотно, спираючись на лінгвістичні, соціокультурні, граматичні тощо норми й правила мови. Тому лінгвокультурний підхід набуває актуальності, забезпечуючи студентам міцну основу грамотних і фахових комунікацій, він спрямований на виховання у студентів культури мовлення, спілкування, міжкультурної взаємодії через

²⁸¹Когут, І. В., 2015. *Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя*. Кандидат наук. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка., с. 72

застосування моніторингу рівня комунікативної компетентності студентів, тренінгів спілкування, роботи в команді, розвитку комунікативних здібностей, тестування, дискусій, обговорення й тематичних тижнів.

З точки зору *діяльнісного підходу* провідним у навчальній діяльності майбутніх викладачів іноземних мов повинно стати становлення фахових якостей у процесі безпосередньої діяльності.

Це вимагає дотримання певних засад організації процесу навчання з урахуванням проблеми нашого дослідження (О. Леонт'єв^{282,283}, Є. Машбіц²⁸⁴): студент виступає одночасно і об'єктом, і суб'єктом навчальної діяльності, побудованої на виконанні професійних і комунікативних завдань, продуктом якої повинно стати особистісне новоутворення – комунікативна компетентність майбутніх викладачів. Це стає можливим за умови організації навчальної і професійної взаємодії студентів із соціальним середовищем²⁸⁵, а також за умов використання діалогічних методів навчання.

Для вирішення завдання реалізації діяльнісного підходу в процесі формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів С. Скворцова й Ю. Вторнікова²⁸⁶ пропонують залучати молодь до комунікативної діяльності у процесі вивчення фахових дисциплін – коли професійна підготовка відбувається у реальній або змодельованій комунікативній діяльності. Для цього дослідниці пропонують використовувати задачний підхід до навчання, який у процесі реалізації моделі нами трансформовано в систему фахових і комунікативних завдань. Це вимагає від викладачів фахових дисциплін створення й реалізації банку професійно-комунікативних завдань, для розв'язання яких студенти повинні послуговуватися наявними знаннями й уміннями взаємодії. В основу таких завдань покладено проблемні ситуації, пошук шляхів розв'язання яких

²⁸²Леонт'єв, А. А. 2005. *Деятельность. Сознание. Личность*. Москва: Смысл.

²⁸³Леонт'єв, А. А. 1979. *Педагогическое общение*. Москва: Знание.

²⁸⁴Машбиц, Е. И. 1987. *Психологические основы управления учебной деятельностью*. Київ: Вища школа., с. 181.

²⁸⁵Сагач, Г. М. 2000. *Слово животворящее (духовні засади педагогічної риторики)*: навчальний посібник з педагогічної риторики для вищих і середніх навчальних закладів України. Київ: Пошук.

²⁸⁶Скворцова, С. О., Вторнікова, Ю. С. 2013. *Професійно-комунікативна компетентність учителя початкових класів*: [монографія]. Одеса: Абрикос Компани.

пропонується студентам. Педагогічний потенціал застосування проблемних ситуацій для розв'язання професійних комунікативних завдань полягає у мотивуванні студентів до формування комунікативної компетентності, стимулюванні їх самостійної роботи та пізнавальної активності, актуалізації їх суб'єктної позиції²⁸⁷. Застосування завдань створює умови для отримання молоддю нових знань про професійне спілкування викладачів іноземної мови, оволодіння уміннями конструктивної взаємодії у невизначених або конфліктних ситуаціях, набуття навичок прогнозування можливих комунікативних дій учасників ситуації²⁸⁸.

Тобто, реалізація діяльнісного підходу, будучи спрямованою на розвиток комунікативної компетентності у практичній діяльності викладача іноземної мови, передбачає такі організаційні форми, як викладацька практика, проектна діяльність, реалізовані у методах вирішення професійних і комунікативних завдань, діалогічні й інтерактивні методи навчання (відкритий простір, майстерня майбутнього), метод проектів.

Ресурсний (інформаційно-технологічний) підхід визначається потребою й відповідним завданням оволодіння студентами інформаційно-комунікаційними технологіями як інструментами професійного зростання та підвищення рівня комунікативної компетентності. Реалізація поставленого завдання здійснювалася через застосування технічних тренінгів, STEM-освіти, міждисциплінарного спецкурсу «Інформаційно-комунікаційні технології у діяльності викладача іноземної мови». Для цього у методичному компоненті моделі передбачено такі методи, як презентації, звітні й практичні конференції, форум-театри, інформування, індивідуальні завдання для самостійної роботи та групові проектні завдання. Детально зміст цих форм і методів описано у п. 3.2 дисертації.

²⁸⁷Афанасьева, Н. А., 2010. Роль ситуативных задач в процессе обучения студентов высшей школы. *Вестник БГУ им. ак. И. Г. Петровского: Общая педагогика. Профессиональная педагогика. Психология. Частные методики*, 1. с. 38-40.

²⁸⁸Дубаков, А. В., 2009. *Формирование коммуникативной компетентности студентов педвуза посредством ситуативных задач*: автореф. дисс. кандидата пед. наук. 13.00.08. ГОУ ВПО «Шадринский государственный педагогический институт», 24 с., С. 15

Таким чином, реалізація кожного теоретичного підходу до процесу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов знайшла своє відображення у цільовому, організаційному, методичному, змістовому та результативному компонентах моделі.

Загальним **очікуваним результатом** від охарактеризованого процесу моделювання вважаємо зростання рівня комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов. Його оцінювання відбувається за допомогою критеріїв, показників і рівнів комунікативної компетентності, виділених нами у п. 2.2. Однак його досягнення можливе за умови здобуття проміжних результатів упровадження моделі, що відповідають окремим завданням і етапам формувальної діяльності. Як видно з рис. 2.3, такими результатами є:

- створення в ЗВО системи роботи із формування комунікативної компетентності студентів засобами ІКТ;
- сформованість у студентів професійних і комунікативних знань, умінь, здатностей у процесі вивчення фахових дисциплін;
- сформованість граматичної, лінгвістичної культури майбутніх викладачів, їх готовність до міжкультурної взаємодії з представниками різних культур;
- набуття студентами досвіду комунікативної взаємодії у різних професійних ситуаціях;
- оволодіння студентами інформаційно-комунікаційними технологіями та інструментами їх застосування у процесі викладання іноземних мов.

Означені результати характеризують виконання поставлених на різних етапах формувальної роботи завдань перетворюючої педагогічної діяльності із формування високого рівня комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов.

Разом із критеріями, показниками і рівнями сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій, результати утворюють **результативний компонент**

моделі. Цей компонент виступає мірилом, ідеальним результатом упровадження моделі, з яким будуть порівнюватися реальні результати студентів експериментальної групи. Відповідно, включення результативного компонента у модель дозволяє визначати рівень відповідності й ефективності експериментально отриманих перетворень.

Висновки до другого розділу

У розділі обґрунтовано змістову структуру та складові комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов, підтверджено її зв'язок з інформаційно-комунікаційними технологіями навчання у ЗВО. На основі проаналізованої наукової літератури з лінгвістики, соціолінгвістики, лінгвопсихології, педагогіки сформульовано висновок про існування кількох методологічних позицій стосовно проектування структури комунікативної компетентності: традиційної, за якої до структури комунікативної компетентності включаються знання, уміння й навички комунікативної діяльності, а також мотивація до її здійснення; компетенційної, за якої до структури комунікативної компетентності включаються різноманітні групи компетенцій; функціональної, за якої комунікативна компетентність поділяється на компоненти залежно від їх функціонального навантаження. Проведений аналіз означених методологічних позицій та їх представників уможливив подати авторську структуру комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов у поєднанні цілемотиваційного, когнітивно-лінгвістичного, процесуально-технологічного та рефлексивно-оцінного компонентів.

Здійснено аналіз проблеми вимірювання якості й результативності професійної підготовки майбутніх фахівців у сфері іноземних мов з позицій компетентнісного підходу (тобто через вимірювання рівня комунікативної компетентності учасників); лінгвістичного (виділення певних фахових знань й умінь, наприклад граматики, лексики, етикету та мовленнєвих засобів, тощо);

системного (розглядає критерії як кількісні характеристики предмету пізнання). Відповідно, сформовано ключові (еталонні) критерії та відповідні їм показники результативності процесу професійної підготовки майбутніх фахівців: пізнавальний критерій – обсяг і якість фахових знань; розуміння сутності та змісту термінології; здатність до синтезу, аналізу, узагальнення, структурування та продукування професійних знань; мотиваційний критерій – наявність пізнавальних інтересів та пізнавально-комунікативних потреб у обраній галузі; наявність внутрішніх мотивів професійного зростання; бажання самовдосконалюватися; діяльнісний критерій – сформованість професійних умінь; розвиненість усного та писемного мовлення; досвід практичної діяльності за фахом; професійна творчість й активність.

Створено модель формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій як схематичне зображення педагогічної діяльності із формування комунікативної компетентності студентів у вигляді таких структурних блоків: цільовий, концептуальний, організаційний, змістовий, методичний і результативний. Цільовий блок моделі визначає мету й завдання перетворюючої педагогічної діяльності. Метою моделі визначено формування високого рівня комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов. Мета і завдання є системоутворюючими факторами моделі, об'єднуючи цільовий блок із концептуальним, організаційним, методичним і результативним блоками, надаючи запланованій педагогічній діяльності цілеспрямованості й системності. Реалізація означених у цільовому блоці моделі мети й завдань можлива за умови впровадження у навчальний процес майбутніх викладачів іноземних мов педагогічних підходів: системного, компетентнісного, лінгвокультурного, діяльнісного, ресурсного (інформаційно-технологічного), що становлять концептуальний блок моделі. Описано етапи (змістовий компонент), форми (організаційний компонент), методи (методичний компонент) упровадження означених підходів у процес професійної підготовки майбутніх викладачів

іноземних мов. Разом із критеріями, показниками і рівнями сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій, очікуваний результат (зростання рівня комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов) утворюють результативний компонент моделі.

Основні результати 2 розділу відображено в наукових працях автора: [59; 63].

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО- КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

3.1. Програма та організація експериментальної роботи

Експериментальне дослідження з формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій передбачає спеціально організовану діяльність з перевірки ефективності авторської моделі та виявлення причинно-наслідкових зв'язків між рівнем сформованості комунікативної компетентності досліджуваних (залежна експериментальна змінна) та упровадженням моделі формування (незалежна експериментальна змінна). Доведення коваріантності, взаємозалежності експериментальних змінних і є провідною метою наукового експерименту як методу зміни предмету дослідження у контрольованих умовах²⁸⁹ упровадження моделі формування комунікативної компетентності; емпіричної перевірки результативності теоретично обґрунтованих положень²⁹⁰ щодо ролі інформаційно-комунікаційних технологій у процесі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів; оцінки рівня ефективності упроваджених авторських інновацій²⁹¹— моделі, форм і методів формування комунікативної компетентності.

²⁸⁹ Загвязинский, В. И., Агафонов, Р. 2005. *Методология и методы психолого-педагогического исследования: учебное пособие для студентов высших учебных заведений*. 2-е издание, стереотипное. Москва: Издательский центр «Академия», с. 157

²⁹⁰ Букач, М. М., Попова, Т. С., Клименюк, Н. В. 2009. *Основи наукових досліджень у соціальній роботі: навчальний посібник*. Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили.

²⁹¹ Хриков, Є. М., Курило, В. С. ред., 2013. *Методологічні засади педагогічного дослідження: [монографія]*. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка».

Мета педагогічного експерименту: експериментально перевірити вплив інформаційно-комунікаційних технологій на процес формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов.

В основу дослідження покладено експериментальну **гіпотезу** про те, що застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі професійної підготовки майбутніх викладачів іноземної мови сприятиме зростанню рівня їх комунікативної компетентності.

Загальна експериментальна гіпотеза реалізується у **часткових гіпотезах**:

- упровадження системного, компетентнісного, лінгвокультурного, діяльнісного та ресурсного (інформаційно-технологічного) підходів у процес професійної підготовки майбутніх викладачів іноземної мови дозволить забезпечити цілісність, системність, цілеспрямованість, технологічність і змістовність формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов;

- застосування інформаційно-комунікаційних технологій навчання майбутніх фахівців розширюватиме арсенал форм, методів й засобів професійної підготовки майбутніх викладачів іноземних мов й посилить ефективність формування їх комунікативної компетентності;

- упровадження авторської моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій дозволить враховувати соціальні й інформаційні зміни процесу професійної підготовки та зумовить підвищення його результативності.

Обрані мета й гіпотеза дослідно-експериментальної роботи визначають її **завдання** як систему конкретних дій із досягнення поставленої мети для перевірки гіпотези:

- спроектувати програму й методику педагогічного експерименту для визначення впливу інформаційно-комунікаційних технологій на рівень комунікативної компетентності студентів;

- вивчити актуальний стан сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов у процесі професійної підготовки;
- упровадити у процес навчання експериментальних груп модель формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій;
- дослідити результативність авторських інновацій через повторну діагностику й порівняння результатів контрольних і експериментальних груп.

Для побудови програми педагогічного експерименту нами було проаналізовано педагогічну літературу з проблем організації наукових досліджень: Ю. Борисової²⁹², С. Гончаренка²⁹³²⁹⁴, А. Єріної²⁹⁵, А. Коржуєва і В. Попкова²⁹⁶, О. Крушельницької²⁹⁷, Є. Хрикова, О. Адаменко, В. Курила²⁹⁸ та інших. Основними компонентами програми дослідно-експериментальної роботи є: гіпотеза, мета, завдання, етапи, експериментальна база, генеральна й вибіркова сукупності, методи та методики дослідження.

Методологічними засадами експериментальної роботи, за В. Горбуною, є принципи: наукової парадигми, індуктивно-дедуктивного мислення, гіпотетичного мислення, валідності висновків, об'єктивності, інструментальної адекватності²⁹⁹. Дотримання означених принципів визначає *етапи організації експериментального дослідження* щодо формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій:

²⁹² Борисова, Ю. В. 2003. *Методологія та методи соціальних досліджень*: навчальний посібник Київ: ДЦССМ.

²⁹³ Гончаренко, С. У. 2010. *Педагогічні дослідження*: методологічні поради молодим науковцям. Вінниця: ТОВ фірма «Планер».

²⁹⁴ Гончаренко, С. У., Кушнір, В. Г., 2002. Методологія як важливий складник наукового дослідження в педагогіці. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*: збірник наукових праць, вип. 4, с. 15-22.

²⁹⁵ Єріна, А. М. 2004. *Методологія наукових досліджень*: навчальний посібник. Київ: МОН.

²⁹⁶ Коржуєв, А. В., Попков, В. А. 2008. *Научное исследование по педагогике. Теория, методология, практика*: учебное пособие для вузов. Москва; Триеста: Академический Проект.

²⁹⁷ Крушельницька, О. В. 2009. *Методологія та організація наукових досліджень*: навчальний посібник. Київ: Кондор.

²⁹⁸ Хриков, Є. М., Курило, В. С. ред., 2013. *Методологічні засади педагогічного дослідження*: [монографія]. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка».

²⁹⁹ Горбунова, В. В., 2005. До проблеми методологічних засад експерименту в психології. *Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*, вип. 26, в 4-х томах, том 1, с. 383-386.

1) організаційний етап: на основі результатів аналізу наукової літератури щодо сутності, змісту та структури комунікативної компетентності виділити критерії, показники та рівні комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов; підібрати діагностичний інструментарій, що відповідатиме обраним критеріям і характеризуватиме комунікативну компетентність з огляду на проблему дослідження;

2) констатувальний етап: визначити актуальний стан сформованості комунікативної компетентності студентів – учасників експериментальної роботи за допомогою обраного інструментарію; охарактеризувати наявні тенденції застосування інформаційно-комунікаційних технологій у професійній підготовці майбутніх викладачів іноземних мов;

3) формувальний етап: упровадити у процес професійної підготовки майбутніх викладачів іноземних мов експериментальних груп авторську модель формування комунікативної компетентності засобами інформаційно-комунікаційних технологій;

4) підсумковий етап: оцінити рівень ефективності упроваджених інновацій через порівняння результатів повторної діагностики студентів контрольних і експериментальних груп; сформулювати висновки щодо змін у структурі та рівнях комунікативної компетентності учасників експерименту в традиційних і змінених умовах навчання.

Виділені етапи відповідають меті й завданням експериментальної роботи та відображають основні кроки її реалізації.

Основними умовами до проведення експериментальних досліджень є забезпечення надійності та валідності їх результатів³⁰⁰. Надійність є характеристикою експериментальної роботи, що визначає відтворюваність, точність і стійкість результатів та забезпечується вибором стандартизованих методик оцінювання критеріїв комунікативної компетентності; дотриманням

³⁰⁰ Бачієва, Л. О., 2016. Експериментальне дослідження ефективності методики навчання основ наукових досліджень. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*, 50-51, с. 204-211.

діагностичних процедур; урахуванням усіх факторів впливу на досліджуване явище чи процес.

Валідність характеризує відповідність результатів експерименту поставленим завданням³⁰¹ та забезпечується адекватним плануванням й інтерпретацією результатів роботи^{302, 303}. Для забезпечення валідності нашого експериментального дослідження ми послуговувалися принципом дотримання наявних експериментальних факторів рівності вихідних умов формування комунікативної компетентності досліджуваних контрольних і експериментальних груп. Це висуває додаткові вимоги до формування вибіркової сукупності дослідження.

Генеральна сукупність є множиною об'єктів, на яку поширюються висновки дослідження³⁰⁴. У контексті проблеми нашого дослідження та відповідно до цілей і програми педагогічного експерименту *генеральну сукупність* нашого дослідження становлять магістранти педагогічних спеціальностей факультетів та інститутів іноземних мов – майбутні викладачі іноземних мов.

Вибіркова сукупність дослідження є частиною генеральної, відображає її основні властивості та є безпосереднім об'єктом діагностичних і експериментальних впливів. Репрезентативність вибіркової сукупності як здатність відображати основні властивості генеральної сукупності визначається її об'ємом і однорідністю. Відповідно, для формування репрезентативної вибіркової сукупності ми послуговувалися методикою Ю. Борисової³⁰⁵ щодо крос-табуляції теоретично обґрунтованих рівнів комунікативної компетентності досліджуваних: експериментальна і контрольна групи учасників експерименту (2

³⁰¹ Прищак, М. Д., Мацко, М. А. 2012. *Психологія*. Ч. 1. Вінниця: ВНТУ.

³⁰² Горбунова, В. В., 2005. До проблеми методологічних засад експерименту в психології. *Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*, вип. 26, в 4-х томах, том 1, с. 383-386.

³⁰³ Кэмпбелл, Д. 1996. *Модели экспериментов в социальной психологии и прикладных исследованиях*. СПб: Социально-психологический центр.

³⁰⁴ Жосан, О. Е. 2008. *Педагогічний експеримент*: навчально-методичний посібник. Кіровоград: Видавництво КОШПО ім. В. Сухомлинського, с. 29

³⁰⁵ Борисова, Ю. В. 2003. *Методологія та методи соціальних досліджень*: навчальний посібник Київ: ДЦССМ., с. 58.

групи досліджуваних), 3 спроектовані рівні комунікативної компетентності учасників (творчий, конструктивний, репродуктивний) визначають $2 \times 3 = 6$ підгруп досліджуваних. Статистично доказовий об'єм кожної підгрупи складає 25-100 учасників; що доводить, мінімальний та максимальний об'єми вибіркової сукупності нашого дослідження – від 150 до 600 студентів із довірчими ймовірностями 95% і 99% відповідно. Спосіб формування вибіркової сукупності – суцільний гніздовий, участь у діагностиці взяли всі студенти спеціальності «Іноземна філологія» освітнього рівня «магістр» експериментальної бази дослідження. Поділ на контрольну й експериментальну групу здійснювався із попередньо визначеної вимоги валідності за частотою розподілу досліджуваної ознаки – рівня комунікативної компетентності, який на констатувальному етапі експерименту характеризувався однорідним розподілом.

Таким чином, сформовано *вибіркoву сукупність* дослідження: 237 магістрантів спеціальності «035.04 Філологія. Германські мови та літератури», майбутніх викладачів іноземних мов. З них 116 студентів віднесено до експериментальної групи, 121 – до контрольної групи учасників. На констатувальному етапі експерименту було підтверджено однорідність обраних контрольної і експериментальної груп за розподілом рівня сформованості комунікативної компетентності. Процес професійної підготовки майбутніх викладачів іноземної мови, які стали учасниками експериментальної групи, здійснювався з урахуванням авторської моделі формування комунікативної компетентності засобами інформаційно-комунікативних технологій. Процес професійної підготовки учасників контрольної групи відбувався традиційно.

Також учасниками експерименту стали 29 науково-педагогічних працівників, які забезпечують процес професійної підготовки майбутніх викладачів іноземних мов у визначених експериментальною базою закладах вищої освіти та 17 викладачів іноземних мов у закладах вищої освіти (на пілотажному етапі дослідження специфіки роботи викладача іноземної мови).

Експериментальна база дослідження: Національний університет «Острозька академія», Житомирський державний університет імені Івана Франка, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Хмельницька гуманітарно - педагогічна академія.

Методика організації дослідження відображає сукупність обраних методів діагностики, що максимально відтворюють обрані теоретичні підходи, спрямовані на перевірку визначених часткових гіпотез та відповідають спроектованим критеріям, показникам і рівням комунікативної компетентності майбутніх викладачів. Цей взаємозв'язок представлено у табл. 3.1.

Таблиця 3.1

**Методи діагностики сформованості комунікативної компетентності
засобами інформаційно-комунікаційних технологій**

	Показники	Метод діагностики	Завдання діагностики
К ₁	П _м (мотиваційний)	Анкета «Мотиваційно-стимулювальний компонент формування комунікативної компетентності»	Визначення рівня та характеру мотивації майбутніх викладачів іноземних мов до формування комунікативної компетентності
	П _п (пізнавальний)	Індикаторний метод оцінювання комунікативної компетентності майбутніх філологів	Оцінити рівень мовних, іншомовних, лексичних, соціокультурних, навчальних, дослідницьких, організаційних і рефлексивних здатностей студентів
	П _д (діяльнісний)	Тест-опитувальник соціально-комунікативної компетентності	Вивчення прояву особистісних характеристик студентів, що визначають рівень успішності в спілкуванні
К ₂	П _с (самостійності)	Аналіз виконання студентами творчих навчальних завдань	Оцінити рівень самостійності та пізнавальної активності молоді у процесі вирішення навчальних завдань
	П _т (творчості)		Дослідити особливості навчальної та фахової творчості майбутніх викладачів
	П _у (технологічності)		Визначити рівень технологічних знань і умінь студентів

Продовження таблиці 3.1

К ₃	П _ф (форми, методи)	Експертне опитування ролі ІКТ у процесі професійної підготовки майбутніх викладачів іноземних мов	Оцінити ефективність форм і методів навчання, заснованих на ІКТ
	П _з (засоби)		Охарактеризувати ІКТ як засіб навчання майбутніх викладачів іноземних мов
	П _і (інновації)		Дослідити характеристики інноваційності у застосуванні ІКТ

Джерело: розроблено автором

Тобто, представлені у табл. 3.1 методи діагностики визначаються змістом експериментальної роботи, її гіпотезою та критеріями й показниками комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов.

Спроектowana програма експериментальної роботи спрямована на вивчення характеру впливу інформаційно-комунікаційних технологій навчання на процес формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов. Як видно з обґрунтування програми й побудови методики педагогічного експерименту, достовірність отриманих результатів буде забезпечуватися об'ємом і способом побудови вибіркової сукупності; врахуванням структури комунікативної компетентності у процесі діагностики рівня її сформованості; використанням комплексу діагностичних методів, які дозволяють більш об'єктивно описати актуальний стан професійної підготовки майбутніх викладачів іноземних мов із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій; застосуванням методів математичної статистики для перевірки валідності одержаних результатів.

Для вивчення проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземної мови нами було проведено пілотажне опитування науково-педагогічних працівників, які забезпечують процес іншомовної підготовки студентів у вищих закладах освіти експериментальної бази дослідження. Участь в опитуванні взяли 17 викладачів іноземних мов зі стажем

науково-педагогічної діяльності від 5 до 35 років. Охарактеризуємо одержані результати опитування (опитувальник представлено у додатку Н дисертації).

На питання щодо актуальності дослідження шляхів підвищення комунікативної компетентності студентів у процесі вивчення іноземної мови стверджувальну відповідь дали 11 респондентів, що становить 64,71% від загальної кількості опитаних. Ще 23,53% опитаних заперечили актуальність вивчення стану сформованості комунікативної компетентності студентів у процесі вивчення іноземних мов. Ще 11,76% респондентів утрималися від прямої відповіді, аргументуючи це наявністю низки складних проблем іншомовної підготовки майбутніх фахівців немовних спеціальностей, що утруднює вибір предмету дослідження. Таким чином, переважна більшість практиків визначають необхідність забезпечення процесу формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців під час вивчення іноземної мови.

Думки науково-педагогічних працівників щодо очікуваних результатів вивчення іноземної мови у закладах вищої освіти дещо різняться: комунікативна компетентність як результат вивчення іноземної мови зазначається 23,53% опитаних; іншомовні знання й уміння – 11,76%; іншомовна компетентність – 17,65%; професійна компетентність – 35,29%, інші показники – 11,76%. Тобто, на думку опитаних, іншомовна підготовка майбутніх фахівців повинна бути скерована, передусім, на формування їх професійної компетентності як здатності до застосування іноземної мови для виконання фахових завдань. Водночас, комунікативна компетентність також є значимою на думку експертів.

Щодо наявного рівня іншомовної компетентності студентів у процесі навчання, то переважання творчого рівня відзначено лише 1 респондентом (5,88%); натомість репродуктивний рівень комунікативної компетентності відзначено 41,18% опитаних; конструктивний – 23,53%; складно відповісти – 29,41%. Тобто, опитані викладачі зазначають переважання репродуктивного рівня комунікативної компетентності студентів у процесі вивчення іноземних мов.

На запитання щодо впливу факторів ефективності вивчення іноземної мови на рівень комунікативної компетентності студентів, то відповіді опитаних розподілилися таким чином: найвище викладачами оцінено особисті якості, ставлення, компетенції студентів (35,29% опитаних); на другому місті – зміст та організація навчального процесу (29,41%); далі – особисті якості, ставлення, майстерність викладача (23,53%) та вибір форм і методів навчання (11,76%). Таким чином, викладачі намагаються перекласти відповідальність за результати навчання на студентів як основних суб'єктів вивчення іноземної мови, коли рівень володіння комунікативною компетентністю є залежним від вихідних умов. Натомість, викладачі недооцінюють роль обраних форм і методів навчання іноземної мови для формування комунікативної компетентності студентів. Це, на нашу думку, свідчить про актуальність нашого дослідження, покликаного встановити роль інформаційно-комунікаційних технологій у процесі формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців.

Щодо застосування викладачами інформаційно-комунікаційних технологій у процесі викладання іноземної мови студентам, то переважна більшість застосовує їх у організації навчальних занять. Зокрема, 47,06% респондентів відповіли, що періодично використовують ІКТ у процесі викладання; 35,29% зазначили систематичність застосування ІКТ; 17,65% опитаних обрали варіант «Вкрай рідко». Це може свідчити про розуміння ролі інформаційно-комунікаційних технологій у підвищенні ефективності навчання іноземній мові та поступовий перехід практиків до застосування ІКТ.

Серед основних труднощів викладання іноземної мови у вищій школі викладачами було відзначено: відсутність мотивації студентів до набуття комунікативної компетентності – 35,29% опитаних; відсутність сучасного навчально-методичного забезпечення викладання іноземних мов – 29,41%; зниження ролі вивчення іноземної мови на користь фахової підготовки – 29,41%; нестача дисциплін для вивчення іноземних мов на творчому рівні комунікативної компетентності студентів і / або нестача аудиторних годин – 35,29%; різний

вихідний рівень іншомовних знань і умінь студентів в академічних групах – 47,06%. Тобто, у процесі викладання іноземних мов фахівці відзначають ряд об'єктивних (навчальні програми, кількість аудиторних годин, забезпеченість навчально-методичним супроводом) і суб'єктивних (недостатній рівень зацікавленості студентів, їх різних вихідний рівень знань іноземної мови) факторів, які необхідно врахувати при підготовці майбутніх викладачів та проектуванні моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Реалізація програми на констатувальному етапі експерименту дозволяє визначити актуальний стан сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов.

Дослідження за критерієм сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов здійснювалося через вивчення прояву мотиваційного, пізнавального та діяльнісного компонентів комунікативної компетентності студентів обох груп. Охарактеризуємо одержані результати дослідження.

Ціннісно-мотиваційна спрямованість студентів до формування комунікативної компетентності вивчалася нами за допомогою анкети «Мотиваційно-стимулювальний компонент формування комунікативної компетентності», розробленої Н. Барбелко³⁰⁶ в авторській модифікації (додаток А). Анкета складається з 25 прямих і обернених тверджень, які стосуються як загальної мотивації студентів до вивчення іноземної мови, так і ставлення до міжкультурного спілкування, інших культур, формування комунікативної компетентності. Аналіз результатів здійснюється згідно з ключем і дозволяє виділити приманний досліджуваному рівень мотивації (високий, середній або низький), що свідчить про ступінь зацікавленості особистості у формуванні комунікативної компетентності як професійно важливої здатності викладача іноземної мови, розглядають можливість вивчення іноземної мови як засобу

³⁰⁶ Барбелко, Н. С., 2015. *Виховання міжкультурної толерантності студентів коледжів у процесі вивчення іноземної мови*. Кандидат наук. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

розширення міжкультурної комунікації й спрямованість на спілкування з представниками інших культур. Результати діагностики досліджуваних на констатувальному етапі експерименту подано в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

**Показники ціннісно-мотиваційної спрямованості студентів на
констатувальному етапі**

Рівні мотивації	Експериментальна група		Контрольна група	
	Кількість	У %	Кількість	У %
Високий	23	19,83	25	20,66
Середній	68	58,62	71	58,68
Низький	25	21,55	25	20,66
Всього	116	100	121	100

Джерело: розроблено автором

Переважає більшість майбутніх викладачів іноземної мови володіють середнім рівнем вмотивованості до формування комунікативної компетентності (58,62% досліджуваних обох груп). Лише кожний п'ятий студент (19,83% у експериментальній групі та 20,66% у контрольній групі) має високий рівень вмотивованості до формування комунікативної компетентності як професійно важливої якості у діяльності викладача іноземної мови. Натомість, більше 20% учасників експерименту володіють низьким рівнем ціннісно-мотиваційної спрямованості, що свідчить про відсутність у них інтересу до саморозвитку в професії. Ми пояснюємо це тим, що не всі студенти володіють об'єктивною і глибокою інформацією щодо сутності та змісту комунікативної компетентності у викладацькій діяльності; не всі майбутні фахівці планують працювати за спеціальністю у педагогічній сфері; значна частина студентів недостатньо адекватно оцінює рівень своєї компетентності та її роль не лише в професійному, але й особистісному зростанні.

Вирішення означеної проблеми ми вбачаємо у спеціально організованій діяльності із формування свідомої мотивації майбутніх викладачів іноземної мови щодо формування комунікативної компетентності – надання молоді інформації

щодо ролі комунікативної компетентності в іншомовній та викладацькій діяльності; створення сприятливої психологічної атмосфери для налагодження комунікативних процесів у освітньому середовищі; прояв уваги до врахування цінностей, інтересів і потреб молоді.

Показники сформованості знань і умінь магістрантів, які складають основу комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов діагностувалися нами за допомогою Індикаторного методу оцінювання комунікативної компетентності майбутніх філологів (автори: С. Катаєв, Ю. Лобода, Є. Хомякова³⁰⁷, модифікація: О. Шевченко³⁰⁸, Н. Самборська³⁰⁹, див. додаток Б). Метод заснований на припущенні, що досліджувана компетентність може бути представлена через набір ознак-індикаторів, які оцінюються досліджуваними за трибальною шкалою, яка дозволяє виділити високий, середній і низький рівні прояву як кожного індикатора, так і компетентності загалом (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

**Показники сформованості мовних знань і умінь студентів на
констатувальному етапі**

Рівні оцінки індикатору	Експериментальна група		Контрольна група	
	Кількість	У %	Кількість	У %
Іншомовні компетенції				
Високий	32	27,59	33	27,27
Середній	59	50,86	62	51,24
Низький	25	21,55	26	21,49
Усього	116	100	121	100
Мовні компетенції				
Високий	31	26,72	33	27,27
Середній	62	53,45	61	50,41
Низький	23	19,83	27	22,31
Усього	116	100	121	100

³⁰⁷ Катаєв, С. Г., Лобода, Ю. О., Хомякова, Е. А., 2009. Индикаторный метод оценивания компетенций. *Вестник ТГПУ*, вып. 11 (89), с. 70-73.

³⁰⁸ Шевченко, О. В., 2016. Критерії сформованості комунікативної компетентності студентів гуманітарних спеціальностей у процесі вивчення філологічних дисциплін. *Наукові записки РДГУ. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*, вип. 14 (57), с. 80-83.

³⁰⁹ Самборська, Н. М., 2018. *Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх фахівців зі спеціальності «Медсестринство» у процесі вивчення гуманітарних дисциплін*. Кандидат наук. Житомирський державний університет імені Івана Франка.

Продовження таблиці 3.3

Лексичні компетенції				
Високий	25	21,55	27	22,31
Середній	68	58,62	67	55,37
Низький	23	19,83	27	22,31
Усього	116	100	121	100
Соціокультурні компетенції				
Високий	26	22,41	29	23,97
Середній	57	49,14	61	50,41
Низький	33	28,45	31	25,62
Усього	116	100	121	100
Навчальні компетенції				
Високий	26	22,41	27	22,31
Середній	61	52,59	64	52,89
Низький	29	25,00	30	24,79
Усього	116	100	121	100
Дослідницькі компетенції				
Високий	21	18,10	22	18,18
Середній	55	47,41	57	47,11
Низький	40	34,48	42	34,71
Усього	116	100	121	100
Організаційні компетенції				
Високий	23	19,83	26	21,49
Середній	58	50,00	58	47,93
Низький	35	30,17	37	30,58
Усього	116	100	121	100
Рефлексивні компетенції				
Високий	22	18,97	23	19,01
Середній	54	46,55	58	47,93
Низький	40	34,48	40	33,06
Усього	116	100	121	100
Загальні показники				
Високий	25	22,20	28	22,73
Середній	59	51,08	61	50,41
Низький	32	26,72	32	26,86
Усього	116	100	121	100

Джерело: розроблено автором

Аналіз самооцінки студентів щодо рівня своїх знань, умінь і здатностей свідчить, що найвище досліджуваними оцінено рівень своїх іншомовних та мовних компетенцій (у середньому 26-27% у кожній групі досліджуваних на констатувальному етапі експерименту). За цими ж шкалами у досліджуваних найнижчі кількісні показники низького рівня сформованості компетенцій. Однак

ми вважаємо це закономірним результатом професійної підготовки фахівців у сфері іноземної філології. Натомість, не менш важливими уміннями є дослідницькі, навчальні, організаційні, рефлексивні, які створюють передумови навчання впродовж життя та забезпечують власне комунікативний розвиток майбутніх фахівців. Однак за цими шкалами показники індикаторного методу діагностики компетентності молоді значно нижчі. Зокрема, низький рівень компетенцій (вище 30% досліджуваних) встановлено за шкалами «дослідницькі», «організаційні», «рефлексивні» компетенції. Тобто, набутий рівень знань студентів є переважно репродуктивним, а не творчим; набути швидше у процесі постійного запам'ятовування, завчання, тренування, вправлення аніж свідомо визначених цілей, комунікацій та в результаті власної пізнавальної самостійності й активності. Це призводить до недооцінки студентами власних професійних знань і умінь, знецінювання процесу професійної підготовки.

Тому загальні показники діагностики пізнавального компонента знижуються за рахунок недостатньої сформованості загальних і навчальних компетенцій молоді. Так на констатувальному етапі було виявлено, що високий рівень пізнавального компоненту комунікативної компетентності притаманний 22,2% студентів експериментальної групи та 22,73% досліджуваних контрольної групи. Близько половини майбутніх викладачів іноземних мов (51,08% у експериментальній і 50,41% у контрольній групах) мають середній рівень прояву пізнавального компоненту. Більше 26% досліджуваних в обох групах мають результати діагностики на низькому рівні. Це свідчить про потреби студентів в увазі викладачів, у т.ч. фахових дисциплін, до формування пізнавальної активності й самостійності молоді під час навчання, організації сприятливого комунікативного середовища, в якому цінується точка зору студентства, застосування полілогічних й інтерактивних методів навчання для підвищення результатів сформованості у майбутніх фахівців рефлексивної, організаційної, навчальної компетенцій.

Діагностика сформованості діяльнісного компонента комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов здійснювалася за стандартизованим тестом-опитувальником соціально-комунікативної компетентності Є.І. Рогова^{310,311}, що передбачає оцінювання тверджень про особливості поведінки, звичок і поглядів досліджуваних та узагальнення результатів за шкалами щодо соціально-психологічних характеристик у спілкуванні. Одержані на констатувальному етапі експерименту дані занесено в табл. 3.4.

Таблиця 3.4

**Показники соціально-комунікативних навичок студентів на
констатувальному етапі**

Рівні оцінки за шкалою	Експериментальна група		Контрольна група	
	Кількість	У %	Кількість	У %
Соціально-комунікативна незграбність				
Високий	25	21,55	25	20,66
Середній	64	55,17	67	55,37
Низький	27	23,28	29	23,97
Усього	116	100	121	100
Нетерпимість до невизначеності				
Високий	36	31,03	35	28,93
Середній	74	63,79	77	63,64
Низький	6	5,17	9	7,44
Усього	116	100	121	100
Надмірне прагнення до конформності				
Високий	38	32,76	37	30,58
Середній	69	59,48	72	59,50
Низький	9	7,76	12	9,92
Усього	116	100	121	100
Підвищене прагнення до статусного зростання				
Високий	29	25,00	31	25,62
Середній	65	56,03	67	55,37
Низький	22	18,97	23	19,01
Усього	116	100	121	100
Орієнтація на уникнення невдач				
Високий	41	35,34	38	31,40
Середній	52	44,83	55	45,45

³¹⁰Рогов, Е. И. 1996. *Настольная книга практического психолога в образовании: учебное пособие* Москва: Владос.

³¹¹Куликова, Л. Н., 2008. Тест-опросник «Социально-коммуникативной компетентности». В: Л. Н. Куликова, ред. *Исследование гуманитарной культуры студентов: сборник диагностических методик*. Хабаровск: Тихоокеанский государственный университет, с. 24-30.

Продовження таблиці 3.4

Низький	23	19,83	28	23,14
Усього	116	100	121	100
Фрустраційна інтолерантність				
Високий	31	26,72	29	23,97
Середній	76	65,52	83	68,60
Низький	9	7,76	9	7,44
Усього	116	100	121	100
Загальні показники (обернена шкала)				
Високий	16	13,79	18	14,88
Середній	67	57,76	70	57,85
Низький	33	28,45	33	27,27
Усього	116	100	121	100

Джерело: розроблено автором

Як видно з узагальнених результатів тестування, лише 13,79% учасників експериментальної групи та 14,88% досліджуваних контрольної групи володіють високим рівнем комунікативної компетентності. Натомість, 28,45% і 27,27% студентів відповідних груп мають низький рівень комунікативної компетентності, тобто вони схильні до конформності, упереджень, інтолерантності в спілкуванні та неготовності вести конструктивний діалог з іншими.

Аналіз результатів за окремими шкалами свідчить, що найгірші результати одержано за шкалою «Орієнтація на уникнення невдачі», де 35,34% студентів експериментальної групи та 31,40% молоді контрольної групи мають найвищі показники. Це свідчить, що у процесі комунікації майбутні викладачі не готові до цілепокладання й ведення діалогу для досягнення комунікативних цілей, орієнтуючись переважно на ситуацію та підпадаючи під вимоги партнера. Тобто, досліджувані не готові брати відповідальність за результати комунікації на себе, планувати та управляти комунікативною ситуацією. Це вимагає у процесі формування комунікативної компетентності студентів використовувати форми й методи, спрямовані на навчання їх керувати комунікативною ситуацією, прагнути успіху в досягненні цілей взаємодії, свідомо й вибірково ставитися до

комунікативних процесів, розуміючи потенціал і роль спілкування у майбутній педагогічній діяльності.

Ці висновки підтверджують результати діагностики за шкалами «Надмірне прагнення до конформності» (32,76% і 30,58% студентів експериментальної і контрольної груп мають високий рівень прояву цієї характеристики) та «Нетерпимість до невизначеності» (відповідно 31,03% і 28,93% молоді). На нашу думку, застосування проблемних ситуацій і полілогічних методів навчання, таких як відкритий простір, майстерня майбутнього, світове кафе на формувальному етапі експерименту, дозволить змінити виявлену тенденцію, оскільки володіє потенціалом до формування комунікативних умінь і навичок у процесі захисту власної точки зору, емпатійного вислуховування інших, пошуку рішення і вибору перспективних напрямів роботи. Відповідно, ми включили означені методи у організацію навчання експериментальної групи на формувальному етапі експерименту, намагаючись формувати у майбутніх викладачів здатність до управління комунікативними процесами у професійній діяльності.

Рівень сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій визначався нами як інтегральний показник результатів діагностики окремих критеріїв, як обґрунтовано у методиці та програмі дослідження. Узагальнення одержаних на констатувальному етапі даних діагностики представлено у табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Загальний рівень сформованості комунікативної компетентності засобами інформаційно-комунікаційних технологій на констатувальному етапі

Рівні оцінки за шкалою	Експериментальна група		Контрольна група	
	Кількість	У %	Кількість	У %
Творчий	21	18,10	23	19,01
Конструктивний	63	54,31	65	53,72
Репродуктивний	32	27,59	33	27,27
Усього	116	100	121	100

Джерело: розроблено автором

На констатувальному етапі експерименту було встановлено, що лише 18,10% учасників експериментальної групи та 19,01% досліджуваних контрольної групи володіють творчим рівнем комунікативної компетентності. Майже кожний третій досліджуваний студент (27,59% у експериментальній і 27,27% у контрольній групі) володіють репродуктивним рівнем комунікативної компетентності, який не дозволяє застосовувати творчі підходи до організації майбутньої професійної діяльності, характеризується відсутністю мотивації до оволодіння ключовими педагогічними компетентностями, не вмінням застосовувати інформаційно-комунікаційні технології для розв'язання навчальних та професійних завдань, недостатністю сформованості знань, умінь, професійно важливих якостей майбутніх педагогів.

Означена ситуація актуалізує вивчення поставленої нами проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій, дозволяє виділити пріоритетні напрями діяльності з формування мотиваційного, пізнавального, діяльнісного компонентів комунікативної компетентності.

Також на констатувальному етапі експерименту, окрім встановлення наявного стану сформованості комунікативної компетентності, нам важливо переконатися у збереженні умови рівності експериментальної і контрольної груп для забезпечення надійності подальших даних експериментальної роботи. Скористаємося для цього методом математичної статистики – критерієм кутового перетворення Фішера ϕ^* .

Сформулюємо статистичні гіпотези дослідження: H_0 – кількість досліджуваних із творчим рівнем комунікативної компетентності у експериментальній і контрольній групах статистично не відрізняється, тобто контрольна й експериментальна групи є рівними за досліджуваною ознакою; H_1 – кількість досліджуваних із творчим рівнем комунікативної компетентності у експериментальній і контрольній групах статистично відрізняється, тобто контрольна й експериментальна групи не є рівними за досліджуваною ознакою.

Одержані дані констатувального етапу експерименту представлено у табл. 3.6 для розрахунку критерію.

Таблиця 3.6

Розрахунок критерія кутового перетворення Фішера φ^* на констатувальному етапі

Групи	Творчий рівень комунікативної компетентності	Конструктивний і репродуктивний рівні комунікативної компетентності	Всього
Експериментальна	21 (18,10%)	95 (81,90%)	116
Контрольна	23 (19,01%)	98 (80,99%)	121
Усього	44	193	237

Джерело: розроблено автором

Величини кута φ для одержаних емпіричних даних у відсотках для експериментальної і контрольної груп визначаються за допомогою статистичних таблиць³¹²:

$$\varphi_1(18,10\%) = 0,879, \quad \varphi_2(19,01\%) = 0,902. \quad (3.1)$$

Емпіричне значення кута φ^* розраховується за формулою:

$$\varphi_{емп}^* = (\varphi_1 - \varphi_2) \cdot \sqrt{\frac{n_1 \cdot n_2}{n_1 + n_2}}. \quad (3.2)$$

$$\varphi_{емп}^* = (0,902 - 0,879) \cdot \sqrt{\frac{116 \cdot 121}{116 + 121}} = 0,023 \cdot \sqrt{59,22} = 0,177 \quad (3.3)$$

Критичні значення критерію φ^* залежно від похибки є загальними:

$$\varphi_{кр}^* \leq 1,64(p \leq 0,05) \quad \text{і} \quad \varphi_{кр}^* \leq 2,31(p \leq 0,01) \quad (3.4)$$

Порівняння одержаного в розрахунках емпіричного значення та загального критичного значення кута φ дозволяє сформулювати висновок про достовірність гіпотез: якщо $\varphi_{емп}^* \leq \varphi_{кр}^*$, то статистично доведеною приймається гіпотеза H_0 про відсутність статистично значущої різниці у результатах вимірювання

³¹² Сидоренко, Е. В. 2000. *Методы математической обработки в психологии*. СПб.: Речь., с. 330-331.

комунікативної компетентності в експериментальній і контрольній групі на констатувальному етапі експерименту. Тобто, кількість досліджуваних з творчим рівнем комунікативної компетентності у експериментальній і контрольній групах є статистично рівнозначною, що відповідає вимогам до подальшої експериментальної роботи.

Дослідження за критерієм впливу інформаційно-комунікаційних технологій на рівень комунікативної компетентності студентів, як зазначено у програмі експерименту, застосовувалося нами з метою вивчення вмінь студентів застосовувати інформаційно-комунікаційні технології у процесі виконання самостійних творчих завдань при вивченні фахових дисциплін. Для цього нами на констатувальному етапі експерименту усім учасникам було запропоновано завдання з вирішення професійного кейсу та презентації напрацьованих рішень.

Текст кейсу: спрогнозувати очікувані освітні результати, валідності, цілі, сфери застосування, вартість, доступ до ліцензійного й авторського права, динаміку класу й структуру групи, педагогічні форми й методи при навчанні сільських школярів за темою «Conditionals I, II» у класі, де є 1 комп'ютер, 1 принтер, 1 відеокамера, але немає проектора й доступу до Інтернету. Бланк оцінювання роботи студентів представлено у додатку Г.

Результати оцінювання здійснювалися за 5-ти бальною шкалою щодо прояву студентами пізнавальної самостійності, творчих і технологічних умінь; одержані дані представлено у табл. 3.7.

Таблиця 3.7

Показники оцінювання виконання студентами творчих навчальних завдань на констатувальному етапі

Рівні оцінки за шкалою	Експериментальна група		Контрольна група	
	Кількість	У %	Кількість	У %
Пізнавальна самостійність				
Високий	17	14,66	18	14,88
Середній	61	52,59	64	52,89
Низький	38	32,76	39	32,23
Усього	116	100	121	100
Творчі уміння				

Продовження таблиці 3.7

Високий	26	22,41	29	23,97
Середній	54	46,55	53	43,80
Низький	36	31,03	39	32,23
Усього	116	100	121	100
Технологічні уміння				
Високий	18	15,52	21	17,36
Середній	56	48,28	55	45,45
Низький	42	36,21	45	37,19
Усього	116	100	121	100
Загальні результати				
Високий	20	17,24	23	19,01
Середній	57	49,14	57	47,11
Низький	39	33,62	41	33,88
Усього	116	100	121	100

Джерело: розроблено автором

Як видно з результатів таблиці 3.7, найбільш сформованими у майбутніх викладачів іноземних мов є творчі уміння, високий рівень прояву яких зафіксовано у 22,41% студентів експериментальної групи та 23,97% учасників контрольної групи. Натомість сформованість навичок пізнавальної самостійності та рівня володіння майбутніми педагогами технологічними вміннями є недостатньою. Так лише 15,52% учасників експериментальної групи та 17,36% досліджуваних контрольної групи володіють високим рівнем сформованості технологічних умінь, які дозволяють застосовувати інформаційно-комунікаційні технології в організації навчання іноземної мови. Ми пояснюємо це відсутністю у навчальних програмах підготовки майбутніх викладачів іноземних мов окремих дисциплін, спрямованих на формування саме технологічних умінь. Теми із застосування інформаційно-комунікаційних технологій розглядаються студентами побіжно, у процесі вивчення інших курсів. Тому на формувальному етапі експерименту нами було запропоновано міждисциплінарний спецкурс із застосування інформаційно-комунікаційних технологій, який об'єднав би в собі компетенції студентів у сфері комп'ютерних та Інтернет-технологій, методики викладання іноземних мов, педагогіки та менеджменту освіти. На нашу думку,

такий спецкурс дозволить студентам почуватися більш вільними у використанні інформаційно-комунікаційних технологій, розширить їх світогляд та можливості щодо меж застосування ІКТ у процесі вивчення іноземних мов, створить основу для професійного зростання студентів.

Узагальнення результатів аналізу виконання студентами самостійних творчих завдань свідчить, що кожний третій майбутній викладач іноземної мови (більше 33% досліджуваних в обох групах) має низький рівень компетентності у застосуванні інформаційно-комунікаційних технологій для навчальних і професійних цілей.

Дослідження за критерієм впливу авторської моделі на рівень комунікативної компетентності за допомогою авторської модифікації опитувальника з експертної оцінки ролі ІКТ у процесі професійної підготовки майбутніх викладачів іноземних мов (див. Додаток Д). Експертами у дослідженні виступили науково-педагогічні працівники експериментальної бази дослідження, які здійснюють викладання фахових дисциплін у майбутніх викладачів іноземних мов. Оцінювання компетентності експертів здійснювалося за методикою Всеукраїнської експертної мережі³¹³, де до участі в дослідженні запрошувалися викладачі зі стажем викладання більше 5 років, наявністю наукового ступеня та систематичних публікацій у сфері професійної підготовки майбутніх викладачів іноземних мов. Результати оцінювання експертами ефективності форм, методів і засобів навчання, заснованих на застосуванні інформаційно-комунікаційних технологій представлено у табл. 3.8.

³¹³ Павлик, Н. П., 2016. Зміст і програма експертного оцінювання ролі неформальної освіти у фаховій підготовці майбутніх соціальних педагогів. *Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка*, 1 (83), с. 102-106.

Таблиця 3.8

Результати експертного оцінювання ролі ІКТ у процесі професійної підготовки майбутніх викладачів іноземних мов на констатувальному етапі

Рівні оцінки за шкалою	Експериментальна група		Контрольна група	
	Кількість	У %	Кількість	У %
Ефективність форм і методів навчання				
Високий	2	11,11	2	9,52
Середній	9	50,00	11	52,38
Низький	7	38,89	8	38,10
Усього	18	100	21	100
Ефективність засобів навчання				
Високий	4	22,22	3	14,29
Середній	8	44,44	11	52,38
Низький	6	33,33	7	33,33
Усього	18	100	21	100
Уміння застосовувати ІКТ				
Високий	1	5,56	2	9,52
Середній	7	38,89	10	47,62
Низький	10	55,56	9	42,86
Усього	18	100	21	100
Загальні результати				
Високий	2	11,11	2	9,52
Середній	8	44,44	11	52,38
Низький	8	44,44	8	38,10
Усього	18	100	21	100

Джерело: розроблено автором

Частина експертів брали участь у роботі на формуальному етапі експерименту, реалізуючи модель формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов у експериментальній групі досліджуваних. Саме з цими експертами реалізовувалися семінари, фахові майстерні та практичні конференції щодо ефективності запропонованої діяльності – тому результати їхньої оцінки нами умовно віднесено до експериментальної групи (вони не враховуватимуться в узагальнених даних сформованості комунікативної компетентності досліджуваних студентів). Ми це зробили свідомо, з метою продемонструвати, як участь у реалізації моделі дозволяє змінювати не лише студентську молодь, але й весь процес вивчення фахових дисциплін у ЗВО. Тому

на констатувальному етапі експерименту було встановлено, що лише кожний десятий викладач (11,11% у експериментальній групі та 9,52% у контрольній групі) високо оцінює роль інформаційно-комунікаційних технологій у процесі формування комунікативної компетентності майбутніх вчителів іноземних мов. Значна частина викладачів (44,44% у експериментальній групі та 38,10% у контрольній групі) не вважають інформаційно-комунікаційні технології ефективним засобом формування комунікативної компетентності студентів. Зокрема, найнижче експертами оцінено саме студентські уміння застосовувати інформаційно-комунікаційні технології (55,56% і 42,86% науково-педагогічних працівників експериментальної і контрольної груп відповідно). Тобто, на сучасному етапі професійної підготовки майбутніх викладачів іноземних мов науково-педагогічні працівники приділяють недостатньо уваги застосуванню ІКТ, в першу чергу тому, що не вважають їх засобом підвищення ефективності навчального процесу. На нашу думку, у процесі упровадження формувального етапу, після комунікацій та зворотного зв'язку щодо процесу упровадження моделі, на практиці викладачі зможуть переконатися в ефективності інформаційно-комунікаційних технологій та необхідності їх упровадження для забезпечення зростання комунікативної компетентності студентів.

3.2. Методика впровадження моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій

Згідно з метою та програмою дослідження, перевірка ефективності моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій здійснювалася на формувальному етапі шляхом її упровадження у процес професійної підготовки

студентів експериментальної групи. Висновок про ефективність моделі сформульовано після порівняння результатів експериментальної і контрольної груп досліджуваних, що продемонстровано у п. 3.3 дисертації. Опишемо методику впровадження моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій за планом: мета, завдання, зміст, етапи, форми та методи.

Основною **метою** упровадження моделі нами визначено формування високого рівня комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов. Мета реалізується через виконання системи взаємопов'язаних **завдань**:

- 1) створення умов для цілеспрямованої, системної, організованої діяльності з формування комунікативної компетентності студентів;
- 2) формування мотивів, знань, умінь, особистісних ставлень і здатностей до комунікативної взаємодії у різних професійних ситуаціях;
- 3) виховання у студентів культури мовлення, спілкування, міжкультурної взаємодії;
- 4) розвиток комунікативної компетентності у практичній діяльності викладача іноземної мови;
- 5) оволодіння інформаційно-комунікаційними технологіями як інструментами професійного зростання та підвищення рівня комунікативної компетентності.

Зміст запропонованих перетворень реалізовувався у двох напрямках:

- 1) при насиченні фахових дисциплін професійної підготовки майбутніх викладачів іноземних мов темами та завданнями щодо застосування інформаційно-комунікаційних технологій;
- 2) через упровадження міждисциплінарного спецкурсу «Інформаційно-комунікаційні технології у діяльності викладача іноземної мови».

Упровадження авторської моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій вбачається нами у послідовному виконанні трьох

етапів організаційно-педагогічної діяльності: мотиваційному, когнітивному, діяльнісному, – які співвідносяться із обґрунтованими у попередніх розділах дисертації структурою та критеріями.

Мотиваційний етап – етап створення позитивних установок на формування комунікативної компетентності у процесі професійного навчання; забезпечення позитивного емоційного психологічного клімату в навчальній та практичній діяльності студентів; створення відкритого комунікативного простору для особистого самовираження та презентації результатів своєї навчальної діяльності; формування ціннісного ставлення до майбутньої професії, усвідомлення ролі комунікативної компетентності, інтересу до оволодіння інформаційно-комунікаційними технологіями та їх використання у навчальній діяльності.

Завдання мотиваційного етапу: розвиток свідомої мотивації до формування комунікативної компетентності як ключової для особистісного й професійного становлення майбутніх викладачів іноземних мов.

На цьому етапі у тематичний план фахових дисциплін експериментальної групи було внесено комунікативні завдання й кейси, спрямовані на усвідомлення молоддю як рівня власної комунікативної компетентності, так і її значення у процесі професійного становлення й особистої самореалізації.

Важливим елементом мотиваційного етапу була робота із обговорення й прийняття цінностей у спілкуванні викладачів іноземних мов із різними суб'єктами та у різних системах їх майбутньої професійної діяльності: викладач – студенти; викладач – колеги; викладач – батьки; викладач – працедавці тощо. Цьому сприяють такі методи: ділові ігри, рольові ігри, дискусії, вправи «Мотиваційна карта», «Мої життєві цілі», «Моральна оцінка», «Емоційна карта»³¹⁴.

³¹⁴Когут, І. В., 2015. *Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя*. Кандидат наук. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка., С. 80

У тематичний план викладання фахових дисциплін на цьому етапі вводилася значуща інформація щодо комунікативної компетентності та її ролі у професії викладача іноземних мов. Це були повідомлення, дискусійні або проблемні запитання, інформаційні блоки, суперечливі кейси або дилеми, Інтернет-контент як ілюстрація проблемної теми / запитання.

Наприклад: У соціальних мережах зростає кількість мемів і демотиваторів щодо неспроможності сучасної системи освіти забезпечити потреби та запити школярів і студентів; про застарілість форм і методів навчання, тощо, які обезцінюють для молоді вартість освіти та зусиль, необхідних для оволодіння певними освітніми компетенціями. Створіть базу картинок-мотиваторів, які слугували б мотивами для молоді щодо навчання, його цінності та ролі у житті людини.

Важливим елементом мотиваційного етапу є комунікативні вправи та тренінгові заняття, які створюють умови для рефлексії студентами рівня власної комунікативної компетентності. Під час таких занять студенти здійснюють ціннісний та змістовий аналіз ситуацій спілкування у педагогічній діяльності, у тому числі ставлень, дій, вчинків та комунікативних актів різних учасників; мають можливість прогнозувати комунікативні дії різних суб'єктів освітнього простору; виявити свої сильні та слабкі сторони у структурі комунікативної компетентності.

Н. Піковець, досліджуючи роль соціально-психологічних тренінгів у формуванні комунікативної компетентності майбутніх учителів³¹⁵, виокремлює наступні переваги, що досягаються у процесі застосування тренінгу: орієнтованість у різноманітних ситуаціях спілкування, яка заснована на знаннях і життєвому досвіді індивіда; спроможність ефективно взаємодіяти з оточенням завдяки розумінню себе й інших при постійній видозміні психічних станів; міжособистісних відносин і умов соціального середовища; адекватна орієнтація людини в самій собі – власному психологічному потенціалі, потенціалі партнера,

³¹⁵ Піковець, Н., 2011. Формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів засобами соціально-психологічного тренінгу. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*, 4 (Ч. 2), с. 191-198., с. 194.

у ситуації; готовність і вміння будувати контакт з людьми; внутрішні засоби регуляції комунікативних дій; знання, вміння і навички конструктивного спілкування; внутрішні ресурси, необхідні для побудови ефективної комунікативної дії.

Загалом, проведений нами аналіз методичних рекомендацій із формування комунікативної компетентності (М. Заброцький³¹⁶, Н. Піковець³¹⁷, З. Сергеева³¹⁸, О. Сидоренко³¹⁹, О. Тюптя³²⁰, Л. Шепелева³²¹ та інші) свідчить, що тренінг є найбільш вживаним і доступним засобом, оскільки він проводиться у груповій формі з застосуванням різноманітних комунікаційних ситуацій, дозволяє задіяти усі компоненти комунікативної компетентності (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний). Тому для специфікації цілей навчальної діяльності нашим завданням було наситити тренінги саме інформаційно-комунікаційними технологіями для демонстрації молоді їх ефективності та можливостей застосування у педагогічних цілях.

У процесі упровадження моделі нами проводилися тренінги умінь спілкування для майбутніх викладачів іноземних мов за таким планом:

1) ознайомлення учасників із правилами тренінгової роботи; діагностика очікувань учасників; спілкування щодо рівня готовності учасників до професійної педагогічної діяльності, знань про інформаційно-комунікаційні технології, рівень власної комунікативної компетентності;

2) самовизначення членів групи і визначення групою цілей своєї роботи; створення в групі атмосфери, яка б сприяла самопізнанню і самопрояву; розробка

³¹⁶ Заброцький, М. М., 2007. Технологія розвитку комунікативної компетентності вчителя. *Практична психологія та соціальна робота*, 1, с. 28-32.

³¹⁷ Піковець, Н., 2011. Формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів засобами соціально-психологічного тренінгу. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*, 4 (Ч. 2), с. 191-198.

³¹⁸ Сергеева, З. П., 2010. Забезпечення розвитку комунікативної компетентності студентів в процесі організації занять психотренінгу комунікативності. В: *Проблеми становлення та самореалізації творчої особистості майбутніх фахівців гуманітарного спрямування: зміст, форми та методи підготовки*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 14-15 травня 2010 р., Хмельницький: ХНУ, с. 56-71.

³¹⁹ Сидоренко, Е. В., 2007. *Тренінг комунікативної компетентності в деловому взаємодії*. СПб.: Речь.

³²⁰ Тюптя, О., 2000. Комунікативна компетентність особистості. В: І. Єрмаков, ред. *Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство*: науково-методичний збірник. Київ: Контекст, с. 135-139.

³²¹ Шепелева, Л. Н. 2008. *Программы социально-психологических тренингов*. СПб.: Питер.

плану проведення тренінгу, який містить організаційні та змістові моменти: методики, вправи, ситуації, ігри;

3) реалізація плану проведення тренінгу, включення учасників у гру; розширення сфери усвідомлюваного у розумінні вчинків інших; формування чутливості до невербальних засобів спілкування; відпрацювання ефективних засобів спілкування;

4) проектування і конструювання кожним учасником ефективних засобів спілкування; відпрацювання індивідуальних стратегій і тактик ефективного спілкування;

5) аналіз результатів усього тренінгу; рефлексія змін, які відбулися з учасниками групи за час тренінгу; прогнозування майбутніх життєвих планів учасниками групи.

Професор М. Заброцький³²² виділяє такі джерела формування ситуацій для тренінгу: заздалегідь заготовані тренером педагогічні ситуації; ситуації, які виникають спонтанно під час обговорення специфіки викладацької діяльності; ситуації із психотехнічних вправ.

Цікавим методом навчання, який високо цінують студенти за можливість висловлення власної думки, є есе. Ми пропонуємо студентам підготувати й презентувати короткі роздуми щодо особливостей комунікацій викладачів іноземної мови; з визначенням суперечливих і протилежних поглядів на проблему, окресленням власної позиції та ставлення. Такий метод роботи не лише сприяє розвитку писемного мовлення та оволодінню методами роботи з інформацією (аналізом, синтезом, порівнянням, узагальненням, тощо), але й дозволяє включити особистісний компонент у процес загального навчання, надати знанням особистого сенсу, розкрити себе перед іншими та почути інших.

Приклад авторського тренінгу, який застосовувався на мотиваційному етапі у експериментальній групі учасників, представлено у додатку 3.

³²² Заброцький, М. М., 2007. Технологія розвитку комунікативної компетентності вчителя. *Практична психологія та соціальна робота*, 1, с. 28-32.

Означені методи емоційно-морального заохочення студентів, створення ситуацій новизни в навчанні, зацікавлення проблемою формування комунікативної компетентності сприяють становленню свідомої глибокої мотивації щодо професійного навчання.

Когнітивний етап – етап формування професійних знань, умінь, навичок, комунікативних, організаційних, рефлексивних здібностей та здатностей студентів; зокрема, на цьому етапі доцільним є формування окремих глибоких знань студентів щодо сутності та змісту комунікативної діяльності викладачів іноземних мов, сфери педагогічного спілкування, способи взаємодії у конфліктних ситуаціях та методи формування конструктивної комунікативної взаємодії з різними учасниками професійного життя.

Завданням когнітивного етапу є формування професійних і комунікативних знань і умінь студентів.

Основними формами й методами цього етапу є: кейс-навчання та застосування професійних і комунікативних кейсів, проблемне навчання та застосування методу проектів, науково-дослідна та пошукова робота студентів, дискусії, спілкування.

Таким чином, у процес викладання фахових дисциплін студентів експериментальної групи (навчальні курси: Методика викладання дисциплін за фахом, Методологія і організація лінгвістичних досліджень, Міжкультурна комунікація, Основи культури іншомовного мовлення) було впроваджено комплекс комунікативних ситуаційних задач. Робота із комунікативними ситуаційними задачами була спрямована на формування у студентів досвіду комунікації у типових ситуаціях професійної діяльності. Окремий час виділявся для рефлексії учасниками рівня своєї комунікативної компетентності, надання зворотного зв'язку від інших учасників групи щодо рівня мовлення, слухання, сприймання тощо.

Наведемо приклади комунікативних завдань із професійної діяльності викладача іноземної мови, розроблені нами відповідно до таксономії навчальних цілей Б. Блума³²³ (табл. 3.9).

Таблиця 3.9

Приклади комунікативних завдань залежно від навчальних цілей

Навчальна ціль	Очікуваний результат	Комунікативне завдання
Знання	Відтворення навчальної інформації	Складіть список Інтернет-ресурсів, які доцільно використовувати викладачу іноземних мов для розвитку в студентів: усного мовлення; збагачення словникового запасу; писемного мовлення; навичок аудіювання. Обґрунтуйте ваш вибір.
		Назвіть переваги застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі викладання іноземних мов. До кожної переваги доберіть аргументи за і проти. Презентуйте аргументи групі. Розкажіть, з якими труднощами ви зіштовхуєтеся при вивченні іноземної мови. Чи є ці труднощі загальними для всіх студентів? Які методи подолання цих труднощів вам відомі? Як особисто ви вирішували означені проблеми? Чи робили б ви те саме тепер?
Розуміння	Сприймання інформації, її перефразування та використання для майбутніх дій	Як ви розумієте вислови: «Від слова до слова людина іноді йде все життя» (Станіслав Єжи Лец); «Гарна мова надає пристойну форму навіть дурним думкам» (Вільгельм Швебель); «Комунікативна функція — це локомотив історії мови» (Борис Серебренников). Чи згодні ви з ними? Доберіть цитати іноземною мовою, які б підтверджували чи заперечували вислови вище. Презентуйте їх групі. Оберіть приклади інформаційно-комунікаційної технології, які доцільно застосовувати для певних напрямів підготовки студентів (гуманітарний, технічний, природничий, суспільний тощо). Вибір обґрунтуйте.

³²³ Пометун, О., 2017. *Що таке таксономія Блума і як вона працює на уроці*. [online] Освітня платформа «Критичне мислення». Режим доступу: <http://www.criticalthinking.expert/usi-materialy/shho-take-taksonomiya-bluma-i-yak-vona-pratsyuє-na-urotsi/> [Дата звернення 21 січня 2019].

Продовження таблиці 3.9

Застосування	Здатність застосовувати інформацію у практичній діяльності	<p>Проведіть інструктаж студентів щодо порядку виконання навчального завдання з іноземної мови, зверніть увагу на регламент та умови його виконання, а також критерії оцінювання результатів.</p> <p>Продемонструйте уривок заняття іноземною мовою, на якому ви спонукаєте студентів до пізнавальної активності та самостійної роботи. Які методи, прийоми, засоби ви використаєте і чому?</p> <p>Проведіть дослідження мотивів вибору студентами іноземної мови для вивчення. Презентуйте результати дослідження та доберіть форми й методи викладання з огляду на провідну мотивацію.</p>
Аналіз	Здатність розділяти інформацію, порівнювати її, класифікувати	<p>Визначте причини низької успішності студентів при вивченні іноземної мови. Спрогнозуйте можливі шляхи вирішення ситуації. Напишіть есе «Як підвищити ефективність занять з іноземної мови».</p> <p>Виділіть функції професійного спілкування викладача. Проаналізуйте рівень вашої готовності до їх виконання. Складіть свій психологічний портрет (комунікативний профіль).</p> <p>Порівняйте (знайдіть спільне та відмінне) процеси викладання іноземної мови в українській та англійській вищій школі. Презентуйте результати групі, обговоріть найбільш цікаві або значущі з них.</p>
Синтез	Здатність творчо інтегрувати інформацію у нових сенсах і змістах	<p>Застосовуючи метод «Шести капелюхів» спробуйте вирішити та презентувати іншим учасникам ваше вирішення проблемної ситуації, яка виникла з вами під час викладацької практики.</p> <p>Розробіть план (5-6 тез) про цінність вивчення іноземної мови у сучасному суспільстві. Наскільки ваші аргументи є творчими? Оригінальними? Відповідають вашій особистій мотивації у вивченні мови?</p> <p>Спроектуйте уривок навчального заняття, у якому між студентом і викладачем виникає конфліктна ситуація. Розробіть творчі підходи до її вирішення.</p>

Продовження таблиці 3.9

		Організуйте у групі форум-театр. Які із запланованих вами рішень були озвучені іншими учасниками? Які залишилися поза увагою? Чому?
Оцінювання	Здатність кількісно або якісно оцінювати інформацію, обґрунтовуючи критерії такого оцінювання та формулюючи ціннісні судження й власні ставлення	<p>Підготуйте есе на тему «Читати: електронні книги чи друковані видання?». Подайте у ньому докази на користь одного й іншого видів читання. Оцініть загальну ситуацію із читанням в Україні та світі. Розкрийте власне ставлення до проблеми навчання студентів читати літературу країни, мова якої вивчається.</p> <p>Подивіться фільм «Everything is illuminated». Оцініть емоційний стан головних героїв на початку та наприкінці фільму. Визначте, що змінилося та чому. Порівняйте це зі зміною вашого власного емоційного стану.</p> <p>На вашу думку, правильно чи помилково оцінювати навчальні успіхи людей, які почали вивчати іноземну мову протягом першого року навчання? Що може слугувати критерієм такого оцінювання?</p>

Джерело: розроблено автором

Технологія розв'язування представлених завдань ґрунтується на методичних рекомендаціях В. Кан-Калика^{324,325}, В. Сластьоніна³²⁶ та І. Нестерової³²⁷: орієнтуватися в ситуації педагогічного спілкування; попередньо планувати педагогічне спілкування; звертати увагу на встановлення психологічного контакту; розуміти мотиви поведінки учасників спілкування; максимально проговорювати свої очікування, плани, цілі та інші умови спілкування; прогнозувати подальший можливий розвиток ситуації педагогічного спілкування; передбачати час й організовувати зворотний зв'язок з іншими

³²⁴Кан-Калик, В. А., 1985. *Педагогическая деятельность как творческий процесс (эмоционально-коммуникативные аспекты педагогического творчества)*. Доктор наук. Ленинградский государственный педагогический институт имени О. И. Герцена.

³²⁵Кан-Калик, В. А. 1987. *Учителю о педагогическом общении*: книга для учителя. Москва: Просвещение.

³²⁶Сластенин, В. А., Исаев, И. Ф., Шиянов, Е. Н. 2002. *Педагогика*: учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений. Москва: Издательский центр «Академия».

³²⁷Нестерова, И. Н., 2007. *Формирование коммуникативной компетентности у студентов педвуза средством решения ситуативных коммуникативных педагогических задач*. Кандидат наук. Российский государственный педагогический университет им. А. И. Герцена.

учасниками; виділяти час для рефлексії та оцінювання процесу й результатів взаємодії.

Важливим елементом когнітивного етапу, з огляду на проблему дослідження, є застосування принципів і методів STEM-освіти майбутніх викладачів, у т.ч. із дотриманням міжпредметних зв'язків, застосуванням сучасних технологічних можливостей навчання, вивченням і створенням наукових проектів, забезпечення комунікативних професійних комунікацій студентів. Загалом, STEM-освіта визначає відповідний педагогічний процес формування і розвитку розумово-пізнавальних і творчих якостей молоді, рівень яких визначає конкурентну спроможність на сучасному ринку праці: здатність і готовність до розв'язання комплексних задач (проблем), критичного мислення, творчості, когнітивної гнучкості, співпраці, управління, здійснення інноваційної діяльності. STEM-освіта ґрунтується на міждисциплінарних підходах до дослідження явищ і процесів навколишнього світу, вирішення проблемно орієнтованих завдань³²⁸.

STEM-орієнтований підхід до навчання характеризується поєднанням міждисциплінарності та практико-орієнтованості; визначається як процес формування низки особистісних якостей молоді, що визначає їх успішність на ринку праці, як-от: вміння навчатися впродовж життя, критичне мислення, системне мислення, творчість, гнучкість, уміння працювати в команді, здатність до співпраці, здатність до розв'язання комплексних проблем, тощо³²⁹.

Важливість застосування STEM-освіти у процесі формування комунікативної компетентності висвітлено у табл. 3.10.

³²⁸ Методичні рекомендації щодо впровадження STEM-освіти у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах України на 2017/2018 навчальний рік. Лист ІМЗО № 21.1/10-1470 від 13.07.17 року, 2017. *Інститут модернізації змісту освіти*. [online] (Останнє оновлення 13 липня 2017) Режим доступу: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/56880/ [Дата звернення 17 вересня 2018].

³²⁹ Патрикеева, О. О., Лозова, О. В., Горбенко, С. Л., Буркіна, Н. С. 2017. *STEM-освіта: проблеми та перспективи*. анотований каталог. Київ: ДНУ «ІМЗО».

Таблиця 3.10

Зв'язок комунікативної компетентності та STEM-освіти

Ключові компетентності згідно з Рекомендаціями Європейського парламенту		Концепція НУШ	Зв'язок із STEM-освітою
2006 р.	2018 р.	2016 р.	
Спілкування рідною мовою (Communication in the mother tongue)	Грамотність (Literacy competence)	Спілкування державною і рідною (у разі відмінності) мовами	Інтеграція навчальних предметів, застосування інтерактивних і діалогічних методів навчання дозволяє опосередковано сприяти формуванню мовних та іншомовних компетентностей тих, хто навчається; розвивати особистісні якості, необхідні для успішного професійного спілкування
Спілкування іноземними мовами (Communication in foreign languages)	Мовна компетентність (Languages competence)	Спілкування іноземними мовами	

*Джерело: Ключові компетентності для навчання впродовж життя*³³⁰

Методика реалізації STEM-освіти ставить у центр навчання практичну проблему, яку повинні дослідити ті, хто навчається, спроектувавши напрями її розв'язання. Аналіз форм і методів неформальної освіти, проведений Н. Павлик³³¹ дозволяє застосовувати сучасні інноваційні форми організації навчання іноземної мови: відкритий простір, навчання на прикладі, майстерня майбутнього, світове кафе. Охарактеризуємо порядок їх застосування у процесі реалізації STEM-освіти майбутніх викладачів іноземної мови.

Відкритий простір (Open Space) є комунікативною методикою навчання для вирішення проблемних ситуацій, виходячи із професійного або життєвого досвіду тих, хто навчається. Застосування відкритого простору ґрунтується на вимогах контраверсійності досліджуваної проблеми, її цікавості для учасників та спрямована на збір великої кількості ідей вирішення проблеми у процесі самоорганізованого спілкування. З позиції проблеми формування комунікативної

³³⁰Ключові компетентності для навчання впродовж життя 2018 – Цифрова компетентність, 2018. *Дистанційне та змішане навчання інформатики*. [online] (Останнє оновлення 17 січня 2018) Режим доступу: <http://dystosvita.blogspot.com/2018/01/2018.html> [Дата звернення 30 лютого 2019].

³³¹Павлик, Н. П., 2018. Технології, методики, методи та техніки неформальної освіти. В: Н. А. Сейко, ред. *Сучасні соціальні технології в освіті*: колективна монографія. Житомир: Вид. О. О. Євенок, с. 148-193.

компетентності, то відкритий простір дозволяє формувати відповідальність учасників за процес і результати вирішення актуальних проблем; забезпечує зв'язок навчання із життєвим досвідом; сприяє формуванню соціальної відповідальності та активної життєвої позиції; розвиває мовну та культурну грамотність молоді. Наприклад, на початку вивчення курсу «Основи культури іншомовного мовлення» доцільно застосувати Відкритий простір на тему «Можливості застосування знань про іншу культуру в реальному житті», спрямований на актуалізацію професійного та життєвого досвіду учасників, забезпечення зв'язку навчання та життя, самостійне обрання деталізуючої теми проблеми обговорення. Важливими методичними компонентами застосування відкритого простору є ведення учасниками протоколів обговорень та планування конкретних дій щодо реалізації ідей і проектів.

Для завершення курсу вивчення методики викладання іноземної мови студентам експериментальної групи пропонувалося застосувати організаційну форму навчання «Майстерня майбутнього» на тему «Реформування шкільної іншомовної освіти». Майстерня майбутнього (The Future Workshop) – комунікативна методика навчання, скерована на пошук шляхів вирішення навчального завдання через командну роботу, творчість, винахідливість для конструювання моделей майбутнього на основі аналізу й обговорення альтернативних варіантів. Методика дозволяє формувати соціальну, аналітичну, проєктивну компетентності учасників, сприяє набуттю досвіду творчої діяльності та формуванню активної професійної позиції. Реалізація методики відбувається у малих групах шляхом збору творчих ідей за допомогою мозкового штурму; після чого учасники презентують результати своїх напрацювань та в спільній груповій роботі планують конкретні кроки до їх втілення.

Навчання на прикладі (Case Study) є навчальною методикою, побудованою на аналізі, обговоренні та вирішенні проблемної ситуації із практики діяльності викладачів іноземної мови. Методика застосовується для набуття студентами навичок пошуку професійних рішень, розвитку критичного мислення,

формування комунікативної компетентності та здатності до роботи в команді, виховання системи професійних цінностей і переконань, моделювання професійної поведінки. Наведемо приклад кейсу «Послідовність вивчення тем». Кейс являє собою сукупність програм з англійської мови для загальної середньої освіти та відповідних навчальних планів. Завданням студентів є аналіз одержаних матеріалів за окремими роками вивчення англійської мови в школі (робота у мікрогрупах, вибір року вивчення здійснюється добровільно, залежно від інтересів учасників); виокремлення суперечливих або проблемних моментів; презентація власного бачення послідовності вивчення тем і захист в академічній групі своєї позиції та шляхів оптимізації навчальних тем.

Світове кафе (The World Café) – комунікативна методика навчання через діалог шляхом спільного предметного обговорення актуальних професійних проблем. Організовується у форматі спілкування майбутніх викладачів за окремими столиками (імітація кав'ярні) з чітко визначеним часом переходу за інший стіл та модерації обговорення спеціально підготовленими «господарями столиків». Завданнями застосування методики є набуття студентами позитивного досвіду спільної діяльності, кооперація учасників через обмін ідеями, вирішення складних проблем. Наприклад, організація світового кафе з дисципліни «Міжкультурна комунікація» може передбачати роботу столиків, що презентуватимуть різні європейські культури. Гості столиків працюють протягом 20 хвилин за кожною окремою темою, змінюючи протягом методики столики тричі. Після чого господарі столиків презентують групі загальні напрацювання щодо особливостей міжкультурної комунікації у обраних країнах.

Представлені комунікативні методики є освітніми інструментами, які дозволяють реалізовувати STEM-освіту в процесі професійної підготовки майбутніх викладачів іноземної мови, інтегруючи теоретичний і життєвий досвід учасників, з увагою до їх особистих освітніх і професійних потреб.

Важливою інформаційно-комунікаційною технологією професійної підготовки є організація відеолекторіїв і студентських кіноклубів. Кіноклуб як

форма організації освіти представляє собою інструмент просування певних професійних ідей через показ художніх або документальних фільмів із їх подальшим обговоренням у форматі «підвищення самосвідомості»³³². Перевагами застосування кіноклубів у просвітницькій роботі, виділені М. Дмитрієвою, є:

- перегляд фільму дозволяє розглядати соціальні проблеми на відстороненому матеріалі, не зачіпаючи самооцінки та водночас резонуючи із особистим досвідом;
- фільми викликають емоційні співпереживання та дають приклади для обмірковування, порівняння, обміну думками, поглиблення розуміння;
- спільний перегляд формує спільний досвід, що сприяє формуванню спільноти як спільного розуміння важливості проблеми та спільної готовності ділитися обговореними ідеями та враженнями;
- інтерсекційність як спосіб опису взаємодії різних систем утиску залежно від статі, раси, етнічності, релігії, рівня освіти, стану здоров'я, тощо.

Методика застосування кіноклубу в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців передбачає реалізацію таких кроків:

1. Вибір фільму як результат висвітлення актуальних проблем професійної діяльності. Документальні фільми є більш доцільними для реалізації просвітницьких цілей, в той час як художні фільми володіють більшим потенціалом для емоційного співпереживання.
2. Підготовка роздаткових матеріалів – фактаж про фільм; факти про суспільний лад у країні, в якій знято фільм та особливості історичного періоду; фактаж до теми зустрічі; можливі теми для обговорення.
3. Підготовка модератора, що включає попередній перегляд і аналіз фільму.
4. Проведення дискусії із наданням можливості висловитися, регуляції конфліктів, підтримки релевантними фактами, інформуванням.

³³²Дмитрієва, М. М. 2012. *Жіночий кіноклуб: методичні рекомендації*. Київ: БО «Київський інститут гендерних досліджень».

Таким чином, на когнітивному етапі упровадження моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів засобами інформаційно-комунікаційних технологій основна увага приділяється до набуття студентами знань і досвіду комунікативної взаємодії у різних професійних і навчальних ситуаціях.

Діяльнісний етап – етап набуття й рефлексії студентами фахового, соціального та комунікативного досвіду у ситуаціях професійної взаємодії, розвитку комунікативних умінь і навичок та їх апробації під час викладацької практики; аналізу сильних і слабких сторін власного рівня комунікативної компетентності та створення плану дій щодо їх корекції; презентація результатів наукової, пошукової, проектної діяльності за напрямками магістерських досліджень.

Завданням цього етапу є: створення умов для набуття студентами досвіду професійної комунікативної взаємодії у різних ситуаціях.

На цьому етапі доцільним вважаємо збір, презентацію та аналіз комунікативних ситуацій із викладацьких практик студентів (приклади подано у додатку Ж); систему позааудиторних психологічних тренінгів із розвитку професійно значущих якостей, умінь і навичок молоді (критичне мислення, творчість і креативність, технічні засоби навчання, особистісне зростання, комунікативні й організаторські уміння, тощо).

У формуванні професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя І. Когут³³³ пропонує педагогічні вправи, побудовані на досвіді повсякденного спілкування студентів, зокрема: моделювання педагогічного спілкування (педагогічні ігри, ділові ігри, рольові ігри); мікрОВикладання як проведення студентами пробних уроків або частин занять для малих груп слухачів із наступним аналізом та обговоренням; використання чужого досвіду (перегляд і обговорення відеозаписів, тощо). Обрані форми і

³³³Когут, І. В., 2015. *Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя*. Кандидат наук. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка., с. 98

методи педагогічної діяльності спрямовані на формування у студентської молоді вміння встановлювати психологічний контакт з аудиторією, керувати процесом спілкування, підбирати коректні методи взаємодії, слухати і чути співрозмовника, ставити коректні питання, бачити і правильно інтерпретувати реакції людей, проявляти і передавати своє ставлення з приводу обговорюваного, готовність і бажання спілкуватись, здійснювати рефлексію своєї участі в комунікації.

Основними формами й методами діяльнісного етапу є: викладацька практика студентів із виконанням комунікативних завдань; підготовка магістерських досліджень та розробка комунікативних стратегій за темами магістерських робіт; міждисциплінарний спецкурс.

Важливим результатом діяльнісного етапу впровадження моделі як етапу набуття студентами соціального, особистісного та професійного досвіду комунікативної діяльності є формування вміння аналізувати ситуацію спілкування, розвиток навичок емоційної і поведінкової саморегуляції в складних ситуаціях професійної діяльності, формування експресивності, вміння управляти процесом спілкування, оволодіння достатнім репертуаром соціально-психологічних ролей, тренування вмінь орієнтуватися у динаміці групових процесів, розвиток емпатії, соціальної перцепції, толерантності до різноманіття³³⁴.

На усіх етапах реалізації моделі актуальними є полілогічні й активні методи навчання, що дозволяють створити природні умови для розвитку комунікативної компетентності майбутніх викладачів.

Застосування діалогічних і полілогічних методів навчання тісно корелює із засвоєнням студентами діалогічного / полілогічного мовлення, добором зразків мовленнєвого етикету, вибором паралінгвістичних засобів передачі інформації, врахуванням умов і факторів спілкування³³⁵.

³³⁴Когут, І. В., 2015. *Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя*. Кандидат наук. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка., с. 100.

³³⁵Оськина, С. А., 2010. *Психолого-педагогической сопровождение развития коммуникативной компетентности студента педагогического вуза*. Кандидат наук. Мордовский государственный педагогический институт имени М. Е. Евсевьева.

Тому в процесі апробації моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів особлива увага приділялася саме пошуку й використанню інноваційних полілогічних методів навчання із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій.

3.3. Аналіз результатів формувального етапу експерименту

Формувальний етап експерименту був спрямований на впровадження моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов у процес навчання студентів експериментальної групи. Студенти контрольної групи навчалися без цілеспрямованих змін у змісті чи методах професійної підготовки. Після формувального етапу нами, згідно з програмою експерименту, було проведено повторний діагностичний зріз рівня сформованості комунікативної компетентності учасників експерименту з метою порівняння результатів контрольної і експериментальної груп та формулювання висновків щодо ефективності проведеної роботи.

Повторна діагностика реалізовувалася за тими ж самими методами, процедурами і методиками, що й на констатувальному етапі експерименту та була спрямована на вивчення обґрунтованих критеріїв, показників і рівнів комунікативної компетентності. Розглянемо повторні результати діагностики.

Повторна діагностика сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов спрямовувалася на вивчення компонентів означеної компетентності.

На констатувальному етапі педагогічного експерименту при вивченні показників ціннісно-мотиваційної спрямованості студентів нами була виявлена незацікавленість майбутніх викладачів іноземних мов у підвищенні рівня

комунікативної компетентності на противагу результатам попередніх етапів експерименту. Результати повторної діагностики висвітлено у табл. 3.11.

Таблиця 3.11

**Показники ціннісно-мотиваційної спрямованості студентів до і після
формульовального етапу**

Рівні мотивації	Експериментальна група				Контрольна група			
	До		Після		До		Після	
	К-ть	У %	К-ть	У %	К-ть	У %	К-ть	У %
Високий	23	19,83	29	25,00	25	20,66	24	19,84
Середній	68	58,62	83	71,55	71	58,68	75	61,98
Низький	25	21,55	4	3,45	25	20,66	22	18,18
Усього	116	100	116	100	121	100	121	100

Джерело: розроблено автором

У експериментальній групі досліджуваних після формульовального етапу експерименту спостерігається тенденція до зростання інтересу щодо формування комунікативної компетентності. Зокрема, кількість студентів із високим рівнем вмотивованості виросла з 19,83% до 25,00%, з середнім рівнем вмотивованості – з 58,62% до 71,55%. Поступове зростання показників спрямованості досліджуваних на формування комунікативної компетентності призвело до стрімкого зменшення кількості учасників експериментальної групи з низьким рівнем прояву показника: з 21,55% до 3,45%. Тобто, проведена робота з упровадження моделі, яка враховувала потребу додаткової мотивації студентської молоді через створення ситуації діалогу, успішності, емпатії та співробітництва, дозволила впливати на мотивацію молоді у професійному навчанні через поглиблення інтересу до професійного спілкування та формування комунікативної компетентності.

У контрольній групі досліджуваних відсутні значущі зміни у мотивації студентів (різниця даних для всіх рівнів не перевищує 3%). Такі коливання є

закономірними та визначаються, на нашу думку, ситуативними факторами тестування, коли результати можуть незначно змінюватися залежно від настрою, часу, самопочуття, тощо. Але вираженої тенденції до зміни мотиваційних процесів у контрольній групі повторна діагностика не виявила.

Когнітивно-лінгвістичний компонент комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов відображає рівень професійних, мовних, комунікативних знань і умінь студентів, набутих ними у процесі вивчення фахових дисциплін. Описана на формувальному етапі експерименту змінена методика навчання експериментальної групи дозволила підвищити результативність навчального процесу, змінивши результати експериментальної групи (див. табл. 3.12).

Таблиця 3.12

Показники мовних знань і умінь студентів до і після формувального етапу

Рівні оцінки індикатора	Експериментальна група				Контрольна група			
	До		Після		До		Після	
	К-ть	У %	К-ть	У %	К-ть	У %	К-ть	У %
Іншомовні компетенції								
Високий	32	27,59	37	31,90	33	27,27	32	26,45
Середній	59	50,86	72	62,07	62	51,24	66	54,55
Низький	25	21,55	7	6,03	26	21,49	23	19,01
Усього	116	100	116	100	121	100	121	100
Мовні компетенції								
Високий	31	26,72	38	32,76	33	27,27	34	28,10
Середній	62	53,45	71	61,21	61	50,41	64	52,89
Низький	23	19,83	7	6,03	27	22,31	23	19,01
Усього	116	100	116	100	121	100	121	100
Лексичні компетенції								
Високий	25	21,55	31	26,72	27	22,31	31	25,62
Середній	68	58,62	76	65,52	67	55,37	65	53,72

Продовження таблиці 3.12

Низький	23	19,83	9	7,76	27	22,31	25	20,66
Усього	116	100	116	100	121	100	121	100
Соціокультурні компетенції								
Високий	26	22,41	33	28,45	29	23,97	31	25,62
Середній	57	49,14	75	64,66	61	50,41	63	52,07
Низький	33	28,45	8	6,90	31	25,62	27	22,31
Усього	116	100	116	100	121	100	121	100
Навчальні компетенції								
Високий	26	22,41	35	30,17	27	22,31	24	19,83
Середній	61	52,59	77	66,38	64	52,89	68	56,20
Низький	29	25,00	4	3,45	30	24,79	29	23,97
Усього	116	100	116	100	121	100	121	100
Дослідницькі компетенції								
Високий	21	18,10	37	31,90	22	18,18	24	19,83
Середній	55	47,41	72	62,07	57	47,11	59	48,76
Низький	40	34,48	7	6,03	42	34,71	38	31,40
Усього	116	100	116	100	121	100	121	100
Організаційні компетенції								
Високий	23	19,83	29	25,00	26	21,49	27	22,31
Середній	58	50,00	79	68,10	58	47,93	61	50,41
Низький	35	30,17	8	6,90	37	30,58	33	27,27
Усього	116	100	116	100	121	100	121	100
Рефлексивні компетенції								
Високий	22	18,97	30	25,86	23	19,01	25	20,66
Середній	54	46,55	77	66,38	58	47,93	55	45,45
Низький	40	34,48	9	7,76	40	33,06	41	33,88
Усього	116	100	116	100	121	100	121	100
Загальні показники								
Високий	26	22,41	34	29,31	28	23,14	28	23,14
Середній	59	50,86	75	64,66	61	50,41	63	52,07

Продовження таблиці 3.12

Низький	31	26,72	7	6,03	32	26,45	30	24,79
Усього	116	100	116	100	121	100	121	100

Джерело: розроблено автором

На констатувальному етапі нами було виявлено, що найгірші показники когнітивно-лінгвістичного компонента студенти обох груп демонструють за шкалами, які вимагають розвиненості пізнавальних процесів та вмінь навчатися – дослідницькі, організаційні, рефлексивні компетенції. Після формувального етапу експерименту результати діагностики за цими шкалами свідчать про наявність позитивних змін у середовищі експериментальної групи. Зокрема, високий рівень дослідницьких компетенцій у експериментальній групі зріс з 18,10% до 31,90% студентів; середній рівень – з 47,41% до 62,07% (для порівняння у контрольній групі ці показники після формувального етапу експерименту становлять 19,83% і 48,76%). Таким чином, застосування інтерактивних полілогічних методів навчання, побудованих на проблемних ситуаціях із практики професійної діяльності, дозволяє підвищити рівень дослідницьких умінь і здатностей студентів, які лежать в основі навчання впродовж життя, дозволяють самостійно набувати знань та розширювати компетенції. Аналогічна ситуація спостерігається за шкалами організаційних та рефлексивних компетенцій, де кількість молоді із високим рівнем прояву після формувального етапу перевищила 25%, з середнім рівнем – 68% (у контрольній групі відповідні дані становлять 20% і 45%). Тобто, упровадження моделі формування комунікативної компетентності дозволяє розширювати межі навчальних компетенцій молоді, сприяючи розвитку їх організованості, цілеспрямованості, рефлексії, тощо – здатностей, необхідних для успішного навчання та педагогічної діяльності.

Після формувального етапу експерименту в експериментальній групі досліджуваних також зросли результати тестування суто професійних

компетенцій (іношомовних, мовних, лексичних). Кількість студентів із високим рівнем іношомовних компетенцій виросла з 27,59% до 31,90% (у контрольній групі цей показник навіть спав з 27,27% до 26,45%, що ми пояснюємо поступовим зменшенням інтересу молоді до навчання, який був відзначений експертами). При цьому кількість молоді із низьким рівнем іношомовних компетенцій у експериментальній групі знизилася з 21,55% до 6,03%. Схожа тенденція прослідковується й за іншими аналізованими шкалами. Це доводить ефективність впливу запропонованих у моделі формування комунікативної компетентності перетворень на загальний рівень професійних і мовних знань і умінь студентів.

Визначена тенденція підтверджується узагальненими результатами діагностики когнітивно-лінгвістичного компонента: у експериментальній групі високий рівень зріс до 29,31%; середній – до 64,66%; низький рівень знизився з 26,72% до 6,03%. У контрольній групі спостерігається збереження розподілу студентів за рівнями прояву показників пізнавальної активності: високий рівень – 23,14%; середній рівень – 52,07%; низький рівень – 24,79%. Порівняння результатів повторного тестування студентів контрольної й експериментальної груп дозволяє сформулювати висновок про ефективність впливу авторської моделі на процес формування професійних, мовних, комунікативних знань, умінь і навичок майбутніх викладачів. Організація навчального процесу на традиційних засадах є менш ефективною через неможливість врахування індивідуальних інтересів і потреб молоді без застосування полілогічних методів навчання.

Діяльнісний компонент комунікативної компетентності відображає прояв комунікативних знань і умінь студентів на практиці, їхні вміння будувати комунікативну взаємодію з іншими учасниками педагогічного процесу. Також цей показник відображає професійно значущі якості особистості для комунікативної взаємодії викладача іноземних мов, як-от толерантність, цілеспрямованість, автентичність. Результати повторної діагностики студентів щодо рівня їх соціально-комунікативних навичок представлено у табл. 3.13.

Таблиця 3.13

**Показники соціально-комунікативних навичок студентів до і після
формульовального етапу**

Рівні оцінки індикатора	Експериментальна група				Контрольна група			
	До		Після		До		Після	
	К-ть	У %	К-ть	У %	К-ть	У %	К-ть	У %
Соціально-комунікативна незграбність								
Високий	25	21,55	16	13,79	25	20,66	26	21,49
Середній	64	55,17	57	49,14	67	55,37	69	57,02
Низький	27	23,28	43	37,07	29	23,97	26	21,49
Усього	116	100	116	100	121	100	121	100
Нетерпимість до невизначеності								
Високий	36	31,03	31	26,72	35	28,93	32	26,45
Середній	74	63,79	68	58,62	77	63,64	74	61,16
Низький	6	5,17	17	14,66	9	7,44	15	12,40
Усього	116	100	116	100	121	100	121	100
Надмірне прагнення до конформності								
Високий	38	32,76	22	18,97	37	30,58	34	28,10
Середній	69	59,48	64	55,17	72	59,50	73	60,33
Низький	9	7,76	30	25,86	12	9,92	14	11,57
Усього	116	100	116	100	121	100	121	100
Підвищене прагнення до статусного зростання								
Високий	29	25,00	18	15,52	31	25,62	33	27,27
Середній	65	56,03	67	57,76	67	55,37	63	52,07
Низький	22	18,97	31	26,72	23	19,01	25	20,66
Усього	116	100	116	100	121	100	121	100
Орієнтація на уникнення невдач								
Високий	41	35,34	19	16,38	38	31,40	37	30,58
Середній	52	44,83	73	62,93	55	45,45	59	48,76
Низький	23	19,83	24	20,69	28	23,14	25	20,66

Продовження таблиці 3.13

Усього	116	100	116	100	121	100	121	100
Фрустраційна інтолерантність								
Високий	31	26,72	21	18,10	29	23,97	31	25,62
Середній	76	65,52	67	57,76	83	68,60	78	64,46
Низький	9	7,76	28	24,14	9	7,44	12	9,92
Усього	116	100	116	100	121	100	121	100
Загальні показники (обернена шкала)								
Високий	16	13,79	29	25,00	18	14,88	20	16,53
Середній	67	57,76	66	56,90	70	57,85	69	57,02
Низький	33	28,45	21	18,10	33	27,27	32	26,45
Усього	116	100	116	100	121	100	121	100

Джерело: розроблено автором

Опитувальник соціально-комунікативної компетентності, який застосовувався для вивчення цього показника, має обернену шкалу оцінки результатів, тому після формувального етапу експерименту для нас важливе не зростання, а спадання результатів за шкалами щодо інтолерантності, невизначеності, конформності та ін. У експериментальній групі учасників кількість молоді з високим рівнем соціально-комунікативної незграбності зменшилася з 21,55% до 13,79% (у контрольній групі зросла з 20,66% до 21,49%). Нетерпимість до невизначеності як страх іншого, маловідомого, ситуативного зменшилася на високому рівні з 31,03% до 26,72%; прагнення до конформності – з 32,76% до 18,97%; фрустраційна інтолерантність – з 26,72% до 18,10%.

Цікавим виявленням у ході повторної діагностики фактом вважаємо зміни за шкалами, які опосередковано демонструють процеси цілепокладання в комунікаціях – підвищене прагнення до статусного зростання (зменшилася в експериментальній групі з 25,00% до 15,52%) і орієнтація на уникнення невдач (з 35,34% на констатувальному етапі впала до 16,38% після формувального етапу). Тобто, поступове оволодіння студентами експериментальної групи

комунікативною компетентністю дозволяє їм більш свідомо визначати цілі та мотиви професійного спілкування, формує здатність свідомого управління комунікативними процесами.

Узагальнення результатів діагностики соціально-комунікативних навичок свідчить, що високий рівень практичних умінь поведінки у ситуації взаємодії у експериментальній групі зріс до 25% (у контрольній групі – до 16,53%); низький рівень спав з 28,45% до 18,10% у експериментальній групі (у контрольній групі з 27,27% до 26,45%); кількість студентів із середнім рівнем майже не змінилася в обох групах. Тобто, хоча показники діагностики за цим компонентом зростають повільніше, ніж за попередніми і тенденція до зростання даних повторної діагностики у експериментальній групі є більш стриманою, але узагальнені результати свідчать про ефективність проведеної роботи. А повільність змін можна обґрунтувати тим, що навички та поведінкові зміни формуються повільніше, аніж знання та установки молоді, й вимагають подальшої цілеспрямованої й систематичної співпраці у процесі формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців.

Загальний рівень сформованості комунікативної компетентності засобами інформаційно-комунікаційних технологій є основним емпіричним показником, який свідчить про ефективність проведеної на формувальному етапі експерименту роботи. Саме він відображає загальний вплив окремих етапів, методів, підходів на формування комунікативної компетентності як ключової для майбутніх викладачів іноземних мов. Результати формування комунікативної компетентності висвітлено у табл. 3.14.

Таблиця 3.14

Загальний рівень сформованості комунікативної компетентності засобами інформаційно-комунікаційних технологій до і після формувального етапу

Рівні оцінки	Експериментальна група				Контрольна група			
	До		Після		До		Після	
	К-ть	У %	К-ть	У %	К-ть	У %	К-ть	У %
Творчий	21	18,10	31	26,72	23	19,01	24	19,83
Конструктивний	63	54,31	73	62,94	65	53,72	67	55,38
Репродуктивний	32	27,59	12	10,34	33	27,27	30	24,79
Усього	116	100	116	100	121	100	121	100

Джерело: розроблено автором

Кількість студентів експериментальної групи з творчим рівнем комунікативної компетентності після формувального етапу з упровадження авторської моделі виріс з 18,10% до 26,72%. У контрольній групі досліджуваних кількість молоді з творчим рівнем комунікативної компетентності зросла незначно: з 19,01% до 19,83%, що відображає не стільки потенціал традиційної системи професійної підготовки, скільки окремі зміни, які характеризують установки або дії окремих студентів.

Конструктивний рівень комунікативної компетентності у експериментальній групі виріс з 54,31% на констатувальному етапі до 62,94% після формувального етапу (у контрольній групі – з 53,72% до 55,38% учасників відповідно).

Репродуктивний рівень комунікативної компетентності у експериментальній групі знизився до 10,34% досліджуваних, у контрольній групі до 24,79% молоді.

Загальна динаміка зміни розподілу молоді за рівнями комунікативної компетентності до і після формувального етапу експерименту проілюстрована на рис. 3.1.

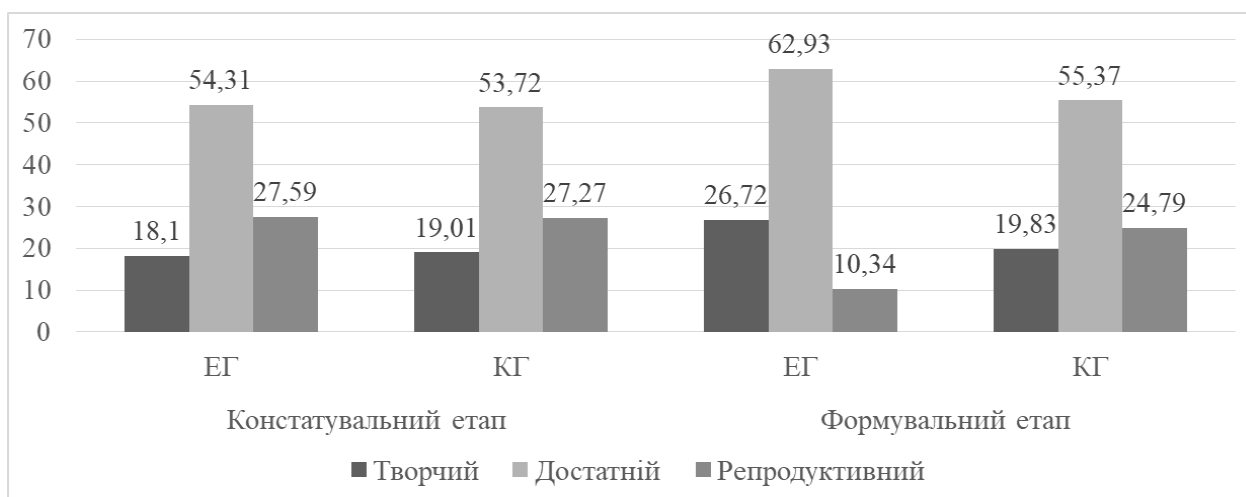

Рис. 3.1. Розподіл майбутніх викладачів за рівнями комунікативної компетентності, у % до і після формувального етапу експерименту
(Джерело: розроблено автором)

Для підтвердження достовірності одержаних результатів експерименту повторно застосуємо критерій кутового перетворення Фішера ϕ^* для відсоткових даних після формувального етапу (табл. 3.15).

Таблиця 3.15

Розрахунок критерію кутового перетворення Фішера ϕ^* після формувального етапу

Групи	Творчий і конструктивний рівні комунікативної компетентності	Репродуктивний рівень комунікативної компетентності	Всього
Експериментальна	104 (89,66%)	12 (10,34%)	116
Контрольна	91 (75,21%)	30 (24,79%)	121
Всього	195	42	237

Джерело: розроблено автором згідно методики О. Сидоренко³³⁶

³³⁶ Сидоренко, Е. В. 2000. Методы математической обработки в психологии. СПб.: Речь., с. 330-331.

Табличні значення³³⁷: $\varphi_1(89,66\%) = 2,485$, $\varphi_2(75,21\%) = 2,099$.

Емпіричне значення φ^* :

$$\varphi_{\text{емп}}^* = (2,485 - 2,099) \cdot \sqrt{\frac{116 \cdot 121}{116 + 121}} = 0,386 \cdot \sqrt{59,22} = 2,97$$

Критичні значення: $\varphi_{\text{кр}}^* \leq 1,64 (p \leq 0,05)$; $\varphi_{\text{кр}}^* \leq 2,31 (p \leq 0,01)$

Якщо $\varphi_{\text{емп}}^* > \varphi_{\text{кр}}^*$, то статистично доведеною приймається гіпотеза H_1 – зростання рівня комунікативної компетентності досліджуваних експериментальної групи у порівнянні з результатами контрольної групи є статистично достовірним. Проведена статистична перевірка результатів експерименту свідчить про надійність і валідність одержаних на формувальному етапі змін із зростання рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Це визначає ефективність реалізованої на формувальному етапі експерименту моделі; гіпотезу дослідження підтверджено, мети досягнуто, завдання виконано.

Дослідження впливу інформаційно-комунікаційних технологій на рівень комунікативної компетентності студентів здійснювалося нами для визначення ролі інформаційно-комунікаційних технологій у процесі професійної підготовки майбутніх викладачів іноземних мов. Як зазначалося на констатувальному етапі експерименту, студентам пропонувався професійний комунікативний кейс, який потрібно розв'язати з обов'язковим застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій, а результати презентувати групі та викладачам. На констатувальному етапі експерименту було виявлено низький рівень умінь студентів застосовувати ІКТ для освітніх цілей, але після формувального етапу дані дещо змінилися (див. табл. 3.16).

³³⁷ Сидоренко, Е. В. 2000. *Методы математической обработки в психологии*. СПб.: Речь., с. 330-331.

Таблиця 3.16

**Показники оцінювання виконання студентами творчих навчальних
завдань до і після формувального етапу**

Рівні оцінки	Експериментальна група				Контрольна група			
	До		Після		До		Після	
	К-ть	У %	К-ть	У %	К-ть	У %	К-ть	У %
Пізнавальна самостійність								
Високий	17	14,66	32	27,59	18	14,88	21	17,36
Середній	61	52,59	68	58,62	64	52,89	65	53,72
Низький	38	32,76	16	13,79	39	32,23	35	28,93
Усього	116	100	116	100	121	100	121	100
Творчі уміння								
Високий	26	22,41	38	32,76	29	23,97	28	23,14
Середній	54	46,55	67	57,76	53	43,80	55	45,45
Низький	36	31,03	11	9,48	39	32,23	38	31,40
Усього	116	100	116	100	121	100	121	100
Технологічні уміння								
Високий	18	15,52	29	25,00	21	17,36	23	19,01
Середній	56	48,28	62	53,45	55	45,45	59	48,76
Низький	42	36,21	25	21,55	45	37,19	39	32,23
Усього	116	100	116	100	121	100	121	100
Загальні показники								
Високий	20	17,24	33	28,45	23	19,01	24	19,83
Середній	57	49,14	66	56,90	57	47,11	60	49,59
Низький	39	33,62	17	14,66	41	33,88	37	30,58
Усього	116	100	116	100	121	100	121	100

Джерело: розроблено автором

Рівень пізнавальної самостійності студентів експериментальної групи виріс після формувального етапу експерименту з 14,66% до 27,59% молоді, що характеризує набуття студентами вміння шукати й застосовувати інформацію,

потрібну для вирішення професійного завдання. У контрольній групі також зросла кількість студентів із високим рівнем пізнавальної самостійності: з 14,88% до 17,36% молоді. Ми пояснюємо це поступовим набуттям студентами навичок роботи із інформацією та вміннями її застосовувати у процесі навчання.

Однак, застосування моделі формування комунікативної компетентності дозволяє пришвидшити цей процес, надати йому більш цілеспрямованого й системного характеру.

На констатувальному етапі експерименту нами зазначався достатній рівень творчих умінь майбутніх викладачів іноземних мов. Однак, після формувального етапу у експериментальній групі учасників високий рівень творчих умінь у процесі виконання професійного завдання підвищився з 22,41% до 32,76% студентів (у контрольній групі цей показник залишився без змін і становить 23,14% після формувального етапу). Такі емпіричні дані доводять, що застосування моделі формування комунікативної компетентності дозволяє актуалізувати творчі нахили молоді; застосування вільних методів навчання, побудованих на діалозі й співпраці сприяє розширенню творчих можливостей молоді.

За шкалою «Технологічні уміння» також у експериментальній групі спостерігається зростання результатів. Так, високий рівень технологічних умінь виріс з 15,52% на констатувальному етапі до 25,00% після формувального етапу (відповідні дані контрольної групи становлять 17,36% на констатувальному й 19,01% молоді після формувального етапу). Ми пояснюємо це впливом міждисциплінарного спецкурсу, провідною метою якого й було навчання студентів застосуванню інформаційно-комунікаційних технологій.

Загальні дані діагностики критерію впливу інформаційно-комунікаційних технологій на рівень комунікативної компетентності студентів свідчать про ефективність проведеної на формувальному етапі роботи. Високий рівень застосування студентами експериментальної групи інформаційно-комунікаційних технологій виріс до 28,45%, середній – до 56,90%. Низький рівень

знизився і після формувального етапу становить у експериментальній групі 14,66% (у контрольній групі 30,58%).

Уважаємо за доцільне зазначити, що сьогодні у системі освіти поширене дещо стереотипне уявлення про молодь як таку, що володіє високим рівнем навичок застосування інформаційних технологій. Однак, наші спостереження, опитування та результати експерименту свідчать, що залученість молоді до інформаційних технологій не означає автоматичного набуття нею умінь застосовувати ці технології у професійних цілях. Так, у порівнянні з попередніми поколіннями студентів сучасна молодь володіє достатньою кількістю комп'ютерних засобів, але застосовує їх здебільшого для задоволення особистих потреб і цілей, не для навчання та професійних завдань. Саме ця ситуація й потребує педагогічної корекції у вигляді навчання молоді застосовувати інформаційно-комунікаційні технології як засоби для професійного зростання.

Критерій впливу авторської моделі на рівень комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов не враховувався нами як інтегральний компонент комунікативної компетентності студентів, оскільки він відображає бачення науково-педагогічних працівників щодо ролі інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні. Однак вважаємо його важливим для побудови розуміння того, як викладачі, як основні суб'єкти освітнього простору професійної підготовки, оцінюють роль і місце ІКТ (див. табл. 3.17).

Таблиця 3.17

Результати експертного оцінювання ролі ІКТ у процесі професійної підготовки майбутніх викладачів іноземних мов до і після формувального етапу

Рівні оцінки	Експериментальна група				Контрольна група			
	До		Після		До		Після	
	К-ть	У %	К-ть	У %	К-ть	У %	К-ть	У %
Ефективність форм і методів								
Високий	2	11,11	5	27,78	2	9,52	3	14,29
Середній	9	50,00	12	66,67	11	52,38	10	47,62

Продовження таблиці 3.17

Низький	7	38,89	1	5,56	8	38,10	8	38,10
Усього	18	100	18	100	21	100	21	100
Ефективність засобів навчання								
Високий	4	22,22	6	33,33	3	14,29	4	19,05
Середній	8	44,44	12	66,67	11	52,38	9	42,86
Низький	6	33,33	0	0,00	7	33,33	8	38,10
Усього	18	100	18	100	21	100	21	100
Уміння застосовувати ІКТ								
Високий	1	5,56	6	33,33	2	9,52	1	4,76
Середній	7	38,89	9	50,00	10	47,62	11	52,38
Низький	10	55,56	3	16,67	9	42,86	9	42,86
Усього	18	100	18	100	21	100	21	100
Загальні показники								
Високий	2	11,11	6	33,33	2	9,52	3	14,29
Середній	8	44,44	11	61,11	11	52,38	10	47,62
Низький	8	44,44	1	5,56	8	38,10	8	38,10
Усього	18	100	18	100	21	100	21	100

Джерело: розроблено автором

Після формувального етапу експерименту, що, як зазначалося вище, охоплював усіх суб'єктів професійної підготовки майбутніх викладачів іноземних мов, змінилося ставлення науково-педагогічних працівників експериментальної групи до інформаційно-комунікаційних технологій.

Зокрема, зросла оцінка ефективності форм і методів навчання, які вимагають застосування ІКТ: у експериментальній групі з 11,11 до 27,78% опитаних; оцінка ефективності відповідних засобів навчання: з 22,22% до 33,33%. Тобто, застосування викладачами у процесі викладання фахових дисциплін інформаційно-комунікаційних технологій дозволило їм переконатися у ефективності впливу на досягнення навчальних цілей.

Уміння застосовувати інформаційно-комунікаційні технології, за оцінками експертів, зросли в експериментальній групі на високому рівні до 33,33% опитаних; на середньому рівні – до 50% досліджуваних. У контрольній групі також спостерігається тенденція до зростання експертних оцінок щодо ефективності форм, методів, засобів, які побудовані на застосуванні ІКТ, Однак, ці зміни носять не такий стрімкий характер.

Таким чином, експертне опитування свідчить, що після формувального етапу експерименту викладачі, які брали участь у реалізації моделі бачать ефективність запропонованих інновацій та їх вплив на формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів.

Проведене дослідження не претендує на повноту розкриття проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Залишаються мало дослідженими питання оцінки впливу інформаційно-комунікаційних технологій на результативність процесу професійної підготовки студентської молоді; науково-методичного забезпечення процесу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов. Перспективи подальших досліджень професійної освіти вбачаємо у необхідності компаративного аналізу європейських і українських практик застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освітніх цілях.

Висновки до третього розділу

Описано програму педагогічного експерименту, спрямованого на перевірку гіпотези, що застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі професійної підготовки майбутніх викладачів іноземної мови сприятиме зростанню рівня їх комунікативної компетентності. Охарактеризовано завдання, етапи, методи експериментальної роботи, обґрунтовано його генеральну та вибірккову сукупності, експериментальну базу дослідження; визначено методи

діагностики сформованості комунікативної компетентності засобами інформаційно-комунікаційних технологій та їх зв'язок із системою критеріїв і показників.

Репрезентовано результати констатувального етапу експерименту, які визначають актуальний стан сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов: 18,10% учасників експериментальної групи та 19,01% досліджуваних контрольної групи володіють творчим рівнем комунікативної компетентності. Майже кожний третій досліджуваний студент (27,59% у експериментальній і 27,27% у контрольній групі) володіють репродуктивним рівнем комунікативної компетентності, який не дозволяє застосовувати творчі підходи до організації майбутньої професійної діяльності, характеризується відсутністю мотивації до оволодіння ключовими педагогічними компетентностями, не вміням застосовувати інформаційно-комунікаційні технології для розв'язання навчальних та професійних завдань, недостатністю сформованості знань, умінь, професійно важливих якостей майбутніх педагогів.

Розкрито етапи й напрями упровадження авторської моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний). Мотиваційний етап – етап створення позитивних установок на формування комунікативної компетентності у процесі професійного навчання; забезпечення позитивного емоційного психологічного клімату в навчальній та практичній діяльності студентів; створення відкритого комунікативного простору для особистого самовираження та презентації результатів своєї навчальної діяльності; формування ціннісного ставлення до майбутньої професії, усвідомлення ролі комунікативної компетентності, інтересу до оволодіння інформаційно-комунікаційними технологіями та їх використання у навчальній діяльності. Когнітивний етап – етап формування професійних знань, умінь, навичок, комунікативних, організаційних, рефлексивних здібностей та здатностей студентів; зокрема, на цьому етапі доцільним є формування окремих

глибоких знань студентів щодо сутності та змісту комунікативної діяльності викладачів іноземних мов, сфери педагогічного спілкування, способи взаємодії у конфліктних ситуаціях та методи формування конструктивної комунікативної взаємодії з різними учасниками професійного життя. Діяльнісний етап – етап набуття й рефлексії студентами фахового, соціального та комунікативного досвіду у ситуаціях професійної взаємодії, розвитку комунікативних умінь і навичок та їх апробації під час викладацької практики; аналізу сильних і слабких сторін власного рівня комунікативної компетентності та створення плану дій щодо їх корекції; презентація результатів наукової, пошукової, проектної діяльності за напрямками магістерських досліджень.

Основним інструментом упровадження моделі є авторський міждисциплінарний спецкурс «Інформаційно-комунікаційні технології у діяльності викладача іноземної мови». Мета курсу: формування професійної, комунікативної, технологічної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов через знання інформаційно-комунікаційних технологій та вміння їх застосовувати у педагогічній діяльності. Завдання: надати знання про сутність і характерологічні ознаки інформаційно-комунікаційних технологій в освіті; формувати вміння застосовувати інформаційно-комунікаційні технології для педагогічних цілей; набути досвід застосування інформаційно-комунікаційних технологій при викладанні іноземної мови; створити умови для професійного зростання студентів та формування у них високого рівня комунікативної компетентності. Тематичний зміст програми спецкурсу створювався нами з урахуванням вимог ЮНЕСКО щодо структури ІКТ-компетентності вчителів і вміщує такі теми: розуміння ролі інформаційно-комунікаційних технологій в освіті; навчальна програма з іноземної мови та її оцінювання засобами інформаційно-комунікаційних технологій; технічні і програмні засоби інформаційно-комунікаційних технологій в освіті; організація та управління освітнім процесом засобами інформаційно-комунікаційних технологій;

професійний розвиток викладача іноземної мови й інформаційно-комунікаційні технології.

Здійснено порівняння результатів констатувального й формувального етапів експерименту. Встановлено, що кількість студентів експериментальної групи з творчим рівнем комунікативної компетентності після формувального етапу з упровадження авторської моделі виріс з 18,10% до 26,72%. У контрольній групі досліджуваних кількість молоді з творчим рівнем комунікативної компетентності зросла незначно: з 19,01% до 19,83%, що відображає не стільки потенціал традиційної системи професійної підготовки, скільки окремі зміни, які характеризують установки або дії окремих студентів. Конструктивний рівень комунікативної компетентності у експериментальній групі виріс з 54,31% на констатувальному етапі до 62,94% після формувального етапу (у контрольній групі – з 53,72% до 55,38% учасників відповідно). Репродуктивний рівень комунікативної компетентності у експериментальній групі знизився до 10,34% досліджуваних, у контрольній групі до 24,79% молоді. Результати перевірено за допомогою критерію кутового перетворення Фішера; сформульовано висновок про ефективність реалізованої на формувальному етапі експерименту моделі.

Основні результати 3 розділу відображено в наукових працях автора: [61; 62].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено комплексний аналіз проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій, що уможливило формулювання таких загальних висновків:

1. Обґрунтовано теоретико-методологічні засади проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов та уточнено сутність базових понять дослідження. У методології досліджуваної проблеми представлено системний (загальнофілософський рівень), компетентнісний, комунікативний та лінгвокультурний (загальнонауковий рівень), а також ресурсний, діяльнісний та контекстний (конкретнонауковий рівень) підходи. На підставі теоретичного аналізу подано системні характеристики формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами ІКТ відповідно до провідних елементів у структурі ЗВО – цілей, змісту, форм і способів здобуття освіти, суб'єктів та об'єктів освітнього процесу, характеристик освітнього середовища та результату процесу професійної підготовки. Обґрунтовано висновок про формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов як складну динамічну відкриту систему.

З'ясовано зміст та сутність базових понять дослідження. Простежено взаємозв'язок поняття комунікативної компетентності з поняттям комунікації; обґрунтовано комунікативний зміст та інформаційно-технологічний компонент основних життєвих компетенцій, визначених Рекомендаціями Європарламенту та Євросоюзу. Поняття «формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов» визначено в дослідженні як складний багаторівневий і багатокомпонентний процес, результатом якого є сформована комунікативна компетентність майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

2. Представлено змістову структуру та складові комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов в єдності

цілемотиваційного, когнітивно-лінгвістичного, процесуально-технологічного та оцінно-рефлексивного компонентів. Обґрунтовано думку про використання в педагогічній науці кількох методологічних позицій для визначення структури комунікативної компетентності – традиційної (знання, уміння й навички комунікативної діяльності, а також мотивація до її здійснення), компетенційної (різноманітні групи компетенцій) та функціональної (комунікативна компетентність поділяється на компоненти залежно від їх функціонального навантаження). Структуру означеної компетентності представлено в поєднанні цілемотиваційного (відображає рівень зацікавленості студентів у подальшому зростанні власного рівня комунікативної компетентності, та у вмотивованому володінні сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями), когнітивно-лінгвістичного (представлений сукупністю системних знань та вмінь з іноземної мови та методики її викладання), процесуально-технологічного (окреслює основні професійні комунікативні вміння майбутніх викладачів іноземних мов, навички використання сучасних ІКТ у процесі навчання), рефлексивно-оцінного (визначає можливість рефлексії рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов із застосуванням засобів сучасних інформаційно-комунікаційних технологій) компонентів.

3. З'ясовано зміст та основні характеристики інформаційно-комунікаційних технологій як засобу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов. З цією метою обґрунтовано поняття інформації, навчання, комунікації, технології. Визначено низку основних завдань використання ІКТ як засобу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов (забезпечення особистісно-діяльнісного підходу в формуванні комунікативної компетентності, реалізація інтерактивних форм і методів навчання, зростання мотивації студентів у формуванні власної комунікативної компетентності, здійснення постійного контролю рівня сформованості комунікативної компетентності). Окреслено роль і значення мультимедійних технологій та програмних засобів навчання у процесі

формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов. З'ясовано переваги і недоліки основних програмних засобів формування комунікативної компетентності – систем комп'ютерного тестування, систем віртуального діалогу, комп'ютерних тренажерів, електронних підручників, мультимедійних словників та довідників, віртуальних лабораторій і кабінетів тощо.

4. Обґрунтовано критерії, показники та рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов. Ключовими (еталонними) критеріями результативності процесу професійної підготовки майбутніх викладачів іноземних мов обрано пізнавальний, мотиваційний та діяльнісний (з відповідними показниками). Охарактеризовано методику оцінки сформованості комунікативної компетентності студентів та охарактеризовано її рівні (творчий, конструктивний, репродуктивний).

Розроблено модель формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій як ідеальний образ педагогічної діяльності в поєднанні цільового, концептуального, організаційного, методичного й результативного блоків. Методика впровадження моделі передбачала формування високого рівня комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов. Охарактеризовано форми й методи упровадження означених підходів у процес професійної підготовки майбутніх викладачів іноземних мов. Розкрито етапи (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний) й напрями впровадження авторської моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний).

5. Здійснено експериментальну перевірку ефективності моделі за допомогою реалізації відповідної методики формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Репрезентовано результати констатувального та формувального етапів експерименту, здійснено їх порівняння. Встановлено, що кількість студентів експериментальної групи з творчим рівнем комунікативної компетентності після формувального етапу з упровадження авторської моделі зросла з 18,10% до 26,72%. У контрольній групі досліджуваних кількість молоді з творчим рівнем комунікативної компетентності зросла незначно: з 19,01% до 19,83%, що відображає не стільки потенціал традиційної системи професійної підготовки, скільки окремі зміни, які характеризують установки або дії окремих студентів. Кількість студентів конструктивного рівня комунікативної компетентності в експериментальній групі зросла з 54,31% на констатувальному етапі до 62,94% після формувального етапу (в контрольній групі – з 53,72% до 55,38% відповідно). Кількість студентів репродуктивного рівня комунікативної компетентності в експериментальній групі знизилася до 10,34%, у контрольній групі до 24,79%. Результати перевірено за допомогою критерію кутового перетворення Фішера; сформульовано висновок про ефективність реалізованої на формувальному етапі експерименту моделі та підтверджено висунуту гіпотезу шляхом упровадження відповідної методики.

Проведене дослідження не претендує на повноту розкриття проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Залишаються мало дослідженими питання оцінки впливу інформаційно-комунікаційних технологій на результативність процесу професійної підготовки студентської молоді; науково-методичного забезпечення процесу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов. Перспективи подальших досліджень професійної освіти вбачаємо у необхідності компаративного аналізу європейських і українських практик застосування інформаційно-комунікаційних технологій в умовах освітніх змін; розробці та впровадженні сучасних хмарних програмних продуктів для підготовки майбутніх викладачів; створенні новітніх

методик викладання іноземних мов з урахуванням потенціалу інформаційно-комунікаційних та комп'ютерних технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алфімов, В. М., 2009. Творча особистість: педагогічне моделювання. *Наукова скарбниця Донецчини*, [online] 1, с. 13-21. Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nsod/2009_1/Alfimov.pdf. [Дата звернення 10 березня 2019].
2. Амеліна, С. М., 2014. Методика формування лексичної компетенції майбутніх філологів. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля: Серія «Педагогіка і психологія»*, 2 (8), с. 131-135.
3. Афанасьєва, Н. А., 2010. Роль ситуативних задач в процессе обучения студентов высшей школы. *Вестник БГУ им. ак. И .Г. Петровского: Общая педагогика. Профессиональная педагогика. Психология. Частные методики*, 1. с. 38-40.
4. Ашиток, Н., 2015. Комунікативна компетентність педагога: структура, етапи формування. *Молодь і ринок*, 6 (125), с. 10-14.
5. Балл, Г. О. 2003. *Сучасний гуманізм і освіта. Соціально-філософські та психолого педагогічні аспекти*. Рівне: Молодість.
6. Барбелко, Н. С., 2015. *Виховання міжкультурної толерантності студентів коледжів у процесі вивчення іноземної мови*. Кандидат наук. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.
7. Барбіна, Є. С., 2011. Професійна підготовка фахівців у системі неперервної освіти: вузівський етап. *Педагогічні науки: збірник наукових праць*, 60, с. 177-180.
8. Баркасі, В. В., 2004. *Формування професійної компетентності в майбутніх учителів іноземних мов: автореф. дис. кандидата пед. наук. 13.00.04*. Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 21 с.
9. Бахтин, М. М. 1986. *К методологии гуманитарных наук. Эстетика словесного творчества*. Москва: Искусство.

10. Бачієва, Л. О., 2016. Експериментальне дослідження ефективності методики навчання основ наукових досліджень. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*, 50-51, с. 204-211.
11. Безкоровайна, О. В., Мороз, Л. В., 2012. Актуальні аспекти комунікативної компетенції студентів ВНЗ. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*: Серія Філологічна, вип. 25, с. 142-145.
12. Безлюдна, В. В., 2017. Методологічні основи професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 48, с. 51-55.
13. Безуглий, А. І., Бойчук, В. В., Уманець, В. О., 2018. Інформаційно-комунікаційні технології як інноваційний чинник удосконалення підготовки сучасного вчителя. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 52, с. 205-210.
14. Белкин, А. С. 1991. *Ситуация успеха. Как её создать*: книга для учителя. Москва: Просвещение.
15. Березан, В. І., 2015. Формування інформаційно-комунікаційної компетентності майбутніх соціальних педагогів засобами віртуального простору. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*, 2, с. 151-157.
16. Беспалько, В. П. 1977. *Основы теории педагогических систем: проблемы и методы психолого-педагогического обеспечения технических обучающих систем*: [монография]. Воронеж: Издательство Воронежского университета.
17. Беспалько, В. П. 1989. *Слагаемые педагогической технологии*. Москва: Педагогика.
18. Бесяк, О. М., 2011. Діяльнісний підхід до розвитку комунікативних якостей мовлення. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського*, 11-12, с. 76-81.

19. Библиотека авторефератов и диссертаций по педагогике, 2018. [online]. Режим доступу: <http://nauka-pedagogika.com/psihologiya-19-00-07/dissertaciya-psihologo-pedagogicheskoe-soprovozhdenie-razvitiya-kommunikativnoy-kompetentnosti-studenta-pedagogicheskogo-vuza#> [Дата звернення 13 червня 2019].
20. Биков, В. Ю., 2002. Теоретико-методологічні засади створення і розвитку сучасних засобів та е-технологій навчання. *Збірник наукових праць до 10-річчя АПН України*, ч. 2, с. 182-189.
21. Биков, В. Ю., Гуржій, А. М., Шишкіна, М. П., 2018. Концептуальні засади формування і розвитку хмаро орієнтованого навчально-наукового середовища закладу вищої педагогічної освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 50, с. 20-25.
22. Бідюк, Н. М., Олеськова, Г. Г., 2018. Застосування освітньої платформи Flexicare50+ у процесі підвищення кваліфікації сестринського персоналу Німеччини. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 52, с. 165-168.
23. Білецький, І. П., Кузь, О. М. 2005. *Філософія науки*: навчальний посібник. Харків: Харківський національний економічний університет.
24. Білодід, І. К., ред., 1974. *Академічний тлумачний словник (1970-1980)*. Київ: Наукова думка, 1970-1980.
25. Бірюков, В. В., 2008. Властивості інформації: кумулятивність, розсіювання, адекватність, достовірність та достатність. *Південноукраїнський правничий часопис*, 10, с. 201-204.
26. Блощинський, І. Г., 2001. Обґрунтування критеріїв і показників ефективності процесу формування адекватної самооцінки курсантів у навчальному процесі ВВЗО. *Наукові записки: Педагогіка і психологія*, вип. 4. с. 74-76.
27. Богдадюк, М. В., 2018. Методологічні підходи до дослідження професійної підготовки майбутніх фахівців народних художніх промислів. *Сучасні*

інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми, 52, с. 133-137.

28. Божович, Л. И., Благоннадежная, Л. В. ред., 1972. *Изучение мотивации поведения детей и подростков*. Москва: Педагогика.

29. Бондар, Л. В., Ісхакова, Н. Г., 2015. Рефлексія як основний компонент навчальної діяльності студентів. *Вісник Національного авіаційного університету: Педагогіка. Психологія*, 1 (6), с. 39-43.

30. Борисова, Ю. В. 2003. *Методологія та методи соціальних досліджень: навчальний посібник* Київ: ДЦССМ.

31. Брушлинский, А. В., 1996. *Субъект: мышление, учение, воображение*. Москва: Институт практической психологии.

32. Бубер, М., 1992. Проблема человека. *Философские науки*, 3. с. 65-82.

33. Букач, М. М., Попова, Т. С., Клименюк, Н. В. 2009. *Основи наукових досліджень у соціальній роботі: навчальний посібник*. Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили.

34. Вакалюк, Т. А., 2017. Аналіз вітчизняного досвіду використання хмарних технологій у навчальному процесі вищої школи. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 48, с. 83-96.

35. Варава, І. М., 2018. Особливості науково-дослідницької діяльності студентів як суб'єктів вищої освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 52, с. 247-250.

36. Васянович, Г. П., 2018. Духовні смисли використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчально-виховному процесі. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 50, с. 30-34.

37. Вдовін, В. В., 2007. Комунікативний підхід як оптимальний засіб вивчення іноземної мови у ВНЗ. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*, 586, с. 15–20.
38. Вербицкий, А. А., 1991. *Активное обучение в высшей школе: контекстный подход*: Метод. пособие. Москва: Высшая школа.
39. Вереїтіна, І. А., 2012. Віртуальність в освітньому середовищі. *Вища освіта України*, 3, с. 96-98.
40. Вереїтіна, І. А., Попель, О. В., Добровольська, Н. Л., 2018. Розвиток іншомовних комунікативних навичок в умовах інтерактивного освітнього середовища. *Інформаційні технології в освіті*, 2, с. 27-39.
41. Вітвицька, С. С. 2003. *Основи педагогіки вищої школи*: методичний посібник. Київ: Центр навчальної літератури.
42. Вітвицька, С. С., 2016. Теоретичні і методичні засади педагогічної підготовки магістрів в умовах ступеневої освіти. В: О. А. Дубасенюк, ред. *Акмедосагнення науковців Житомирської науково-педагогічної школи*: монографія. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, с. 302-347.
43. Вішнікіна, Л. П., 2008. Педагогічне моделювання як основа проектування освітніх процесів. *Імідж сучасного педагога*, 7-8, с. 86-87.
44. Віщенко, О., 2017. Творчість як фактор формування професійної компетентності майбутніх модельєрів-перукарів. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*, 2(1), с. 100-107.
45. Власенко, О. М., 2014. Специфіка викладання спецкурсу «Методика педагогічного експерименту». В: О. А. Дубасенюк, ред. *Професійна педагогічна освіта: становлення і розвиток педагогічного знання*: монографія. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, с. 380-396.
46. Возняк, С., 2018. Діяльнісно-комунікативна парадигма як методологічна основа аналізу освітнього процесу. *Проблеми гуманітарних наук. Серія: Філософія*, 39, с. 46-57.

47. Волобуєва, О. Ф., 2011. Творча компетентність викладача вищої школи: психологічний аспект. *Вісник Національної академії державної прикордонної служби України. Серія: Психологічні науки*, [online] Режим доступу: file:///C:/Users/1/Downloads/Vnadps_2011_4_30.pdf [Дата звернення 01 листопада 2018].
48. Вторникова, Ю. С., 2011. Комунікативна компетентність у структурі ключових компетентностей громадян Європи. *Витоки педагогічної майстерності: збірник наукових праць*, [online] с. 88-93. Режим доступу: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/344/1/Vtornik%5B1%5D.pdf> [Дата звернення 16 грудня 2018].
49. Вятютнев, М. Н., 1986. Традиции и новации в современной методике преподавания русского языка. *Научные традиции и новые направления в преподавании русского языка и литературы: доклады Советской делегации*. Москва: Русский язык, с. 78-90.
50. Гайдученко, Л. В., 2010. Формування лінгвокультурної компетенції студентів в процесі вивчення іноземних мов на матеріалі афористичних та пареміологічних текстів. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*, вип.17, с. 90-98.
51. Галецький, С. М., Галецька, Т. І., 2018. Дистанційне навчання як елемент інформаційно-комунікаційних технологій в освіті. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини*, вип. 1, с. 54-62.
52. Галецький, С. М., Галецька, Т. І., 2018. Основні переваги та недоліки електронного навчання (E-learning). *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка*, вип. 167, с. 176-180.
53. Галецький, С. М., 2018. Інформаційно-комунікаційні технології як ефективний інструмент в освітньому середовищі. В: *Сучасні технології в умовах освітньої парадигми інформаційно-комунікативного суспільства: збірник*

матеріалів Міжнародної науково-практичної мультидисциплінарної інтернет-конференції. Запоріжжя: Запорізька державна інженерна академія, с. 151-153.

54. Галецький, С. М., 2018. Історія розвитку дистанційної освіти у світі. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*, 1, с. 11-16.

55. Галецький, С. М., 2019. Інформаційні технології у навчанні. В: *Інформатика, інформаційні системи та технології: тези доповідей шістнадцятої всеукраїнської конференції студентів і молодих науковців*. Одеса: Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського, с. 78-80.

56. Галецький, С. М., 2019. Інформаційно-комунікаційні технології як засіб інтенсифікації вивчення іноземної мови. В: *Модернізація та наукові дослідження: парадигма інноваційного розвитку суспільства і технологій: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції*. Київ: Інститут інноваційної освіти, с. 16-18.

57. Галецький, С. М., 2019. Компетентність як основа професійності викладача іноземних мов. В: *Актуальні проблеми вищої професійної освіти: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції*. Київ: Національний авіаційний університет, с. 30-31.

58. Галецький, С. М., 2019. Комунікативна компетентність майбутніх викладачів іноземних мов як предмет наукових досліджень. *Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету «Інноватика у вихованні»*, вип. 9, с. 327-338.

59. Галецький, С. М., 2019. Критерії, показники та рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 6 (90), с. 24-37.

60. Галецький, С. М., 2019. Основні педагогічні цілі використання інформаційно-комунікаційних технологій у системі освіти. В: *Цифрові інформаційно-комунікаційні технології в освіті: досвід і виклики: матеріали I*

Всеукраїнської науково-практичної конференції. Острог: Вид-во НУ «Острозька академія». с. 30-31.

61. Галецький, С. М. 2019. Особливості апробації моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій на формувальному етапі експерименту. *Znanstvena misel*, 2 (35), с. 51-54.

62. Галецький, С. М., 2019. Особливості організації експериментального дослідження формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій. В: *Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи*: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. Суми: Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка. Том 2, с. 47-51.

63. Галецький, С. М. 2019. Особливості підходів до проектування структури комунікативної компетентності фахівців. *Znanstvena misel*, 2 (32), с. 39-41.

64. Гез, Н. И., 1985. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований. *Иностранные языки в школе*, 2, с. 17-24.

65. Гершунский, Б. С. 1998. *Философия образования: учебное пособие*. Москва: Московский психолого-социальный институт.

66. Гладунський, В. Н. 2011. *Системний підхід до розроблення і прийняття управлінського рішення (логіко-педагогічні аспекти)*: [монографія]. Київ: УБС НБХ.

67. Головань, М. С., 2008. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду. *Вища освіта України*, 3, с. 23-30.

68. Гончаренко, С. У. 1997. *Український педагогічний словник*. Київ: Либідь.

69. Гончаренко, С. У. 2003. *Педагогические исследования: содержание, организация, обработка результатов*. Москва: Издательский центр АПО.

70. Гончаренко, С. У. 2010. *Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям*. Вінниця: ТОВ фірма «Планер».

71. Гончаренко, С. У., Кушнір, В. Г., 2002. Методологія як важливий складник наукового дослідження в педагогіці. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*: збірник наукових праць, вип. 4, с. 15-22.
72. Горбунова, В. В., 2005. До проблеми методологічних засад експерименту в психології. *Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*, вип. 26, в 4-х томах, том 1, с. 383-386.
73. Гордієнко, В. І. , Копець, Л. В., 2002. Основні проблеми дослідження професіогенезу особистості в сучасній психології. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. Соціологічні науки. Т. 20, с. 59-64.
74. Гуревич, Р. С., Опушко, Н. Р., Поліщук, А. С., 2018. Професійна освіта: тенденції розвитку в ХХІ столітті. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 52, с. 5-11.
75. Гуржій, А. М., 2000. Методологія критеріїв оцінювання. *Освіта України*, 44-45.
76. Давыдов, В. В. 1996. *Теория развивающего обучения*. Москва: ИНТОР.
77. Дахин, А. Н. 2005. *Педагогическое моделирование*: [монография]. Новосибирск: НИПКиПРО.
78. Дичківська, І. М. 2004. *Інноваційні педагогічні технології*: навчальний посібник. Київ: Академвидав.
79. Дмитрієва, М. М. 2012. *Жіночий кіноклуб*: методичні рекомендації. Київ: БО «Київський інститут гендерних досліджень».
80. Добровольська, Н. В., 2018. Методика використання інформаційних технологій при розв'язанні оптимізаційних задач. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 52, с. 290-296.
81. Дубаков, А. В., 2009. *Формирование коммуникативной компетентности студентов педвуза посредством ситуативных задач*: автореф. дисс. кандидата

пед. наук. 13.00.08. ГОУ ВПО «Шадринский государственный педагогический институт», 24 с.

82. Дубас, О. П., 2010. Інформаційно-комунікаційний простір – поняття, сутність, структура. *Сучасна українська політика*, вип. 19, с. 223-232.

83. Дубасенюк, О. А., 2012. *Методологія, методика і методи організації науково-педагогічних досліджень*. В: Д. В. Чернілевський, ред. *Методологія наукової діяльності: навчальний посібник*, вид. 3-тє, переробл. Вінниця: Нілан-ЛТД, с. 216-241.

84. Дубасенюк, О. А., Вознюк О. В. 2011. *Концептуальні підходи до професійно-педагогічної підготовки сучасного педагога*. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка.

85. Дутка, У. Т., 2017. Співвідношення понять «готовність до професійної діяльності» та «професійна компетентність» у сучасній педагогічній парадигмі. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету: педагогічні науки*, вип. 79 (3), с.126-130.

86. Емельянов, Ю. Н. 1995. *Теория формирования и практика совершенствования коммуникативной компетентности*. Москва: Просвещение.

87. Євдокімова-Лисогор Л. А., 2013. *Комунікативний підхід щодо вивчення іноземної мови* [online]. Режим доступу: http://confcontact.com/2013_06_07/15_Evdokimova_Lisogor.html [Дата звернення 28 серпня 2018].

88. Єріна, А. М. 2004. *Методологія наукових досліджень: навчальний посібник*. Київ: МОН.

89. Жилкина, Д. Н., 1992. Решение коммуникативных проблем в процессе обучения иностранным языкам. *ИЯШ*, 1.

90. Жосан, О. Е. 2008. *Педагогічний експеримент: навчально-методичний посібник*. Кіровоград: Видавництво КОППО ім. В. Сухомлинського.

91. Жуков, Ю. М., Петровская, Л. А., Растянников, П. В. 2007. *Диагностика и развитие компетентности в общении: спецпрактикум по социальной психологии*. Москва: Академия.
92. Жуковський, В. М., Галецький, С. М., 2018. Особливості сучасного дистанційного навчання: потенціал та нові можливості використання. *Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка*: Серія «Педагогіка», 6/38, с. 154-165.
93. Жуковський, В. М., Галецький, С. М., 2018. Роль інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі студентів ВНЗ. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 50, с. 270-274.
94. Заброцький, М. М., 2007. Технологія розвитку комунікативної компетентності вчителя. *Практична психологія та соціальна робота*, 1, с. 28-32.
95. Загвязинский, В. И., Агафонов, Р. 2005. *Методология и методы психолого-педагогического исследования: учебное пособие для студентов высших учебных заведений*. 2-е издание, стереотипное. Москва: Издательский центр «Академия».
96. Законодавство України. 2006. *Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 року*. [online] Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975 [Дата звернення 02 червня 2019].
97. Захаров, В. П., Хрящева, Н. Ю. 1989. *Социально-психологический тренинг: учебное пособие*. Луганск: Прогрес.
98. Зверєва, Н. Л., 2017. Структурні компоненти педагогічної комунікативної компетентності вчителя початкових класів. *Педагогіка та психологія*, вип. 58, с. 15-19.
99. Зеер, Э. Ф., Павлова, А. М., Сыманюк, Э. Э. 2005. *Модернизация профессионального образования: компетентностный подход*. Москва: Московский психолого-социальный институт.

100. Зимняя, И. А. 2001. *Лингвopsиxология речевой деятельности*. Москва: Московский психологo-социальный институт, Воронеж: НПО «МОДЭК».
101. Зимняя, И. А., 2003. Ключевые компетентности – новая парадигма результатов образования. *Высшее образование сегодня*, 5, с. 3-7.
102. Зимняя, И. А. 2004. *Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании*. Москва: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов.
103. Зубов, А. В., Зубова, И. И. 2004. *Информационные технологии в лингвистике: учебное пособие для студентов лингвистических факультетов высших учебных заведений*. Москва: Академия.
104. Зязюн, І. А., 2002. Філософія педагогічної діяльності у професійній освіті. *Діалог культур: Україна у світовому контексті: філософія освіти*: зб. наук. пр., Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України, вип. 8, с. 4-14.
105. Иващенко, В. П., Башков, Е. А., Швачич, Г. Г., Ткач, М. А. 2012. *Современные коммуникационные технологии в модульных многопроцессорных системах*: [монография]. Днепропетровск: ІМА-пресс.
106. Зязюн, І. А. 2004. *Педагогічна майстерність*. Київ: Вища школа.
107. Ильин, Е. П. 2000. *Мотивация и мотивы*. СПб: Издательство «Питер».
108. Ильина, Т. А. 1972. *Структурно-системный подход к организации обучения*. Москва: Знание.
109. Институт ЮНЕСКО по информационным технологиям в образовании, 2011. *Структура ИКТ-компетентности учителей. Рекомендации ЮНЕСКО*. [online] Режим доступа: [http:// iite.unesco.org/pics/publications/ru/files/3214694.pdf](http://iite.unesco.org/pics/publications/ru/files/3214694.pdf) [Дата звернення 16 грудня 2018].
110. Инханян, Н. Б., 1995. Лингвистические основы формирования в языковом педагогическом вузе лингвосоциокультурной компетенции. *Иноземні мови*, 3–4, с. 69-74.

111. Исмагилова, Ф. С., 2000. К проблеме психологического анализа профессионального опыта. *Вестник Московского университета: Серия 14: Психология*, 2, с. 16-27.
112. Кан-Калик, В. А., 1985. *Педагогическая деятельность как творческий процесс (эмоционально-коммуникативные аспекты педагогического творчества)*. Доктор наук. Ленинградский государственный педагогический институт имени О. И. Герцена.
113. Кан-Калик, В. А. 1987. *Учителю о педагогическом общении*: книга для учителя. Москва: Просвещение.
114. Карпова, Л. Г., 2004. *Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи*: автореф. дис. кандидата пед. наук. 13.00.04. Харківський державний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди, 20 с.
115. Кастельс, М. 2007. *Інтернет-галактика. Міркування щодо інтернету, бізнесу і суспільства*. Київ: Ваклер.
116. Катаев, С. Г., Лобода, Ю. О., Хомякова, Е. А., 2009. Индикаторный метод оценивания компетенций. *Вестник ТГПУ*, вып. 11 (89), с. 70-73.
117. Каткова, В. П., 2010. Комунікативні якості студентів-менеджерів: аспект професійної підготовки майбутнього фахівця. *Наука і освіта*, 7, с. 111-11.
118. Кириленко, Н. М., Кириленко, В. В., 2017. Формування комунікативної культури вчителя іноземної мови за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 48, с. 129-132.
119. Клак, І. Є., 2015. *Формування професійної комунікативної компетентності в майбутніх учителів-філологів у процесі вивчення фахових дисциплін*. Кандидат наук. Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка.
120. Клак, І. Є., 2017. Критерії, показники та рівні сформованості професійної комунікативної компетентності майбутніх учителів англійської мови. *Наукові*

записки Національного університету «Острозька академія»: Серія: Філологічна, вип. 64(1), с. 165-168.

121. Клепіков, О. І., Кучерявий, І. Т. 1996. *Основи творчості особи*: навчальний посібник. Київ: Вища школа.

122. Клепко, С. Ф. 2006. *Філософія освіти в Європейському контексті*. Полтава: ПОІППО.

123. Клименюк, О. В. 2006. *Технологія наукового дослідження*: авторський підручник. Київ: ТОВ «Вид-во «Аспект-Поліграф».

124. Кліш, П.А., Хом'як, А. П., 2017. Комунікативні вміння й навички як важлива складова професіоналізму педагога. *Педагогічний пошук*, 3, с. 15-18.

125. Ключові компетентності для навчання впродовж життя 2018 – Цифрова компетентність, 2018. *Дистанційне та змішане навчання інформатики*. [online] (Останнє оновлення 17 січня 2018) Режим доступу: <http://dystosvita.blogspot.com/2018/01/2018.html> [Дата звернення 30 лютого 2019].

126. Кобзар, Н., 2010. Поняття «компетентність», «компетенція» і «готовність до діяльності» в сучасній освітній парадигмі. *Науковий вісник Донбасу*, [online] 3. Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe [Дата звернення 12 серпня 2019].

127. Коваль, Л. В. 2009. *Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи: технологічна складова*: [монографія]. Донецьк: Юго-Восток.

128. Коваль, О. П., 2017. Комунікативна особистість як продукт і носій лінгвокультури. *Науковий блог Національного університету «Острозька академія»*, [online]. Режим доступу: <https://naub.ua.edu.ua/2017/%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%> [Дата звернення 29 вересня 2018].

129. Ковальчук, В. А., 2013. Становлення системного підходу дослідження педагогічних об'єктів та явищ. В: *Дослідницький компонент у діяльності загальноосвітніх навчальних закладів та позашкільних закладів освіти*:

- ретроспектива і перспектива*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 21 листопада 2013 року, Київ: Інститут обдарованої дитини, с. 32-38.
130. Ковтун, О. В., 2009. Мовленнєва діяльність як категорія лінгводидактики. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського*, вип. 1-2, с. 103-112.
131. Когут, І. В., 2015. *Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя*. Кандидат наук. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка.
132. Когут, І. В., 2015. *Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності вчителя*: автореф. кандидата пед. наук. 13.00.04. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, 20 с.
133. Колесников, О. В. 2011. *Основи наукових досліджень*: навчальний посібник. 2-ге вид., випр. та доп. Київ: Центр учбової літератури.
134. Кондратенко, Н. І., 2018. *Методика формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології*. Кандидат наук. Київський університет імені Бориса Грінченка.
135. Коношевський, Л. Л., 2017. Використання ІКТ у навчальному процесі як засобу підвищення доступності та якості освітніх послуг. *Сучасні інформаційні технології а інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 48, с. 139-143.
136. Корж, В. В., 2008. Роль мультимедійних технологій у навчанні іноземної мови. [online] Режим доступу: http://www.confcontact.Com/2008oktInet_tezi/iy_korzh.htm [Дата звернення 15 грудня 2018].
137. Коржуев, А. В., Попков, В. А. 2008. *Научное исследование по педагогике. Теория, методология, практика*: учебное пособие для вузов. Москва; Трикста: Академический Проект.
138. Корніяка, О. М., 2009. Вивчення розвитку комунікативної компетентності студентів. *Психолінгвістика*: збірник наукових праць ДВНЗ «Переяслав-

Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди», вип. 3, с. 60-69.

139. Корніяка, О. М., 2009. Сучасні підходи до вивчення комунікативної компетентності особистості. *Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім.І. Огієнка*, вип. 3, с. 294-316.

140. Косенко, Ю. В. 2011. *Основи теорії мовної комунікації: навчальний посібник*. Суми: СумДУ.

141. Кремень, В. Г., 2018. Ціннісний вимір буття людини в синергії комунікацій. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 50, с. 6-13.

142. Кремень, В., Ільїн, В., 2014. Креатив філософії освіти в синергії сучасного знання. В: В. О. Огнев'юк, ред. *Філософія освіти: хрестоматія: навчальний посібник для студентів ВНЗ*. Київ: Київський.

143. Крушельницька, О. В. 2009. *Методологія та організація наукових досліджень: навчальний посібник*. Київ: Кондор.

144. Кузьміна, М. В., Пивоварова, Т. С., Чупраков, Н. И. 2013. *Облачные технологии для дистанционного и медиаобразования: учебно-методическое пособие*. Киров: Изд-во КОГОАУ ДПО (ПК).

145. Кузьміна, І. П., 2008. Використання сучасних інформаційних технологій на заняттях з іноземної мови. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка: збірник наукових праць*, [online] 3(24). Режим доступу: http://novyn.kpi.ua/2008-3/05_Kuzmina.pdf [Дата звернення 05 червня 2019].

146. Куликова, Л. Н., 2008. Тест-опросник «Социально-коммуникативной компетентности». В: Л. Н. Куликова, ред. *Исследование гуманитарной культуры студентов: сборник диагностических методик*. Хабаровск: Тихоокеанский государственный университет, с. 24-30.

147. Курило, В. С., 1999. Моделювання системи критеріїв оцінки розвитку освіти в регіоні. *Педагогіка і психологія*, 2, с. 35-39.

148. Кухта, І. В., 2008. Іншомовна компетентність у контексті формування комунікативної культури студентів у процесі вивчення іноземної мови. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*, 4(29), с. 27-32.
149. Кучерява, О. А., 2008. *Формування дискурсивної компетенції студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів*. Кандидат наук. Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського.
150. Кэмпбелл, Д. 1996. *Модели экспериментов в социальной психологии и прикладных исследованиях*. СПб: Социально-психологический центр.
151. Левинас, Э. 2006. *Путь к Другому (Сборник статей и переводов, посвященный 100-летию со дня рождения Э. Левинаса)*. СПб.: Изд-во С.-Петербургского университета.
152. Лемак, М. В., Петрище, В. Ю. 2011. *Психологу для роботи. Діагностичні методики*: збірник. Ужгород: Вид-во О. Гаркуші.
153. Леонтьев, А. А. 1979. *Педагогическое общение*. Москва: Знание.
154. Леонтьев, А. А. 2005. *Деятельность. Сознание. Личность*. Москва: Смысл.
155. Линенко, А. 1995. *Педагогічна діяльність і готовність до неї*. Одеса: ОКФА.
156. Лисовенко, Н. Н., Белова, И. С., Викторов, В. В., Савчук, Л. Н. ред., 2014. *Информационно-программная поддержка адаптивного онлайн-обучения: [монография]*. Днепропетровск: «Герда».
157. Лодатко, Є. О., 2010. Моделювання в педагогіці: точки відліку. *Е-журнал «Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку»*, [online] Режим доступу: http://intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_emagazine_pedagogical_science_vypuski [Дата звернення 17 квітня 2019].
158. Макаренко, В. І., Макаренко, О. В., Макаренко, К. С., 2015. Формування творчої компетентності майбутніх лікарів на заняттях з біофізики. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 3 (47), с. 397-406.
159. Максименко, С. Д. 1998. *Психологія в соціальній та педагогічній практиці: методологія, методи, програми, процедури*. Київ: Наукова думка.

160. Малафійк, І. В., 2007. *Теорія та методика формування системності знань у старшокласників*: автореф. дис. доктора пед. наук. 13.00.09. Рівненський державний гуманітарний університет, 47 с.
161. Маркова, А. К. 1983. *Формирование мотивации учения в школьном возрасте*: пособие для учителя. Москва: Просвещение.
162. Маркова, А. К., Матис, Т. А., Орлов, А. Б. 1990. *Формирование мотивации учения*: книга для учителя. Москва: Просвещение.
163. Мартиненко, Н. С., Кипиченко, С. М., 2012. Сучасні підходи до формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкової школи. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки: педагогічні науки*, 14, с. 85-89.
164. Матукова, Г., 2012. Розвиток професійної компетентності майбутніх фахівців до підприємницької діяльності в умовах ВНЗ. *Витоки педагогічної майстерності*, вип. 10, с. 186-192.
165. Машбиц, Е. И. 1987. *Психологические основы управления учебной деятельностью*. Київ: Вища школа.
166. Мельникова, Л. А., Попова, О. Н., 2015. Содержательные аспекты контекстного подхода. *Таврический научный обозреватель*, 5, с.43-49.
167. Методичні рекомендації щодо впровадження STEM-освіти у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах України на 2017/2018 навчальний рік. Лист ІМЗО № 21.1/10-1470 від 13.07.17 року, 2017. *Інститут модернізації змісту освіти*. [online] (Останнє оновлення 13 липня 2017) Режим доступу: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/56880/ [Дата звернення 17 вересня 2018].
168. Микитюк, С. О., 2013. Ресурсний підхід як основа розвитку потенціалів особистості майбутнього вчителя. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 8 (34), с. 235-243.
169. Міщенко, М. М., 2012. Філософські основи сучасної освіти (до проблеми гуманітаризації / гуманізації освітнього процесу). *Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПІ»*:

зб. наук. пр. Темат. вип.: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства, 31, с. 89-95.

170. Морська, Л. І. 2008. *Інформаційні технології у навчанні іноземних мов: навчальний посібник*. Тернопіль: Астон.

171. Нагорна, Н. В., 2007. Формування у студентів понять компетентності й компетенції. *Виховання і культура*, 1-2 (11-12), с. 266-268.

172. Назарчук, А. В. 2009. *Теория коммуникации в современном обществе*. Москва: Прогресс-Традиция.

173. Насонова, Н. А., 2008. Практика та перспективи використання комп'ютерних технологій та Інтернет в навчальному процесі при вивченні іноземної мови. *Internet and Informational Technologies in Education*, Вінниця: Вінницький державний технічний університет, с. 117-119.

174. Невмержицька, О. В., Пагута, М. В., 2018. Самоосвітня діяльність майбутніх фахівців в умовах інформаційного суспільства. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 52, с. 360-363.

175. Нестерова, И. Н., 2007. *Формирование коммуникативной компетентности у студентов педвуза средством решения ситуативных коммуникативных педагогических задач*. Кандидат наук. Российский государственный педагогический университет им. А. И. Герцена.

176. Нечипорук, О. В., 2014. Іншомовна компетентність як передумова професійного розвитку педагога. *Педагогічний пошук*, 2 (82), с. 16-19.

177. Ничкало, Н. Г., 2009. Праця й професійний розвиток особистості: міждисциплінарний аспект. В: *Професійне становлення особистості: проблеми й перспективи*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, Хмельницький, Україна, 22-24 жовтня 2009 р., с. 31-36.

178. Ничкало, Н. Г., 2018. Педагогіка медіальна у контексті міждисциплінарності. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 50, с. 13-20.

179. Ніколаєва, С. Ю. ред., 2003. *Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання*. Київ: Ленвіт.
180. Новиков, А. М. 2003. *Как работать над диссертацией: пособие для начинающего педагога-исследователя*. Москва: Издательство «Эгвес».
181. Носенко, Є., Коротков, В., Матюшкін, М., 2014. Системний підхід в освіті. *Нова педагогічна думка*, 3, с. 45-47.
182. Овчарук, О. В. ред., 2004. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики*. Київ: К.І.С.
183. Овчарук, О. В., 2004. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти. В: О. В. Овчарук, ред. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики*. Київ: К.І.С., с. 6-15.
184. Омельчук, С., 2006. Формування мовленнєво комунікативних умінь у процесі вивчення синтаксису. *Дивослово*, 9, с. 2-5.
185. Оська, С. А., 2010. *Психолого-педагогической сопровождение развития коммуникативной компетентности студента педагогического вуза*. Кандидат наук. Мордовский государственный педагогический институт им. М. Е.Евсевьева.
186. Павленко, В. В., 2004. Ресурсно-стильовий комплекс методів управління стресовими ситуаціями. *Наука і освіта*, 6/7, с. 202-205.
187. Павлик, Н. П., 2016. Зміст і програма експертного оцінювання ролі неформальної освіти у фаховій підготовці майбутніх соціальних педагогів. *Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка*, 1 (83), с. 102-106.
188. Павлик, Н. П., 2018. Технології, методики, методи та техніки неформальної освіти. В: Н. А. Сейко, ред. *Сучасні соціальні технології в освіті: колективна монографія*. Житомир: Вид. О. О. Євенок, с. 148-193.
189. Павлішак, О., 2014. Комунікативна компетенція у підготовці вчителя іноземної мови. *Молодь і ринок*, 5, с. 71-75.

190. Пассов, Е. И., 2001. *Коммуникативный метод обучения иноязычной речи*. Москва.
191. Патрикеєва, О. О., Лозова, О. В., Горбенко, С. Л., Буркіна, Н. С. 2017. *СТЕМ-освіта: проблеми та перспективи*: анотований каталог. Київ: ДНУ «ІМЗО».
192. Перегудов, Ф. И., Тарасенко, Ф. П. 1989. *Введение в системный анализ*: учебное пособие для вузов. Москва: Высшая школа.
193. Підгурська, В. Ю., 2006. Удосконалення комунікативно-мовленнєвих умінь майбутніх учителів початкових класів у процесі проходження педагогічної практики. *Вісник Глухівського державного педагогічного університету*, 8, с. 179-182.
194. Підласий, І. П. 2010. *Продуктивний педагог. Настільна книга вчителя*. Харків: Вид. група «Основа».
195. Піковець, Н., 2011. Формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів засобами соціально-психологічного тренінгу. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*, 4 (Ч. 2), с. 191-198.
196. Подзигун, О. А., Петрова, А. І., Ігнатова, О. М., Клос, Н. С., 2018. Інформаційні технології як засіб інтенсифікації вивчення іноземної мови для професійного спілкування. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 52, с. 389-393.
197. Полонський, В. М., 2015. *Критерії оцінки якості й методи визначення новизни результатів науково-педагогічних досліджень*. [online] Хелпикс.Орг – Інтернет поморник. Режим доступу: <https://helpiks.org/5-99482.html> [Дата звернення 12 листопада 2019].
198. Пометун, О. І., 2004. Запровадження компетентнісного підходу – перспективний напрям розвитку сучасної освіти. *Вісник програм шкільних обмінів*, [online] 22. Режим доступу: http://visnyk.iatp.org.ua/visnyk/issue_artikle;22;0/32k [Дата звернення 12 листопада 2018].

199. Пометун, О. І., Овчарук, О. В. ред., 2004. *Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентісного підходу в українській освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики*. Київ: К.І.С.
200. Пометун, О. І., Пироженко, Л. В. 2004. *Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: науково-методичний посібник*. Київ: Видавництво А. С. К.
201. Пометун, О., 2017. *Що таке таксономія Блума і як вона працює на уроці*. [online] Освітня платформа «Критичне мислення». Режим доступу: <http://www.criticalthinking.expert/usi-materialy/shho-take-taksonomiya-bluma-i-yak-vona-pratsyuue-na-urotsi/> [Дата звернення 21 січня 2019].
202. Потюк, І., 2012. Комунікативна компетенція як невід’ємна складова навчально-виховного процесу. *Молодь і ринок*, 1 (84), с. 128-132.
203. Почепцов, Г. Г., 1999. *Теорія комунікації*. 2-е вид., доповнене. Київ: Видавничий центр «Київський ун-т».
204. Поясок, Т. Б., Сисоєва, С. О. ред., 2009. *Система застосування інформаційних технологій у професійній підготовці майбутніх економістів: [монографія]*. Кременчук: ПП Щербатих О. В.
205. Прищак, М. Д., Мацко, М. А. 2012. *Психологія*. Ч. 1. Вінниця: ВНТУ.
206. Проворова, Є. М., 2008. *Методичні засади формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя музики: автореф. дис. кандидата пед. наук*. 13.00.02. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 20 с.
207. Прокопова, О. П., 2011. Формування технологічної культури майбутніх педагогів. *Педагогічна освіта: теорія і практика*, [online] 9, с. 68-72. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2011_9_13 [Дата звернення 04 травня 2019].
208. Пшенична, О. С., 2018. Інформатична компетентність як складова сучасного педагогічного дослідження. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 50, с. 360-364.

209. Равен, Дж. 2002. *Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация*. Москва: Когито-Центр.
210. Радишевська, М. М., 2015. *Формування інтерактивних компетентностей майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей в процесі професійної підготовки*. Кандидат наук. Житомирський державний університет ім. І. Франка.
211. Рахманов, И. В. ред., 1972. *Основные направления в методике преподавания иностранных языков в XIX – XX вв.* Москва: Педагогика.
212. Рогов, Е. И. 1996. *Настольная книга практического психолога в образовании: учебное пособие* Москва: Владос.
213. Родигіна, І., 2005. Діяльнісний підхід до формування базових компетентностей учнів. *Зміст, форми і методи навчання*, 1, с. 34-36.
214. Руденский, Е. В. 1997. *Социальная психология: курс лекций*. Москва: ИНФРА-М; Новосибирск: НГАЭиУ.
215. Рудинский, И. Д., Клеандрова, И. А., 2003. Как оценить объективность контроля знаний. *Педагогическая диагностика*, 3, с. 109-116.
216. Рурік, Г. Л., 2011. Комуникативна компетентність як складова професійної майстерності учителя та засіб побудови гуманних взаємин між учасниками навчально-виховного процесу. В: С. І. Якименко, ред. *Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах вищого навчального закладу: наук. посібник*. Київ: Видавничий дім «Слово», с. 344-380.
217. Сав'юк, Л. О., Войченко, О. П., 2016. Впровадження інноваційної моделі освітньої системи шляхом залучення молоді до масових відкритих онлайн курсів. *Інформаційні технології в освіті*, 1, с. 114-125.
218. Сагач, Г. М. 2000. *Слово животворящее (духовні засади педагогічної риторики)*: навчальний посібник з педагогічної риторики для вищих і середніх навчальних закладів України. Київ: Пошук.
219. Садовий, М., 2012. Особливості педагогічного експерименту у дисертаційних дослідженнях. *Наукові записки Кіровоградського державного*

педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер.: Педагогічні науки, вип. 106, с. 110-120.

220. Садовский, В. М. ред., 1969. *Исследования общей теории систем*. Москва: Прогресс.

221. Самборська, Н. В., 2018. *Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх фахівців зі спеціальності «Медсестринство» у процесі вивчення гуманітарних дисциплін*: автореф. дис. кандидата пед. наук. 13.00.04. Житомирський державний університет імені Івана Франка.

222. Самборська, Н. М., 2018. *Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх фахівців зі спеціальності «Медсестринство» у процесі вивчення гуманітарних дисциплін*. Кандидат наук. Житомирський державний університет імені Івана Франка.

223. Селевко, Г., 2004. Компетентности и их классификация. *Народное образование*, 4, с. 138-143.

224. Семенов, И. Н., Степанов, С. Ю., 1983. Рефлексия в организации творческого мышления и саморазвития личности. *Вопросы психологии*, 2, с. 35-42.

225. Сергеева, З. П., 2010. Забезпечення розвитку комунікативної компетентності студентів в процесі організації занять психотренінгу комунікативності. В: *Проблеми становлення та самореалізації творчої особистості майбутніх фахівців гуманітарного спрямування: зміст, форми та методи підготовки*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 14-15 травня 2010 р., Хмельницький: ХНУ, с. 56-71.

226. Сергієнко, Н. Ф., 2011. *Професійна компетентність сучасного вчителя*. [online] Режим доступу: <http://tme.umo.edu.ua/docs/5/11sercmt.pdf>. [Дата звернення 24 липня 2019].

227. Сидоренко, Е. В. 2000. *Методы математической обработки в психологии*. СПб.: Речь.

228. Сидоренко, Е. В., 2007. *Тренинг коммуникативной компетентности в деловом взаимодействии*. СПб.: Речь.

229. Сисоєва, С. О., Кристопчук, Т. Є. 2009. *Педагогічний експеримент у наукових дослідженнях неперервної професійної освіти*: навчально-методичний посібник. Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня».
230. Сідун, М. М., 2015. Підвищення рівня мовленнєвої компетенції майбутніх викладачів англійської мови засобами тестування. *Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського*, 1, с. 286-292.
231. Скворцова, С. О., 2010. Формування професійної компетентності в майбутнього вчителя математики. *Е-журнал «Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку»*, [online] Режим доступу: http://www.intellectinvest.org.ua/ukr/pedagog_editions_emagazine_pedagogical_science_vypuski_n4_2010_st_4/ [Дата звернення 14 листопада 2018].
232. Скворцова, С. О., Вторнікова, Ю. С. 2013. *Професійно-комунікативна компетентність учителя початкових класів*: [монографія]. Одеса: Абрикос Компани.
233. Скиба, Н. Я., 2014. Поняття і структура фахової компетентності викладачів іноземної мови за професійним спрямуванням. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*: Серія Педагогіка. Соціальна робота, вип. 31, с. 164-169.
234. Скубашевська, О. С. 2010. *Філософія інноваційного розвитку освіти інформаційного суспільства (світоглядно-філософський аналіз)*. Київ: НПУ.
235. Сластенин, В. А., Исаев, И. Ф., Шиянов, Е. Н. 2002. *Педагогика: учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений*. Москва: Издательский центр «Академия».
236. *Словник української мови в 11 томах*, 1970. Т. 1. Київ: Наукова думка.
237. Смит, П., Бэрри, К., Пулфорд, А. 2001. *Коммуникации стратегического маркетинга: учебное пособие*. Москва: Юнити-Дана.
238. Снігур, О. М., 2011. Взаємозв'язок рефлексії з самоставленням студентів. *Наука і освіта*, 9, с. 247-250.

239. Соколов, А. В. 2002. *Общая теория социальной коммуникации*. СПб.: Михайлов.
240. Спицнадель, В. Н. 2000. *Основы системного анализа: учебное пособие*. СПб.: Бизнес-пресса.
241. Спіріна, Т. П., Галустян, Ю. М., Каравай, А. В., Кочарян, А. Б., Мельник, Т. Д. 2011. *Вчимося самотійності: навчально-методичний посібник*. Київ: Видавництво ФОП Москаленко О. М.
242. Стенберг, Р. Дж., Форсайт, Дж. Б., Хедландидр, Дж. 2002. *Практический интеллект*. СПб.: Питер.
243. Стечкевич, О. О., Якимович, Т. Д., 2018. Використання аудіовізуальних засобів навчання у професійно-практичній підготовці майбутніх фахівців. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 52, с. 152-155.
244. Стойко, С. В., 2011. Реалізація комунікативного підходу в навчанні іноземних мов. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*, 85, с. 220-223.
245. Суботіна, Е. В., 2009. Можливості використання мультимедійних технологій в процесі вивчення іноземної мови у ВНЗ. *Науковий вісник КУЕІТУ: Нові технології*, 4 (26), с. 138-140.
246. Тарнопольський, Б. 1993. *Методика викладання англійської мови*. Київ: Вища школа.
247. Ткаченко, А. В., 2011. Категоріальний статус поняття «професійний розвиток особистості». *Витоки педагогічної майстерності*. Сер.: Педагогічні науки, вип. 8 (2). с. 263-269.
248. Ткачук, В. В., 2014. Педагогічне проектування процесу навчання інформативних дисциплін. В: *Наукова молодь-2014: збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених*. Київ: ІТЗН НАПН України, с. 125-126.

249. Товщик, С. А., 2010. Теоретико-методологічні аспекти підготовки фахівців соціальної сфери. *Соціальне партнерство у професійній підготовці соціальних педагогів: матеріали міжрегіональної конференції*, [online] с. 52-55. Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/4352/1/%D0%A2%D0%BE%D0%B2%D1%89%D0%B8%D0%BA_%D0%A1._%D0%90.pdf [Дата звернення 19 січня 2019].
250. Токарчук, О., 2011. Феномен «компетентність»: визначення, суперечності та головні характеристики. *Науковий вісник Чернівецького університету*, вип. 560, с. 167-176.
251. Топалова, В. М., 1998. *Формирование социокультурной компетенции студентов технического вуза (на материале английского языка)*. Кандидат наук. Київський державний лінгвістичний університет.
252. Торп, С., Клиффорд, Дж. 2004. *Коучинг: руководство для тренера и менеджера*. СПб.: Питер.
253. Тригуб, І. П., 2014. Мотивація студентів як один з основних факторів успішної професійної підготовки. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна*, [online] 48, с. 315-318. Режим доступу: <https://naub.ua.edu.ua/2014/motyvatsiya-studentiv-yak-odyn-iz-osnovnyh-faktoriv-uspishnoji-profesijnoji-pidhotovky/> [Дата звернення 28 лютого 2019].
254. Труханова, Т., 2011. Формування професійно-орієнтованої іншомовної комунікативної компетенції майбутніх вчителів іноземної мови. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка: Серія Філологічні науки*, вип. 96 (2), с. 437-440.
255. Тюптя, О., 2000. Комунікативна компетентність особистості. В: І. Єрмаков, ред. *Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник*. Київ: Контекст, с. 135-139.
256. Усик, О. Ф., 2010. *Формування соціокультурної компетентності студентів філологічних спеціальностей у процесі вивчення гуманітарних дисциплін: автореф. дис. кандидата. пед. наук. 13.00.09*. Криворізький державний педагогічний університет.

257. Федоренко, Ю. С., 2002. Комунікативна компетенція як найважливіший елемент успішного спілкування. *Рідна школа*, 1, с. 63-65.
258. Филатова, Е. В., 2012. Коммуникативная компетентность педагога: сущность и структура. «*Magister Dixit*» – научно-педагогический журнал Восточной Сибири, [online] 1 (03). Режим доступа: http://md.islu.ru/sites/md.islu.ru/files/rar/statuya2_filatova.pd [Дата звернення 07 липня 2019].
259. Хабермас, Ю., 2000. *Моральное сознание и коммуникативное действие*. Перевод с немецкого Ю. С. Медведева. СПб.: Наука.
260. Хекхаузен, Х., 1976. *Мотивация и деятельность*. В 2-х т. Перевод с немецкого Б. М. Величковского. Москва: Педагогика.
261. Холковська, І. Л. ред., 2017. *Професійно-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: навчальний посібник*. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД».
262. Хриков, Є. М., Курило, В. С. ред., 2013. *Методологічні засади педагогічного дослідження: [монографія]*. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка».
263. Цецорина, Т. А., 2002. *Организация образовательного процесса в школе на основе ресурсного подхода: автореф. дис. кандидата. пед. наук. 13.00.01*. Белгородский государственный университет, 23 с.
264. Цимбалару, А. Д. 2007. Моделювання інноваційного освітнього простору загальноосвітнього навчального закладу: наукові підходи. *Інформаційні технології і засоби навчання*, [online] Режим доступа: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/ITZN/em4/content/07cadast.htm>. [Дата звернення 25 січня 2019].
265. Ціпан, Т., 2016. Професійна компетентність сучасного вчителя. *Іноватика у вихованні*, 3, с. 174-181.
266. Чайченко, Н. Н., Семенов, О. М., Артюшкіна, Л. М., Рудь, О. М. 2015. *Науково-педагогічне дослідження: навчальний посібник для магістрантів*. Суми: СОІППО.

267. Чемерис, О. А., 2007. *Педагогічні умови забезпечення якості фундаментальної підготовки майбутніх учителів математики*. Кандидат наук. Житомирський державний університет імені Івана Франка.
268. Черезова, І. О. 2014. Комунікативна компетентність як інтегральна якість особистості. *Науковий вісник Харківського державного університету*. Серія: Психологічні науки, вип. 1. т. 1, с. 103-107.
269. Черепанова, О. А., 2007. *Актуализация ключевых компетенций в содержании повышения квалификации педагогов дополнительного образования*: автореф. дис. кандидата пед наук. 13.00.08. ГОУ ДПО «Челябинский институт переподготовки и повышения квалификации педагогических работников», 23 с.
270. Черепанова, С. О. 2011. *Філософія освіти. Світоглядно-гуманітарний вимір: людина–наука–культура–мистецтво–стиль мислення*. Львів: Світ.
271. Шабанова, Ю. О. 2014. *Системний підхід у вищій школі: підручник для студентів магістратури*. Донецьк: НГУ.
272. Швачич, Г. Г., Толстой, В. В., Петречук, Л. М., Іващенко, Ю. С., Гуляєва, О. А., Соболенко, О. В. 2017. *Сучасні інформаційно-комунікаційні технології: навчальний посібник*. Дніпро: НМетАУ.
273. Шевченко, О. В., 2016. Критерії сформованості комунікативної компетентності студентів гуманітарних спеціальностей у процесі вивчення філологічних дисциплін. *Наукові записки РДГУ. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*, вип. 14 (57), с. 80-83.
274. Шемаєва, Г. В., 2009. *Бібліотека в системі наукової комунікації: коеволюційні процеси розвитку*: автореф. дис. доктора наук. 27.00.03. Харківська державна академія культури, 42 с.
275. Шепелева, Л. Н. 2008. *Программы социально-психологических тренингов*. СПб.: Питер.
276. Шинкарук, В. І. ред., 2002. *Комунікація. Філософський енциклопедичний словник*. Київ: Абрис.

277. Штоф, В. А. 1966. *Моделирование и философия*: [монографія]. Москва: Изд-во Наука.
278. Щедровицкий, П. Г. 1993. *Очерки по философии образования: статьи и лекции*. Москва: Пед. Центр «Эксперимент».
279. Щерба, Д. В., 2006. Термін та його дефініція як головні онтологічні поняття термінознавства. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 28, с. 237-239.
280. Явоненко, М. В., 2010. Творча компетентність особистості як запорука її життєвого успіху. *Інформаційно-освітнянський портал «Технології дистанційної освіти»*. [online] Режим доступу: http://tdo.at.ua/publ/rozvitok_tvorchosti/tvorcha_kompetentnist/ [Дата звернення 17 серпня 2019].
281. Ягупов, В. В. 2002. *Педагогіка*: навчальний посібник. Київ: Либідь.
282. Ягупов, В. В., 2015. Професійний розвиток особистості фахівця: поняття, зміст та особливості. *Наукові записки НАУКМА: педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. Т. 174, с. 22-29.
283. Яланська, С. П., 2015. Творча компетентність як механізм успішної психологопедагогічної діяльності. *Проблеми сучасної психології*: збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка, вип. 28, с. 682-692.
284. Янушевський, В. М., 2009. Моделювання професійного розвитку майбутніх викладачів філологічних дисциплін. *Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку*, [online] Режим доступу: http://intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_e-magazine_pedagogical_science_arhiv_pn_n4_2009_st_17/ [Дата звернення 04 березня 2019].
285. Ярошенко, А. О. 2004. *Ціннісний дискурс освіти*: [монографія]. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова.
286. Ясперс, К. 1994. *Смысл и назначение истории*: перевод с немецкого. Москва: Республика.

287. Atkinson, J. W., Raynor, J. O. 1974. *Motivation and Achievement*. Washington DC: Winston & Sons.
288. Bachman, Lyle F. and Palmer, Adrian S., 1982. The Construct Validation of Some Components of Communicative Proficiency. *TESOL Quarterly*, 16(3), pp. 449-465.
289. Beaugrande, R. de. 1991. *Linguistic Theory: The Discourse of Fundamental Works*. London: Longmans.
290. Betyna, M., 2017. Motywacja studentów do nauki języka obcego na przykładzie studentów kierunków mesycznych. *Zeszyty Naukowe Uczelnianej Rady Doktorantów UKW*, 4, s. 69-83.
291. Canal, M., Richards, J. and Schmidt, R., 1983. From Communicative Competence to Communicative. *Language Pedagogy. Language and Communication*, pp. 2-27.
292. Carr, W., 2004. Philosophy and Education. *Journal of Philosophy of Education*, 38, pp. 55-73.
293. Chomsky, N. 1997. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge: The M.T.T. Press.
294. *Communication Competence Defined! Dr Lane's Perspective*. [online] Available at: <http://www.uky.edu/drlane/captone/commcomp.htm> [Accessed 03 April 2019].
295. Cooley, Ch. H., 2007. Personal Competition: Its Place in the Social Order and Effect Upon Individuals: With Some Considerations on Success. *A Mead Project source page*. [online] Available at: https://brocku.ca/MeadProject/Cooley/Cooley_1899.html [Accessed 13 Juli 2019].
296. *Creativity Handbook. Building Connections, Drawing Inspirations and Exploring Opportunities as Individuals and Groups*. 2017. Berlin: MitOst Editions.
297. D'Angelo, Andrea, M., 2001. Using Multicultural Resources for Teachers to Combat Racial Prejudice in the Classroom. *Early Childhood Education Journal*, 29 (2), pp. 83-87.
298. David, Newby, Rebecca, Allan, Anne-Brit, Fenner, Barry, Jones, Hanna, Komorowska and Kristine, Soghikyan 2007. *European Portfolio for Student Teachers of Languages. A Reflection Tool for Language Teacher Education*. Council of Europe: European Centre for Modern Languages.

299. Dijk, T. A., van. 1977. *Text and Context Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse*. London-New York: Longman.
300. Drinkwater, N. 2008. *Games & Activities for Primary Modern Foreign Languages*. Harlow – New York: Pearson Longman.
301. Goban-Klas, T. 2015. *Media i komunikowanie masowe: teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*. Warszawa, Kraków: Wydawnictwo naukowe PWN.
302. Guttman, C. 2003. *Education in and for the Information Society*. Paris: UNESCO.
303. Habermas, J. 1981. *Theorie des kommunikativen Handelns*. Bd. 1,2. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
304. Harbig, A. M., 2007. Nauczanie języków obcych w aspekcie przemian w polskim szkolnictwie wyższym. *Polityka językowa w Europie*. [online] Available at: <http://kms.polsl.pl/prv/spnjo1/referaty/harbig.pdf> [Accessed 21 October 2019].
305. Harley, T. A. 2001. *The Psychology of the Language: From Data to Theory*. Second Edition. New York: Psychology Press.
306. Harmer, J. 2001. *The Practice of English Language Teaching*. England: Pearson Education Limited.
307. Hutmacher, W., 1997. Key Competencies for Europe. Report of the Symposium (Berne, Switzerland, 27–30 March, 1996). *A Secondary Education for Europe Strasbourg. Council for Cultural Cooperation (CDCC)*. [online] Available at: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED407717.pdf> [Accessed 19 September 2019].
308. Hymes, D. 1979. *On Communicative Competence. The Communicative Approach to Language Teaching*. London: Longman.
309. Hymes, D., 1972. On Communicative Competence. In: J. B. Pride and J. Holmes, ed. *Sociolinguistics*. Harmondsworth: Penguin, pp. 269-293.
310. Johnston, H. N., 1992. The Universities and Competency-based Standards. *Higher Education and the Competency Movement*, pp. 12-34.
311. Jurkowska, M., 2018. Jak ocenić poziom znajomości języka obcego? *ESOKJ w teorii i w praktyce*. [online] Available at: <https://woofla.pl/jak-ocenic-poziom-znajomosci-jezyka-obcego-esokj-w-teorii-i-w-praktyce/> [Accessed 16 December 2019].

312. Kovtun, O., 2016. The Problem of Formation of Communicative Culture of Individual in Terms of Computerization of Society. *Інформаційні технології в освіті*, 1, с. 192-209.
313. Lin, G. H. C., 2007. *A Case Study of Seven Taiwanese English as a Foreign Language. Freshman Non-English Majors' Perceptions about Learning. Five Communication Strategies*. PhD. Texas A&M University.
314. Lindholm-Leary, K. 2001. *Theoretical and Conceptual Foundations for Dual Language Education Programs*. Clevedon, England: Multilingual Matters Ltd.
315. Littlewood, W., 1990. *Communicative language teaching*. Cambridge University .
316. Luchtenberg, S., 2005. Multicultural Education: Challenges and Responses. *JSSE*, 4 (1), pp. 31-55.
317. Oxford, L. R. 1990. *Language Learning Strategies: What Every Teacher Should Know*. Heinle & Heinle, Language Arts & Disciplines.
318. Savignon, S., 1995. Evolution of Communicative Competence. The ACTFL Provisional Proficiency Guidelines. *The Modern Language Journal*, 95, pp. 129-134.
319. Sikora, J., 2018. Edukacja ekonomiczna w społeczeństwie informacyjnym. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 50, с.74-79.
320. Spitzberg, B. H., Cupach, W. R. 1984. *Inter Personal Communication Competence*. Beverly Hills, CA: Sage.
321. Stern, H. H. 1983. *Fundamental Concepts of Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.
322. *The Ten Commandments of Good Communication. Communication in Organizations*, 1955. New York: American Management Association.
323. UkrArticles: Тематичний архів статей. 2010. *Формування критеріїв*. [online] Режим доступу: <http://www.ukrarticles.pp.ua/nauka/10432-formirovanie-kriteriev.html> [Дата звернення 12 березня 2019].
324. Widdowson, G., 1990. *Teaching language as Communication*. Oxford University.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Анкета «Мотиваційно-стимулювальний компонент формування
комунікативної компетентності»**

Розробка Н. Барбелко³³⁸, модифікація авторська

Інструкція: Визначте, будь ласка, чи згодні Ви (+) або не згодні (–) з наведеними твердженнями.

№	Твердження	+/-
1.	Я вважаю, що комунікативна компетентність – важлива якість особистості, якою слід володіти для мирного співіснування в сучасному суспільстві	
2.	Я вважаю себе комунікабельною людиною, але все одно прагну до вдосконалення цієї якості	
3.	Англійську мову варто вивчати, тому що це мова міжнародного спілкування	
4.	Мовні помилки вибачають з легкістю, культурні – ніколи	
5.	Мені цікаво спілкуватися з іноземцями, і я роблю це легко	
6.	Для встановлення міжкультурних контактів найважливіше володіти на достатньому рівні мовою ділового партнера	
7.	Вплив іноземної культури шкодить розвитку культури Батьківщини	
8.	Вважаю за необхідність спілкуватися з іноземцями, оскільки міжкультурне спілкування сприяє культурному взаємозбагаченню	
9.	Я вивчаю іноземну мову, тому що погоджуюся з висловом: «Скільки мов ти знаєш – стільки разів ти людина»	
10.	Я вважаю: щоб бути комунікабельною людиною, слід розуміти суть такої якості, як толерантність	
11.	Я вважаю себе не досить комунікативно компетентною людиною, але бажаю сформувати в собі цю якість	
12.	Для мене іноземна мова – це не лише засіб спілкування, але й засіб розширення знань, який сприяє культурному збагаченню	
13.	Окрім іноземної мови, я також вивчаю культуру, традиції, побут, спосіб життя в країні, мову якої вивчаю, бо вважаю, що для встановлення міжкультурних контактів важливо знати культурні особливості країни ділового партнера	
14.	Я не маю потреби в спілкуванні з іноземцями	

³³⁸ Барбелко, Н. С., 2015. *Виховання міжкультурної толерантності студентів коледжів у процесі вивчення іноземної мови*. Кандидат наук. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

15.	Я вивчаю іноземну мову, щоб стати затребуваним фахівцем і забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності	
16.	Погоджуюся з прислів'ям «Як грають, так і танцюють» («When in Rome, do as the Romans do») і вважаю за потрібне вивчати норми та правила поведінки тієї країни, куди збираєшся поїхати	
17.	Я люблю свою Батьківщину і тому вважаю за необхідне розвивати власну культуру, а не долучатися до іноземної	
18.	Я вважаю, що наявність такої якості особистості, як комунікативна компетентність, не є необхідною умовою для роботи викладача іноземних мов	
19.	Я вивчаю іноземну мову, щоб знайомитися і спілкуватися з цікавими людьми, які проживають за кордоном	
20.	Я не хочу володіти такою якістю особистості, як толерантність, тому що вважаю, що вона притаманна слабким людям	
21.	Я вивчаю іноземну мову, щоб отримувати гарні оцінки з дисципліни	
22.	Я завжди цікавлюся культурою, традиціями, життям представників інших держав	
23.	Мені нецікаво спілкуватися з людьми, які належать до інших культур	
24.	Я не маю здібностей до іноземних мов, тому немає смислу докладати зусиль до їх вивчення	
25.	Я не спілкуюся з представниками інших культур, бо відчуваю до них недовіру	

Ключ

Відповідь	Номери тверджень-пропозицій
Згоден «+»	1, 2, 3, 4, 5, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 18, 19, 22
Не згоден «-»	6, 7, 14, 17, 20, 23, 24, 25

За кожний збіг зараховується 1 бал.

Високий рівень мотивації (25-18 балів) – такі результати показують респонденти, які цікавляться комунікативною компетентністю як важливою якістю викладача іноземних мов; мають велике бажання сформувати цю важливу якість особистості; мають велике бажання вивчати іноземну мову як засіб розширення знань та культурного збагачення; проявляють високий інтерес до

вивчення соціокультурної інформації; мають потребу в спілкуванні з представниками інших культур.

Середній рівень мотивації (17-9 балів) – такі результати показують респонденти, які недостатньо цікавляться комунікативною компетентністю; проявляють недостатнє бажання сформувати цю важливу якість особистості; мають недостатнє бажання вивчати іноземну мову як засіб розширення знань та культурного збагачення; проявляють недостатній інтерес до вивчення соціокультурної інформації; мають недостатню потребу в спілкуванні з представниками інших культур.

Низький рівень мотивації (8-1 бал) – такі результати показують респонденти, які не цікавляться комунікативною компетентністю; не проявляють бажання сформувати таку важливу якість особистості; не мають бажання поглиблено вивчати іноземну мову; не проявляють інтересу до вивчення соціокультурної інформації; не мають потреби в спілкуванні з представниками інших культур.

Додаток Б

Індикаторний метод оцінювання комунікативної компетентності майбутніх філологів

Автори: С. Катаєв, Ю. Лобода, Є. Хомякова³³⁹, модифікація: О. Шевченко³⁴⁰, Н. Самборська³⁴¹

Індикаторний метод оцінювання компетенцій С.Г. Катаєва, Ю.О. Лободи, Є.А. Хомякової ґрунтується на припущенні, що досліджувана компетентність може бути представлена через набір ознак-індикаторів, кількісна оцінка яких дозволяє обрахувати узагальнений рівень сформованості компетентностей. Відповідно, до індикаторів сформованості комунікативної компетентності вченими віднесено: вміння спілкуватися з одногрупниками; вміння використовувати вербальні й невербальні засоби спілкування; вміння попереджувати та вирішувати конфліктні ситуації. Запропонований дослідниками перелік індикаторів відповідає запитанням самооціночної анкети учасників опитування за шкалою: 0 – ні, не знаю, не вмію; 1 – так, знаю, вмію, але недостатньо добре; 2 – так, знаю, вмію досконало. Кількісні результати рівня сформованості компетентності обраховуються за формулою: $KK = \sqrt{\sum i^2}$, де i – значення кожного індикатора. Перелік індикаторів складено на основі робіт С. Амеліної³⁴², С. Ніколаєва³⁴³.

³³⁹ Катаєв, С. Г., Лобода, Ю. О., Хомякова, Е. А., 2009. Індикаторний метод оцінювання компетенцій. *Вестник ТГПУ*, вип. 11 (89), с. 70-73.

³⁴⁰ Шевченко, О. В., 2016. Критерії сформованості комунікативної компетентності студентів гуманітарних спеціальностей у процесі вивчення філологічних дисциплін. *Наукові записки РДГУ. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*, вип. 14 (57), с. 80-83.

³⁴¹ Самборська, Н. М., 2018. *Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх фахівців зі спеціальності «Медсестринство» у процесі вивчення гуманітарних дисциплін*. Кандидат наук. Житомирський державний університет імені Івана Франка.

³⁴² Амеліна, С. М., 2014. Методика формування лексичної компетенції майбутніх філологів. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля: Серія «Педагогіка і психологія»*, 2 (8), с. 131-135.

³⁴³ Ніколаєва, С. Ю. ред., 2003. *Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання*. Київ: Ленвіт.

Текст опитувальника:

Будь ласка, оцініть кожний виділений компонент комунікативної компетентності відповідним балом залежно від рівня його прояву:

1 – ні, не знаю / не вмію

2 – так, знаю / вмію, але не достатньо добре

3 – так, знаю / володію досконало

1. Іншомовна компетенція

- 1.1. Уміння працювати з текстами з будь-яких джерел.
- 1.2. Уміння аналізувати та систематизувати інформацію.
- 1.3. Уміння добирати та передавати інформацію.
- 1.4. Уміння формулювати власну думку.
- 1.5. Уміння обґрунтовувати власну думку.
- 1.6. Уміння розпізнавати наміри повідомлення, які відповідають певним різновидам текстів.
- 1.7. Уміння розуміти та переносити наміри повідомлення на адекватні ситуації.

2. Мовна компетенція

- 2.1. Знання й уміння з орфографії.
- 2.2. Знання та вміння з морфології.
- 2.3. Знання та вміння з синтаксису.
- 2.4. Знання та вміння з лексики.
- 2.5. Знання про мовні норми структури тексту.
- 2.6. Граматична коректність.
- 2.7. Лексична адекватність.

3. Лексична компетенція

- 3.1. Здатність без зусиль розуміти практично все прочитане й почуте.
- 3.2. Вміння узагальнювати інформацію з різних письмових та усних джерел.
- 3.3. Зв'язне мовлення.
- 3.4. Уміння пояснювати та обґрунтовувати сказане.
- 3.5. Вміння висловлюватися, передаючи тонкі значеннєві відтінки.

4. Соціокультурна компетенція

- 4.1. Уміння результативно використовувати мову у суспільному житті.
- 4.2. Уміння результативно використовувати мову в навчанні.
- 4.3. Уміння використовувати мову у професійному житті.
- 4.4. Уміння чітко, структуровано і вичерпно висловлюватися щодо складних ситуацій.
- 4.5. Толерантне ставлення до інших культур.
- 4.6. Уміння виступати перед аудиторією.

5. Навчальна компетенція

- 5.1. Уміння виконувати навчальні завдання усно.

- 5.2. Уміння виконувати навчальні завдання письмово.
- 5.3. Уміння формулювати висновки.
- 5.4. Уміння оформлювати звіти про виконану роботу.
- 5.5. Уміння працювати в мережі Інтернет.
- 5.6. Уміння переказувати своїми словами прочитаний текст.
- 5.7. Уміння виділяти головну думку в прочитаному тексті.

6. Дослідницька компетенція

- 6.1. Уміння працювати з науковою літературою.
- 6.2. Уміння працювати з довідниковою літературою, енциклопедіями.
- 6.3. Уміння використовувати предметні знання.
- 6.4. Використання методів наукового пізнання (аналогія, аналіз, синтез, порівняння, тощо).
- 6.5. Уміння презентувати свою дослідницьку діяльність.
- 6.6. Уміння складати доповідь про дослідницьку роботу.

7. Організаційна компетенція

- 7.1. Ініціативність.
- 7.2. Уміння розподіляти й організовувати роботу інших людей.
- 7.3. Уміння вести громадську діяльність.
- 7.4. Уміння працювати в команді.
- 7.5. Уміння аналізувати свою діяльність.

8. Рефлексивна компетенція

- 8.1. Уміння бути комунікабельним.
- 8.2. Уміння попереджувати та вирішувати конфліктні ситуації.
- 8.3. Уміння проявляти емпатію (співпереживання іншим, розуміння їх станів).
- 8.4. Уміння проектувати свою діяльність (виділяти етапи, виправляти недоліки).
- 8.5. Самооцінка діяльності.

Додаток В**Тест-опитувальник соціально-комунікативної компетентності****Автор: Є. Рогов³⁴⁴³⁴⁵**

Інструкція: перед вами ряд тверджень про особливості поведінки, звички і погляди. Уважно прочитавши кожне твердження, визначте, згодні ви з ним чи ні. Якщо згодні, зазначте у клітинці реєстраційного бланка під номером питання цифру 1, якщо не згодні – зазначте 0. У самому опитувальнику ніяких позначок не робіть. Відповідайте по порядку, не пропускаючи жодного питання і не намагаючись справити хороше враження. Ви полегшите собі роботу, якщо будете давати першу відповідь, яка приходить вам в голову.

Тестовий матеріал

1. Якщо в розмові несподівано виникає велика пауза, мені часто нічого не спадає на думку, щоб врятувати ситуацію.
2. Мені прикро, що інші більш щасливі, ніж я.
3. Мені приємно, якщо я повинен висловлювати свою думку з якоїсь справи, не знаючи, що інші думають про це.
4. Я швидко втрачаю самовладання, але також швидко знову беру себе в руки.
5. Людина з неясною або гугнявою вимовою дратує мене.
6. На вечірці, у колі малознайомих людей я теж можу зробити внесок у те, щоб вечір вдався.
7. Я ще не досяг тієї посади, яку заслуговую за результатами моєї роботи.
8. Я ніяковію, коли мене представляють відомому діячеві, бо не знаю, що він про мене подумає.
9. Я можу так розізлитися, що, наприклад, б'ю посуд.
10. Я часто пасую перед труднощами ще раніше, ніж візьмуся за справу.
11. У відпустці я рідко знайомлюся з іншими людьми.
12. Я не люблю бути в центрі уваги.
13. Якщо я сам не можу прийняти рішення з важливого особистого питання, то дію за порадою похилої шанованої людини.
14. Якщо я лютую, то розряджаюся, виконуючи таку фізичну роботу, як, наприклад, рубання дров.
15. Я надаю велике значення тому, що інші про мене думають.
16. Мені легше тоді, коли мені кажуть, що потрібно зробити, ніж у тому випадку, коли я сам повинен керувати.
17. Мені важко подружитися з ким-небудь.
18. У більшості випадків я завжди бачу спочатку хороші сторони людини або справи.
19. Беручи рішення, я спокійно зважую всі «за» чи «проти».

³⁴⁴Рогов, Е. И. 1996. *Настольная книга практического психолога в образовании*: учебное пособие Москва: Владос.

³⁴⁵Куликова, Л. Н., 2008. Тест-опросник «Социально-коммуникативной компетентности». В: Л. Н. Куликова, ред. *Исследование гуманитарной культуры студентов: сборник диагностических методик*. Хабаровск: Тихоокеанский государственный университет, с. 24-30.

20. Час від часу я втрачаю терпіння і лютую.
21. Я із задоволенням беруся за такі завдання, за яких інші люди перебувають у моєму підпорядкуванні.
22. Я легко відмовляюся від наміру, якщо інші про це невисокої думки.
23. У суспільстві я можу невимушено розмовляти з людьми, яких я ніколи не бачив.
24. У мене немає справжніх друзів.
25. Я часто бачу спочатку погані або слабкі сторони людини або справи.
26. Мені було б приємно, якби інші захоплювалися мною.
27. У мене часто буває поганий настрій.
28. Мені краще, якщо я можу приєднатися до думки інших.
29. В цілому я спокійний і мене нелегко вивести з себе.
30. У мене рідко бувають гості.
31. Я відчуваю себе обділеним, коли інших підвищують на посаді.
32. У рішучих ситуаціях часто внутрішній неспокій змушує мене приймати швидке рішення.
33. Я приєднуюся до думки мого трудового колективу, як правило, лише тоді, коли більшість її схвалить.
34. Мене рідко запрошують у гості.
35. Як правило, я ставлюся до людей скептично і недовірливо.
36. Я із задоволенням ходжу на карнавал або інші веселі святкування.
37. Найчастіше я впевнено дивлюсь у майбутнє.
38. На виробничих нарадах я охочіше приєднуюся до думки начальства.
39. У поїзді я майже ніколи не розмовляю з попутником.
40. Мене пригнічує, якщо я повинен відкладати прийняті рішення.
41. Я охоче даю вказівки.
42. Якщо в моєму трудовому колективі виникають розбіжності, я тримаюся осторонь.
43. Якщо я здорово розлючуся, то часто втрачаю самовладання.
44. Найчастіше я відчуваю, що життя варте того, щоб жити.
45. Я охоче проводжу своє дозвілля з друзями або в групах за інтересами.
46. Мене турбує та обставина, що я не знаю, що мене чекає в житті.
47. Якщо я добре подумаю, то я скоріше схильний щось критикувати, ніж визнавати.
48. Мені подобається, коли інші роблять те, що я від них вимагаю.
49. Мені не подобається, коли в книгах чи фільмах дія наприкінці залишається незавершеною або закінчується інакше, ніж я очікував.
50. Я - оптиміст.
51. Часто у мене вискакують зауваження, які краще було б не вимовляти.
52. Мені важко встановити контакт між людьми, які не знають один одного.
53. Коли я розлючений, то говорю нечувані речі.
54. Я сумую, коли інші веселяться.
55. Найчастіше я знаходжу безглуздим переслідувати особисті цілі: все одно все виходить інакше.

56. Я уникаю спілкування з людьми, коли не знаю, що про них можна подумати.
57. У мене немає ніяких особливих інтересів, так як мені ніщо по-справжньому не приносить задоволення.
58. Часто я не можу впоратися зі своїм роздратуванням і сказом.
59. Я – комунікабельна і відкрита людина.
60. Я прагну перевершувати інших.
61. По відношенню до інших я чуйний і обов'язковий.
62. Я скрізь швидко зав'язую знайомства.
63. Щоденні труднощі часто позбавляють мене спокою.
64. Перш ніж висловлювати свою думку, я спочатку перевіряю, що про це думають інші.
65. Несподіваний гість часто буває для мене недоречним.
66. На посаді, що відповідала б моїм амбіціям, я міг би по-справжньому розвернутися.
67. Я вважаю, що краще нікому не довіряти.
68. Я можу добре налаштуватися на несподіваний візит.
69. На жаль, я відношуся до тих, хто часто скаженіє.
70. Я рідко буваю в пригніченому, поганому настрої.
71. Я легко втрачаю холоднокрівність, коли на мене нападають.
72. Я думаю, що популярність мене б не обтяжувала.
73. Я можу у всіх сторонах життя знайти щось хороше.
74. Часто я сам відмовляю собі у виконанні бажань, щоб уникнути розчарувань.
75. Я краще примирюся з чимось, ніж дам дійти справі до спору чи конфлікту.
76. Я рідко знаходжу потрібні слова, коли мені кого-небудь представляють.
77. Я не люблю ще раз обмірковувати рішення.
78. Я рідко можу по-справжньому радіти.
79. Мені неважко внести пожвавлення в суспільство.
80. Якщо щось мені не вдається, я думаю: «Наступного разу вийде краще».
81. Мені подобається, коли інші просять у мене поради.
82. Я буду краще сам по собі, тоді мені не доведеться розчаровуватися.
83. Я не люблю справ, вирішення яких відкладене у майбутнє і потрібно очікувати, як вони будуть розвиватися.
84. При хороших новинах я завжди боюся, що виявиться при більш детальному розгляді насправді.
85. До нових колег я можу звикнути через лише тривалий час.
86. Часто я висловлюю погрози, які не сприймаю всерйоз.
87. Коли мене несправедливо критикують, я швидше з цим погоджуюся, ніж захищаюся.
88. Часто я, не подумавши, кажу щось, а потім каюсь.
89. Мене турбує, коли я не знаю точно, що інші про мене думають.
90. Коли на мене навалюються події, на які я не маю впливу, то я люблю сюрпризи.
91. Я часто визнаю правоту інших, хоча й не поділяю їх думки.
92. Я радію спілкуванню.

93. Для мене обтяжливо, якщо мій розпорядок дня порушують непередбачені події.
94. Я швидко капітулюю, якщо щось не вдається.
95. Мої будні в цілому цікаві.
96. Непередбачені події найчастіше спричиняють у мене в ступор.
97. Коли мені хтось щось обіцяє, я побоююся, що це не вийде.
98. Мені не подобається, що я за статусом повинен виконувати розпорядження людей, які менше за мене розуміють.
99. Незручну ситуацію, в яку хто-небудь потрапляє, я можу обіграти таким чином, що іншим це не кине́ться в очі.
100. Часто я нервую через кого-небудь.
101. Я люблю знати заздалегідь, хто буде на званому вечорі, на який я запрошений, і як він буде проходити.
102. Я уникаю критикувати свого начальника, хоча іноді це необхідно.
103. Мене турбує, коли у знайомих або друзів, до яких я запрошений, я зустрічаю незнайомих людей.
104. Часто я занадто швидко гніваюся на інших.
105. Коли зі мною заговорює незнайома людина, я часто не знаю, що повинен сказати.
106. При невдачах я, як правило, боюся за свій авторитет.
107. Я часто сумніваюся в своїх здібностях.
108. Я охоче став би знаменитістю.
109. Я часто почуваю себе як порохова бочка перед вибухом.
110. Мені неприємно, коли моя друга половина запрошує гостей без мого відома.
111. Коли я отримую нове завдання, то часто думаю, що я його не подужаю.
112. Я охоче розмовляю з іншими людьми, коли випадає можливість.
113. Я не приховую своєї думки.
114. Я думаю, що інші ставляться до мене упереджено.
115. Я охоче пробую щось, коли з самого початку невідомо, яким буде результат.
116. Мені подобається, коли мені дають відчути, що без мене не можна обійтись.
117. Я можу втягнути в розмову незнайомих людей.
118. Я спокійно очікую рішення будь-якого питання, навіть якщо воно дуже важливе для мене.
119. Я швидко капітулюю.
120. У порівнянні зі зробленою мною роботою я повинен заслуговувати більшого визнання.
121. Мені важко вести бесіду з незнайомою людиною.
122. Мої почуття легко образити.
123. Перш ніж зайняти позицію в якомусь питанні, я чекаю, поки не дізнаюся думку інших.
124. Найчастіше мені важко спокійно вибрати з кількох речей або можливостей.
125. Зі знайомими, яких я довго не бачив, я неохоче заговорюю першим.
126. Я схильний під час суперечки говорити голосніше, ніж зазвичай.
127. Найчастіше я дотримуюся прислів'я: «Сміливість міста бере».

128. Я охоче увійшов би в коло людей, які приймають важливі рішення.
129. Я схильний до того, щоб або швидко засуджувати, або захищати людей.
130. Якби я міг повторити своє становлення, то я швидше досяг би того становища, яке сьогодні мені ще не дано.
131. Я можу пригадати, що одного разу був так розлютований, що взяв першу-ліпшу мені річ і розгриз або розбив її.
132. Я, як правило, дотримуюся принципу «спочатку подумай, потім зроби».
133. Я повинен більше робити для того, щоб мати те визнання, якого я заслуговую.

Ключ

1. Соціально-комунікативна незграбність (СКН): 1+, 6, 11+, 17+, 23-, 24+, 30+, 34+, 36-, 39+, 45-, 52+, 59-, 61 -, 62-, 65+, 68-, 76+, 79-, 85+, 92-, 99-, 103+, 105+, 110+, 112-, 117-, 121+, 125+ (всього 29 питань).
2. Нетерпимість до невизначеності (НН): 5+, 8+, 13+, 19-, 32+, 40+, 46+, 49+, 56+, 77+, 83+, 89+, 90-, 93+, 96+, 101+, 115-, 118-, 124+, 129+, 132- (21 питання).
3. Надмірне прагнення до конформності (К): 3-, 15+, 16+, 22+, 28+, 33+, 38+, 42+, 64+, 75+, 87+, 91+, 102+, 113 -, 123+ (15 питань).
4. Підвищене прагнення до статусного зростання (ПСЗ): 2+, 7 +, 12-, 21+, 26+, 31+, 41+, 48+, 60+, 66+, 72+, 81+, 98+, 106+, 108+, 116+, 120+, 128 +, 130+, 133+ (20 питань).
5. Орієнтація на уникнення невдач (УН): 10+, 18-, 25+, 27+, 35+, 37-, 44-, 47+, 50-, 54+, 55+, 57+, 67+, 70 -, 73-, 74+, 78+, 80-, 82 +, 84+, 94+, 95-, 97+, 107+, 111+, 114+, 119+, 127- (28 питань).
6. Фрустраційна інтолерантність (ФІ): 4 +, 9+, 14+, 20+, 29-, 43+, 51+, 53+, 58+, 63+, 69+, 71+, 86+, 88+, 100+, 104+, 109+, 122+, 126+, 131+ (20 питань).

Додаток Г

**Бланк аналізу виконання студентами
творчих навчальних завдань із застосуванням ІКТ
Створений автором**

Прізвище та ім'я _____

Група _____

Зміст творчого навчального завдання: _____

Оцінювання результатів

№	Показники оцінювання	Оцінка					Коментар
		1	2	3	4	5	
1	Пізнавальна самостійність						
1.1	Структурованість, логічність матеріалів						
1.2	Лаконічність і змістовність матеріалів						
1.3	Достатність інформації для об'єктивного оцінювання						
1.4	Різноманітність і оригінальність матеріалів						
1.5	Відповідність поставленим вимогам						
2	Творчі уміння						
2.1	Творчість і естетичність оформлення матеріалів						
2.2	Актуальність тем, напрямків, форм, результатів						
2.3	Наочність результатів роботи						
2.4	Індивідуальний підхід до виконання завдання						
2.5	Креативність представлення матеріалів						
3	Технологічні уміння						
3.1	Презентація матеріалів групі із застосуванням ІКТ						
3.2	Відповіді на запитання						
3.3	Підтвердженість результатів роботи						
3.4	Відповідність матеріалів цілям професійного зростання						
3.5	Системність представлених матеріалів						
Загалом							

Додаток Д

**Експертна оцінка ролі ІКТ у процесі професійної підготовки майбутніх
викладачів іноземних мов**

Модифікований автором

Будь ласка, оцініть ефективність форм і методів навчання майбутніх викладачів іноземних мов, заснованих на застосуванні ІКТ

А) створення груп співробітництва студентів

1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐

Б) організація спільних навчальних і комунікативних проектів студентів і школярів

1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐

В) застосування методу проектів

1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐

Г) систематичне застосування інтерактивних методів (рольових ігор, тренінгів, дискусій)

1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐

Д) систематичне застосування діалогових методів (бесід, годин спілкування, зустрічей)

1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐

Ж) організація науково-дослідницької діяльності студентів

1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐

З) організація культурно-мистецьких проектів (з урахуванням етнічних свят, традицій, фольклору країни, мова якої вивчається)

1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐

І) введення факультативів і спецкурсів з розвитку комунікативної компетентності майбутніх педагогів

1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐

Будь ласка, оцініть ефективність засобів навчання майбутніх викладачів іноземних мов, заснованих на застосуванні ІКТ

А) інтерактивна дошка

1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐

Б) текстові редактори

1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐

В) індивідуальні комп'ютери (смартфони) студентів

1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐

Г) спільна мережа

1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐

Д) хмарні технології

1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐

Ж) Інтернет-ресурси

1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐

З) електронний журнал

1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐

І) цифрові освітні ресурси з вивчення іноземної мови

1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐

Будь ласка, оцініть за 5-ти бальною шкалою (де 1 – найнижчий бал, 5 – найвищий) рівень прояву у студентів наступних умінь застосування ІКТ

Уміння й здатності	Оцінка
- підтримувати й розвивати активне позитивне ставлення до іноземної мови й до процесу міжкультурної комунікації; - поглиблювати й удосконалювати знання іноземних мов та культур країн, мова яких вивчається, шляхом самоосвіти; - усвідомлювати цінність своєї національної культури й формувати власну думку з приводу специфіки іншомовної культури;	

<ul style="list-style-type: none"> - слухати й сприймати інформацію в процесі іншомовного спілкування; - сприймати внутрішній стан іншомовного партнера, здатність подумки ставити себе на його місце; - знаходити спільну мову, правильний тон в ситуаціях іншомовного спілкування; - враховувати реакцію партнера по спілкуванню на свої дії (мовні й поведінкові). 	
<ul style="list-style-type: none"> - передбачати можливі труднощі в ситуаціях іншомовного спілкування й знаходити шляхи й способи їхнього подолання; - підтримувати бесіду або письмове спілкування на різні теми; - управляти бесідою, тобто сформулювати її початок, хід і результат, знаходити можливість перервати, завершити, змінити хід спілкування; - адекватно відповідати (реагувати) на питання (висловлення) партнера в спілкуванні. 	
<ul style="list-style-type: none"> - чітко й грамотно виражати свою думку іноземною мовою; - вміння аргументувати свою думку, формулювати власне ставлення до обговорюваної проблеми як письмово, так і усно; - добирати вислови, розмовні кліше для формулювання власних думок, здатність стилістично грамотно будувати пропозиції, висловлення й т.п. як в усному, так й у письмовому спілкуванні; - вербально й невербально відображати власний емоційний стан і впливати на емоційний стан співрозмовника. 	
<ul style="list-style-type: none"> - знаходити і виокремлювати необхідну або ж значущу ключову інформацію відповідно до кожної ситуації спілкування; - спостерігати за тим чи іншим мовним явищем в іноземній мові, здатність порівнювати й зіставляти мовні явища в іноземній та рідні формулювати (усно й письмово) основну ідею повідомлення; - будувати план письмової чи усної комунікації, здатність скласти тези повідомлення. 	
<ul style="list-style-type: none"> - проектувати стратегію й тактику мовної і немовної поведінки в процесі реальної чи віртуальної ситуації спілкування; - планувати дії залежно від завдання комунікації іноземною мовою, здатність обирати раціональні й ефективні способи реалізації означених дій; - самостійно чи за аналогією проектувати й розробляти ігрову модель ситуації спілкування залежно від навчальної дисципліни, співвідносячи конкретну мовну ситуацію з реальним життям; - коректувати й перебудовувати свої дії, змінювати ступінь прояву комунікативних умінь у процесі спілкування. 	

<ul style="list-style-type: none"> - організувати свою навчальну діяльність з оволодіння комунікативними вміннями без запропонованого зразка, залучаючи власні знання, вміння й досвід, отримані на заняттях з іноземних мов, а також при вивченні інших дисциплін; - організувати парну, групову й колективну роботу з рішення завдань спілкування як у навчальний, так і у позааудиторний час; - контролювати свої дії й дії партнерів по спілкуванню, об'єктивно оцінювати ці дії. 	
<ul style="list-style-type: none"> - користуватися лінгвістичним і контекстуальним підходами при вивченні іноземної мови, користуватися словниками різного типу; - використовувати перефразування, синоніми, слова-описи загальних понять, роз'яснення, приклади в ситуаціях письмового й усного спілкування; - здійснювати «словотворчість»; - переходити на інші теми під час іншомовного спілкування; - використовувати різні знакові системи інформаційного процесу: оптико-кінетичну (жести, міміку, пантоміміку), пара- і екстралінгвістичну (інтонацію, темп мови, акцентування, дикцію, немовні вираження й т.п.). 	
<ul style="list-style-type: none"> - порівнювати й обговорювати різні аспекти вітчизняної та іншомовної культури в межах пропонованих програмою тем; - застосовувати культурознавчу інформацію в процесі міжкультурної взаємодії; - використовувати норми міжкультурної комунікації; - сприймати нові культури й, використовуючи різноманіття методів, поєднувати вплив рідної й іншомовної культур; - здійснювати посередництво між рідною й іншомовною культурами, успішно вирішувати конфліктні ситуації, що виникають на ґрунті міжкультурних розходжень. 	
<ul style="list-style-type: none"> - вміння поводитися з інформацією, структурувати проблеми та ставити завдання; - вміння застосовувати інструментальні програмні засоби; - вміння організовувати спільні навчальні проекти школярам; - вміння використовувати мережеві ресурси; - вміння спілкуватися із зовнішніми експертами у процесі аналізу над проблемною ситуацією; 	
<ul style="list-style-type: none"> - вміння застосувати ІКТ для розробки планів та оцінки їх виконання; - вміння застосовувати ІКТ для організації та проведення індивідуальних і групових навчальних проектів з іноземної мови; - вміння застосовувати ІКТ для спілкування з іншими педагогами та експертами; - вміння використовувати ІКТ для підвищення свого професійного рівня. 	

Приклади комунікативних ситуаційних задач

Автори: С. Скворцова, Ю. Вторнікова³⁴⁶

На рівні застосування:

1. Мотивуйте учнів на роботу у групі (в парі): мотиви допомоги, взаємоперевірки, співпраці, колективного знаходження розв'язування завдання...

- *проінструкуйте про час, відведений на роботу у групі;*
- *поясніть, як учні мають працювати у групі (в парі);*
- *розподіліть ролі в роботі над виконанням певного завдання у групі;*
- *поясніть, у який спосіб учні мають повідомити про результати своєї роботи у групі (в парі);*

На рівні аналізу:

2. Проаналізуйте урок в цілому з погляду використання комунікативних засобів в організації навчально-пізнавальної діяльності учня...

3. Проаналізуйте кожний етап уроку та доцільність застосування комунікативних засобів на кожному з них...

На рівні синтезу:

4. Розробіть мотиваційну бесіду з учнями на початку уроку...

- *розкажіть, що буде відбуватися на уроці...*
- *розкажіть, чому цей урок є дуже важливим для подальшого навчання...*

5. Розробіть комунікативну реалізацію проведення усного опитування, диктанту, каліграфічної хвилини тощо...

- *проінструкуйте учнів щодо виконання такого виду роботи...*

6. Розробіть комунікативну реалізацію введення нових знань і понять:

- *сформулюйте проблему...*
- *організуйте колективне обговорення розв'язування проблемної ситуації...*
- *підведіть підсумок та прокоментуйте розв'язування проблемної ситуації...*

³⁴⁶ Скворцова С.О. Професійно-комунікативна компетентність учителя початкових класів: монографія / С.О. Скворцова, Ю.С. Вторнікова. – Одеса: Абрикос Компани, 2013. – 290 с.

7. Розробіть комунікативну реалізацію проведення самостійної роботи:

– *складіть комунікативний супровід із виконання певного завдання: поясніть порядок виконання завдання, кількість балів за кожне завдання, критерії оцінювання, час, відведений на виконання завдання...*

8. Розробіть зміст прикінцевої бесіди з учнями з метою встановлення ступеня засвоєння ними навчального матеріалу...

На рівні оцінки:

9. Дайте якісну оцінку усної відповіді учня...

10. Оцініть успішність розв'язання комунікативних задач...

11. Наприкінці уроку оцініть рівень засвоєння учнями нового матеріалу...

- *оцініть комунікативну поведінку учнів на уроці...*

- *скоригуйте її в разі необхідності...*

12. Оцініть значущість та доцільність застосування комунікативних засобів на кожному з етапів уроку:

- *мотивації навчально-пізнавальної діяльності;*

- *актуалізації опорних знань і способів дій;*

- *формування нових знань і способів дій;*

- *закріплення вивченого;*

- *формування вмінь і навичок;*

- *рефлексії навчально-пізнавальної діяльності.*

На рівні застосування:

1. Розкажіть цікаві історичні факти або факти з історії розвитку науки, що мотивують вивчення певного матеріалу...

2. Проведіть за зразками усне опитування, диктант, каліграфічну хвилинку тощо...

3. Проінформуйте учнів щодо порядку оформлення записів певного виду завдання в зошиті:

- *проінструкуйте, яка помилка є грубою і негрубою...*

- *проінструкуйте, як оцінюватимуться виправлення та закреслення...*

4. Розкажіть про вагомість певного завдання для подальшого навчання...

5. Розробіть за зразками ситуації актуалізації опорних знань з граматики (або зі способів логічних міркувань), що необхідні для виконання завдання...
6. Змодельуйте за зразком створення проблемної ситуації та її розв'язування під час введення нового матеріалу...
7. Виходячи з предметного змісту завдання розробіть за зразком фрагмент роботи у групі (в парі) під час розв'язування окремого навчального завдання...
8. Налаштуйте учнів на висловлювання про те, що вони дізналися на уроці, що навчилися робити і яким чином це можна робити; що вони навчилися робити краще, ніж на попередньому уроці, які саме вміння вдосконалили... Запропонуйте висловитися, хто задоволений своєю роботою, а в кого є зауваження до себе; що виходить добре, а над чим ще слід попрацювати.

На рівні аналізу:

1. Проаналізуйте та прокоментуйте відповідь учня з погляду повноти, правильності та логічності...
2. Які комунікативні засоби використано на етапі (за відеозаписом або за реальним уроком):
 - мотивації навчально-пізнавальної діяльності;
 - актуалізації опорних знань і способів дій;
 - формування нових знань і способів дій;
 - закріплення вивченого. Формування вмінь і навичок;
 - рефлексії навчально-пізнавальної діяльності.

На рівні синтезу:

1. Розробіть бесіду, повідомляючи про цікаві історичні факти або факти з історії розвитку науки, що мотивують вивчення певного матеріалу...
2. Складіть та поясніть учням план розв'язування певного виду завдання...
3. Розробіть проблемну ситуацію з введення нового знання...
 - розробіть зміст евристичної бесіди з розв'язування проблемної ситуації...
 - на підставі аналізу комунікативної діяльності розробіть алгоритм, пам'ятку, правило, схему тощо для виконання нової дії...

4. Розробіть варіанти формулювання проблемних питань, що передують вивченню нового матеріалу...
5. Змодельуйте ситуацію первинного закріплення вивченого матеріалу...
6. Розробіть комунікативну реалізацію виховної бесіди з учнями, наводячи відповідні приклади з історії, історії науки, художньої літератури, поезії або з життєвого досвіду...
7. Розробіть бесіду з учнями із поясненням: яка помилка є грубою і негрубою; як оцінюватимуться виправлення та закреслення...
8. Змодельуйте створення проблемної ситуації та її розв'язування під час спільної роботи учнів...
9. Виходячи з предметного змісту завдання розробіть фрагмент роботи в групі (в парі) під час розв'язування окремого навчального завдання...
10. Розробіть зміст групової дискусії, в ході якої учні б отримали можливість висловити, обґрунтувати та переконати учасників дискусії в правильності власної думки...

На рівні оцінки:

1. Дайте якісну оцінку рівня готовності учнів до засвоєння нового матеріалу в ході усного опитування, під час якого учні актуалізують отримані на попередніх стадіях навчання знання та вміння з цього предмета...
2. Сформулюйте оцінне судження щодо правильності відповідей (прямо протилежних) учнів...
3. Дайте якісну оцінку відповіді учня з погляду логічності подання навчальної інформації; прокоментуйте свою оцінку...
4. Оцініть та доведіть істинність чи хибність висловлювань, умовиводів, суджень та висновків учнів і колег...

Додаток 3

Тренінг розвитку комунікативної компетентності та формування команди для майбутніх викладачів

Авторський, використано деякі вправи з посібника «Вчимося
самостійності»³⁴⁷

Актуалізація проблеми: - 5 хв.

«Якщо хочеш щось зробити добре, то...» зроби це сам

Продовжити речення і представитися (знайомство).

У чому дисонанс? Суперечність: формально робота виконується в команді, але насправді кожний робить її самостійно або по-своєму, або перестає працювати взагалі, оскільки бачить недотримання домовленостей і роботу кожного на себе.

Правила роботи в команді - 15 хв:

Правило колективного виконання роботи - чіткий розподіл обов'язків

Правило колективної відповідальності за виконання роботи

Правило єдиних стандартів - єдині критерії оцінювання, інструменти стимулювання

Правило адекватного стимулювання - не лише матеріальна мотивація

Правило автономного самоуправління командою

Правило підвищеної дисципліни

Очікування. Подаруночки. - 10 хв.

По колу студенти обмінюються фразами: Я хочу подарувати тобі... (називається власна якість особистості, яку учасників цінує в собі та вважає бажаною), натомість хочу попросити у тебе... (називається якість співрозмовника, яка подобається учаснику).

³⁴⁷Спіріна, Т. П., Галустьян, Ю. М., Каравай, А. В., Кочарян, А. Б., Мельник, Т. Д. 2011. *Вчимося самостійності*: навчально-методичний посібник. Київ: Видавництво ФОП Москаленко О. М.

Група людей, які мають завдання та, в ідеалі, навички для досягнення цілей - це просто група окремих індивідумів зі спільною метою. Що ж роботи із групи команду?

Майнд-меппінг: Команда - 15 хв.

Учасники методом мозкового штурму пишуть асоціації до слова «команда», ведучий розміщує їх на фліпчарті, утворюючи кластери та причинно-наслідкові зв'язки.

Довіра - не сліпа й байдужа, а мотивуюча «Ти це зможеш, я тобі довіряю»

Ідентифікація з групою

Відчуття ліктя (відчуття підтримки)

Вправа «Ромашка» - 15 хв.

Потрібно: ромашки за кількістю учасників

Цінності/принципи/потреби роботи в команді

На паперових ромашках учасники пишуть цінності в спілкуванні, які є для них визначальними у побудові взаємодії (одна пелюстка - одна цінність). Учасники презентують свої напрацювання іншим, обговорюють спільні та індивідуальні цінності.

4 канали одного послання

Презентація інформації про канали послань.

Вправа за методом «встань на позицію»

Вислови для ведучого:

- Наскільки я бачу, ви не маєте досвіду роботи за фахом
- Ви виконали завдання, яке було задано додому?
- Це не те, що я від вас очікувала
- Хто сьогодні залишиться чергувати?

Вправа «Вбивці комунікації»

Група об'єднується в пари. Кожний учасник пари отримує рожевий або блакитний аркуш паперу; партнери в парі не мають показувати один одному, що написано на папірцях. Тренер пояснює, що на папірці написано таємне завдання кожного з учасників, з яким вони мають ознайомитися. Завдання на рожевому аркуші: «Розповісти своєму партнеру цікаву історію, яку ти дуже любиш»; завдання на блакитному аркуші - «Дуже не уважно слухати, що розповідатиме твій партнер». Потім слідує обмін та рефлексія в пленумі. Можливі питання: Чи було приємно та цікаво щось розповідати? Чому? Чи було просто розповідати? Чи було просто не слухати? Чому? Що б змогло вам допомогти, щоб розповідати було цікаво? Важливі для тренера ключові слова в дискусії – «автентичність», «щирість».

Тренер об'єднує учасників в групи по 4 особи (дві групи), які за декілька хвилин мають сформулювати 3 основних «вбивць» комунікації за результатами вправи.

Вправа «Літаюча машина для яйця» - 30 хв.

3 команди, для кожної: сире яйце, кухонна губка, пластиковий пакет, ножиці, скотч, пачка жувальної гумки, шматок мотузки, папір.

Групи отримують наступне завдання – зробити літаючу машину для яйця, яка могла б допомогти яйцю впасти з 2-ого поверху та не розбитися. Час для виконання – 15 хвилин. Потім слідує випробування – кожна команда викидає свої машини з 2-го поверху і перевіряє, чи залишилося яйце цілим.

Потім тренер проводить рефлексію в групі. Можливі питання для рефлексії: Як Ви себе відчуваєте? Чому? Чому (не) вийшло, щоб яйце залишилося цілим? Чи Ви все одно задоволені процесом, не зважаючи на результат? Як працювала команда? Які фази командної роботи мали місце? Чи була фаза для планування (достатньою)? Чи був розподіл завдань у групі? Хто його зробив? Що допомагало команді? Що заважало? Можливі важливі ключові слова для рефлексії – «процес vs. результат»

Завдання: створити літаючу машину для яйця, яке найдалі пролетіло б із вікна і не розбилося.

Ключові слова для рефлексії:

- Процес vs. Результат
- Особливості роботи команди в цейтноті
- Креативний потенціал команди

- Як ви себе відчуваєте? Чому?
- Чому (не) вийшло, щоб яйце залишилося цілим?
- Що принесло більше задоволення: процес або результат?
- Чи приносить задоволення процес, якщо результат вийшов неочікуваним?
- Як працювала команда? Які фази (етапи) командної роботи мали місце?
- Чи був розподіл завдань у групі? Хто його зробив?
- Що допомагало команді? Що заважало?

Напишіть та презентуйте «5 золотих правил роботи в команді»

Презентація ролей в команді

Модель 4-х командних гравців - 5 хв.

Індивідуальна рефлексія - 5 хв.:

- Яку роль ви виконували в попередньому методі?
- Яку роль ви зазвичай виконуєте у власному житті?
- Якій ще ролі ви б хотіли навчитися? Чому?

Тест «Ролі в команді» - 20 хв.

Порівняння результатів з індивідуальною рефлексією.

Додаток К

Програма міждисциплінарного спецкурсу «Інформаційно-комунікаційні технології у діяльності викладача іноземної мови»

Предметом вивчення дисципліни є застосування інформаційно-комунікаційних технологій у професійній діяльності викладачів іноземних мов.

Міждисциплінарні зв'язки: спецкурс є практично-орієнтованим логічним продовженням дисциплін Методика викладання іноземних мов, Сучасні інформаційні технології, та взаємопов'язаним із навчальними дисциплінами: Соціолінгвістика, Теорія мовної комунікації, Основи педагогіки та психології, Письмова комунікація, Прикладна лінгвістика, Системи автоматизації перекладу.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. Мета курсу: формування професійної, комунікативної, технологічної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов через знання інформаційно-комунікаційних технологій та вміння їх застосовувати у педагогічній діяльності.

1.2. Завдання курсу:

- надати знання про сутність і характерологічні ознаки інформаційно-комунікаційних технологій в освіті;
- формувати уміння застосовувати інформаційно-комунікаційні технології для педагогічних цілей;
- набути досвід застосування інформаційно-комунікаційних технологій при викладанні іноземної мови;
- створити умови для професійного зростання студентів та формування у них високого рівня комунікативної компетентності.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати :

- методологічні, теоретичні та методичні особливості навчання іноземній мові із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій;
- сутність, зміст, інструментарій інформаційно-комунікаційних технологій в освіті;

– методи упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у процес вивчення іноземної мови;

вміти :

– аналізувати освітньо-професійні і навчальні програми з підготовки фахівців та синтезувати їх зміст у процес вивчення іноземної мови;

– самостійно вивчати, порівнювати, узагальнювати наукову літературу з курсу;

– оволодіти методикою застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі викладання іноземних мов;

– планувати й організовувати навчальну діяльність зі студентами засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 30 годин / 1 кредит ECTS.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Змістовий модуль – Інформаційно-комунікаційні технології у діяльності викладача іноземної мови.

Тема 1. Роль інформаційно-комунікаційних технологій в освіті.

Інформатизація. Інформатизація освіти. Інформатизація навчання. Цілі та очікувані результати інформатизації навчання.

Методика викладання іноземної мови. Місце інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні іноземній мові.

Дистанційна освіта. Неформальна освіта. Провайдери неформальної освіти у вивченні іноземної мови.

Технічне і програмне забезпечення. Цифрові інструменти (відеокліпи, презентації, аудіокліпи, фотографії). E-Learning.

Труднощі застосування інформаційно-комунікаційних технологій.

Тема 2. Навчальна програма з іноземної мови та її оцінювання засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Навчальна програма. Робоча програма. Навчально-методичне забезпечення у вищій школі. Навчальні заняття, форми навчальних занять. Навчальна програма з іноземної мови. Іноземна мова професійного спрямування.

Методи та форми навчання іноземної мови. Робота на занятті індивідуально або в парах, домашня робота, самостійна робота, проектні та індивідуальні завдання, тестування, оцінювання.

Програмне забезпечення з іноземної мови в мережі Інтернет. Веб-сайти, веб-ресурси, веб-портали. Тематичні веб-сайти для вивчення іноземної мови. Енциклопедичні або новинні веб-ресурси та їх місце при вивченні іноземної мови.

Засоби оцінювання знань з іноземної мови. Онлайн тестування.

Тема 3. Технічні і програмні засоби інформаційно-комунікаційних технологій в освіті.

Комп'ютерна презентація. Редактори для створення комп'ютерних презентацій. Онлайн редактори.

Технічні засоби інформаційно-комунікаційних технологій – комп'ютер стаціонарний, ноутбук, периферійне обладнання, мережеве обладнання, засоби пам'яті та цифрові накопичувачі, монітори, інтерактивні дошки, мобільні телефони, проектори, цифрові камери, принтери.

Інтернет і браузері. URL для доступу до веб-ресурсів. Оцінка надійності сайтів, плагіни, завантаження медіа, налаштування Інтернет-зв'язку.

Пошукові системи та пошук за ключовими словами.

Тема 4. Професійний розвиток викладача іноземної мови й інформаційно-комунікаційні технології.

Ефективність. Результативність. Ефективність вивчення іноземної мови. Результативність професійної діяльності викладача іноземної мови.

Текстові редактори, блоги, ресурси у вікі-форматі, інструменти для спілкування як інструменти підвищення професійної та особистої ефективності.

Самостійна робота. Дистанційні та віртуальні курси.

Цілепокладання. План застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі досягнення особистих і професійних цілей.

3. Рекомендована література

Основна література

Безуглий, А. І., Бойчук, В. В., Уманець, В. О., 2018. Інформаційно-комунікаційні технології як інноваційний чинник удосконалення підготовки сучасного вчителя. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми, № 52, с. 205-210.

Биков, В. Ю., Гуржій, А. М., Шишкіна, М. П., 2018. Концептуальні засади формування і розвитку хмаро орієнтованого навчально-наукового середовища закладу вищої педагогічної освіти. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми, № 50, с. 20-25.

Бідюк, Н. М., Олеськова, Г. Г., 2018. Застосування освітньої платформи Flexicage50+ у процесі підвищення кваліфікації сестринського персоналу Німеччини. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми, № 52, с. 165-168.

Вакалюк, Т. А., 2017. Аналіз вітчизняного досвіду використання хмарних технологій у навчальному процесі вищої школи. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми, № 48, с. 83-96.

Веретіна, І. А., Попель, О. В., Добровольська, Н. Л., 2018. Розвиток іншомовних комунікативних навичок в умовах інтерактивного освітнього середовища. Інформаційні технології в освіті, № 2, с. 27-39.

Дичківська, І.М., 2004. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. К.: Академвидав, 352 с.

Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С.Ю.Ніколаєва. К.: Ленвіт, 2003. 273 с.

Лисовенко, Н. Н., Белова, И.С., Викторов, В.В., Савчук, Л.Н. ред., 2014. Информационно-программная поддержка адаптивного онлайн-обучения: монография. Днепропетровск: «Герда», 78с.

Морська, Л.І., 2008. Інформаційні технології у навчанні іноземних мов: навчальний посібник. Тернопіль : Астон, 256 с.

Подзигун, О. А., Петрова, А. І., Ігнатова, О. М., Клос, Н. С., 2018. Інформаційні технології як засіб інтенсифікації вивчення іноземної мови для професійного спілкування. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми, № 52, с. 389-393.

Пометун, О.І., Л. В. Пирожено, Л. В., 2004. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Науково-методичний посібник. К. : Видавництво А. С. К. , 192 с.

СТЕМ-освіта: проблеми та перспективи: анотований каталог / О.О. Патрикеева та ін. Київ, 2018. 26 с.

Структура ИКТ-компетентности учителей. Рекомендации ЮНЕСКО, 2011. – 115 с.

Додаткова література

Cooley, Ch. H. Personal Competition: Its Place in the Social Order and the Effect upon Individuals; with Some Considerations on Success, Economic Studies 4.

Guttman, C., 2003. Education in and for the Information Society. Paris: UNESCO.

Lin, G. H. C., 2007. A Case Study of Seven Taiwanese English as a Foreign Language Freshman Non-English Majors' Perceptions about Learning Five Communication Strategies : A Dissertation Submitted for the Degree of Doctor of Philosophy : Major Subject : Curriculum and Instruction. Texas A&M University, 245 p.

Savignon, S., 1995. Evolution of Communicative Competence The ACTFL Provisional Proficiency Guidelines. *The Modern Language Journal*, Vol. 95, p. 129–134.

Журнал «Інформаційні технології в освіті».

Журнал «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми».

Ключові компетентності для навчання впродовж життя 2018 – Цифрова компетентність. [online] Дистанційне та змішане навчання інформатики Режим доступу: <http://dystosvita.blogspot.com/2018/01/2018.html>

Корж, В. В., 2008. Роль мультимедійних технологій у навчанні іноземної мови. [online] Режим доступу: http://www.confcontact.Com/2008oktInet_tezi/iy_korzh.htm

Кузьміна, І.П., 2008. Використання сучасних інформаційних технологій на заняттях з іноземної мови. [online] Режим доступу: http://novyn.kpi.ua/2008-3/05_Kuzmina.pdf

Методичні рекомендації щодо впровадження STEM-освіти у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах України на 2017/2018 навчальний рік. Лист ІМЗО № 21.1/10-1470 від 13.07.17 року. [online] Режим доступу: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/56880/

Структура ИКТ-компетентности учителей. Рекомендации ЮНЕСКО. Версия 2.0 UNESCO, 2011. [online] Режим доступу: <http://iite.unesco.org/pics/publications/ru/files/3214694.pdf>

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання – захист проекту.

5. Засоби діагностики успішності навчання – поточний контроль (тести, теоретичні питання, професійно-орієнтовані завдання), підсумковий контроль успішності (захист проекту).

**Системні характеристики формування комунікативної компетентності
майбутніх викладачів іноземних мов засобами ІКТ**

Елементи освітньої системи	Визначення та основні характеристики елемента	Зв'язок з формуванням комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов	Зв'язок із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій як засобу формування означеної компетентності
Цілі освіти	Цей елемент системи описує очікувані результати, які відповідають соціальному замовленню на певний рівень і зміст професійної компетентності фахівця	Комунікативна компетентність майбутнього викладача іноземних мов є провідною складовою його професійної компетентності як фахівця для системи вищої освіти	Інформаційно-комунікаційні технології уможливають створення сучасних моделей і технологій формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців іноземних мов
Зміст освіти	Цей елемент є системою в системі, оскільки незалежно від способу конструювання змісту (лінійний, концентричний, модульний) має забезпечити повноту й завершеність сукупності професійних знань студентів	Переважає більшість навчальних предметів та зміст виробничих практик майбутніх викладачів іноземних мов мають чітку комунікативну спрямованість і передбачають поглиблення комунікативних знань, вмінь і навичок майбутніх викладачів	Інформаційно-комунікаційні технології забезпечують не лише надання повної професійно орієнтованої навчальної інформації студентам, але й системний характер оцінювання рівня навчальних досягнень майбутніх викладачів іноземних мов
Форми і способи здобуття освіти	Освіта може надаватися в кілька поширених на сьогодні способів – реальне стаціонарне навчання у ЗВО, індивідуальні способи навчання (в тому числі	Формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов розглядається нами у межах традиційної університетської системи освіти, яка	Забезпечення різноманітних способів отримання освіти нині відбувається з обов'язковим використанням сучасних ІКТ, особливо якщо йдеться про відносно нові – дистанційну, онлайн-освіту,

	неформальні), дистанційне, заочне	може доповнюватися іншими (інформальними, неформальними) способами і формування	неформальну освіту – форми здобуття знань
Суб'єкти й об'єкти освітнього процесу	Провідними суб'єктами освітнього процесу у вищій школі є студенти, викладачі, адміністративний та обслуговуючий персонал	Наше дослідження спрямоване на створення моделі і технології формування комунікативної компетентності основного суб'єкта освітнього процесу у вищій школі – студента	Сучасні суб'єкти освітнього процесу активно використовують інформаційно- комунікаційні технології з метою формування сукупності професійних компетенцій, серед яких і компетенції, що забезпечують комунікативну компетентність випускника ЗВО
Освітнє середовище	Окреслюється як сукупність об'єктивних умов функціонування освіти на кожному її ступені і щаблі. До цього переліку також часто додають систему впливів і умов формування особистості випускника закладу вищої освіти	Ефективне формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов може відбуватися за умови створення відповідного комунікативного іншомовного середовища у закладі вищої освіти, що забезпечить соціальний і просторово- предметний потенціал розвитку комунікативної компетентності	Сучасні ІКТ доповнюють традиційне розуміння освітнього середовища його інформаційно- технологічними складовими – Інтернет- середовище формування професійної компетентності, хмарне середовище освітніх ресурсів та ін.
Результат освіти	Результатом діяльності закладу вищої освіти є підготовлений, компетентний, освічений та	Високий рівень комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов	Сучасні ІКТ доповнюють основні структурні компоненти успішного випускника як результату діяльності ЗВО його

	здатний до самоосвіти й саморозвитку фахівець, затребуваний на ринку праці	забезпечує надійні показники / маркери їх подальшого професійного зростання	інформаційною компетентністю, здатність працювати в змінних умовах сучасного ринку праці, здатністю виходити за вузькі територіальні рамки вітчизняної професійної діяльності
--	--	---	---

Джерело: розроблено автором

Додаток М

**Зміст та особливості ресурсів, що використовуються у процесі формування
комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов
засобами ІКТ**

<i>Вид ресурсу</i>	<i>Зміст та особливості ресурсу</i>	<i>Інтерпретація ресурсу в контексті проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов</i>
Матеріально-технічні	Цей вид зовнішнього ресурсу характеризує матеріальні умови перебігу досліджуваних процесів та діяльність усіх суб'єктів, залучених до процесу дослідження.	Процес формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов у ЗВО забезпечується відповідними матеріально-технічними ресурсами, до яких ми відносимо, передовсім, аудиторний фонд, відповідно обладнані кабінети, бібліотечний ресурс (в тому числі віртуальний), матеріальні умови баз виробничих практик та ін.
Інформаційні	Інформаційні ресурси забезпечують досліджувані процеси необхідним рівнем, обсягом та доступністю інформації з усіма інформаційними процесами (накопичення, обміну, передачі, узагальнення, знищення, обробки та ін.).	Цей вид ресурсу найбільш повно відображає засоби, якими за метою і завданнями дослідження має відбуватися формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов, оскільки інформаційний ресурс вміщує: весь комплекс навчально-методичного забезпечення дисциплін, що визначають ефективність процесу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов (передовсім, практики іноземної мови); віртуальне інформаційне середовище відповідної спеціальності (напрямку підготовки) та ЗВО загалом; доступ до інформаційних ресурсів поза закладом вищої освіти (медіаресурси, онлайн-ресурси, неформальні форми і методи професійної підготовки фахівців та ін.).

Стимулюючі	Стимулюючі ресурси включають усі різновиди заохочення та покарання (включно з самопроцесами) у процесі протікання досліджуваних процесів, та формують відповідні мотиваційні чинники для досягнення поставленої мети.	Процес формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов має відбуватися в умовах стійкої мотивації означених фахівців до набуття цієї компетентності; до стимулюючих ресурсів відноситься, насамперед, система оцінювання якості знань, умінь і навичок студентів; загальна система оцінювання якості освіти в ЗВО; комплекс зовнішніх та внутрішніх стимулів до формування комунікативної компетентності студентів тощо.
Комунікативно-психологічні	Цей вид зовнішніх ресурсів забезпечує весь комплекс комунікацій, пов'язаних з досліджуваними явищами, процесами та функціями, та враховує психологічні статуси учасників комунікацій.	Цей вид зовнішніх ресурсів відображає зміст та особливості розвитку комунікативного простору закладу вищої освіти (передовсім, іншомовного комунікативного простору), а також психологічний ресурс учасників комунікативних процесів у ЗВО (університетський стиль спілкування, рівень розвитку студентського колективу та сукупність комунікативних зв'язків у ньому тощо).
Організаційно-управлінські	Організаційно-управлінський ресурс забезпечує ефективний менеджмент у досліджуваних сфері та належний рівень організації досліджуваних процесів.	Формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов у ЗВО значною мірою залежить від управлінського ресурсу університету, тобто впорядкованості навчального процесу, достатньої кількості і якості навчальних занять, можливості контролю за їх проведенням тощо.
Біогенетичні	Пов'язані зі спадковими	Рівень сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів

	характеристиками діяльності й розвитку людини.	іноземних мов залежить від біогенетичного ресурсу кожного студента – рівня розвиненості його мовленнєвих компетенцій у дитячому та юнацькому віці, сформованість комунікативних навичок, здатність до ефективної міжособистісної взаємодії та ін.
Фізіологічні	Цей вид внутрішнього ресурсу відображає наявний у досліджуваних стан здоров'я, рівень фізичної витривалості залежно від віку, статі, способу діяльності та ін.	Студентський вік є досить ефективним у контексті формування комунікативної компетентності задля успішної професійної діяльності викладачів іноземних мов. Тому цей ресурс є значущим для методологічного окреслення проблеми дослідження.
Індивідуально-психологічні	Індивідуально-психологічні ресурси особистості забезпечують перебіг та розвиток досліджуваних процесів та явищ залежно від сформованості індивідуальних психологічних характеристик і процесів.	Цей вид ресурсу визначає рівень розвитку основних психічних процесів особистості майбутнього викладача іноземних мов (уваги, мислення, пам'яті, уяви, уявлення), котрі, в свою чергу, сприяють сформованості комунікативної компетентності на належному рівні.

Джерело: розроблено автором

Опитувальник
викладачів іноземних мов закладів вищої освіти
щодо формування комунікативної компетентності студентів
у процесі вивчення іноземної мови

Шановні колеги! Ми проводимо пілотажне дослідження стану сформованості комунікативної компетентності студентів у процесі вивчення іноземних мов.

Ваші відповіді будуть використані для проектування моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Будь ласка, зазначте Ваш науково-педагогічний стаж: ____ років

1. Чи вважаєте Ви актуальною проблему формування комунікативної компетентності студентів у процесі вивчення іноземної мови?

☐ Так ☐ Ні ☐ Важко відповісти однозначно

Обґрунтуйте, будь ласка, відповідь _____

2. Що, на Вашу думку, повинно бути результатом вивчення іноземної мови у закладі вищої освіти?

☐ Комунікативна компетентність

☐ Іншомовні знання та вміння

☐ Іншомовна компетентність

☐ Професійна компетентність

☐ Інше: _____

3. Будь ласка, оцініть якість іншомовної підготовки студентів немовних спеціальностей як показник рівня їх комунікативної компетентності

☐ Переважає творчий рівень

☐ Переважає достатній рівень

☐ Переважає репродуктивний рівень

☐ Важко відповісти однозначно

4. Оцініть, будь ласка, вплив різних факторів ефективності вивчення іноземної мови на рівень комунікативної компетентності студентів

☐ Основним фактором успіху є вибір форм і методів навчання

- ☐ Основним фактором успіху є особисті якості, ставлення, знання й уміння студента
- ☐ Основним фактором успіху є особисті якості, ставлення, майстерність викладача
- ☐ Основним фактором успіху є зміст та організація навчального процесу
- ☐ Важко відповісти однозначно

5. Будь ласка, оцініть рівень застосування вами інформаційно-комунікаційних технологій у процесі викладання іноземної мови студентам

- ☐ Постійно, систематично
- ☐ Періодично, час від часу
- ☐ Вкрай рідко
- ☐ Свій варіант: _____

6. Будь ласка, визначте основні труднощі викладання іноземної мови студентам (можливий вибір декількох варіантів):

- ☐ Відсутність мотивації студентів до набуття комунікативної компетентності
- ☐ Відсутність сучасного навчально-методичного забезпечення викладання іноземних мов
- ☐ Зниження ролі вивчення іноземної мови на користь фахової підготовки
- ☐ Нестача дисциплін для вивчення іноземних мов на творчому рівні комунікативної компетентності студентів і / або нестача аудиторних годин
- ☐ Різний вихідний рівень іншомовних знань і умінь студентів в академічних групах
- ☐ Свій варіант _____

Дякуємо за участь!

Додаток П

**Освітньо-професійна програма підготовки магістрів за спеціальністю
«Викладач іноземних мов» в Національному університеті «Острозька
академія»**

Назва ОПП	Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська
Рівень вищої освіти	Другий (магістерський)
Галузь знань, спеціальність, спеціалізація (за наявності), кваліфікація	03 Гуманітарні науки 035 Філологія 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно), перша - англійська Кваліфікація: філолог, викладач англійської, німецької / французької мов та літератури, перекладач
Мета освітньо-професійної програми	Програма спрямована на забезпечення знань, розвиток навичок та компетентностей з англійської філології. Вона покликана розвивати навички спілкування англійською мовою та двома іншими іноземними мовами, поглибити знання з основ лінгвістики та літературознавства, перекладу, культури та літератури англomовних країн, а також вдосконалення навичок проведення наукових досліджень. Програма передбачає вибір поглибленого вивчення різних прикладних аспектів лінгвістики, який включає в себе напрямки мовного менеджменту туристичної та готельної індустрії, методики навчання іноземних мов, менеджменту перекладацьких процесів, а також технологій мовного впливу.
Орієнтація освітньої програми	Освітньо-професійна.
Основний фокус освітньої програми та спеціалізації	Програма передбачає набуття професійних навичок багатоаспектної роботи з різними типами текстів (створення, інтерпретація, експертиза, трансформація, поширення художніх, публіцистичних, офіційно-ділових, наукових текстів, гіпертекстів та текстових елементів мультимедійних об'єктів), і здійснення мовної, міжособистісної та міжнаціональної письмової та усної комунікації.

<p>Програмні результати навчання</p>	<p>Знання і розуміння</p> <ul style="list-style-type: none"> - основних світоглядних теорій та концепцій в галузі гуманітарних і соціально-економічних наук; - етичних та правових норм, які регулюють відносини між людьми; - сучасних наукових методів філологічних досліджень; - сутності мови як суспільного явища, її зв'язку із мисленням, культурою та суспільним розвитком народу; - принципового зв'язку мови і світу; походження і розвитку мови, її рівнів; - функціональних властивостей мови, лінгвокраїнознавчих особливостей; - основних категорій та видів перекладу; - особливостей філологічної діяльності, ділового мовлення та діловодства, формування мовленнєвих умінь та навичок іноземною мовою; - психологічних характеристик основних видів мовленнєвої діяльності говоріння, аудіювання, читання, письма на різних етапах навчання. <p>Застосування знань і розуміння</p> <ul style="list-style-type: none"> - самостійно опанувати нові знання, критично оцінювати набутий досвід із позицій останніх досягнень філологічної науки та соціальної практики; - розуміти основні проблеми своєї дисципліни, що визначають конкретну галузь його діяльності; - володіти чотирма видами мовленнєвої діяльності на базі достатнього обсягу знань з фонетики, граматики, лексики, орфографії, пунктуації та лінгвокраїнознавства – англійською мовою як основною на рівні C1 (Advanced); другою іноземною мовою (німецькою, французькою) – на рівні B2 (Upper-Intermediate); - перекладати та занотовувати державною та іноземною мовами різножанрові тексти;
--------------------------------------	---

	<ul style="list-style-type: none"> - застосовувати міжмовні еквіваленти, враховувати системні міжмовні розбіжності; - використовувати у практиці перекладу довідкову літературу, електронні бази даних; - уміти творчо підходити до використання мови в різних ситуаціях. <p>Формування суджень</p> <ul style="list-style-type: none"> - володіти основними поняттями, концепціями і фактами сучасної мовознавчої та літературознавчої науки; - узагальнювати та систематизувати мовні явища; - використовувати фахову кваліфікацію для підвищення загальної і філологічної культури громадян різних вікових категорій; - вільно оперувати мовознавчим та літературознавчим матеріалом; - засвоїти загально педагогічні і конкретні методики, які використовуються у перебігу викладання філологічних та мовних дисциплін і навчитися застосовувати їх практично; - подальше навчання з високим рівнем автономності.
Форма навчання	Денна, заочна.
Термін навчання	1 рік 4 місяці.
Передумови навчання за ОПП	Наявність ступеня бакалавра, виконання Правил прийому до Національного університету «Острозька академія» у поточному році.
Загальний обсяг і структура освітньої програми	<p>Всього - 90 кредитів:</p> <ul style="list-style-type: none"> - обов'язкові компоненти – 51 кредит без практичної підготовки; - вибіркові компоненти – 18 кредитів без практичної підготовки; - з них практична підготовка – 18 кредитів.

Перелік та зміст обов'язкових навчальних дисциплін:

Методика викладання дисциплін за фахом ; Методологія і організація лінгвістичних; Лінгвоісторіографія; Міжкультурна комунікація та основи культури іншомовного мовлення; Англійська мова для академічних цілей; Друга іноземна мова (німецька, французька); Сучасна інтерпретація текстів літератури англомовних країн; Теоретичні та практичні проблеми сучасного перекладознавства; Когнітивна лінгвістика.

Перелік та зміст вибіркових навчальних дисциплін:**Блок дисциплін за вибором: Мовний менеджмент бізнесу та туризму**

Спецкурс з англійської мови; Спецкурс з другої іноземної мови (французька/німецька); Основи професійної комунікації; Сучасні методики викладання іноземних мов; Комп'ютерні інформаційні технології в освіті.

Блок дисциплін за вибором: Освітній менеджмент

Спецкурс з англійської мови; Спецкурс з другої іноземної мови (французька/німецька); Основи професійної комунікації; Сучасні методики викладання іноземних мов; Комп'ютерні інформаційні технології в освіті.

Блок дисциплін за вибором: Менеджмент перекладацьких процесів

Спецкурс з англійської мови; Спецкурс з другої іноземної мови (французька/німецька); Нормативне редагування перекладу; Комп'ютерні системи автоматизованого перекладу (CAT інструментарій); Управління перекладацькими проектами та термінологічний менеджмент.

Блок дисциплін за вибором: Технології мовного впливу

Спецкурс з англійської мови; Спецкурс з другої іноземної мови (французька/німецька); Основи прикладної лінгвістики; Психолінгвістика; Прагмалінгвістика.

Практична підготовка: асистентська практика, виробнича практика.

Підсумкова атестація: кваліфікаційна робота.

Додаток Р

Ознаки комунікативного компонента та інформаційно-технологічні характеристики основних життєвих компетенцій, визначених Рекомендаціями Європейського Парламенту та ЄС (2006)

Основна життєва компетенція	Сутність означеної компетенції	Комунікативні характеристики означеної компетенції	Інформаційно-технологічні характеристики означеної компетенції
Спілкування рідною мовою	«Спілкування рідною мовою - це можливість виражати та пояснювати поняття, думки, почуття, факти та погляди як у усній, так і в письмовій формі (сприймання на слух, монологічне мовлення, читання та письмо), та відповідно і творчо взаємодіяти на мовному рівні у всіх соціальних та культурних контекстах; під час навчання та професійної підготовки на роботі, вдома та на дозвіллі» ³⁴⁸ .	Ця компетенція безпосередньо пов'язана зі сформованими вміннями до сприйняття світу та здійснення комунікації в навколишньому соціальному середовищі. Розвинені навички усного та писемного мовлення сприяють ефективній комунікативній взаємодії у різноманітних ситуаціях.	Спілкування рідною мовою як базова компетенція сучасного студента передбачає достатній рівень оволодіння сучасними інформаційними технологіями, здатністю накопичувати, передавати, обробляти, обмінюватися інформацією за допомогою сучасних засобів ІКТ.
Спілкування іноземними мовами	За сутністю та змістом цілком схоже на спілкування рідною мовою, оскільки передбачає той само операційний блок в діяльності, і так само пов'язана	Спілкування іноземними мовами передбачає наявність традиційних умінь та навичок комунікативного змісту;	Спілкування іноземними мовами передбачає реалізацію кількох аспектів, кожен з яких має інформаційно-технологічне підґрунтя: 1) сприймання на слух,

³⁴⁸Законодавство України. 2006. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 року. [online] Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975 [Дата звернення 02 червня 2019].

	з соціокультурним фоном, наявним у життєдіяльності суб'єкта.	однак у цьому випадку суттєво змінюється обсяг і рівень знань, необхідних для здійснення комунікативної іншомовної діяльності студента	реалізація якого передбачає сучасне аудіальне обладнання та його використання в навчальному процесі; 2) монологічне мовлення, яке розвивається (у тому числі) й за допомогою сучасних інформаційних технологій, передовсім, Інтернет-технологій; 3) читання, яке цілком може здійснюватися за допомогою сучасних ІКТ; 4) письмо, що передбачає онлайн листування, письмо в соціальних мережах тощо.
Знання математики та загальні знання у сфері науки і техніки	Ця компетенція передбачає: 1) здатність застосовувати математичне мислення для розв'язання повсякденних ситуацій; 2) здатність та готовність використовувати основи загальних знань для пояснення функціонування оточуючого світу на основі сформульованих доказів.	Ця компетенція дозволяє студентів краще розуміти різноманітні наукові теорії, в тому числі й теорію комунікацій; збагачує вміннями приймати відповідні рішення, вирішувати конфлікти, що безпосередньо пов'язано з комунікативною діяльністю особистості.	Застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі формування означеної компетенції визначається необхідністю використання ІКТ у процесі розвитку математичного мислення та здатності методологічно окреслювати вирішення проблем, у тому числі й комунікативного змісту
Навички роботи з цифровими носіями	Означені навички спрямовані на розвиток здатності використовувати набутки сучасного інформаційного суспільства у професійному та	Комунікативний характер цієї компетенції визначається потребою в оцифровуванні комунікативної інформації, її онлайн-представленні,	Ця компетенція чи не найтісніше пов'язана з інформаційно-комунікаційними технологіями в освіті, оскільки ґрунтується на них та на використанні якомога більш

	повсякденному побутовому функціонуванні особистості.	формуванні здатності до пошуку, зберігання та обробки комунікативної інформації.	новітніх ІКТ у формуванні власної комунікативної компетентності.
Навчання заради здобуття знань	Окреслюється у європейських документах про освіту як здатність досягати бажаного результату у процесі навчання, ефективно використовувати час та інформацію, працювати індивідуально та в групі.	Ця компетенція передбачає використання попередньо набутого комунікативного досвіду для його реалізації у різноманітних сферах життєдіяльності. Передбачає знання та розуміння стратегій навчання, здатність до пошуку нових можливостей зростання своєї комунікативної компетентності.	Сучасні інформаційно-комунікаційні технології активізують здобуття цієї компетенції за рахунок можливостей неперервного навчання і освіти упродовж життя з урахуванням ресурсів віртуального середовища. ІКТ уможливають ефективне використання навчального часу, освітню діяльність у групі (включно з віртуальними членами групи), можливості хмаро орієнтованого навчального середовища ЗВО та ін.
Соціальні та громадянські навички	Ця компетенція передбачає конструктивну та ефективну участь студента у соціальному та соціокультурному просторі, у вирішенні конфліктів, у медіаційній діяльності, здатність бути толерантним, приймати думки і позиції інших людей, конструктивно сприймати стрес та ін.	Реалізовані й сформовані соціальні і громадянські навички майбутнього викладача іноземних мов залежать від рівня сформованості його комунікативної компетентності, особливо в міжкультурній та соціокультурній площинах	Сучасні інформаційно-комунікаційні технології суттєво розширюють кордони можливої комунікативної діяльності, що стають ще більш ефективними за умови використання однієї чи кількох іноземних мов. Навчання міжкультурній толерантності, міжкультурному взаєморозумінню стає більш доступним, якщо в навчальному процесі використовуються ІКТ

Ініціативність та практичність	Ця компетенція передбачає достатньо сформований рівень розвитку творчості особистості, здатність проектувати й втілювати в життя проекти, усвідомлювати етичні цінності та ін.	Ефективні комунікації майбутніх викладачів іноземних мов дозволяють здійснювати оцінку соціального й комунікативного середовища, здатність комунікувати в професійній групі і в соціокультурному середовищі загалом.	Види, способи та ресурси розвитку ініціативності і практичності зростають при можливості використовувати інформаційне середовище університету та глобальне інформаційне середовище, що надає необхідний ресурс для пізнання, оцінки й розвитку соціального середовища майбутніх викладачів іноземних мов.
Обізнаність та самовираження у сфері культури	Ця компетенція передбачає здатність творчо й перспективно самовиражатися у просторі культури й мистецтва, літератури і музики, а також отримувати задоволення від сприйняття мистецьких творів, в тому числі через ЗМІ.	Ефективно побудовані комунікації майбутнього викладача іноземних мов уможливають чітке сприйняття власної культури та культури носіїв іноземної мови, формування поваги до культурних проявів представників інших країн та інших мов.	Застосування сучасних інформаційно-комунікаційних засобів навчання дає можливість пізнавати мистецькі, літературні, музичні твори зарубіжних країн, викладені різними мовами, що значно збагачує духовне і творче середовище майбутніх фахівців у галузі викладання іноземних мов.

Джерело: розроблено автором

УКРАЇНА

Додаток С

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»

вул. Семінарська, 2, м.Острог, Рівненська обл., Україна, 35800, тел./факс (03654) 2-29-49, e-mail: osa@oa.edu.ua, www.oa.edu.ua

Виз. 26.11.2019 № 413
на № _____

Довідка

про впровадження результатів дисертаційної роботи
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 –
Теорія і методика професійної освіти
Галецького Сергія Миколайовича
на тему «Формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних
мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій»

Здобувачем кафедри психології та педагогіки Національного університету «Острозька академія» впродовж 2014 – 2019 років здійснювалося дисертаційне дослідження на тему «Формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій».

У процесі педагогічного експерименту підтверджено ефективність застосування моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Основним інструментом упровадження моделі став авторський міждисциплінарний спецкурс «Інформаційно-комунікаційні технології у діяльності викладача іноземної мови», який сприяв зростанню рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців, а також дав змогу поглибити рівень професійної та соціально-психологічної компетентності студентів.

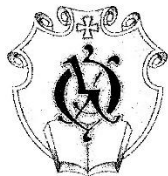
Результати дисертаційного дослідження обговорено та схвалено на засіданні кафедри психології та педагогіки Національного університету «Острозька академія» (протокол № 4 від 19 листопада 2019 р.).

Завідувач кафедри
психології та педагогіки

доц. О.В. Матласевич

Проректор з науково-
педагогічної роботи

проф. Д.М. Шевчук

Національний університет
«Острозька академія»

Код ЄДРПОУ 22554101
ГУДКСУ у Рівненській обл.
МФО 833017
р/п 35223201005402

XXVII Міжнародний
приз "За якість"
Париж 1999

XXVII International
Trophy for Quality
Paris 1999

Додаток Т

Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет
імені Івана Франка
 Вул. В. Бердичівська, 40,
 м. Житомир, 10008
 телефон /факс (0412) 43-14-17
 E-mail: zu@zu.edu.ua Web: www.zu.edu.ua
 код ЄДРПОУ 02125208

Ministry of Education and Science of Ukraine
Zhytomyr Ivan Franko State University
 40, Velyka Berdychivska Str.,
 City of Zhytomyr Ukraine, 10008
 Tel/Fax (0412) 43-14-17
 E-mail: zu@zu.edu.ua Web: www.zu.edu.ua
 USREOU 02125208

Від 08.08.2019 № 1/948
 На № _____ від _____

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Галецького Сергія Миколайовича

«Формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій» на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями)

Дослідження С.М.Галецького спрямоване на вирішення наукової проблеми - проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Упродовж 2016-2019 рр. на базі кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка реалізовувався педагогічний експеримент щодо перевірки ефективності авторської моделі та моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Крім діагностичного інструментарію, у практику роботи Житомирського державного університету імені Івана Франка було впроваджено найбільш ефективні форми та методи використання ІКТ у процес підготовки майбутніх викладачів іноземних мов на рівні магістратури.

Результати проведеної роботи підтвердили ефективність застосування запропонованих авторської моделі та технології формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Результати теоретичного аналізу проблеми дослідження та експериментальної апробації його результатів позитивно оцінені викладачами кафедри при обговоренні й були затверджені на засіданні кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка 20 червня 2019 року, протокол №21.

Завідувач кафедри педагогіки

Проректор з наукової та міжнародної роботи

проф. Антонова О.Є.

проф. Сейко Н.А.

Додаток У

Міністерство освіти і науки України
 ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 імені ІВАНА ФРАНКА
 82100, м. Дрогобич, вул. Івана Франка, 24; тел. (03244) 1-04-74, факс: (03244) 3-83-76
 р/р 35224001000379 у ВДК м. Дрогобича, МФО-825014, код ЄДРПОУ 02125438
 e-mail: dspu@dspu.edu.ua

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 «Формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів
 іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій»,
 поданого на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за
 спеціальністю 13.00.04 – Теорія і методика професійної освіти
 здобувачем кафедри психології та педагогіки
 Національного університету «Острозька академія»
 Галенського Сергія Миколайовича**

Протягом 2018-2019 років здобувачем кафедри психології та педагогіки Національного університету «Острозька академія» Галенським Сергієм Миколайовичем проводилася апробація результатів дисертаційного дослідження на базі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка в межах організації та реалізації авторських інформаційно-комунікативних технологій формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов.

Результати проведеної роботи підтвердили ефективність застосування розробленої дослідником змістової структури та складових комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов та спроектованої й апробованої моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

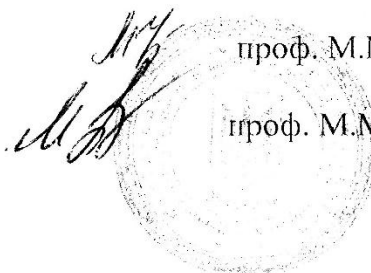
Результати дослідження обговорено і схвалено на засіданні кафедри загальної педагогіки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, протокол №10 від 17.09.2019 р.

Завідувач кафедри загальної
 педагогіки та дошкільної освіти

Проректор з наукової роботи

проф. М.М. Чепіль

проф. М.М. Пантюк

Додаток Ф

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ

вул. Проскурівського підпілля, 139, м. Хмельницький, 29013,
тел./факс: (0382) 72-09-23, 65-65-52, тел.: 79-53-55, 79-59-45
E-mail: kgpa@ukr.net Код ЄДРПОУ 02138872

23.09.19 р. № 464
На № _____ від _____

ДОВІДКА

про проведення експериментального дослідження
й апробацію результатів дисертаційної роботи
„ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ
ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-
КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ”
здобувача кафедри психології та педагогіки
Національного університету «Острозька академія»
Галецького Сергія Миколайовича

Протягом 2018-2019 років на базі Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії Галецьким Сергієм Миколайовичем реалізовувався експеримент щодо виявлення ефективності інформаційно-комунікаційних технологій у процесі професійної підготовки майбутніх викладачів іноземних мов. Крім діагностичного інструментарію, в практику роботи кафедри іноземних мов Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії було впроваджено модель формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Результати проведеної роботи підтвердили ефективність застосування запропонованих автором моделі і технологій у процес професійної підготовки майбутніх викладачів.

Результати дослідження обговорено і схвалено на засіданні кафедри іноземних мов Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, протокол №2 від 23 вересня 2019р.

Завідувач кафедри іноземних мов,
кандидат філологічних наук, доцент

Мельник Р.М.

Проректор з наукової роботи ХГПА,
доктор педагогічних наук, професор

О.М. Галус